

קשת

רבעון
לספרות
עיון
ובקורת

**פרקים
בחוויה
האמריקאית**

נוב • קיץ תשל"א 1971

קשת

ק ש ת

העורך:
אהרן אמיר

חברי המערכת:
אברהם ב. יהושע
יהושע קנו
בן-עמי שרפשטיין

קשת מופיע אחת לרבע-שנה בהוצאת עם-הספר בע"מ, רח' ביאליק 9, תל-אביב, טל. 53040. דמי חתימה לשנה: 18 ל"י; בחוץ-לארץ: 7.00\$. חוברת בודדת: 6.00 ל"י; בחוץ-לארץ: 2.00\$. מחיר המודעות: 350 ל"י לעמוד שלם; 200 ל"י לחצי עמוד; 120 ל"י לרבע עמוד. כתבי-יד לא יוחזרו אלא אם כן תצורף אליהם מעטפה מבוילת ועליה כתובת השולח. המערכת אינה נושאת באחריות לכתבי-יד שלא הוזמנו. כל הזכויות שמורות להוצאת עם-הספר בע"מ.

©

שנה שלש-עשרה, חוברת ד, קיץ 1971
דפוס "חדקל" בע"מ—תל-אביב
עטיפה: דפוס "סגנון"

התוכן:

המשתתפים בחוברת	4
אהרן אמיר: הלם הקירבה	6
ז'ק בארזון, הנרי גראף: היסטוריה וספרי-היסטוריה אמריקאיים	8
ארתור מילר: פתיחה ל"כור המצרף"	16
יהושע אריאלי: מלכות-האלוהים באמריקה—החזון הפרוטסטאנטי של האומה האמריקאית	18
ז'ן דה-קרווקר: מהו אמריקאי?	33
מיכאל קאמן: בעיית הלגיטימיות ומקורות הציביליזציה האמריקאית	37
זיגמונד דאמונד: ערכים כמכשול לצמיחה כלכלית— המושבות האמריקאיות	54
ג'ורג' רוג'רס קלארק: הבקעת האפאלאצ'ים	66
רוברט ברד: אוכלוסי המערב	68
דניאל י. בורשטיין: גבולות בלא ודאות	69
ויליאם גילפין: הייעוד הגלוי	77
ג'יימס ק. פולק: שאלת טקסאס	80
פרדריק ג'. טרנר: קץ הספר	81
פול ו. גייטס: סוגיות של אדמות הציבור בארצות-הברית	85
ג'יימס א. פילד: אמריקה והמזרח הקרוב במאה התשע-עשרה	97
פול ה. באק: הפטריוטיות החדשה	108
מקס לרנר: חווית המהגר	116
וודרו וילסון: אל אזרחים אמריקאים ילידי-חוץ	124
אוסקר הנדלין: הלם הניפור	126
אריה א. גורן: דיוקן של פוליטיקה אתנית (הסוציאליסטים והבחירות לקונגרס ב-1908 ו-1910 באיסט-סייד)	141
שלום י. כהן: הזמן ואחרית-הימים בספרות האמריקאית (שתי הערות היסטוריות)	157
אירווינג קריסברג: האמנות האמריקאית— עשיית היסטוריה בידיים	170
בקרורות קצרות	174

המשתתפים בחוברת

דברי פתיחה שהקדים לחוברת זו אהרן אמיר, עורך "קשת", באים להבהיר את הרעיון שהנחה את יזימתה ובנייתה של חוברת מיוחדת זו של רבעוננו, "פרקים בחווייה האמריקאית". פרופ' יהושע אריאל, ראש המחלקה להיסטוריה באוניברסיטה העברית, הוא "אמריקולוג" ותיק שעד לשנה שעברה עמד משך שנים בראש החוג ללימודים אמריקאיים באוניברסיטת ירושלים. בשנים 69—1967 הופיעה בעריכתו בשני כרכים, בסדרת ספרי מופת של מוסד ביאליק, האנתולוגיה "המחשבה המדינית בארצות-הברית / מקורות ותעודות" (ר' סקירה "קשת" מו). באחרונה גם הקדים מבוא מקיף לתרגום העברי של "הדמוקרטיה באמריקה", חיבורו הקלאסי של אלקסיס דה-טוקוויל, שראה אור באותה הוצאה. פול ה. באק הוא פרופסור להיסטוריה אמריקאית, שכינה בתואר זה באוניברסיטת הארוורד מאז שנת 1942 וב-1955 געשה מנהל בית-הספרים האוניברסיטאי שם. ב-1938 זכה בפרס-פוליצר. לזכותו גם פעילות ספרותית וציבורית מרובה בשדה החינוך בארה"ב. הדברים המובאים מפרי עטו בחוברת זו לקוחים מספרו, "הדרך לאיחוד המחדש / 1865—1900" (הופיע לראשונה ב-1937 בהוצאת ליטל, בראון ושות'), העשוי להפרות את מחשבתו של ישראלי בפרק-זמן בו מסתמן, אולי, לראשונה מזה שנים רבות, סיכוי ממשי לפתיחת דף חדש של פיוס ושיתוף-אינטרסים בארצו עיפית-ההיסטוריה, שבעת-המריבה. ז'ק בארזון, היסטוריון וחוקר האמנויות, הוא מן הדמויות הבולטות ביותר בעולם האקדמי של ארצות-הברית, ואוניברסיטת קולומביה, בה הוא מכהן מאז 1927, העניקה לו ב-1967 תואר „פרופיסור-אוניברסיטה“, כבוד שאין היא מוכה בו יותר משלושה אנשים בפרק-זמן אחד. הוא נולד ב-1907 בצרפת, ורק בגיל 13 בא לארה"ב עם אביו, שעשה אז בשליחות דיפלומטית. פירסם עד כה כ-20 ספר (מן הנודעים שבהם: "ארץ האלוהים וארצי", "מורה באמריקה", "הגזע הצרפתי", "בית האינטלקט", "האוניברסיטה האמריקאית"). הוא גם תרגם מצרפתית לגבולית מיצירות דידרו, פלובר, ברליז ובומארשה ("חתונת פיגארו"). מסתו המובאת בזה לקוחה מן המדוירה החדשה המתוקנת של ספרו, "החוקר המודרני" (אותו כתב עם פרופ' הנרי גראף), בהוצאת הארקורט, ברייס את ורלד אינק. דניאל י. בורשטיין, פרופסור להיסטוריה אמריקאית באוניברסיטת שיקגו, נולד ב-1914 במדינת ג'ורג'יה, גדל באוקלאהומה, סיים את חוק-לימודיו בהארוורד ואת תואר-הדוקטור שלו קיבל בייל. עסק גם במשפטים, והירבה להורות כמכללות מחוץ לארה"ב (באנגליה, יפאן, צרפת ועוד). מפעלו הגדול הוא היסטוריה, מקורית ביותר בנישתה ובבניינה, של "האמריקאים", אשר משלושת כרכיה הופיעו עד כה שנים—"הנסיון הקולוניאלי" ו"הנסיון הלאומי" (הראשון בהם כבר זיפה אותו ב-1959 בפרס-בנקרופט). הפרק המובא בחוברת זו לקוח מן הכרך השני, "האמריקאים / הנסיון הלאומי". הרורנד רוברט ברד, אשר בשליש הראשון למאה שעברה הירבה לנוד במערב ארצות-הברית של אז, חיבר על סף שנות ה-30 לאותה מאה מדריך בשם "מראה עמק המיססיפי: או מורה-דרך למהגר ולנוסע אל המערב", ממנו לקוח הקטע על "אוכלוסי המערב" בחוברת זו. פרופ' אריה א. גורן, שנולד ב-1926 במדינת מסצ'וסטס, הוא עתה ראש החוג ללימודים אמריקאיים באוניברסיטה העברית בירושלים, בו הוא מלמד מאז 1966. הוא בעל תואר-ב"א מן האוניברסיטה העברית ותואר-דוקטור מאוניברסיטת קולומביה. ספרו על "יהודי ניו-יורק ונסיון ה'קהילה' 1922—1908", שהופיע ב-1970 בהוצאת אוניברסיטת קולומביה, זכה בפרס-בנקרופט. פרופ' פול ו. גייטס, יליד ניו-המשייר (1901), הוא

הניך הארוורד ונמנה על הסגל של אוניברסיטת קורנל מ-1929 עד צאתו לגימלאות לא-מכבר. תחומי בקיאותו המיוחדים הם כלכלה חקלאית, מדיניות אגרארית, היסטוריה חקלאית אמריקאית וסוגיות של אדמות-ציבור בארה"ב. מ-1949 שימש יועץ משרד-המשפטים של ארה"ב לענייני תביעותיהם של אינדיאנים. מפירומו: "מסילת-הברזל המרכזית של אילינוי ופעלה ההתישבותי" (1934), "50 מיליון אקר—סיכסוכים על המדיניות הקרקעית של קנזס" (1954), "החקלאות ומלחמת-האזרחים" (1965). ויליאם גילסון (1813—1894), איש-מיטורי, נולד בפנסילבאניה למשפחה קווייקרית. ב-1843 נלווה למשלחת-פרימונט הידועה ששמה פעמיה אל חופי האוקיינוס השקט. הוא היה משפטן ועתונאי יוצא-דופן למדי, אפילו לפי מושגי דורו, וכמאיור בגדתו של מתנדב-מיטורי השתתף במלחמת-מקסיקו ובשנות 1847—1848 לחם באינדיאנים בהרי-רוקי. ב-1860 נתמנה, לתקופה קצרה, מושל הטריטוריה של קולוראדו, לאחר שפירסם ספר תמהוני, מופלג בחזיונותיו, בשם "גליל-הזהב המרכזי", בו הציג את עמק-המיסיסיפי כערש הציביליזציה של העתיד; בהוצאה חדשה יצא הספר ב-1873, בשם "תעודת העם של צפון-אמריקה". בהיותו זקן מופלג בן 77 הוציא את ספרו, "מסילת-הברזל הקוסמופוליטית", חזון של איחוד העולם על-ידי רשת מסילות-ברזל, בהנהגת ארצות-הברית. הגרי פ. גראף, שותפו של פרופ' ז'ק בארוזן בחיבור "החוקר המודרני" (ר' למעלה), נולד ב-1921 בניו-יורק-העיר. הוא פרופיסור להיסטוריה באוניברסיטת קולומביה, בה הוא מכהן מאז 1946, לאחר שבימי המלחמה העולמית שימש קצין-ליפאנית בסוכנות הבטחון של צבא ארה"ב וזכה בציון-לשבח מטעם משרד-המלחמה האמריקאי. הוא מחברם של ספרי-לימוד ידועים להיסטוריה אמריקאית. ב-1969 יצא ספרו על "האימפריאליזם האמריקאי והמרד הפיליפיני", ואשתקד פירסם ספר ("הקבינט של יום-ג'") העוסק בחקר קבלת-החלטות בענייני מלחמה ושלוש בימי נשיאותו של לינדון ב. ג'ונסון (נכתב בשיתוף הדוק עם הנשיא-לשעבר). פרופ' ז'ק גראף נולד ב-1917, שבשנת 1969/70 היה מרצה אורח בחוג ללימודים אמריקאיים באוניברסיטה העברית בירושלים, הוא פרופיסור לסוציולוגיה באוניברסיטת-קולומביה, העוסק במחקרים משווים בהתנחלות אנגלית, צרפתית וספרדית בעולם החדש. ספריו: "התמורה באומה—התהוות חברה תעשייתית בארצות-הברית" (1963), "התהוותן של חברות בעולם החדש" (1963). הוא חבר האקדמיה-הלאומית-למדעים ועורך הרבעון-למדעי-המדינה בארה"ב. אוסקר הנדלין, יליד ניו-יורק (1915) ופרופ' בהארוורד, הוא מעמדי-התווך של ההיסטוריוגפיה האמריקאית דורנו. ספרו "העקורים", ממנו נטלנו את הפרק "הלם הניפור", הופיע ב-1951 וזיכה אותו בפרס-פוליצר. עוד מספריו: "מהגרי בוסטון" (1940), "ממדים של חירות" (1961), "העם האמריקאי—היסטוריה של חברה" (1963). היה מעורכי "מדריך הארוורד להיסטוריה האמריקאית", ומשנת 1958 הוא מנהל המרכז-לחקר-תולדות-החירות-באמריקה. וודרו וילסון נשא את הגאומ המפורסם המובא כאן, "אל אורחים ילידי חוף-לארץ", בתקופת כהונתו הראשונה כנשיא ארצות-הברית. הפרופיסור להיסטוריה ולכלכלה מדינית—שתקופת-מה היה נשיא אוניברסיטת פרינסטון המהוללת, נבחר לכהונת הנשיא בגיל 57, בשנת 1913, ומת כעבור 8 שנים, בעודו נשיא, ידוע-חולי ושבע-ריוג—נודע כאחד הנואמים ובעלי-הסגנון המעולים שקמו לאמריקה מעודה. פרדריק ג'קסון טרנר (1861—1932), פרופיסור להיסטוריה של ארה"ב, תחילה במכללת ויסקונסין ואחרי-כן בהארוורד, עשה לו שם כחוקר ופרשן של קורות חתירתה של ארה"ב מערבה. "קץ הספר" (פ"א קמוצה) הוא כותרת שניתנה כאן לכמה דפים נבחרים ממסתו המפורסמת, "משמעותו של הספר בהיסטוריה האמריקאית", הרצאה מסכמת שהשמיע בכנס האגודה-ההיסטורית-האמריקאית בשנת 1893. התיזה שלו, שאותה העלה אז לראשונה, בדבר השפעת נסיגתו של הספר על התהוות הדמוקרטיה האמריקאית,

אהרן אמיר: הלם הקירבה

הרעיון, הפשוט למדי, שעורר אותנו להקדיש חוברת שלמה זו של "קשת" לענין שבחרנו לקרוא לו "פרקים בחוויה האמריקאית" הוא רעיון ההקבלה העקרונית בין הנסיון ההיסטורי של האומה האמריקאית החדשה לבין תהליך ההתהוות או ההתגבשות הלאומית בארץ הזאת, תהליך שעדיין אנו שרויים בעיצומו—שלא לומר, בתחילתו.

האומה האמריקאית היא תולדת גילוי חדש של יבשת חדשה לעולם האירופי, יבשת שתאריך גילויה הוא עצמו נקבע כראשיתה של העת הקרויה "חדשה" בהיסטוריה העולמית. אומה זו תחילת בריאתה בחינת יין ישן הנמוג בכלי חדש ונטול-צורה: נדידה חלוצית "מובחרת" של אוכלוסים מן העולם הישן ה"מאורגן" אל החדש ההילולי, בין מתוך אידיאלים דתיים של תיקון עולם במלכות-שדי בין מתוך אידיאלים אוטופיים מסוג אחר ובין מתוך מצוקה ורדיפות או מכוחו של ביקוש אנושי יסודי אחר אושר ורווחה, הרפתקה והגשמה-עצמית; והמשך בריאתה כביכול עיצובו הדינאמי של בית-הקיבוץ, גיבוש דמותו, הגדרתו-העצמית, התרחבותו, התעצמותו, התישנותו ומילוי המתמיד ביין חדש-לבקרים במובן הדמוגרפי, התרבותי, האידיאלי.

מנקודת-ראות זו, התהוותה של האומה האמריקאית יכולה להיחשב לא רק תופעה מכריעה בחשיבותה בדבריימי האדם בכלל אלא גם, ובמיוחד, אב-דוגמה ואב-מופת לתהליך צמיחתן של אומות חדשות, או אף מתחדשות, מאז ראשית העת ה"חדשה", זו העת שעדיין אנו כולנו נישאים על גאון-גליה. תהליך זה—המקיף במידה זו או אחרת את כל החטיבות הלאומיות המופרות לנו בצפונה ובדרומה של אמריקה, ביבשת אוסטרליה ובחלקים ידועים של אפריקה—עומד עתה, ככל הנראה, בשלבי גמר או השלמה ברוב אזורי התרחשותו. להוציא כמעט אך-ורק פינת-עולם זו שלנו, אשר בה—כפי שמתברר יותר ויותר—תופעת הצמיחה הלאומית בתחומיה של ארץ-ישראל היא תופעה מרכזית בהיקף כלל-אזורי, בעלת משקל מכריע במשמעותה, בתוצאותיה, בעתידותיה.

ודאי, ההבדלים העצומים בנפח ובממדים בין הנסיון האמריקאי לזה הישראלי יש בהם לדון לגיחוך כמעט את ההקבלה בין שני אלה, שעליה מבקשת חוברת זו להצביע. אף-על-פי-כן, מי שמתקרב לסוגיה זו בלי משפטים-קדומים ספק אם יוכל שלא להתרשם ממידת הקירבה והדמיון המהותי בין שני המעגלים האלה, למרות ההבדל בהיקפם הגיאוגרפי והדמוגרפי, וזאת לא רק משום שאבות ההתישבות האמריקאית, הספוגים דימויים ואידיאלים

מקראיים, ראו עצמם בשעתו בבחינת "בני־ישראל" הבאים לרשת את "ארץ־כנען". הדמיון מסתמן ביתר־שאת אם אין אנו באים לעשות השוואה פשטנית בין מעצמת־העל האמריקאית כפי שהיא עכשיו, על חלאיה ותלאותיה הנוכחיים, לבין ישראל בשיעורה כיום, אלא אם נראה את קו ההקבלה במתיחתו, או בהאצלתו, אל העבר מכאן ואל העתיד מכאן; כלומר, אם נעביר אותו, מצד אחד, בין עברה הקולוניאלי של אמריקה ועברה של ארצות־הברית כהוויה עצמאית ומתעצמת לבין עברה ה"יישובי" של ישראל וקיומה העצמאי בהווה—ומצד שני, בין עברה הקרוב יותר של ארצות־הברית לבין תחזית התפתחותה העתידה של ישראל.

כמה גילויי־מפתח בתהליך התהוותה של האומה האמריקאית—כגון חלוציות, התישבות, חברת־הספקר על סממניה הנפשיים, התרבותיים והמנהגיים המיוחדים; קליטתה של הגירה הטרוגנית בשיעור זה או אחר והחתיירה ההכרחית למידה זו או אחרת של הומוגניזציה תרבותית־לשונית וחברתית, תוך כדי שמירה, הכרחית לא־פחות, על צביון של חברה פלוראליסטית־פתוחה; התהייה על זהות קיבוצית וזכות קיבוצית ולבטי חיפושיה, חרדת תלישות ואשם בארץ חדשה וצמאון ההשתרשות בהווייתה, בנופה אף גם בעברה, ככל אשר יימצא או יומצא; וכן גם אימת־הריק ואתגר החלל סביב וקריאת המרחבים, ודפוסי תגובה של צמיחה דינאמית, כובשנית—כל אלה אינם יכולים שלא לעורר בקורא עברי קשוב הדים אינטימיים עד מאד. ועל רקע המציאות הקונקרטית ביותר שאנו שרויים בה מאז 1967, ודאי ימצא הד לבעיותיו ומכאוביו וכעין תוואי של מרפא ופתרון בנסיון מרכזי אחר שבתולדות ארה"ב—כמלחמת־הצפון־והדרום, קרע אכזרי, שותת־נקם־ומשטמה, שלאחריו נצחון של איחוד מחודש, של איחוי וליכוד, מכוחה של מציאות סוחפנית ומשפתת, קצתה כפויה וקצתה אורגאנית.

בפרק מתוך "העקורים" להיסטוריון הנודע אוסקר הנדליון, אחד הכתובים שקובצו בחוברת זו, מדובר על הלם הניעור בו חשו, לפי תיאורו העוז של הכותב, מהגרים בארצות־הברית כתום ראשית התערותם בחברה החדשה שאליה נקשרו בעבותות־חלום ובה נטו את אהלם. על משקל זה אפשר לומר כי ישראלי הבא לתהות, בלב פתוח ובראש פתוח, על החוויה האמריקאית ועל ההוויה האמריקאית בהתפתחותן ההיסטורית—בתוך פרק־זמן שבממדי הזמן ההיסטורי כמו רגע ייחשב—לא יוכל שלא לחוש בהלם הקירבה.

"הלם" זה אשר נחוש בעמדנו על הזיקה הקרובה שבין אמריקה כחוויה וכהוויה לבין הווייתה וחוויתה של ישראל המודרנית עשוי כמדומה לסייענו לראות, להבין ולהכיר את עצמנו ואת ייעודנו אף להיות לנו מקור עידוד ומקור השראה בדיאלוג שנהיה מצווים לקיימו יותר ויותר עם אמריקה עצמה, עם העולם אשר סביבנו, עם ההיסטוריה—ועם עתידנו שלנו.

ז'ק בארזון, הנרי ד. גראף :

היסטוריה וספרי-היסטוריה אנוריקאים

אפשר לדון עם לפי דרכו בכתיבת ההיסטוריה שלו כמו גם לפי ההיסטוריה שהוא עושה. בעיני האירופים, שיקפה ההיסטוריה את המורשה הפיאודלית והמונארכית שמתוכה היא צומחת. הכללה זו אנו רואים במידור המופלא של ההיסטוריוגרפיה האירופית על-ידי אומות כמו גם בנכונות ההיסטוריונים האירופים לפאך ולרומם גיבורים (או, בלהיטות לא-פחות, לשקץ נבלים) ולאמץ להם שיטות ואידיאלוגיות כעזרי-פרשנות ואפילו לצורך עיצובה של הרצאת-הדברים.

האמריקאים, שנתגדלו על מסורת מדינית אחרת, כתבו את ההיסטוריה שלהם בהלך-רוח אחר ובמטרות אחרות. תנאי יישובה של אמריקה גלויים היו בהיסטוריוגרפיה שלהם מראשיתה—הריחוק הפיזי מאירופה, ההשקפה הנסיונית, החוקרנית, ייחודו של המפעל בדורות האחרונים. השפעתן של עובדות אלו הוסיפה לפעול על הכתיבה האמריקאית והבדילתה מזו של אירופה. אולי מאותם טעמים היתה ההיסטוריה של אמריקה מעניינת עד לא מכבר בעיקר את האמריקאים עצמם. עוד במאה הי"ו הכיר בכך איש-הדת הפורטיגלי קוטון מיידר בכתבו: "אם גם מלחמה בינינו לבין קומץ אינדיאנים אינה נראית אלא כבאטראכומיזמאכיה [האפוס ההיתולי של המלחמה בין הצפרדעים לעכברים] בעיני העולם מחוץ-לארץ, אף-על-פי-כן לנו כאן היה משקל הדברים מספיק לעשיית היסטוריה".¹

הרבה מספרי-ההיסטוריה הקולוניאליים הראשונים כמעט לא היו אלא פנקסי-רשומות; למשל, סיפור-אמת של ג'ון סמית, שהיה תיאור קצר של יישוב וירגיניה; או סיפורו של מורט מאת ויליאם בראדפורד ואדווארד וינסלו, שהיה תיאור המטעה של פלימות. החיבור ההיסטורי הראשון שהוכן ביוזמה וביד-אמן באמריקה היה זה של ויליאם בראדפורד, קורות המטעה של פלימות, שכתב מושל קולוניאלי מצוין זה בין 1630 ל-1650. יכולים אנו להקיש משהו על טעמיהם של ראשונים בהיסטוריה האמריקאית כשמתברר לנו שיצירתו של בראדפורד נתפרסמה במלואה רק ב-1856, אף כי למעלה ממאתיים שנה נזקקו לה מלומדים בכתב-יד. עד למהפכה, כשהיה לאמריקאים פנאי לקרוא היסטוריה, קראו את זו של אירופה. מלבד היסטוריות של הכנסייה קראו את גיבון, וולטר, רולן, יום ורוברסטון. מבין ההיסטוריונים החילוניים זכה וולטר להיות מקובל על הבריות והשפעה ניכרת היתה לו על קוראים וסופרים באמריקה. הוא היה כוח אינטלקטואלי עוד זמן רב בטרם יתחילו האמריקאים להתעורר להרגשה לאומית. מאורעות אירופיים ורעיונות קוסמופוליטיים חברו יחד להרחיב את האופק ההיסטורי של האמריקאים; הם יכלו לשוות להיסטוריה צביון

¹ Magnalia Christi Americana, הארטפורד, 1853, ב, 581.

"אוניברסלי" על-ידי התרוממות מעל לגבולות של מדינה או כת; באורח פאראדוקסלי נעשתה אפוא ההיסטוריה ה"אוניברסלית" בעולם החדש היסטוריה לאומית, ובכך הצמיחה משמעות חדשה של אומה: ההשקפה הלאומית בארצות-הברית היתה רחוקה מהיות אחדותית, מרוכזת-בעצמה ומתגוננת אלא כוללנית היתה, מגוונת ופדראלית.

חץ מזה, מחמת השוני של ההגירה מראשיתה, לא היה מוצא לאומי אחד אלא היו מוצאים רבים. "העבר" לא היה פשוט כל-עיקר, לפי שלא היה זה עבר משותף. כתוצאה מכך היו ההיסטוריונים האמריקאים צריכים במובן ידוע ליצר מורשה אמריקאית מאוחדת, ולפני המאורעות המסעירים של תקופת המהפכה חסרים היו את חמרי-הגלם. אחד הראשונים והמלומדים ביותר במגצלי ההיסטוריה המתהווה היה ג'רד ספארקס, שהביוגרפיות שכתב על "האבות המיסדים" יצרו כמה דיוקנים בל-ימחו שלא נשתנו במידה ניפרת במרוצת הזמן. כעבור ימים לא רבים בא אחריו ג'ורג' בנקרופט, ההיסטוריון האמריקאי המפורסם ביותר בדורו, אשר חיבורו, היסטוריה של ארצות-הברית (1834-74) בעשרה כרכים, הועלה על-גס כטוב מכל שנכתבו אי-פעם מגקודת-המבט הדמוקרטי. אמרו עליו על בנקרופט ש"הצביע בעד ג'קסון בכל דף"; למרות עמדה מוגדרת זו ובגללה, עלץ בכל שלב על הסגולות המיוחדות-במינו במפעלה של ארצו. אֶחיו האמריקאים, אמר בדברי-הסיום שלו, "אדיקותם כנה יותר, חינוכם טוב יותר, שכלם צלול יותר ומוסרם טהור יותר משל אנשי כל ריפובליקה קודמת". כאן אולי אפשר להבחין בלאומיות מן הזן האירופי, ואף-על-פי-כן מכלילה היא בלי הפליה את כל הלאומים האירופיים המיוצגים ביבשת אמריקה. הלאומיות האמריקאית, הנלחמת בעקרונות נכריים ולא בשכנים עוינים, חסרה את הנעימה השבטית והחששנית של מקבילותיה באירופה.

אחרי בנקרופט, באה כתיבת ההיסטוריה האמריקאית תחת השפעתו של סגנון הלמדנות הגרמנית שהשתרש בבתי-האולפן האמריקאיים החדשים של שנות ה-80 למאה שעברה. החיבורים הגדולים יצאו עתה מן הסמינר-להיסטוריה. היסטוריונים למדו שיטה מתלמידיו של ראנקה, ובעקמם מעט את משמעות הכלל שלו, ביקשו לכתוב על העבר "כפי שהתרחש באמת"; סבורים היו כי כותבים הם "היסטוריה מדעית". הם ניתחו מקורות, מתחו בקורת על כותבים בני-סמך, השוו תעודות מקבילות, וכשסיימו מוכנים היו לטעון כי יודעים הם מה התרחש בהיסטוריה. לא היה להם מנוס מלהתבסס על דעות-קדומות עקשניות, שאם גם כמוסות היו מהם ומקוראיהם הרי עתה יכולים אנו להבחין בהן על-נקלה. בתקופה של אמונה בשיטות מדיניות, למשל, קיבלו בלי עירעור את הפתגם האומר כי "ההיסטוריה היא פוליטיקה של העבר",² וכך זנחו את כל יתר היסודות בפרשה או שדשו אותם בעקבם.

מוצר-לוואי של השיטה ה"מדעית" היה זה שההיסטוריונים כותבים היו בעיקר זה

² אדוארד א. פרימן, שיטות המחקר ההיסטורי, לונדון, 1886, 44.

בשביל זה ולא בשביל הציבור הרחב. בדומה לשאר מומחים בשטח מיוחד ובספרותו, נעשה ההיסטוריון "בעל-מקצוע". לעתים רחוקות חתר להישגים תרבותיים רחבים כאחדים ממקביליו באירופה, ותחת זאת היה מתגאה על מסירותו לקטע צר ומצומצם של היסטוריה. עמל היה להוציא מתחת ידיו דיון שיהיה סופי ופסקני באותו קטע. אם גם בודד עצמו ממגע עם העם האמריקאי שעל-אודותיו כתב, לא היה "ההיסטוריון המדעי" מסוגל להימלט, כפי שדימה בנפשו, מן המחוך הצר של תרבות זמנו. הוא היה גידול תקופתו לא-פחות מקודמיו, אם גם מקובל על הבריות ובעל-השפעה הרבה פחות מהם.

המסורות שעיצבו את כתיבת ההיסטוריה האמריקאית, אף כי מאוחרות היו מאלו של אירופה, נחושות היו ועקשניות לא-פחות. הריחוק הפיזי של אמריקה מאירופה נטע באמריקאים במוגזם את תחושת בידודם מן ההיסטוריה של העולם הישן. האמונה שבאמריקה יוכלו כל המהגרים להתחיל בראשית חדשה בחיים, שבאמת יוכלו לברוא את עצמם מחדש, עיצבה את הדימוי-העצמי האידיאלי שלהם. אף כי שוב אין ההיסטוריונים שותפים לאמונתו של בנקרופט שקורות ארצות-הברית הן היסטוריה של יד אלוהים המפליאה-לעשות, הרי על מקום ההכרה הזאת באו רעיונות אחרים כגון הטבע המיוחד של הגניוס האמריקאי (ג'ון באך מקמאסטר) או ההשפעה המשווה של הספר האמריקאי (פרדריק ג'קסון טרנר) או האופי המחייב של המסגרת הפיזית (וולטר פרסקוט וב). להוציא מעט חריגים חשובים, הרי כל-אימת שהיה הדבר אפשרי נכתבה ההיסטוריה האמריקאית בלי להתיחס למאורעות-פנים מן הצד השני של האוקיינוס האטלנטי. האמריקאים למדו, למשל, את הדמו-קרטיה הג'קסונית, בלי להסמיק אותה לתנועות-הריפורמה של אותו דור שהגיעו לשיאן במהפכות בכלגיה ובצרפת ובחוק-הריפורמה של 1832 באנגליה. למרות כל מה שנכתב על מלחמת-האזרחים, מעולם לא חקרו אותה בבחינת אספקט של איחוד לאומי שהיו לו מקבילות בגרמניה ובאיטליה באותו עשור עצמו. בדומה לכך עדיין יש לבדוק את מה-שקוראים "התקופה הפרוגרסיבית" בהקשר של השינויים שחלו ברחבי העולם כולו באותו עשור, כולל כינוס הדומא הראשונה ברוסיה, תנועת התורכים-הצעירים, המהפכה המקסיקאית, והקמת הריפובליקה-של-סין.

הצלחתה המפליאה תדיר של ארצות-הברית בחדשנות מדינית ועסקית הטביעה רישומה גם על כתיבת ההיסטוריה האמריקאית. האמן או איש-המדע או הפילוסוף המצליח צריך היה בדרך-כלל לחכות עד שיעשה נושא לביוגרפיה. מושכי-לב הרבה יותר היו האישים ש"הצליחו להיבחר" או "עשו מיליון". עד לא מכבר קשה היה להימנע מן המסקנה שהיוהרה האמריקאית הלאומית תלויה היתה ביכולת למוד את ההצלחה מדידה כמותית. כתיבת ההיסטוריה האמריקאית (ובמידה רבה גם הוראתה) עודה שואבת השראה ותכלית מתקופה שהיתה כפרית הרבה יותר מזו הנוכחית. ג'פרסון, שופר החקלאות, עודו זוכה לחיבה הרבה יותר מהמילטון, שופר התעשייה. מגנגונים פוליטיים עירוניים, כגון טאמאני-הול, זוכים לקיטרוג

בגלל שחיתותם, אך רק לעתים רחוקות משבחים אותם על שסיפקו מצעים יעילים למדי ל"אמריקניזציה" ולמלחמה בעוני. "מרד החקלאים" של שלהי המאה הי"ט מוסיף לבלוע חלק מופלג מזמנם ומרצם של מלומדים. איש-העיר עדיין אינו גיבור ו"הספר העירוני" עדיין אינו אצילי כמו הספר של דניאל בון.

שוב, ברור שהתפתחות הטכנולוגיה וצמיחתה הכלכלית של ארצות-הברית שזורות ומשוורות ביניהן. אף-על-פי-כן לא היו ההיסטוריונים של ארצות-הברית זריזים לטפל בשינויים הטכנולוגיים בחינת כוח בחיים האמריקאיים. אפילו כיום דומה כאילו צעירים העתידים לחיות חלק גדול מחייהם במאה הכ"א נאלצים להסתפק בלימוד על-אודות סמואל פ. ב. מורס, אלקסנדר גרהם בל, תומאס א. אדיסון והאחים רייט. ועדיין תשומת-הלב משוקעת בכריית תעלות ובסלילת מסילות-הברזל הטראנס-יבשתיות ולא בנתיבי-אוויר וברשתות-שידור, שהיתה להם השפעה דומה לזו בהיסטוריה האמריקאית של השנים האחרונות.

עוד דבר החשוב לחוקר (והמפליא את התלמיד איש חוץ-לארץ) הוא ששום אומה אירופית אינה מקפדת להיסטוריונים שלה שפע כזה של תעודות כתובות כמו ארצות-הברית. אין לשער את גודל ההשפעה של מאגר זה של נתונים גלמיים על ההיסטוריוגרפיה האמריקאית. כמעט כל דבר שעשוי היסטוריון אמריקאי להחליט לטפל בו אפשר למצוא לו תיעוד למכביר. במקרים הנדירים שבהם געדרות ההוכחות הנחוצות יודעים האמריקאים בדיוק מתי הושמדו: בשריפה בשיקאגו או בקרב על אטלאנטה או ברעידת-האדמה של סן-פראנציסקו. באהבתה הלאומית לתיוק-בלי ספק מסימניה של חברה עסקית—הרי כמעט כל דבר מקורו ידוע או שאפשר לגלותו בנקל. יכולים האמריקאים להתווכח על מקור הכינוי Hoosier (תושב אינדיאנה) או המלה "אוקיי", אך יש לפחות אטימולוגיות נבחרות לבזר מתוכן; וכל כמה שתהיה העיירה קטנה, יודעים האמריקאים בדיוק מתי נוסדה ומדוע נתקראה כפי שנתקראה, מי היה בה ראש-העיר הראשון, ומה היו מסחרו וייחוסו.

תוצאה צדדית מן הספציפיות הזאת היא שגודש הפרטים האנציקלופדי גטה לבלוע את כוחות ההיסטוריונים האמריקאים; מהססים הם להעלות השקפות מסכמות רחבות, והם מעדיפים לברר שפעי-שפעים של עובדות קרובות לענין ובלבד שלא להרהיב עוז ולחוות דעה על משמעותן הפילוסופית. דומה כי אין עובדה שתיראה פעוטה מפדי שתהיה ראויה לרישום, אפילו בחיבורים הנועדים לציבור הרחב. עורכי המוספים למילון הביוגרפיה האמריקאית מבקשים עתה מן המשתתפים להמציא, בתוך שאר דברים, את סיבת המוות ומקום הקבורה של נושאייהם—פרטים רציניים שנשמטו, כפי הנראה, בכרכים קודמים. להלכה אפשר לאתר כל צוואה שנמסרה אי-פעם לאישור בכל גפה שהיא בארצות-הברית. כהרף-עין יכולים האמריקאים לברר כמה מאמרים נתפרסמו על יוליסס ס. גראנט בכתבי-העת של שנות ה-90 למאה שעברה ולהשיג אותם כולם. תיקי-השירות של כל חייל ומלח עומדים לרשותו של ההיסטוריון—רבים מהם שמורים כיום באותן מגירות שתפסו בזמן שהיו "שוטפים".

ההיסטוריוגרפיה האמריקאית, אשר השפע הוא סם-חיים לה, קנתה לה מידה של התמחות, איזו מוחשיות מדוקדקת שאין למצאה בשום אימה אחרת. האמריקאים אין להם כל תעלומה של מוצא לבנות עליה מיתוסים לאומיים, אין להם רומולוס ורימוס שזאבה הניקתם וכך נשארו בחיים ויסדו את רומא. האמריקאים שרים את הבאלאדה על קייסי ג'ונס, אין זו אגדה: הם יודעים מתי וכיצד מת ותצלום מלמד מה היה מראהו. גבורתו היא חלק מן התיקים של הוועדה-לסחר-פנים. לשון אחרת, ההיסטוריה האמריקאית שרויה כל-כולה בעידן ההיסטוריה. קומץ הגיבורים העממיים—כגון דייבי קרוקט וג'וני אפליסיד—מתברר שהיו אנשים ממשיים עד-להכאיב שנשתיירו על-אודותם תעודות מלאות למדי, מוכנות לחקירה, ואם יהיה צורך בדבר—למדידה במטרים מעוקבים. אַמברוז בירס צריך היה למות בחוץ-לארץ כדי שיישאר המאורע בגדר תעלומה. האמריקאים אין להם אפוא שום אישיות גדולה כגון שקספיר שלעולם יהיו פרטי חייו מועטים ושרויים בספק.

שיפעה זו של חמרים-שבכתב הטילה עומס עצום על ההיסטוריון האמריקאי. מכל החוקרים חייב הוא להיות אדם שאינו יודע לאות, ועם זאת לעולם לא יוכל לחוש עצמו מובטח מפני ההאשמה של אי-שלמות. בארץ בה דומה כאילו מעולם אין איש משליך את המלה הכתובה, רשומות ומכתבים פרטיים שלא נתפרסמו מאיימים עליו מכל עבר. הללו מצדם שימשו מקור השראה לכתיבת ספרי "ההיסטוריה" על כל נושא שאפשר להעלותו על הדעת, החל בסילוק שפכים עירוניים ובבניית בתי-עפר במישורים הגדולים וגמור בניסויים של ג'ורג' וושינגטון בגידול חמורים. מציאותם של מסמכים, והענין שמגלים האמריקאים ללא הפליה בכל צד של חייהם, מעודדים כתיבת ספרים על נושאים שבהיסטוריה האירופית טיפלו בהם רק לעתים רחוקות. חלילה לנו לומר שחלק גדול מן הספרות ההיסטורית הזאת אינו בעל-ערך; אבל יש בכך לרמז כי מאז ההיסטוריונים הגדולים—פראנסיס פארקמן, ויליאם היקלינג פרסקוט וג'ון לותרופ מוטלי—נוח היה להיסטוריונים באמריקה להסתמך על נתונים אַמפיריים, כשהם מניחים את העילון המופשט לאחיהם העמוסים פחות מהם,

הפילוסופים, ואת מעשה-הספרות לדודניהם הראשונים, כותבי הרומנים.

העושר והרציפות של התעודות בארצות-הברית משקפים את זרימתה החלקה של ההיסטוריה עליה הן מעידות. כאן אנו מגיעים לסימן-היכר גוסף של ההיסטוריוגרפיה האמריקאית: מנוחת-המזג שלה. להבדיל מן ההיסטוריה של אירופה, היתה זו של ארצות-הברית מסודרת ושלווה להפליא. אין זאת אומרת שלא היו האמריקאים עם אלים לפרקים, אבל מסתבר מכאן שהאלימות לא היתה סממן מרכזי בחייהם המדיניים, וכי האמריקאים מכירים כי אחד האידיאלים השליטים בהיסטוריה שלהם היה ריסון יצורו של האדם ושימושה המאוזן של חכמת הפשרה. ההיסטוריונים של מחר יוצרכו להחליט אם נעשה סימן-היכר זה זר למציאות האמריקאית, או שמא בזכותו כתבו היסטוריונים של ארצות-הברית עד ימינו אלה על הנושא שלהם מתוך שיפוט צלול ומאוזן יותר ממה שהיו יכולים לשער.

עד כאן עובדה היא ששום "ונדטות" לא עכרו את ההיסטוריה האמריקאית, מאלו

המותירות בעקבותיהן פילוגים של קבע ו"אסכולות" של היסטוריונים הממשיכות במאבק מדור לדור. האמריקאים לא ידעו מאבק על זכויות-הכתרה, הם לא ידעו מלחמות-דת, גולים מדיניים ושחיתות, אף לא מהפכות מפקידה-לפקידה. לפיכך לא הקימו מתוכם שום טוענים-לכתר, שום רובספייר, שום לנין או היטלר, שום קדושים או בכורי-שטן שיפלגו את האומה. "המערכה החדשה" של רווולט, שחוללה פילוג ארעי, עלולה היתה להיעשות יוצא-מן-הכלל, אך עד-מהרה נקלטה ואושרה על-ידי הריפובליקאים, ולכן רק מלחמת-האזרחים נשארת בחינת חריגה אמיתית מן האחדות ההיסטורית של הארץ. אף-על-פי-כן הרי הענין הנמשך שמגלה האומה כולה באותה מלחמה מעיד על ההרגשה השלטת: עדיין אין האמריקאים יכולים להאמין כמעט שיכלה שואה מעין זו להתרחש אצלם. והם אינם מטפחים את הריב הישן: גם לינקולן וגם לי נתקבלו כגיבורים על האומה כולה.

קרע יחיד זה שלכאורה בהיסטוריה המשותפת של האמריקאים, מלחמת-האזרחים, לבש במרוצת מאה שנים אופי של נקודת-ראשית שניה בעיני היסטוריונים אמריקאים. היא רחוקה מלהישכת, והשפעותיה הרחוקות הראו לעם כי עד עתה עסקה ההיסטוריה שלהם אך-ורק באנשים לבנים.³ המאורעות של הזמן האחרון מאשרים את התחושה הלאומית שהשיקום בא אחרי-המבול. סוגיות, אינטרסים ואידיאלים חדשים ראשיתם נעוצה בנקודה זו, שלמעשה היא מציינת התקדשות מחדשת לייעוד מאוחד. מתוך כך פישטה המלחמה את הבנת העבר. האמריקאים נוטים לחשוב שהתקופה שקדמה לה היתה אחרת לגמרי, בעצם תלושה כמעט מן ההווה התעשייתי והדמוקרטי, שתחילתו חלה ב-1865.

ולבסוף, מלחמת-האזרחים היא המלחמה היחידה שלא היתה מלחמת-"חוק". יחידותה, הסכנה שגשקפה ממנה לניסוי המדיני הגדול, גודל ממדיה והצלקות אשר הותירה— כל אלה בצירופם הפכו את מלחמת-האזרחים לחוויה עמוקה. מתוך אותו מאבק כמו אחדים מן הגיבורים הנערצים והטראגיים ביותר של הארץ. אין טעם אפוא לבוא ולהכחיש אותה הרגשה של "לידה פעמיים" המשותפת לרבים כל-כך ולהכחיש שביאת התיעוש, או אפילו האינטרגאציונליות של ימינו, או עלייתו של הכרך המודרני, החלו בתקופת המאבק הגדול.

ימים רבים לפני מלחמת-האזרחים חשו היסטוריונים אמריקאיים בצורך ליצור השקפה קונטיננטלית שהם קראו לה לאומית. הם כתבו מנקודת-מבט אמריקאית שעד לא מכבר היתה במידה רבה פועל-כפיהם המלאכותי שלהם. לא קשה למצוא את הטעמים לכך. ספריי-ההיסטוריה אותם קראו האמריקאים בני המאה הי"ט נכתבו ברובם המכריע בידי בני ניו-אינגלנד, וניו-אינגלנד זוקקה היתה מבחינה כלכלית לאומה מלוכדת יותר מכל חלק אחר של ארצות-הברית. בספריי-ההיסטוריה שלהם

³ עם זאת, ראה את שלושת הכרכים של מסות ותעודות, הכושי בהיסטוריה האמריקאית, שיקאגו, 1969. עדיין אין בידינו שום דבר דומה לזה בנוגע לתרומה של האינדיאנים-האמריקאיים לחיים הלאומיים.

נתנו אנשי ניו-אינגלנד ביטוי לאינטרס המקומי שלהם. דניאל ובסטר, גדול דובריהם, סיפק את המליצה המדינית ללאומיות האמריקאית המיוחדת שאומצה על-ידי הארץ כולה. "הרוד סם" גופו החל להידמות לאיש ניו-אינגלנד, ששרווליו החפזים מרמזים על רגילותו בעבודה הקשה שלו ממש כמו שארשת-פניו מרמזת על מוצאו הקאלוויניסטי. המלה "יאנקי", שתחילה מכוונת היתה רק למתישבים בקונטיקאט, התרחבה וכללה את כל אנשי ניו-אינגלנד; מעט-מעט הקיפה כל אדם מצפונה של ארצות-הברית, וכיום היא משמשת בכל מקום (פרט לדרום) כינוי לכל אמריקאי. כתיבת ההיסטוריה האמריקאית, החייבת כה הרבה להיסטוריונים של ניו-אינגלנד,

מוסיפה עד היום להחדיר מושג מטעה מן ההומוגניות של ארצות-הברית. אפשר גם אפשר שהנטייה להתעלות מעל להיסטוריה האזורית היא עצמה מתכונות ההיסטוריוגרפיה האמריקאית. מדרך-הטבע אנו חושבים על קבוצות ולא על יחידים, על פעולה קיבוצית ולא על הישג פרטי. משעה שנתקדשה ההשקפה של ניו-אינגלנד כ"אמריקאית" לא קמו עליה עוררים עד סמוך לסופה של המאה הי"ט, כאשר יצא פרדריק ג'קסון טרנר בהיפותיזה של ספר שקבעה כי קו יישובים הנע בלי הרף מערבה הטביע חותם בל-יימחה על האומה האמריקאית, ובפרט על צמיחת המוסדות הדמוקרטיים האמריקאיים. עד מהרה ראו בעלי-בקורת כי טרנר עוקר את כתיבת-ההיסטוריה האמריקאית מידי ניו-אינגלנד וחוזר ומשפן אותה בגליל מולדתו, בעמק-המיסיסיפי העילי. מתוך ההיסטוריה של אותו איזור רוקם היה עתה דימוי לארץ כולה.

עוד קו בהיסטוריוגרפיה האמריקאית הנוטה לגמד את סוגיותיה—ובכך הוא מעורר את הרצון להבליטן באורח מלאכותי—הוא גודל ממדיה של היריעה. דבר זה הוא בחלקו פועל-יוצא מכמות החמרים. אך יותר מכך הרי זה קנה-המידה שאימצו להם ההיסטוריונים במחשבה-תחילה. הם מטפלים במימשלים גשיאותיים רצופים משל כאילו היו שווים כמעט בחשיבותם. פירושו של דבר מתחזור לנו כשאנו מנסים לחשוב מה יהיה טיבם של ספרי-ההיסטוריה לבתי-הספר בעוד מאתיים שנה, כשתתקרב רשימת הנשיאים לארפה הנוכחי של רשימת האפיפיורים. בעיני אדם-שבכל-יום שני האפיפיורים הגדולים שנקראו גריגוריוס—זה של ההמנוגות וזה של לוח-השנה—התמזגו בדמות אחת מעורפלת אף כי חיו בריחוק אלף שנה זה מזה; עשרת האחרים אינם זכורים. כלום בדומה לכך יתמזגו שני הרווולטים לאחד למרבה-נוחותם של דרדקים? רשאים אנו לקוות שלא יהיה הדבר כך. אבל באותה מידה מדכדך הסיפוי שצריך יהיה ללמוד על שבעים-וחמישה מימשלי גשיאים.

לגבי העתיד הקרוב, מסתבר שיוסיפו לחלק את ההיסטוריה האמריקאית לפי הקווים המרוסקים של מימשלי הנשיאים. באירופה, המדינה עצמה היא התגלמות היוקרה הלאומית, וראשי-ממשלות הם רק דמויות חולפות בקורותיה. באמריקה, הגשיאות היא מרכז הכבוד ותשומת-הלב ויושב-הכס הארעי מובטח לו מקום של קבע בפנתיאון. כתוצאה מכך הרי גם אם העתונות והמפלגה של האופוזיציה משליכה שיקוצים על כל גשיא, הרי כתום כהונתו כתיבת-ההיסטוריה האמריקאית מפארת

ומרוממת אותו. שום נשיא לא נעשה נבל לצמיתות. זוהי מחשבה מנחמת, כמובן. אבל ההדגשה שמדגישים הכל פה-אחד את טוהר הנשיאות מסמלת את יחס ההוקרה לכהונה ולא דווקא את כוח-החדירה של השיפוט ההיסטורי והמדיני; היא מסבירה את תפקיד הנשיאות בחשיבה האמריקאית על ההיסטוריה האמריקאית יותר משהיא מצדיקה דרך זו של אירגון העובדות.

אם כן, לא-פחות מאשר באירופה, ההיסטוריה הנכתבת באמריקה משקפת את התרבות היוצרת אותה. ההיסטוריונים שלה בחרו בנושאים כגון משטר המפלגות והחיים החברתיים, שאינם מניחים מקום הרבה לרעיונות. אם לטוב ואם לרע, הצמיחה ההיסטוריוגרפיה האמריקאית רק קומץ תיזות חזקות. העבודות של טרנר, צ'ארלס א. בירד, ורנזן ל. פרינגטון וריצ'ארד הופשטאטר הם התריגים העיקריים העולים על זכרוננו. הלהיטות בה הסתערו עליהן בני-דורן מעידה אולי על רעב גדול שטעות היא שלא להביאו על סיפוקו. העובדה בעינה עומדת שהנושאים שבותרים ההיסטוריונים הם לא רק נצר מן התרבות שפתוכה הם פועלים אלא גם סיבה מסיבותיה.

ארתור נילר: פתיחה ל"כור-המצרף"

בעת המאורעות האלה היה [הכוהן] פאריס באמצע שנות הארבעים שלו... ביתו עמד ב"עיר"—אך אנו כיום ספק אם היינו קוראים לה כפר. בית-האסיפות היה בקירבת-מקום, ומנקודה זו ולחוץ—בכיוון המפרץ או בכיוון פנים-הארץ—היו כמה בתים חשוכים קטני-חלונות, מתפרבלים כנגד החורף הזעף של מאסאצ'וסטס. סאלם נוסדה כמעט ארבעים שנה קודם-לכן, בעיני העולם האירופי היה החבל כולו אזור-ספר ברברי המאוכלס כת של קנאים, שבכל-זאת שולחים היו מוצרים שפמותם וערכם עולים-והולכים מעט-מעט.

אין איש יכול לדעת לבטח מה היה טיבם של חייהם. לא היו להם סופרים—ואילו היה רומן מצוי בידם לא היו נותנים לאיש רשות לקרוא בו. אמונתם אסרה כל דבר הדומה לתיאטרון או ל"תענוגות-הבל". הם לא חגגו את חג-המולד, ופגרה מעבודה פירושה היה רק זה שעליהם להתרכז עוד יותר בתפילות.

אין זאת אומרת ששום דבר לא פרץ לתוך אורח-החיים המחמיר והקודר הזה. כאשר נבנה בית-משק חדש היו חברים מתכנסים "להגביה את הגג", והיו מבשלים מאכלים מיוחדים ומן-הסתם היה גם עסיס-תפוחים עז נמוג לקרואים. היה בסאלם מלאי הגון של לא-יוצלחים, שהיו יושבים בחיבוק-ידיים אצל שולחן-משחקים בפונדק... מסתבר כי יותר מן האמונה שמרה העבודה הקשה על המוראל במקום שלא יידרדר, שפן נאלצו הבריות להילחם עם האדמה כגיבורים על כל גרגר דגן, ושום איש לא היו עתותיו בידו להתבטל.

ועם זאת היו כמה קלי-ראש, כפי שאנו למדים מן המנהג למנות משמר של שני אנשים שתפקידם היה "להתהלך בעת עבודת-האלוהים ולשים לב לאנשים המתגוללים סביב בית-האסיפות, בלי לשמוע לדבר האלוהים ולמצוותיו, או הרובצים בבית או בשדות בלי לתת טעמים נכוחים לדבר, ולרשום את שמותיהם של אנשים כאלה, ולהביאם לשופטים, למען יוכלו לתבוע אותם לדין כיאות". נטייה יתירה זו להתערב בעסקיהם של אחרים היתה מנהג נושן ומכובד אצל אנשי סאלם, ובלי ספק יצרה רבים מן החשדות שעתידיים היו לפרנס את השגעון שהתפרץ לבוא... עת המחנה המזוין כמעט חלפה, ומאחר שהיתה הארץ שרויה בשלום במידה מתקבלת-על-הדעת—אם גם לא לגמרי—החלו דרכי המשמעת הישנות להשתכח. אבל, כבכל העניינים מסוג זה, לא נחתכו הדברים עד-תום, כי הספנה עדיין היתה בגדר אפשרות, והאחדות עדיין היתה הערובה הטובה ביותר לבטחון.

* המחזה הוצג בעברית בשם "צידי המכשפות", בתרגומו של אהרן אמיר, תחילה ב"הבימה" ואחרי-כן בתיאטרון החיפני.

קצה השממה היה קרוב. יבשת אמריקה השתרעה עד־אין־קץ מערבה, ומלאה היתה תעלומה לגביהם. יומם ולילה ניצבה על כתפיהם, אפילה ומאיימת, כי מתוכה הגיחו כפעם־בפעם שבטים אינדיאניים לפשיטות, ואחדים מצאן־מרעיתו של הרורנד פאריס היו להם קרובים שנספו מידי אותם עובדי־עבודה־זרה.

הסגוביות הסתגרנית של האנשים האלה היא שנשאה באחריות חלקית לעובדה שהאינדיאנים לא התנצרו. מסתבר גם שהעדיפו ליטול אדמה מעובדי־עבודה־זרה ולא מנוצרים־אחים. על־כל־פנים, מעט מאד אינדיאנים התנצרו, ויושבי סאלם סבורים היו כי יער־הבתולים הוא אחותו האחרונה של השטן, בסיס־המולדת שלו ומצודת עמידתו האחרונה. למיטב ידיעתם היה היער האמריקאי המקום האחרון עלי־אדמות שאינו נותן כבוד ושבח לאלוהים.

מטעמים אלה, בתוך השאר, הפיצו סביבם סבר של התנגדות מהותית, אפילו של רדיפה. אבותיהם, כמובן, נרדפו בשעתם באנגליה. לכן עתה מצאו הם והכנסיה שלהם לנחוך לשלול מכל כת אחרת את חירותה, לבל תיטמא ותישחת ירושלים שלהם החדשה על־ידי דרכי־שווא ורעיונות־תעתועים.

קיצורו של דבר, הם האמינו שמחזיקים הם בידיהם האיתנות את הגר אשר יאיר לעולם כולו. אנחנו ירשנו את האמונה הזאת, והיא עמדה לנו גם היתה לנו לרועץ. היא עזרה להם בכוח המשמעת שנתנה להם. הם היו, בכללו של דבר, אנשים מסורים, וכך היו חייבים להיות על־מנת להחזיק מעמד בחיים אשר בהם בחרו או שנולדו לחיותם בארץ הזאת.

הוכחה לערפה של אמונתם בשבילים יכולים אנו למצוא באופי המנוגד של המושבה הראשונה בגיימסטאון, הלאה משם דרומה, בוירגיניה. האנגלים שירדו שם לחוף פעלו בעיקר מתוך רדיפת־בצע. הם אמרו ליטול את עשרה של הארץ החדשה ואחרי־כן לשוב עשירים לאנגליה. הם היו חבורה של אינדיבידואליסטים, וקבוצה מלבבת הרבה יותר מאנשי מאסאצ'וסטס. אבל וירגיניה עשתה בהם כלה. מאסאצ'וסטס ניסתה לקטול את הפוריטנים, אך הללו עשו אגודה אחת: הם הקימו חברה שיתופית, שבתחילה לא היתה כמעט אלא מחנה מזוין שמנהיגותו אוטוקראטית ומסורה מאד. אולם היתה זו אוטוקראטיה מתוך הסכמה, כי מקטנם ועד גדולם מאוחדים היו על־ידי אידיאולוגיה משותפת שהנצחתה היתה הטעם והצידוק לכל סבלותיהם. התנזרותם, דבקתם־במטרה, חשדנותם כלפי כל עיסוקי־הבל, משפטם כבד־היד—כל אלה היו אפוא בסך־הכל מכשירים מושלמים לכיבוש המרחב הזה, העוין כל־כך את האדם...

יהושע אריאלי: נולכות האלוהים באמריקה - החזון הפרוטסטנטי של האונוה האמריקאית

בהקדמה לספרו *The Pulpit of the American Revolution*, שיצא ב־1876, כתב ג'ון וינגייט תורנטון: "הלך האמיתי של ספר־דרשות זה הוא הברית הנאמנה בין הפוליטיקה והדת... אבות הריפובליקה לא הפרידו בין פוליטיקה ודת אלא ראו בהפרדה זו חטא. הם הכשירו עצמם לקראת המאבק כמו קרומול וחייילי הקומונוולת [הפוריטני], כאשר דבר אלוהים פועם בלבם ובו הם שמים מבטחם. זה היה סוד המרץ המוסרי שקיים את הריפובליקה בחולשתה החמרית נגד הכוח המספרי העדיף, נגד המשמעת והעצמה של אנגליה... לאומיות אחת, וזו של עם פרוטסטנטי, היתה חיונית לחירות הקונסטיטוציונית באמריקה".

תפיסה זו של הלאומיות האמריקאית, הדגשת הזהות הלאומית בדת הפרוטסטנטית, היא נושא דיון זה. ברור מראש כי תפיסה זו אינה מיצגת את התודעה־העצמית של כל הציבור האמריקאי ומסלפת במידה רבה את העובדות ההיסטוריות. הריפובליקה קמה על עקרון ההפרדה בין הדת והמדינה, והאידיאולוגיה שמצאה ביטוי במוסדותיה ובמסמכיה העיקריים היא זו של הפילוסופיה של חוק הטבע וזכויות האדם. נשאלת אפוא השאלה מה היחס ההיסטורי והמהותי בין שתי מסורות אלו של הזדהות לאומית והשפעתן על תולדות ארה"ב.

ההנחה המקובלת אצל היסטוריונים רבים היא שהמהפכה האמריקאית ב־1776 הגשימה הלכה־למעשה את עקרונות ההשכלה של המאה ה־18. על־פי תפיסה זו תירגמו מנהיגי המהפכה את המסורת הוויגיית האנגלית ואת נסיונם ההיסטורי ביבשת אמריקה למונחים האוניברסליים של חוק־הטבע וגיבשו באמצעותם פילוסופיה מדינית המתבטאת במבוא להצהרת־העצמאות, בחוקות ובמגילות־הזכויות של 13 המדינות של ארה"ב. עקרונות אלה לא די ששימשו לגיטימציה לכינון המדינה הפדרלית אלא אף עיצבו את המערכת המוסדית המדינית ואת דפוסי התודעה הלאומית האמריקאית. האופי האוניברסלי של תודעה לאומית זו, הפאתוס האידיאולוגי המובהק הקיים בתודעה זו, הרגשת הייעוד והייחוד נובעים, על־פי תפיסה זו, מן הבשורה הכלל־אנושית של מקור זה—הפילוסופיה של ההשכלה.

מבחינות רבות אפשר לראות בתהליך היוצרות המושבות והתברות בצפון־אמריקה הבריטית ובהתגבשות הפילוסופיה המדינית והחברתית של ההשכלה שני צדדים בתהליך היסטורי אחד. שתיהן ביטוי ותוצאה של משבר מבני ורוחני של החברה האירופית, ויחד עם זה נסיון למציאת פתרון למשבר זה. הזדמנות להצטלבות, לפגישה ולהפראה הדדית בין המציאות החדשה של העולם החדש ובין אידיאולוגיה מהפכנית נמצאה במשבר ההיסטורי שחל עם המאבק של בני־המושבות על זכויות לשלטון־בית בתוך הקיסרות הבריטית. במשבר זה שימשו רעיונותיה של ההשכלה גשק אידיאולוגי

עיקרי להשגת המטרות של בני-המושבות. אולם עם חרפת המשבר הפוליטי, ועם הצורך לכוון עצמאות פוליטית, לבשה האידיאולוגיה של זכויות-הטבע של ההשכלה משמעות חדשה.

הניתוק המהפכני של המושבות מארץ-האם אילץ את המנהיגות המהפכנית לאמץ את הנורמות והערכים האוניברסליים של ההשכלה, לא כבסיס לעצמאות פוליטית בלבד אלא כהגדרה לזהותה הלאומית של החברה האמריקאית. הניתוק המהפכני מארץ-האם גרר אחריו שבר והינתקות של הישוב האמריקאי מעברו ההיסטורי-האנגלי, את הפיכת הנתין הבריטי לאזרח אמריקאי והפיכתן של זכויות נתינות בריטית לזכויות טבע ואזרח.

הורגש צורך לפרש את תודעת המסורת המפותחת של השתייכות לאומית אנגלית, את תחושת המשכיות ההיסטורית, על-ידי מערכת-מושגים חדשה זו של פילוסופיה של זכויות האדם. בעקבות אלה נוצרה תודעה לאומית חדשה שהגדירה את זהותה הלאומית במונחים האוניברסליים של ההשכלה הראציונליסטית, ושאבה מתוך השקפת-עולם זו את תחושת הייחוד והיעוד הכלל-אנושי. נוצרה אומה מדינית ואזרחית טהורה בה האזרחות אינה מסיגת על-ידי כל צורה של השתייכות היסטורית, דתית ואתנית אלא על-ידי נאמנות למערכת אידיאלים פוליטית וחברתית בלבד. פאראדוקסלית, הרי האוניברסליות של התודעה הלאומית היא שיצרה את האומה, איחדה וליכדה את חלקיה ההטרוגניים במשטר פדרלי והעניקה לה אופי של שליחות.

הסבר זה להתגבשות התודעה הלאומית האמריקאית נראה לי נכון בעיקרו. הוא מסתמך על עדותם של מחוללי המהפכה ומנהיגי הדור הראשון לעצמאות. ג'פרסון, ג'ון אדמס, תומאס פיין, מייסון, מדיסון ואף וושינגטון והמילטון ראו בהקמת הריפובליקה של ארה"ב ובמהפכה שקדמה לה מאורע מכריע בעל משמעות כלל-אנושית, תקופה חדשה בתולדות האנושות, המבשרת את "שיחרור האדם מקטינות בה היה שרוי באשמת-הוא", שיחרור מכבלי מסורת עיוורת ומשיעבודו של האדם לשלטון ולמעמד. לדעת מדיסון היה המימשל האמריקאי דבר ללא תקדים ואף "ללא דוגמה על-פני כדור-הארץ". גם וושינגטון האמין כי בארה"ב ניתנה לראשונה הדוגמה של מימשל המושתת על העקרונות הפשוטים של הטבע, והוא ראה בכינונו תקופה חדשה בתולדות האדם. בדומה לכך טען גם ג'ון אדמס עוד ב-1776 כי שאלת עצמאותה של ארה"ב תהיה גורלית לעתידה של האנושות כולה, "והכרעה גדולה מזו לא עמדה לפני מעולם". תומאס פיין ותומאס ג'פרסון האמינו כי המהפכה האמריקאית באה לבשר את תחילת התיקון של האנושות כולה. שלטונה היה מושתת על זכויות האדם והוא היה הוכחה כי האדם מסוגל למשול בעצמו. "שדה נרחב לברכת החירות והשוויון", קרא ג'פרסון למשטר המדיני של אמריקה, ותומאס פיין האמין כי רק בחברתה ניתן לאדם להתפתח ולהתרומם למעמד שהועיד לו הבורא. היתה זו תחושה המבטאת לא תודעה של שליחות בלבד כי אם ציפיה למלכות-המשיח כמעט. הערכה דומה לגבי המאורעות באמריקה היתה גם באירופה. חוגי ההשכלה בצרפת

ובאנגליה ראו ביישובי העולם החדש עוד לפני המהפכה הוכחה לכך שבתנאים של התחלה חדשה מסוגל האדם למשול בעצמו מתוך חירות ושוויון חברתי. עם בוא המהפכה האמריקאית נראה היה כי ציפיות אלו כלפי העולם החדש באו על סיפוקן המלא. ספרו של האב ריינל (*Abbé Raynal*), *La Révolution De L'Amérique*, מהלל ומפאר את החברה האמריקאית כחברה מופתית של אידיאל ההשכלה. המרקז קונדורסע (*Condorcet*) כתב במסתו כי ארה"ב העניקה לעולם דוגמה של חברה המושתתת על זכויות האדם והניחה יסודות להתחדשות העולם כולו. לגבי טירגו היתה אמריקה "תקוות העולם", והרוזן מיראבו טען כי גורלה של ארה"ב יכריע אם האנושיות מעודדת לחירות או לעבדות. טיפוסי לציפיה זו השיר המפורסם של הפילוסוף האנגלי ג'ורג' ברקלי, שחיברו ארבעים שנה לפני כן וכך לשונו :

In happy climes, the seat of innocence
Where nature guides and virtue rules,
Where men shall not impose for truth and sense
The pedantry of Courts and Schools :
There shall be sung another golden age...
Westward the course of empire takes its way
The first four acts already past
A fifth shall close the drama with the day
Time's noblest offspring is the last.

אולם דווקא הפאתוס הדתי המצוי בציפיות של המאה ה-18 וה-19 כלפי אמריקה, הן בתוכה והן באירופה, מצביע על צד אחד בתודעה הלאומית שאינו כלול בדרך-כלל במושג ההשכלה והראציונליזם—הגורם הדתי הקיים בתודעה האמריקאית הלאומית.

אמנם רבים ממנהיגי הדור המהפכני הגדירו עצמם כדאיסטים ורובם היו ספקנים ביחס לדוגמות של הכנסיות הנוצריות. עם זאת אין להבין את המנטאליות שלהם, את השקפותיהם המוסריות הפוריטניות, את כל המערכת הערפית של האתוס הריפובליקאי בלי להתחסם לרקע הדתי של גישות אלו ולאווירה הדתית של החברה האמריקאית בתקופה זו. במיוחד בולט הדבר בעיסוקם בשאלות הדת. ג'פרסון השתעשע בהכנת מעין קאתכזים של כללי המוסר והדת הטהורים המצויים בברית החדשה. ג'ון אדמס לא נלאה מלעקוב אחר הוויכוח התיאולוגי בספרות הקאלווינית וזו של רבי הכנסיה הנוצרית. תומאס פיין ראה את גולת-ההכותרת של מפעל-חייו בספרו תור התבונה (*The Age of Reason*), מעין "אני מאמין" של הדאיזם של המאה ה-18. יתר על כן, דאיזם זה נשאר קרוב לתאיוזם בחזירתו המוסרית ובתחושת המעמד המחייב של האדם כיצור שנברא בצלם-אלוהים. על-הרוב מיטשטשים הגבולות בין הדאיזם והתאיוזם האמריקאי והם נוטים יותר ויותר לתפיסה דתית אוניטארית (*unitarian*).

אך לעומת ההשכלה האירופאית לא היה הדאיזם חלק אינטגרלי של תנועת ההשכלה האמריקאית, והשפעת הראציונליזם והחילוניות לא התגברה עם התגבשות הדמוקרטיה האמריקאית. אדרבה, התפשטות הדמוקרטיה האמריקאית מלווה גידול מתמיד של תנועות "התחיה" האוונגליסטיות בכל רחבי ארה"ב. הכהונה הפרוטסטנטית, פרט לכנסיה האנגליקנית, לקחה חלק פעיל ביותר בליבוי ההתנגדות לאנגליה ובהחדרת הגאנה הלאומית בציבור האמריקאי. ולא עוד אלא שהדאיזם נחלש והולך ככל שהתנועה הדמוקרטית נעשית חלק אינטגרלי של התודעה הלאומית.

גורלו של תומאס פיין טיפוסי למגמה זו בתודעת הציבור. איש זה, שלדעת הכל הכשיר את דעת-הקהל לעצמאות מדינית ולכינון משטר ריפובליקאי באמצעות קונטרסו, שכל ישר (Common Sense), אשר ליכד את התחושה הפטריוטית סביב למאמץ-המלחמה, שנעשה האידיאולוג של התנועה הדמוקרטית משני עברי האוקינוס, גונה, הושמץ והוחרם ברגע שהופיע כדובר הדאיזם הלוחם, ואף מנהיגי הדמוקרטיה האמריקאית, חבריו לדעה ולמאבק, נזהרו מלבוא אתו במגע לבל יהו אותם עם דעותיו הדתיות של תומאס פיין. סמואל אדמס, מנהיגי הדמוקרטיה הצפונית, כתב לו: "נדהמתי בשמעי כי פנית להגנת האפיקורסות והצטערתי שניסית ידך בדבר הפוגע כל-כך ברגשות של אורחי ארה"ב ובאינטרסים האמיתיים שלהם".

האמת היא שהדאיזם נשאר בחינת אפיזודה בתולדות ארה"ב. בצדק טען פרי מילר כי הגיוס למהפכה לבש צורה של תחייה דתית וכי מטיפיהן של תנועות התחייה הדתית, שהתפשטו על פני קונטיקאט, קנטאקי וטנסי ועברו לג'ורג'יה, אילינוי וג'ורג'יה, הציגו את המהפכה כתנועת-תחייה אדירה.

מזיגה זו בין התודעה הלאומית, הדמוקרטיה והתודעה הדתית הפרוטסטנטית הפתיעה כל אירופי שביקר בארה"ב. מישל שוואלייה (Chevalier) הסביר במישרים—בספרו, *Lettres sur L'Amérique du Nord*, שהופיע בשנות ה-30 למאה ה-18—את דפוסי המשטר הפוליטי בכוחה המעצב של התנועה הפרוטסטנטית וביסס את עקרון המימשל העצמי, הפדרליזם, ומושגי החוקתיות וזכויות האדם במסורת של הקאלוויניזם הקהילתי.

אותה תופעה העסיקה את טוקוויל בספרו, על הדמוקרטיה באמריקה. "הוגי-הדעות של המאה ה-18", כתב טוקוויל, "הסבירו בצורה פשטנית את הגיוון ההדרגתי של האמונה. הקנאות הדתית, טענו, בהכרח תיחלש ותלך בה ככל שיתפשט תחום החירות והמדע. לדאבוני, אין העובדות תואמות תיאוריה זו. באירופה יש בני-אדם שרק בזרותם ושפלותם עולות על איבתם לדת. באמריקה, לעומת זאת, אחת האומות הנאורות והחפשיות בעולם, העם ממלא במסירות אחר כל החובות החיצוניות של הדת... בצרפת ראיתי כמעט תמיד שהדת והחירות נמצאות במחנות מנוגדים, אולם באמריקה מצאתי כי הן בנות-ברית ומושלות יחד על-פני הארץ".

סיבה לברית זו מצא טוקוויל בעצם אפיה של הפרוטסטנטיות הפוריטנית, במגמותיה ומסגנותיה בתחום החברה והמדינה. "הרוב הגדול של אמריקה הבריטית", כתב טוקוויל, "יושב על-ידי אנשים שלאחר שהתנערו ממרות האפיפיור סירבו להכיר

בכל מרות דתית חיצונית. הם הביאו אתם לעולם החדש צורה של נצרות שאפשר להגדירה רק כדת דמוקרטית וריפובליקאית. מגמה זו תרמה הרבה לכינון הריפובליקה והדמוקרטיה בחיי הציבור, ומלכתחילה כרתו הדת והריפובליקה ברית שלא נתבטלה מעולם".

השגותיו של טוקוויל לא התבססו על הסתכלותו בלבד, כי אם שיקפו במידה רבה את הדעה הרווחת בארה"ב גופה. דעות אלו מעלות לנו פירוש שונה לגמרי למהות התודעה הלאומית האמריקאית ומקור המשטר המדיני שלה מזה שהצגנו לראשונה. על-פי תפיסה זו לא נוצרו דפוסי התודעה הלאומית של המשטר החברתי של ארה"ב בהשפעתם של רעיונות ההשכלה והמהפכה אלא על-ידי המסורת הדתית ההיסטורית ואף האתנית של תושביה. מנהיגי ניו-אנגלנד טענו מאז תחילת העצמאות כי מקור הריפובליקאיות התחוקתית של הממשל העצמאי ושל אידיאל החירות של הפרט נמצא במסורת הדתית המדינית של ניו-אינגלנד, וזו האחרונה היתה תוצאה של דרך-החיים הפוריטינית. לא מושגי האזרחות הכללית, המבנה האמנותי של החברה וזכויות האדם היו אפוא הבסיס המהותי של האומה האמריקאית אלא רעיון הריפובליקה הנוצרית המתוקנת, וארה"ב נולדה מתוך ציפיה לכינון מלכות השמיים על-אדמות. האומה האמריקאית, כמוה כישראל בימי-קדם, נתבעה להיות "גוי קדוש", עם נבחר ועם-סגולה.

אין ספק כי תודעה מעין זו קיימת היתה מתחילה ביישוב האנגלי של צפון-אמריקה, והוסיפה להתקיים בחלק ניכר של היישוב בהמשך הדורות. אמנם בתכנים היה הבדל בין תפיסה זו לתפיסת ההשכלה, אך שתיהן נשאו אופי של ייעוד ושליחות, ולכן היה המעבר מתפיסה אחת לשנייה הדרגתי ורצוף. כך מוצאים אנו כי ג'פרסון הציע כסמל החותם של ארה"ב דמות של בני-ישראל במדבר, אם גם בצד השני של חותם זה הוצעו דמויות הנגיטט והורסה, "מנהיגי הסקסונים שמהם מוצאנו ואשר את עקרונותיהם הפוליטיים אימצנו". תערובת זו של מיתוס אנגלו-סקסי ותודעה תנ"כית אינה נדירה בתקופה זו והיא מצביעה על השפעת המהפכה הפוריטינית על בני דור-המהפכה. גם בנאום-ההשבעה השני ב-1805 חוזר ג'פרסון להשוואה זו עם עם-ישראל: "והוציא את אבותינו, כבני-ישראל בימי-קדם, מארץ-מולדתם, ונטע אותם בארץ המשופעת בכל הדרוש לחיים ומנעימם". לגבי ג'פרסון היה משל זה יותר בחינת מליצה ופנייה אל ציבור שמושגי התנ"ך היו קרובים ללב, אולם בעיני רבים היתה למושגים אלה של העם הנבחר, ההשוואה עם ישראל ועם הארץ המובטחת, רעיון הגוי הקדוש, משמעות עמוקה הרבה יותר; הם סימלו את מהות התודעה הלאומית האמריקאית. תפיסה זו היתה שליטה בדור של מיסדי המושבות הפוריטיניות. עצם ההגירה מסיבות דתיות, הנסיעה אל מעבר לים הגדול, והמאמץ ההירואי של התישבות ביבשת חדשה, עוינת וזרה חיוקו את הנטייה שהיתה קיימת ממילא בחוגי הפוריטנים להזדהות עם ישראל ולדמות את גורלם לתולדותיו.

קוטון מייחד (Cotton Mather) מקדים לספרו *Magnalia Christi Americana*, שיצא לאור ב-1693, הסבר קצר: "רצוני להציג לפני הקורא הנוצרי את קורות

אחדים מן הגסיונות הצנועים שנעשו בחצי-הכדור המערבי לקדם את בנין ירושלים החדשה... קוטון מיידר, צאצא של שושלת המנהיגים הפוריטנים שהדריכו את אנגליה החדשה במאה ה-17, מסכם במלים אלו את התודעה-העצמית של החברה הפוריטנית: הם נשלחו על-ידי האלוהים כשליחיו, בשליחות אל השממה והישימון, כדי לקיים כאן את בריתם אתו, לקדם את שלטון רצונו על-אדמות ולכונן בישימון ירושלים חדשה.

רוח זו מהדהדת בהדגשים ובגוונים שונים בכל ההגירות הדתיות שנקלטו בעולם החדש, ולא רק בקומונוולת הנוצרי של ניו-אינגלנד; היא שליטה ב"גסיון הקדוש" של הקווייקרים בפנסילבניה, ביישובי האחים המוראביים, ושל המנוגיתים והגרמנים שבאו בהנהגת פסטוריוס לפנסילבניה, במושבות-הספר של הבאפטיסטים והפרסביטרים-יאנים הסקוטים שהיגרו מאירלנד.

לכולם היתה אמריקה התחלה חדשה, כינון של סדר חברתי ומוסרי חדש, תחילת הגאולה בארץ המובטחת. הציפיה המשיחית משתלבת בתפיסת ההיסטוריה כהליך של התפתחות האנושות ויוצרת פילוסופיה של קידמה דתית, בה תופסת אמריקה מקום מיוחד בתכנית-הגאולה של ההשגחה. זיהוי הפוריטניות האמריקאית עם ישראל, העברת הדגש מישועה אישית לאחריות קולקטיבית-הבאה לביטוי בתיאוקרטיה הפוריטנית-משמעותה גם אימוץ התודעה המשיחית של היהדות כחלק אינטגרלי של השקפת-העולם הפוריטנית.

ג'ון אליואוט, שליח אל האינדיאנים, חווה בשנות ה-60 למאה ה"י" כי "ישו יביא את כל העמים תחת שלטון דבר האלוהים לא רק במימשל הכנסיה וניהולה כי אם גם בכל הדברים השייכים לריפובליקה".

גם בעיני יונתן אדוארדס, גדול התיאולוגים האמריקאים במחצית המאה ה-18, היסטוריה היא עדיין תכנית הישועה של המין האנושי. גילויה של אמריקה בעת הירפורמציה פתח, כדבריו, "אפשרויות חדשות להתחדשותו הנפלאה של העולם".

תפיסה זו חוזרת בהדגשות שונות בספרות הרשות וההטפות של המאה ה"ח ומשתפכת לתוך המחשבה החילונית של המאה ה-19 בהסוואת פילוסופיה ליברלית של קידמה. בדרשה של סמואל וסט לפני המחוקקים של מסצ'וסטס ב-1776, נאמר: "אבותינו נמלטו מפני זעם העריצות הכוהנית ובאו לארץ זו כדי ליהנות מחירות המצפון. הם התרבו ויהיו לגוי גדול. רבים היו מעשי-ההתערבות של ההשגחה האלוהית לטובתנו... הנוכל להעלות על הדעת כי הוא שעמד לנו עד כה יסגיר אותנו בידי אויבינו? דברינו צודקים ורק חטאינו יוכלו להכשילנו... והרי מאמין אני כי ההשגחה קבעה יבשת זו כמקלט לחירות ולדת הנכונה. הנוכל להאמין שאלוהים, שברא אותנו כבני-חורין ורצה כי נעבוד ונהלל אותו בעולם זה, יניח לחירות ולדת-האמת שתגלינה מעל האדמה?"

נשיא הקולג' של ייל (Yale), עזרא סטיילס, אומר בדרשתו בפני בית-הגבתיים של קונטיקאט ב-1783 כי "זאת תהיה אומה גדולה מאד, כמעט כמחציתה של אירופה. לפני בואה של מלכות-המשיח תהיה ההתישבות האנגלית באמריקה מרובת-

אוכלוסים יותר מן הממלכה הגדולה ביותר; מה הולמים הדברים 'ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה לתהילה, לשם ולתפארת, ולהיותך עם קדוש ליהוה אלוהיך כאשר דיבר'."

"לעתים נאמר", כך דרש אביאל אבוט בחג'ההודיה ב-1799, "כי בני ארה"ב קרובים יותר מכל עם אחר להקבלה עם ישראל הקדום; מכאן הביטוי השגור: ישראל האמריקאית שלנו (Our American Israel). כלום העזה היא להניח ש... הגידול המהיר, העצמאות המוקדמת, הגאות והשפע חסרי-התקדים של ארצנו הם אמצעים לחזק את הדת, להרחיב את גבול הכנסיה... אם לא, הרי אנו, כישראל, נבחרנו להיות עם-סגולה".

אפשר להרבות בדוגמות כדי להראות את זיהוי האומה האמריקאית עם ישראל והעתקת מושגי התודעה הלאומית הדתית של התנ"ך למציאות האמריקאית. ליימן ביצ'ר, מטיף אוונגליסטי מהולל במחצית הראשונה למאה ה'י"ט, כתב: "רואה אני את דברי ישעיהו י, 8 כנבואה להתפשטותה המהירה של החירות האזרחית והדתית המקדימה את נצחון הנצרות האוניברסלית... אין אומה בעולם שתוכל להשתוות אתנו ביכולת הפיסית, הכספית והמוסרית להפצת הנצרות על-פני העולם כולו". תפיסה דתית זו של משמעות הלאומיות האמריקאית מוצאת את ביטויה הבולט ביותר במאה ה'י"ט דווקא אצל אותם אינטלקטואלים שזנחו את מחנה האורתודוקסיה והיו האגף הפרוגרסיבי של התנועה האוניטרית; אנשים כוויליאם א. צ'ינג, ג'ורג' בנקרופט ואמרוסו—לגביהם היתה ההיסטוריה תהליך ההשתלמות הגדלה-והולכת של האנושות לקראת חזון האלוהים החי ברוחה. "שמחים אנו באמונתנו", כתב צ'ינג, המנהיג הגדול של התנועה האוניטרית, "כי אלוהים גילה לאנושות בבוא העת יבשת חדשה למען תוכל רוח האדם לגווע כאן בחירות חדשה, תעצב מוסדות חברה חדשים, תתחקה אחר דרכים חדשות ותקצור יבול חדש". ג'ורג' בנקרופט, ההיסטוריון הנודע של הריפובליקה, מסכם תפיסה זו במלים הבאות: "אלפי שנים עברו עד שהיה יצור הזמנים [הכוונה לאומה האמריקאית—י.א.] יכול להיולד. מכל הטוב בעבר הוא ניזון, ושברי ההיסטוריה שימשו לו אוזרה ולקח".

כפי שראינו, גזונה התודעה הלאומית הפרוטסטאנטית בהתגבשותה מן התפיסה התנ"כית של הלאומיות הישראלית ומושגי התנ"ך על שליחות האומה, רעיון עם-סגולה והעם הנבחר, אומצו במודע. על-פי תפיסה זו היתה האומה האמריקאית קולקטיב מגובש ומאוחד על-ידי גוהג חיים, מערכת מוסרית ואמונה משותפת. היא היתה בעלת שליחות פעילה, ולפיכך—שותפות אורגאנית ורוחנית של השתייכות. אימוץ זה של רעיון הגוי הקדוש, של מושג האומה כשותפות נושאת-שליחות, נבע מעצם מהותה של הפרוטסטאנטיות הקאלווינית בכללה ושל הפרוטסטאנטיות הקהילתית והכיתתית האנגלית בפרט. מתחילה ראתה התנועה הקאלווינית בחזון התנ"כי של ישראל כגוי קדוש מתכונת לחיי העדה הנוצרית ולאירגונה. כי עם ביטול ההבחנה בין כוהן והדיוט ועם שלילת האופי הסקראמנטלי של הכנסיה והישועה גפלה המחיצה בין החברה החילונית לכנסיה. קהל המאמינים הוא הכנסיה,

והקדושה חייבת להתגשם בתוך חיי העולם הזה ובמסגרתן של פעולות ההברה והפרט. באופן אידיאלי חייבת ההבחנה בין Civitas dei ו־Civitas terrana להיעלם, והחברה כולה חייבת להיות לגוי קדוש—כישראל בימי־קדם. התפיסה הקאלווינינית המקורית שללה אפשרות לגישומו של אידיאל זה, שכן לפי עקרון הגזירה הקדומה מראש (predestination) נקבעו רק מעטים לחסד והרבים לחטא. אולם אם הבחין הפסימיזם הקאלוויניסטי בין העדה־הכנסיה ובין החברה הכללית הרי רעיון הריבונות האלוהית מחייב את העדה להטיל את משטרה־הקדושה על החברה כולה ולהפוך את עדת המאמינים למנהיגיה ושליטיה של החברה. בזנבה נעשה לראשונה הנסיון לעצב את כל חיי החברה במתכונתו של רעיון החברה הקדושה. חוקיה, משטר החיים והחינוך שיקפו את הזדהות המנהיגות הקאלוויניסטית עם רוח התנ"ך ורעיון התיאוקרטיה שבו.

שותפות חדשה זו, שנוצרה הן בקרב העדה הקאלווינינית הן בחברה הנוצרית שקיבלה עליה עול מצוות ומשמעת, היתה שונה מן השותפויות הטבעיות והמסורתיות של החברה החילונית. היתה זו שותפות מודעת, תכליתית ובעלת ייעוד. העקרון שבאמצעותו נוצרה שותפות זו אומץ אף הוא מן התנ"ך והוא פעולת הברית (Covenant). ברית זו, או האמנה הדתית החברתית, יוצרת את החברה הקדושה, מגדירה את מטרותיה, סמכויותיה, חובותיה וזכויותיה, וגם מקיימת אותה. הברית היא העקרון הוויטאלי והמאגד של השותפות, ובאמצעותה הפרטים נהפכים לקולקטיבי. האמנה פועלת בשני כיוונים: היא ברית בין הפרט לבין אלוהים ועם זה היא מאגדת כל פרט עם הכלל בברית זו כקולקטיב המשרת את רצון השם—כפי שנאמר בשמות ט', 5: "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש". החברה הנוצרית מושלת בעצמה על־פי המטרות שנקבעו באמנה, ובאמצעות השלטונות שהיא קובעת לעצמה. אולם לא בכהונה ובזקני העדה—הפרסביטריה—נמצאת הסמכות והקדושה כי אם בעדה עצמה. העדה רואה עצמה געלה מכל מעמד ושלטון חילוניים כי בה בחר אלוהים להיות לו גוי קדוש.

והרי בדברנו על הפונקציה של רעיון הברית או האמנה בהיוצרות החברה הנוצרית נגענו בחוליה העיקרית המקשרת את התפיסה הפרוטסטאנטית של הלאומיות עם זו של ההשכלה. אם מבחינת התפיסה הלאומית יש ניגוד בין שתי תפיסות אלו, הרי מבחינת התכנים במערכת העקרונות והערכים הפוליטית והחברתית יש דמיון ואף שותפות־תכנים. ניסוח האידיאלים המדיניים והחברתיים של הריפובליקה האמריקאית היה במידה רבה ראיצינגליזציה של האידיאלים הפוליטיים והדתיים של הפרוטסטאנטיות הפוריטנית והכיתתית. תלות זו של המערכת האידיאולוגית במערכת הדתית נראית בבהירות בתולדות המהפכה הפוריטנית האנגלית של המאה ה־17. כאן אנו עדים לעלייתן הסימולטאנית של מערכת אידיאולוגית דתית ומערכת אידיאולוגית חילונית. רעיונות התחוקתיות, הריפובליקאיות והדמוקרטיה, ניסוח התיאוריה של האמנה החברתית ושל זכויות הפרט, עולים בד־בבד עם חזון של

חברה המתחדשת ברוח הנצרות, המגשימה את חזון הדורות ברחבי אנגליה. התהליך שהביא לתרגום התפיסות הדתיות ללשון האידיאולוגיות החברתיות והמדיניות באנגליה חזר בארה"ב ביתר-אטיות, אולם גם ביתר יציבות, כאשר התפתחות ההשכלה המדעית וההומאניסטית שחלה בינתיים באירופה ובחברה האמריקאית גותנת יתר-חוקף למעבר זה.

בתהליך זה אפשר להבחין בארבעה גורמים עיקריים: הצורך של העיליתות הפוריי-טניות לעצב מחדש את מבנה החברה המדינית; עלייתה של הקאלוויניות הקהילתית והמתבלת; ריבוי הפלגים בתנועה הפוריטנית והפיכתה של התנועה הקאלוויניסטית לתנועה המונית. ברגע שהקאלוויניות נאלצה לתפוס את השלטון במדינה כמו באנגליה, או ליהפך של למסגרת חברה מדינית חדשה כמו באמריקה, הועתקו דפוסי הארגון הדתי אל המבנה המדיני והאמנה הדתית הפכה להיות האמנה החברתית. מתוכה התגבשו יסודות הריפובליקאיות מכאן ושל שלטון תחוקתי מכאן. יתר על כן, העילית הפוריטנית בהתמודדותה עם בעיות החברה והמשטר אימצה אותם הרעיונות של המסורת הקלאסית שהתאימו לה, לרוחה ולצרכיה. הטבע הסטואי-הנוצרי נספג מחדש לתוך החזון של חברה מתחדשת וקדושה. אולם יחד עם התפתחות זו השתנתה גם הדוגמה הקאלווינית של הבחירה. הפיכתה של התנועה הקאלווינית לתנועה המונית, וחפיפת תחום הכנסיה עם תחום המדינה, ביטלו את עקרון האפוסטרופות של המעטים על הרבים. עם התפשטות התחייה הדתית תובעים ההמונים את זכותם כאזרחים מלאים לא רק בקהילתם, כי אם גם בריפובליקה הנוצרית.

"שום בר-דעת", כתב מילטון, "לא יוכל להכחיש כי כל בני-האדם נולדו בני-חורין מאחר שנבראו בדמות אלוהים ובצלמו. הואיל וברור כי סמכות המלכים והשלטונות אינה אלא מושאלת ומועברת בנאמנות על-ידי העם ולשם השגת טובת הכלל, עדיין העם נשאר ריבון וסמכות זו לא יכלה להילקח ממנו בלא לפגוע בזכויותיו".

אולם תהליך ההתפשטות של הקאלוויניזם והכיתתיות הפרוטסטנטית גרר אחריו שינויים מרחיקי-לכת בתפיסה של יחס החברה לכנסיה. תנועת הקהילתיות (Congregationalism) דרשה לא רק אוטונומיה גמורה של כל קהילה וקהילה בחייה הפנימיים אלא גם חופש-יתר לביטוי הדתי ולמצפוננו של הפרט. היא הדגישה את חשיבות המוסר הנוצרי ודרך-החיים הנוצרית וזילולה בדיקדוקי הדוגמה. נוצרה גישה של אחדות מתוך ריבוי, המיוצגת באנגליה על-ידי "בלתי-תלויים" (Independents) ואשר באמריקה נתקבלה כגישה כללית במאה הי"ח.

מאחר שהחברה הנוצרית אינה מושתתת עתה על הנהגה אחידה, דוגמה אחידה ומסגרת ארגונית אחידה אלא היא מעין קונפדרציה חפשית של קהילות, עדות וכיתות, נוצר צורך דחוף להגדיר את מקומו של הפרט בחברה ואת מבנה החברה החילונית במונחים ראציולניים תועלתניים המאפשרים שיווי-זכויות לכל הקהילות בחברה החילונית המשותפת. כתוצאה מכך מתגבשת ההבחנה בין האמנה הכלל-חברתית והאמנה הדתית, בין השותפות המדינית והשותפות הוולונטארית של בני הקהילה.

בנקודה זו חודרת הפילוסופיה של חוק-הטבע וזכויות הטבע לתחום התודעה הדתית ויוצרת אידיאולוגיה ליברלית על מהות החברה והדת. התפתחות זו חלה באנגליה בחוגי הנון-קונפורמיזם אחרי המהפכה המפוארת ובמושבות הבריטיות—במאה ה־17. המהפכה האמריקאית היוקה את המגמה הראציונליסטית בלא שתחליש את הציפיות הדתיות; אדרבה, כפי שראינו, הגבירו מאבק-העצמאות, המהפכה והקמת הריפובליקה את התודעה הדתית ויצרו אותה תודעה לאומית פרוטסטנטית שתיארנו למעלה. תודעה זו התיחסה להישגי העצמאות ולמשטר המדיני והחברתי שקם בארה"ב כהתגשמות רוחה הדתית של החברה האמריקאית. יתר על כן, תודעה זו התנתה את המשך קיומם והצלחתם של המוסדות הפוליטיים והחברתיים בהמשכיות ההגמוניה הפרוטסטנטית על אמריקה.

בהתאם לגישה זאת, התנגדו רוב מנהיגי ניו-אינגלנד עד לשנות ה־30 של המאה ה־17 להפרדה גמורה בין המדינה והכנסיה. הם הגנו על קיום כנסיה מדינית בקונטיקט, ניו-המשייר ומסצ'וסטס בטענה שתחוקה להתקנת פולחן ציבורי היתה חיונית לחיי החברה. "הואיל ואֶשְׂרוּ של העם, סדר וקיום המימשל האזרחי תלויים בחסידות, באמונה ובמוסריות", טענה התחוקה של מסצ'וסטס ב־1780, "רשאים בני הקומונוולת הזה ליפות את כוחה של הרשות המחוקקת... לתקן תקנות לכינונו של פולחן ציבורי (public worship) ולהחזקת הוראה פרוטסטנטית ציבורית למען הדת, המוסר והחסידות".

ההנחה הסמויה שבפחד זה מפני הפרדת המדינה מן הכנסיה היתה שיכולה ריפובליקה להתקיים רק במידה שרוח המידה הטובה, אהבת הטוב הציבורי (virtus), אהבת הסדר ויכולת המשמעת הפנימית מאפיינות את אזרחיה. דעה זו, הקיימת במסורת הקלאסית, תורגמה על-ידי הפרוטסטנטיות למידות של אזרחות נוצרית. מידות אלו הן פרי יראת-אלוהים והמשמעת שהטיל הקאלוויניזם על מאמיניו. נובע מכאן כי ללא אמונה והכשרת האופי באמצעות הנצרות לא תוכל ריפובליקה להתקיים בלי שתידרדר במהירות לחברה מפוררת ומפוצלת שבה המאבק בין המעמדות ותאוות השלטון והרכוש חוללו אנארכיה ומימשל-עריצים. ושוב מוצאים אנו כי טוקוויל מבטא בבהירות השקפה שגורה זו. וכך לשונו: "אם שאלת האמת הדתית היא בעלת חשיבות עליונה לפרט, אין דבר זה נוגע לחברה. אין לחברה תקוה או פחד ביחס לחיי העולם הבא, וכל זמן שיתחזק האזרח באמונה הרי העקרונות המיוחדים של הדת אינם מעניינה של החברה". כי אם גם כל כת עובדת את אלוהים על-פי דרכה, כלשונו של טוקוויל—"כולן מטיפות לאותו חוק מוסרי בשם אלוהים". לפי התפיסה הפרוטסטנטית ממלאת הדת פונקציה מרכזית בקיום הריפובליקה: היא מטפחת מוסר של אחריות אישית ושל מצפוניות, מרסנת את תשוקותיו של הפרט, ובכך היא מעניקה יציבות למוסדות המדינה והחברה.

"הדת", כותב טוקוויל, "אינה לוקחת חלק בלתי-אמצעי במימשל החברה, אך עם זאת עליה להיחשב ראשונה בחשיבות בין המוסדות הפוליטיים, כי גם אם אינה נוטעת בלב התושבים תשוקה לחירות הריהי מכשירה את הקרקע בשבילה".

בדברים אלה משקף טוקוויל, כפי שכבר הערנו, את ההשקפה הכללית של המנהיגות הרוחנית של ניו-אינגלנד במאה ה-19. מכירים אנו את מקורות דעותיו של טוקוויל מיומניו. נרד ספארקס, ההיסטוריון ועורך ה-"North American Review", הסביר לטוקוויל כי "ככל שנתעמק בתולדות המושבות, למדים אנו כי המהפכה לא היתה תוצאה של שנים מספר אלא החלה עם ראשית יישובה של הארץ... באנו הנה כריפובליקאים וכאנתוניאסטים דתיים... נקודת-מוצא מעין זו נתנה כוח ודחיפה לרוח הקומונוולת בו אנו מצטיינים יותר מכולם". גם הסנאטור גריי הדגיש בשיחותיו עם טוקוויל כי רוח המימשל-העצמי והגוהג הפרלמנטרי טופחו על-ידי המסורת האנגלית ועל-ידי דת "שהיתה בעיקרה ריפובליקנית".

אולם, אם היה הסכם בין כל התנועות הפרוטסטנטיות על השרשים הדתיים של המשטר האמריקאי ועל תלות הריפובליקה בקיום הרוח הפרוטסטנטית, הרי נפלו הדעות בתוך המחנה ביחס להתפתחותה של החברה האמריקאית לקראת דמוקרטיה שוויונית. בדרך-כלל אפשר לומר שעמדת הכנסיות בשאלה זו הקבילה לבסיס המעמדי של הזרמים שאליהם השתייכו הפיתות הגדולות, הבאפטיסטים, המיתודיסטים והזרמים האוונגליסטים, שהתפשטו במערב בקרב המתישבים החקלאיים הזעירים, היו עמודי-התווך של הדמוקרטיה הג'פרסונית. לעומתם הציגו הזרמים הקאלוויניסטיים בניו-אינגלנד, הן הפרסבטריאנים הן הקונגריגאציונליסטים, גישה שמרנית המסתייגת מדמוקרטיה זו ואף עוינת לה.

אלה היו עמודי-השדרה של המפלגה הפדרליסטית הוויגית שדגלה במשטר ריפובליקאי המושחת על אלקטוראט מוגבל, מנהיגות תקיפה של עילית של רכוש והשכלה, ובמירב אי-התלות של המימשל בהשפעת ההמונים.

אידיאולוגיה שמרנית זו מצאה בהשקפה הפסימית של קאלוויין, על אפיו המושחת של האדם הטבעי, בתורתו על מיעוט הנבחרים ועל תפקידו של מיעוט זה בהנהגת הכנסיה והמדינה, אסמכתה דתית, רגשית וראציונלית לחשדנות כלפי ההמונים וכלפי הדמוקרטיה. היא ראתה בקונסטיטוציה הפדרלית ובמימשל הפדרלי המורחק מהשפעה ישירה של ההמונים תריס בפני עלייתה של הדמוקרטיה, ובהתאם למסורתה הקאלוויניסטית ביקשה להעביר את הנהגת המדינה לידי עילית של רכוש, כשרון והשכלה. בהשפעת ההשכלה החילונית תורגמו גישות אלו לאידיאולוגיה שהסתמכה על הנסיון ההיסטורי של האנושות ועל ניתוח פסיכולוגי של טבע האדם ומניעיו. טיפוסית מבחינה זו היתה העמדה של ג'ון אדמס ביחס להשקפה האופטימיסטית של ג'פרסון ותפיסתו הדמוקרטית. לגבי אדמס היו הדחפים הדומיננטיים של האדם שאפתנות, קנאות, יהירות וגנדרנות, ותולדות האנושות היו, לדבריו, "הסיפור הפשוט של פעולותיהם והשפעותיהם של דחפים אלה". אי-שוויון בכשרון, בעצמה וברכוש הוא עובדת-היסוד של טבע האדם. כל נסיון לשנות מבנה זה נדון לכשלון מראש וגורם אנארכיה ומימשל-עריצים. מימשל נכון לא ינסה לשנותם כי אם לנצלם לקיום הציביות של החברה ולחירות הפרט. המסקנה שנבעה מכאן היתה שהאמונה בשוויון ובמסורת של האדם היתה אשליה מסוכנת וכי הדמוקרטיה שהתבססה על

הנחות אלה גדונה מראש לכשלונו. לגיון טיילר כתב אדמס: "זכור, הדמוקרטיה לעולם אינה מאריכה ימים, היא מבזבזת את עצמה, מיגעת את עצמה, וסופה רוצחת את עצמה". "מתקני החברה המודרניים, משפרי חיי האנושות, ביססו את הנחותיהם על אשליה... הם רצו לבנות את היקום מחדש".

יהיה זה הסבר פשטני מדי לראות בהערכה הרבה שהעניק הקאלוויניזם המאוחר להצלחה החמרית ולבעלי הרכוש ביטוי מעמדי סתם. אמנם נכון שהפולקלור הקאלוויניסטי יצר מעין משוואה פשוטה בין הצלחה חמרית ויראת-אלוהים, אולם הגישה החיובית להצלחה החמרית נבעה מגישתו הכללית כלפי היקום וטבע האדם. בין התפיסה הפסימית של הקאלוויניזם לתמונת-העולם המיכאניסטית של הטבע ושל החברה, היתה התאמה פסיכולוגית ואף רעיונית: בטבע ללא חסד, שסר ממנו זיו השכינה, משיג אלוהים את מטרותיו באמצעות חוקיות משנית ומיננית. מה אלוהים מקיים את היקום על-ידי התקנת מערכת חוקתית של כוחות מיכניים עיורים כך הוא מקיים את החברה על-ידי ניצול הדחפים והיצרים האנוכיים של האדם.

"היד הסמויה" של אדם סמית המבטאת תפיסה זו, והמשל של מגדוויל (Mandeville) על הדבורה, כי *private vice is public virtue*, יצאו מאותה הנחה. לפי תפיסה זו, התשוקה לעושר ולרכוש המושתתת על אנוכיות ותאוותנות הופכת באיקונומיה של החברה מכשיר של חינוך האדם. תאוות הרכוש כופה את האדם להריצות, משמעת-עצמית, צניעות והינזרות מתענוגות; לפיכך הרצון-לרכוש מכשיר את האדם למשמעת-עצמית, ובדרך זו הוא מכשירו ליראת-אלוהים. כי ברצותו להבטיח סדר חברתי יתחיל בעל-הרכוש להעריך את הכוחות המעניקים יציבות לחברה ומרסנים את האדם, ומכאן יתחילו לראות את הברכה שבדת וביראת-אלוהים. דוגמה ל"יד הסמויה" במערכת התאוות האנושיות ניתנת בספרו של אחד מגדולי המנהיגים הפורטנניים, טימותי דווייט, בתחילת המאה הי"ט. בספר-המסעות שלו, מפעוט בניו-אינגלנד וניו-יורק, מדגים דווייט את ההשפעה המתרבתת של הרכוש ביישובי-הספר החדשים. בני-המערב הסוררים והגוודים הפכו להיות אזרחים ממושמצים וחרוצים ברגע שהפכו בעלי-רכוש, מפני ש"אהבת הרכוש נראית מבחינות רבות תנאי מוקדם לקיום מוסר בריא... כי בטחון הרכוש תלוי בכל רגע בתוקף החוק ומרגיל את האדם, שהוא במקורו פרוץ וללא חוק, לסייגים של שלטון. מכאן הוא רואה גם כי ביכלתו לרכוש לו שם טוב. השאפתנות מאלצתו לחתור לקראתו וכופה עליו חיי-צניעות, פיכחות והליכות הגינות... שכניו מבקשים לבנות כנסיה ולהזמין כוהן-דת; התחשבות בשמו הטוב ובשמה והרגשתה של משפחתו מניעתו לתרום למטרות אלו, לקחת חלק בעבודת-האלוהים, ולהפוך אולי, לבסוף, אדם דתי".

בצורה זו נוצרה מציגה מיוחדת-במינה בין הדת, המידות הריפובליקאיות, הערצת הרכוש וההישג הכלכלי, והתודעה הלאומית האמריקאית.

לעומת התנועות הקאלוויניסטיות הזדהו הכיתות והתנועות האוונגליסטיות עם התנועה הדמוקרטית.

המטיף המיתודיסטי של המערב, בראונזון (Brownson), העיד בזה הלשון: "כל מי

שחזר בתשובה והצטרף למיתודיסטים בזמנים אלה הפך להיות ריפובליקני [הכוונה: דמוקרט ג'פרסוני] אם לא היה כזה כבר לפני כן". מטיפי הספר המערבי נתנו לחלוצי המערב את התודעה כי הם אדונים לגורלם, כי אלוהים חנן אותם וכי גולדו מחדש לחיי חירות וקדושה. תחושה זו תאמה את ההתיישבות הדמוקרטית החדשה במערב, כי שתייהן הדגישו את השוויון של כל בני-האדם לפני בוראם. הבאפטיסטים, המיתודיסטים, ה-New Lights ראו בדמוקרטיה הקבלה למעמדם בקהילה. כנולדים-מחדש לחיי הקדושה, נוצר בהם הכוח למשול בעצמם וליהפך אזרחים שווים-זכויות בחברה. ההתאמה בין הבשורה הרוחנית של האוונגליזם ובין האידיאולוגיה הג'פרסונית מסבירה את הברית בין שתי תנועות אלו. רעיון השוויון המדיני והחברתי התאים לעקרון האוונגליסטי של שוויון כל המאמינים והיכולת האוניברסלית לשוב בתשובה. רעיון החברה החפשית השלים את מושג הכנסיה הוולונטרית, והרעיון של זכויות האדם הושתת על הבשורה הדתית של הערך האינסופי של כל גשמה בעיני אלוהים והיחס בין האדם לבוראו.

הגידול העצום של האוונגליזם בארצות הברית, לעומת הקפיאה המספרית של הזרמים הקאלוויניסטיים הישנים, הוכיח כי במציאות של ארה"ב הדמוקרטיה לא זו בלבד שנועדה לנצחון על כל מתנגדיה אלא עתידה היתה גם להיעשות בסיס של הזדהות לאומית; התאמת הפילוסופיה של זכויות-האדם לנצרות האוונגליסטית נתנה לדמו-קרטיה תנופה, ובתוך כך גם שרשיות ויציבות שהיו חסרות בארצות אחרות. השאלה המתעוררת עתה לפנינו היא: מה היחס בין תפיסה לאומית זו לבין זו שעוצבה בהשפעת ההשכלה והראציונליזם וכיצד התייחסה התפיסה הפרוטסטנטית של הלאומיות אל התפתחותה של החברה האמריקאית למעשה? על אף התאמת התכנים, בולטים הניגוד והמיתח בין שתי תפיסות אלו.

על-פי תפיסה אחת, היתה הלאומיות מושתתת על עקרונות אוניברסליים של זכויות הטבע והאזרח, על רעיון האמנה החברתית והאופי הייצוגי של הממשל. האומה, המדינה והחברה חפפו, וזכויות האזרחות הפוליטית או החברות באומה חלו על כל אדם שהיה נכון לקחת חלק באמנה שהגדירה את המדינה והאומה כאחת. הגדרת השתייכות אל האומה התייחסה לפרט כאדם ולא לפרט כחלק של קולקטיב מוגדר. היא לא כללה כל סייג ביחס למוצא, דת, השתייכות לאומית או היסטורית. ייחוד האומה נוצר על-ידי מערכת האידיאות והערכים, הפוליטית והחברתית שתקפה היה כלל-אנושי.

לעומתה, היתה האינטרפרטציה הדתית של האומה אקסקלוזיבית והתייחסה למערכת-מושגים-וערכים היסטורית מוגדרת שכללה מראש רק חברי הכנסיות הנוצריות בלבד. האזרחות הותנתה על-ידי תנאים של השתייכות והתייחסה לא לפרט כאדם כי אם כחבר של קולקטיב היסטורי מוגדר.

יתר על כן, עדים אנו כי תודעה דתית לאומית זו נטתה לקשור את דפוסי הדת להשתייכות לאומית תרבותית מסוימת, למסורת האנגלו-אמריקאית. כי הזרמים הדתיים שעיצבו את המנטאליות של ארה"ב היו הקאלוויניזם הפוריטני הקהילתי

והכיתתיות האנגלית ובשניהם הביאו הדגשת המוסר החילוני והשפעת הנסיון הפוליטי וההיסטורי למגמה לקשור את דפוסי ההשתייכות הדתית לדפוסי השתייכות תרבותית, אתנית והיסטורית.

מגמתם של הקאלוויניזם ושל הכת ליצור מסגרת ארגונית הכוללת את כל ביטויי החיים של המאמין והביאה לידי כך שהרגלים ומסורת חברתיים ותרבותיים קיבלו לגיטימציה דתית בר-בזמן שדפוסי הדת נראו חיוביים למערכת חילונית זו. מלכות-השמיים זוהתה מתוך כך עם דרך-חיים שמוצאה במסורת אנגלית ובחיי הקהילות של אמריקה הקולוניאלית. "כל התקופות של גאות הכנסייה", כתב ליימן ביצ'ר, גדול המטיפים הקאלוויניסטים במחצית הראשונה של המאה ה"ט, "נעזרו בתנאי החברה והמשטר של העולם... ואני רואה בדברי ישעיהו סו, 8 גבואה להתפשטות המהירה והכללית של החירות החילונית והדתית המקדימה את הנצחון הסופי של הנצרות בעולם כולו". על-פי דבריו של ביצ'ר, נצבר רק באמריקה נסיון מספיק של מוסדות חפשיים. "אין אומה על-אדמות שיכולה להשתוות אתנו במסיבות כה חיוביות להפעלה בלתי-מסויגת של מאמצים פיזיים, כספיים ומוסריים להפצת הנצרות בעולם".

המיסיונר הפוריטני ביקש לא רק להפיץ את אמונתו כי אם גם את דרך-החיים של הפוריטניות האנגלו-אמריקאית, כי שתיהן נראו לו תלויות זו בזו. גישה זו מסבירה את המאמץ החינוכי "לתרבת" את המערב, ואחר-כך, או בעת-ובעונה-אחת, את העולם. הפעולה המיסיונרית הפרוטסטאנטית, לעומת המיסיון הקאתולי, הוגדרה לא במונחי דוגמה כי אם במושגים של נוהג חיים, עבודה ודפוסי חברה. "הדבר הנדרש", טען ביצ'ר לגבי המערב, "הוא חינוך אוניברסלי ותרבות מוסרית—וזה באמצעות מוסדות התואמים מטרה זו: בתי-ספר, קולגים, בתי-מדרש למורים וכוהנים, כנסיות וכוהנים". מלכות-השמיים, שזוהתה בדפוסי-החיים של אנגליה-החדשה או הקהילה הבאפטיסטית בדרום, ניתנה להשגה לא דווקא על-ידי מאורע קוסמי אסכטולוגי כי אם בדרך התפתחותנית ובאמצעות מימשל-עצמי, בגרות מוסרית, משטר-חיים מרוסן וממושמע, ובדרך הקדושה בחיים הפרוטסטאנטיים.

מכאן מסתברת התופעה המיוחדת-במינה כי הלאומיות הפרוטסטאנטית אימצה לה תפיסה אתנית ואף גזענית בצורה גלויה או מוסווית. היא הגנה על זכות הכיבוש וההתפשטות של אמריקה, על ייעודה הגלוי לשלוט בעולם בטענה כי רק ה"גזע" האנגלו-אמריקאי מסוגל לטפח ולהפיץ את הנצרות הטהורה, ורק דרך-חייו תבטיח את טוהר המידות והחיים.

הוראס בשנל (Horace Bushnell), ממחדשי המחשבה הפרוטסטאנטית במאה ה"ט, ביטא רעיון זה בספרו "Christian Nurture" (1847) בזו הלשון: "כל עם שהתקדם מבחינה פיזיולוגית מיועד להשתלט על הנחותים ממנו ולהמשיך בקיומו כאשר אלה האחרונים נעלמו. שום דבר לא יציל גזע נחות אלא התבוללותו ללא השהיה וללא התנגדות... וכי לא ייתכן שאלוהים מתכנן למלא את העולם בני-אדם משובחים יותר ואציליים יותר? אין ספק בלבי כי יש בעמים הנוצריים עצמה גוברת-והולכת אשר

תכסה ותקבור אותם [את העמים הנחותים] לעד". דפוס רעיוני זה בא על מלוא ביטויו רק אחרי מלחמת-האזרחים, כאשר בהשפעת המחשבה הדארוויניסטית, ובעקבות התפשטות התיאוריה הגזענית הדרומית, נוצרה מעין סינתזה בין המחשבה הפרוטסטאנטית ותפיסתה הלאומית ובין תורת-הגזע הביולוגית.

קישור זה בין הדפוס הדתי והדפוס האתני-ההיסטורי צימצם עוד יותר את היקפה של תחולת האזרחות והלאומיות האמריקאית. מגמה זו מתבטאת בתקופות של חשדנות חוזרת-ונשנית נגד הזרים, המיעוטים שאינם ממוצא אנגלו-אמריקאי, או אינם משתייכים לאחת הכנסיות הפרוטסטאנטיות. מכאן הנסיונות השונים לשלול את האזרחות מקאתולים ומיהודים במאה הי"ט, או להטיל עליהם אפסורפסות מוסרית באמצעות החוק, לחנכם לדרך-החיים האמריקאית, או לנעול לפניהם את שערי אמריקה, כפי שקרה במאה שלנו.

כל זמן שנשאר היישוב האמריקאי הומוגני מבחינה אתנית, בנוהג-החיים, המסורות, ההשקפות ודפוסי החברה, לא נתגלעה במלואה עצמת הקישור בין השקפותיו הדמוקרטיות לתפיסתו הלאומית הפרוטסטאנטית-האתנית. אולם המהפכה התעשייתית, תהליך העיור ומבול ההגירות מארצות נחשלות חריו את המיתח. הרגישות, החששות והפחדים של היישוב הוותיק מפני אבדן זהותו הלאומית חיזקו את היסודות הפרטיקולריסטיים בתודעתו הלאומית. צורת ההסתגלות של המוני המהגרים, תושבי הכרך, לתנאי-החיים של החברה האמריקאית כמו אישרו את התיוה שהדמוקרטיה האמריקאית תוכל להתקיים רק אם תרבותה ומנהיגותה תישארנה בהשפעת המסורת הפרוטסטאנטית האנגלו-אמריקאית. מכאן נחשול התנועה הנייטיביסטית (nativism) לצורותיה השונות בשלהי המאה שעברה ובשליש הראשון של המאה הנוכחית.

אך עם כל עצמת ההשפעה של הלאומיות הפרוטסטאנטית על החברה האמריקאית, מוכיחה ההיסטוריה של ארץ זו, בייחוד במאה העשרים, כי מגמה זו מעולם לא היתה מסוגלת לאחד את כל הישוב ההטרוגני בתודעה אחת אלא נשארה גורם מפלג וחלקי בלבד בחברה ההטרוגנית של אמריקה. בו-בזמן שהעקרונות האוניברסליים של ההשכלה הוסיפו לבטא את כל המאוויים של דמוקרטיה דינאמית ופלוראליסטית זו, הצטמצמה השפעת המנטאליות הפרוטסטאנטית יותר ויותר באזורים החקלאיים והכפריים של היישוב הישן בדרום ובמערב. עם העיור והתיעוש של ארה"ב, עם הגידול העצום של האוכלוסיה הזרה למסורת הפרוטסטאנטית הזו, נשארת בשורת המהפכה האמריקאית החזון הלאומי של אמריקה.

זין דה'קרווקר: נהו אנוריקאי?

לוואי ויכולתי להכיר את הרגשות והמחשבות המפעמים בוודאי בלבבו של אנגלי נאור ועולים על דעתו כשהוא מציג לראשונה את כף-רגלו על יבשת זו. ודאי שמח הוא עד מאד על כי זכה לראות בגילוייה וביישובה של הארץ הנאנה הזאת; בהכרח ודאי יחוש מידה של גאווה לאומית בהשקיפו על שרשרת המושבות המפארת את החופים האלה הנרחבים. כשהוא אומר לנפשו, זהו פועל-ידם של בני-ארצי, שכאשר התלבטו בריב-כיתות, ונתיסרו בכל מיני פגעים ומחסורים, והם דרוכי-מנוחה וקצרי-רוח, מצאו להם מקלט כאן. הם הביאו עמהם את הגניוס הלאומי שלהם, אשר לו בעיקר הם חבים תודה על מידת החירות שהם נהנים ממנה, ועל הרכוש אשר להם. כאן הוא רואה את החריצות של ארץ-הולדתו, בבואה לידי גילוי בצורה חדשה, ובמפעלותיהם רואה הוא את עוברי כל האומנויות, המדעים והתושיה העולים כפורחים באירופה. כאן יחזה ערים נאות, כפרים חשובים, שדות נרחבים, ארץ עצומה המלאה בתים מהוגנים, דרכים טובות, בוטנים, כרי-דשא, וגשרים, מקום שלפני מאה שנה היה הכל פרא, מיוער ובלתי-מעובד!

איזו שרשרת של מחשבות נעימות מעלה ודאי החזיון הנאה הזה! הרי זה מראה שוודאי יסב לאורח הטוב הנאה נאמנה ביותר. הקושי מתבטא בדרך ההתבוננות על יריעה כה רחבה. הוא מגיע ליבשת חדשה; לנגד עיניו מופיעה חברה חדשה השונה ממה שראה עד כה. שלא כבאירופה, אין היא מורכבת בעלי-אחוות גדולות שהכל בידם ועדר של חסרי-כל. אין כאן כל משפחות אציליות, חברות-מלוכה, מלכים, בישופים, שלטון-כנסיה, אין כוח סמוי המעניק למעטים כוח גלוי מאד; אין חרשתנים גדולים המעבידים אלפים, אין סילסולים מופלגים של מותרות. המרחק בין העשירים לעניים אינו גדול ככל שהינו באירופה.

להוציא ערים אחדות, הרי כולנו עובדי האדמה, מגובה-סקוטיה ועד מערב-פלורידה. עם של חקלאים אנחנו, פוורים על-פני טריטוריה עצומה, מתקשרים זה אל זה באמצעות דרכים טובות ונהרות הנוחים לשיט, מאוחדים במוסרות-המשי של מימשל מתון, וכולנו מכבדים את החוקים בלי להתירא מפני כוחם לפי שחוקי-צדק הם כולם. בכולנו מפעמת רוח החריצות, שאין עליה לא אזיקים ולא סייגים, שהרי כל אדם עובד לעצמו. אם יסע האיש במחוזותינו הכפריים יראה לא את הטירה העוינת, ואת בית-האחוזה היהיר, כנגד הפקתה העלובה הבנויה חימר, מקום שם אדם ובהמה מסייעים להחם זה את זה ודרים בבזיון, עשן ושפלות. אחדות נעימה של כשרון-מעשה מהוגן מופיעה בכל משכנותינו. הפחות בכתת-העץ שלנו הוא מעון יבש ונוח. עורך-דין או סוחר הם התארים הנאים ביותר שיכולות ערינו להעניק; התואר חקלאי הוא הכינוי היחיד ליושבי-הכפר בארצנו. ודאי יעבור זמן-מה עד שיוכל להשלים

בנפשו עם המילון שלנו, שכוחו דל במלים של רוממות ובשמות של כבוד. שם, ביום-ראשון אחד, יראה קהילה של חקלאים מכובדים וגושים, לבושים כולם מטוה-בית גקי, רכובים על סוסים נאים, או נוסעים בעגלותיהם הצנועות... שם הוא רואה כוהן-דת פשוט כצאן-מרעיתו, חקלאי שאינו מעלה פימה על יגיעם של אחרים. אין לנו נסיכים שבשבילם אנו עמלים, רעבים ושותתים דם: אנו החברה המושלמת ביותר הקיימת עתה בעולם. כאן אדם הוא בן-חורין כראוי לו; והשוויון הנעים הזה גם אינו בן-חלוף כמו רבים זולתו. דורות רבים יעברו ולא יראו את חופי האגמים הגדולים שלנו ממולאים אומות של פנים-הארץ, כשם שלא יראו את גבולותיה הנעלמים של אמריקה הצפונית מיושבים עד גמירה. מי יודע עד היכן היא מתמשכת? מי יודע מה-רבים המיליונים שאותם תפרנס ותכיל? כי רגל איש אירופי לא עברה עדיין את מחצית היקפה של היבשה האדירה הזאת!

משאלתו הבאה של הנוסע תהיה לדעת מאיין באו כל האנשים האלה? הריהם תערובת של אנגלים, סקוטים, אירים, צרפתים, הולנדים, גרמנים ושוודים. מערב-רב זה קם אותו גוע הקרוי עתה אמריקאים. אכן, את גלילות המזרח יש להוציא מן הכלל, הואיל והללו הם יוצאי-חלציהם של אנגלים בלי שום תערובת. שמעתי רבים מצטערים על שאין גם הם מעורבים יותר: אשר לי, לא בעל-משאלות אני; ולדעתי, טוב הדבר הרבה יותר כפי שקרה. הם תופסים מקום בולט ביותר בתמונה הזאת הגדולה והמגוונת; להם גם חלק רב בחזיון הנעים המתגלה בשלושה-עשר הגלילות האלה. ידוע לי כי מן האופנה הוא להרהר אחר מידותיהם; אבל אני מכבדם בעבור מה שעשו; בעבור הדייקנות והחכמה שבהן יישבו את שטחיהם; בעבור נועם-הליכותיהם; בעבור אהבת-הספר אשר גילו מכבר; בעבור בית-המדרש העתיק שלהם, שהוא ראשון בחצי-הכדור הזה; בעבור חריצותם, אשר בעיני, שאיני אלא חקלאי, היא אמת-המידה לכל דבר. מעולם לא היה עם, במקום כמקומם, שבהיות לו קרקע כפויית-טובה כל-כך עשו יותר מזה בפרק-זמן כה קצר. וכי סבורים אתם כי היסודות המונארכיים, השליטים יותר בממשלות אחרות, טיהרו אותן מכל רבב ומום? ספרי-ההיסטוריה מעידים את ההיפך.

במקלט האמריקאי הגדול הזה נפגשו יחד ענייה של אירופה בדרך זו או אחרת, ובעקב סיבות שונות; לשם מה ישאלו איש את רעהו בני איוו ארץ הם? אבי, שני-שלישים מהם לא היתה להם מולדת כלל. וכי יכול אומלל נע-גונד, העובד ומתענה ברעב, שחייו תמונה בלתי-פוסקת של צרה קמאירה או עניות מגוולת; וכי יכול אותו אדם לומר על אנגליה או על איוו ממלכה אחרת שהיא מולדתו? מולדת שלא היה לה לחם בשבילו, ששדותיה לא הניבו לו יבול, שלא ידע אלא את זעפם של העשירים, את חומרתם של החוקים, עם משפטים וענשים; שלא היה ברשותו אפילו שעל אחד משטחו הנרחב של כוכב-לכת זה? לא! בכוח דחיפתם של מניעים שונים ומשונים, באו הלום. הכל היה נוטה לחדש את הווייתם; חוקים חדשים, אורח-חיים חדש, משטר חברתי חדש; כאן היו לאנשים: באירופה משולים היו כולם לצמחים שאין-בהם-חפץ, הזקוקים לרקבובית של צמחיה ולמטרות-גשם

מחיים; הם לחשו לחש-ומחסור, רעב ומלחמה קצרו בהם מיד; אך עתה, בכוח ההשתלה למקום אחר, הרי, בדומה לכל יתר הצמחים, הכו שורש ופרחו! לשעבר לא גמנו בשום רשימת אזרחים של מולדתם, להוציא את רשימות העניים; כאן יכירם מקומם כאזרחים. באיזה כוח נעלם התחוללה התמורה המפתיעה הזאת? בכוח החוקים ובכוח חריצותם. החוקים, החוקים מסבירי-הפנים, מגוננים עליהם בהגיעם, מטביעים בהם את סמל האימוץ; הם מקבלים שכר בעין יפה בעד יגיעם; בשכר המצטבר הזה הם רוכשים להם קרקעות; הקרקעות הללו מעניקות להם את התואר של בני-חורין; ולתואר הזה מתלווה כל טובת-הנאה שיכולים בני-אדם להצטרך לה בכלל. זו הפעולה הגדולה שמחוללים החוקים שלנו בכל יום ויום. מאיין באים החוקים האלה? מן הממשלה שלנו. מגיין הממשלה? היא שאובה מן הגניוס המקורי של העם ורצונו העז, שאושרו ואומצו על-ידי הממשלה. זו השרשרת הגדולה המחברת אותנו כולנו, זו התמונה המוצגת לראנה בכל גליל, להוציא את גובה-סקוטיה. שם עשה הכתר את הכל; אם שלא היו אנשים בעלי גאונות או שלא טיפלו בו ביותר: התוצאה היא שאותו גליל אכן יישובו דליל ביותר; כוחו של הכתר, בצירוף עם היתושים, מנע את הבריות מהתישב שם. אף-על-פי-כן פרחו פעם כמה מחלקיו של אותו גליל, והיה בו ציבור של אנשים נוחים-לבריות. אבל באשמתם של כמה מנהיגים הגולו כולם. טעותו המדינית הגדולה ביותר של הכתר באמריקה היתה להרחיק אנשים מארץ שלא היתה זקוקה אלא לאנשים!

מה זיקה יכול מהגר אירופי עני לחוש כלפי ארץ שבה לא היה לו ולא-כלום? ידיעת הלשון, אהבתם של כמה קרובי-משפחה עניים כמותו, אלה היו העבותים היחידים שקשרו אותו: עכשיו ארצו היא זו הנותנת לו אדמה, לחם, הגנה ומעמד. מהו אסוא האמריקאי, אדם חדש זה? הוא אירופי או יוצא-חלציו של אירופי; מכאן אותו עירוב-דמים מוזר, שכמותו לא תמצאו בשום ארץ אחרת. יכול הייתי להצביע לפניכם על משפחה שאבי-אביה היה אנגלי, שרעייתו היתה הולנדיה, שבנו לקח לו אשה צרפתייה, ואשר ארבעת בניה יש להם עתה ארבע נשים בנות אומות שונות. אמריקאי הוא זה הנוטש את כל המשפטים-הקדומים והגימוסים העתיקים שלו ומקבל חדשים מדרך-החיים החדשה אשר אימץ לו, מן הממשלה החדשה שהוא מציית לה, ומן הדרגה החדשה שהוא מחויק בה. הוא נעשה אמריקאי בהתקבלו אל חיקה הרחב של ה-Alma Mater הגדולה שלנו. כאן יחידים בני כל אומה ולשון מותכים להיותם גזע חדש של בני-אדם, שיגיעותיו וורעו לעתיד-לבוא יחוללו שינויים גדולים בעולם ביום מן הימים. האמריקאים הם עוליי-הרגל המערביים הנושאים עמם את השפע הגדול של אומנויות, מדעים, מרץ וחריצות, שתחילתם הרבה קודם-לכן במזרח; הם ישלימו את המעגל הגדול. פעם היו האמריקאים פזורים על-פני כל אירופה; כאן הם מתלכדים באחת ממערכות האוכלוסיה הנאות ביותר שהופיעו מעולם, ואשר מעתה ולהבא יטבע בה חותם של ייחוד מכוח האקלימים השונים בהם שוכנים. לכן חייב האמריקאי לאהוב את הארץ הזאת הרבה יותר מאשר את הארץ בה נולדו הוא או אבות-אבותיו. כאן

שכר הריצותו תואם את מהלך עמלו; ועמלו מיוסד על בסיס הטבע, הוא חשבון-התועלת; כלום יוכל להצטרך לפיתוי חזק מזה? נשים וילדים, שלפנים אך לשווא ביקשו ממנו פרוסת לחם, עתה, שמנים ועליזים, בשמחה יסייעו לאביהם לברא אותם שדות העתידים להניב יבולי-ברכה להאכיל ולהלביש את כולם; בלי אשר ידרש אף חלק מהם על-ידי גסיך עריץ, אב-מנזר עשיר, או אדון תקיף... האמריקאי הוא אדם חדש, הפועל על-פי עקרונות חדשים; לכן עליו להחזיק ברעיונות חדשים, ולהגות דעות חדשות. מבטלה-מאונס, תלות-משועבדים, עניות ועמל-סרק עבר אל יגיעות מסוג שונה מאד, ששכרן פרנסה בשפע—הנה זהו אמריקאי.

מיכאל קאנון: בעיית הלגיטימיות ונקורות הציביליזציה האמריקאית

"יהי זה אפוא סימנו המובהק של אמריקאי שבמקרים של תהפוכה אין הוא מתגייס תחת דגלו של שום אדם ואינו שואל לשמו של שום איש, אלא הוא נזקק לאמת-המידה של החוקים".

תומאס ג'פרסון

ב-1691 מינה מלך אנגליה את בנימין פ'לצ'ר להיות מושלה של ניו-יורק ומפקד עליון על המיליציה של קונטיקאט. אולם כשהגיע פ'לצ'ר למושבות ב-1692 מצא כי צירי המורשון של קונטיקאט פוסלים בתוקף את זכותו לפקח על המיליציה שלהם. הנה כי כן, בשלהי הסתיו הצונן של 1693 בא פ'לצ'ר להארטפורד וציוה להשמיע ברבים את דבר מינויו המלכותי. המושל היאנקי וודסורת האזין בבוז, ואחר פקד להפזר בתופים לאות תגרה. כאשר איים פ'לצ'ר על וודסורת בענשה של מלכות, צעד המושל הנבחר של קונטיקאט קדימה ובהניחו ידו על ניצב חרבו הכריז: "אם שוב יפריעו למתופפים שלי, אשסף אותך ותאיר השמש מבעד לגופתך. אנו כופרים במרותך וקוראים עליה תגרה".

אותו עימות מעורפל אך דראמטי היה בבחינת מיצוי לבעיה המרכזית שהיא אחד הנושאים המרכזיים של ההיסטוריה האמריקאית בראשיתה. בעמודים הבאים רוצה הייתי להדגים כי עיון בבעיית הלגיטימיות מסייע להבהיר תפיסתנו באשר לזיקתן של המושבות לאנגליה, מסייע להסביר דפוסים של התנהגות, אמונה ואייציות, וכן את המאורעות שהתרחשו לאחר העצמאות. מן הדין גם שיביא לידי סמיכות בעלת-משמעות כל מיני נושאים וסוגיות שעד כאן היו נבדקים בנפרד. בסופו של דבר מקווה אני להבהיר כי בחני הלגיטימיות שהתגבשו מקץ שתי מאות-שנים היו "אמריקאיים אפניניים", ובזאת אקווה לסייע לתיחום ההיקפים והאפשרויות של החיים באומה החדשה.

התפיסה הבסיסית ביותר של הלגיטימיות היא "המצב של התאמה עם החוק, הכלל או העקרון". שלטון לגיטימי שאוב מאיזה מקור של מרות מבוססת המקצה בבירור את הזכות לפקד ואת החובה לציית. השלמתו של הציבור מושגת כאשר מתאשרת הדעה כי השליטים וצרכיהם הם בחזקת סדר מתקבל על הדעת של מגהה וסמכות. במידה שהלגיטימיות היא תופעה פסיכולוגית, הריהי תלויה בהנחה שמערכת מסוימת של מוסדות יאָה לחברה מסוימת וכי הללו פועלים בצורה המקובלת על החברה או מובנת לה.

בכמה וכמה דרכים יכול שלטון לקבל לגיטימציה ויציבות: מתוך אמון אישי בסגולותיו של מנהיג כאריזמטי; מתוך המסורתנות הנאצלת משך תקופת-זמן ארוכה ממשרט הגדול מכל יחיד שהוא הנאמן ל"עקרונות מקוריים"—בלשונו של מאקס

ובר, "מרותו של האתמול הנצחי"; ומתוך אמונה בתקפם של המשפט החוקי והכושר התיפקודי המבוססים על כללים שנוצרו ראציונלית.¹ מקורותיה של לגיטימיות בחברה המדינית יכולים להיות תורשתיים, אריסטוקרטיים, דמוקרטיים, בתירתיים—או צירוף של אלה. רב-משמעות הוא הדבר שבמושבות האנגליות התגלמה הלגיטימיות יותר ויותר במקורות דמוקרטיים ובחירתיים ולא דווקא במקורות תורשתיים ומוכתרי-תארים. בכל-זאת הכירו המתישבים במציאות הזאת באי-רצון מרובה לפי שציינה סטייה רצינית ביותר מתקנים אירופיים מסורתיים. כתוצאה מכך זכה מספר ניכר של מימשלים ומוסדות קולוניאליים למצב של כעין-לגיטימיות בלבד. הללו נחוצים היו כדי למנוע אנארכיה, והם הצליחו להתקבל על הלבבות במידה שהספיקה להם להימנע מן ההכרח להישען אך-יורק על הונאה, שחיתות וכפייה פיזית; אף-על-פי-כן היתה קבלתם לקויה בחסר, צרת-עין, ומלווה חשדנות. סיבות עמוקות לכך בנוסיון הקולוניאלי האמריקאי, והן פעלו מלכתחילה. רבים מן המתישבים של המאה הי"ז נמצאו שרויים מהלאה להישג-ידו של המימשל המוסמך, בלי צ'ארטרים או בהרשאות שתקפן מוטל בספק. "עולי-הרגל" נאחזו משך שלושה דורות בעקשנות ב"סלע" שלהם בפליימות בלי שיוכלו להשיג הרשאה מן הכתר; ב-1692 נבלעו על-ידי מושבת-המפרץ. קונטיקאט ורוד-איילנד שקדו להשיג צ'ארטרים בני-תוקף ובעל-ערך, וחזור וחזור שיגרו למטרה זו ללונדון את אנשיהן הטובים ביותר, ג'ון וינתרופ הבן ורוג'ר ויליאמס. אפילו המדינאי הפוריטאני האַבְהֵנִי, ג'ון וינתרופ איש מאסאצ'וסטס, הצהיר ב-1635 כי "מעתה והלאה אל לנו לעשות דבר אלא על-פי הרשאה מאנגליה".² משך הרבע האחרון למאה הי"ז הותקפו בלונדון אחדים מן הצ'ארטרים הקולוניאליים הראשונים—בין של הון משותף ובין של בעלות קרקעית—ופורשו פירושים סותרים. עירעורים אלה על הלגיטימיות של המימשל בניו-אינגלנד, ניו-גי'רזי, פנסילבאניה, מאריילנד וברמודה יצרו והחריפו מתחים מדיניים חמורים מאין כמותם.

רבים מן המתישבים לא היו שלמים בנפשם עם הסגות-הגבול של אדמות האינדיאנים. כמו ששאל פלפן אחד מ"עולי-הרגל", "מה זכות יש לי ללכת ולגור בארצם של עובדי-הכוכבים?" הוא סיפק לאֶחִיו את התשובה הבאה:

הרי זה אפוא טעם מספיק להוכיח כי בלכתנו לחיות שם הרינו פועלים כמותר: ארצם רחבת-ידיים וריקה, והם מעטים ורק עוברים הם במרוצה על-פני הדשא... לא חרוצים הם, גם אין להם חכמה, דעת, כשרון-מעשה או תבונת-כפיים לנצל את האדמה או את תוצרתה... לכן כמו שעקרו האבות הקדמונים ממקומות צרים אל מקומות מרווחים יותר, שבהם היתה האדמה בור ושממה ואיש לא עבדה... כך מותר עתה לקחת אדמה שאין נזקק לה ולנצלה.³

מתחילת ההיסטוריה האמריקאית העיבו מעשי-עושיק על ההעברות של בעלות קרקעית מידי האינדיאנים. חוקים קולוניאליים שונים הצביעו על הקושי הזה בהצהירם שכל העסקות שנעשו עם הילידים ולא קיבלו את אישור הממשלה בטלות הן ומבוטלות. במידה ידועה ביקשו חוקים מעין אלה לסלק עילות של תרעומת בקרב האינדיאנים על-ידי מגיעת רכישות בדרכי מירמה; אך הם גם כיוונו לשמור על

זכויות הכתר או הבעלים על הקרקע. יחסיהם הפורמאליים של המתישבים עם האינדיאנים היו חסרים לגיטימיות מפני שלעתים קרובות כל-כך היו חוזים מבוססים על רמאות והונאה. חלק גדול מן המסחר האינדיאני שהתנהל במאה ה'י"ח היה בלתי-חוקי בפועל-ממש, והיישובים הלבנים חרגו תדיר אל מעבר לקווי-הגבול המוסכמים.

הואיל ולאומות של אירופה המערבית היו תביעות טריטוריאליות מנוגדות בעולם החדש, הרי לעתים קרובות היו הגבולות הקולוניאליים וההגמוניה הטריטוריאלית בלתי-ברורים. יעיד הסיכסוך בין ההולנדים לאנגלים על האדמות שבין נהרות ההאדסון והקונטיקאט. חלוציו של כל לאום נהגו להאשים את אויביהם שהתישבו מעבר לתחומים המותרים על-פי זכות-בעלות ברורה. אמרי-שפר מוסריים מעין אלה שימשו בחלקם להפיג את דאגתם של המתישבים ביחס לאי-החוקיות הנראית לעין בתוך תחומיהם שלהם, או להסוות את התפוררות המרות הממשלתית. ב-1628, למשל, תבעו להן שתי קבוצות מתחרות את בארבאדוס, מינו שני מושלים יריבים, וחוללו בכך תהוירובוהו.

באנגליה של ראשית המאה ה'י"ז היתה מערכת המשפט זקוקה עד-לייאוש לראציונ-ליוציה ולריפורמה. אולם הסבכים והבילבול שבמשפט האנגלי הועברו למושבות, ובכך טישטשו עד לבלי תקנה את ממדי הלגיטימיות בחוץ-לארץ. זאת ועוד, האשימו את הפוריטאנים של ניו-אינגלנד שבנו להם מערכת של חוק פרטי, בלתי-חוקתי משלהם—מכלול חוקים שאינו הולם את התקנים האנגליים. הואיל ושום מושבה אחרת ממושבות המאה ה'י"ז לא היה לה אפילו קובץ חוקים כה שלם כמאסאצ'וסטס, ברור היה שהחוק מצמיח דר-משמעות יותר מאשר אורתודוקסיה מוגדרת כהלכה. "הקומון לז" פשוט לא יכול היה לפעול במושבות כדרך שפעל באנגליה. לא היו עורכי-דין בעלי הכשרה, כמעט לא הושם לב למשפט-הפסקים הקודם, וספרות משפטית לא היתה בנמצא למעשה.⁴

ממש כמו שעורכי-הדין האנגליים היה להם מוסדות החוקים של אנגליה מאת סיר אדוארד קוק כך היה לפוריטאנים האנגליים המוסדות של ג'ון קאלווין. אבל מוסדות אירופה לא היו מקורות מספיקים של לגיטימיות אינטלקטואלית בעולם החדש. הדגש ששמה הפוריטאניות האמריקאית במבנה מורכב של בריתות—בין אלוהים ואדם, בין אדם וחברו, בין אלוהים ועדת קדושו הנבחרים—מעיד על צורה של תחוקנות כנסייתית שהיא סימן לחיפוש אחר לגיטימיות רוחנית. הנבחרים של ניו-אינגלנד, כיון שקראו תגר על קדושתה והגינותה של הכנסיה האנגליקנית, חובה כפולה-ומכופלת היתה עליהם להציב תקנים של אורתודוקסיה. בהקשר זה היתה "ברית-מחצית-הדרך" המפורסמת של 1662 בבחינת משבר של לגיטימיות בו הואשמו זקני העדה, כוהני-דת וכנסיות שהם "יוצאי-דופן, פורעי-חוק ופורצי-גדר". מכאן הצורך שהתעורר מפקידה-לפקידה אצל הקונגריגאציונאליסטים של ניו-אינגלנד לכנס סינודים שריח חשוד של פרסביטריאניות היה נודף מהם. ולעתים קרובות ביותר נקהלו קהילות בכל המושבות בלי אנשי-כהונה כהלכתם—"צאן בלי

רועה" התקראו הקנוניטים בשנות ה-80 למאה הי"ז. "הואיל ולא היה להם מטיף, השתדלו להוכיח איש את רעהו".⁶

כל המוסדות הציבוריים שהתפתחו במושבות של המאה הי"ז ידעו חיפוש זה אחר כבוד והכרה. המורשונים הראשונים, למשל, התקיימו במקרים רבים ללא בסיס חוקי: מ-1619 עד 1639 לא היו העיריות של וירג'יניה מוכרות על-ידי הכתר. השיטה המורכבת של זכויות-אזרח גדולות וקטנות בהולנדיה-החדשה נועדה להמציא לגיטימיות חברתית לשופטים, לפקידים ולכוהני-הדת החשובים ביותר.⁷ המושבה של מפרץ-מאסאצ'וסטס הקימה את הקולג' של-הארורד בתוקף סמכותה שלה בלבד; לכן כל-אימת שבאה התקפה על הזהות התחוקתית של המושבה היה גם מעמדה המשפטי של הארוורד עומד בסכנה. כאשר קיפחה מושבת-המפרץ ב-1684 את הציארטר שלה סברו שגם הציארטר של הארוורד משנת 1650 בטל-מבוטל. העובדה שלא התפתחו ערים במושבות של צ'סאפיק נתפרשה לרבים—שדנו על-פי המקובל בעולם הישן—כעדות לחוסר לגיטימיות חברתית וכלכלית. במחשבתם של הבריות היה קיומן של ערים קשור בנציאות של פיקוח חברתי וסדר טוב. להלכה היו ערים יכולות להקל על "משמעת טובה וניהול קפדני... תחת מורים ושופטים נאמנים".

ב-1689, כאשר בהרבה מן המושבות עבר הקומקום התחוקתי את נקודת-ההתייחסה, דומה היה כאילו גם הממשלות המופרות וגם המתמרדים נטולים כשרות חוקית. ודאי הדבר שבעיניהם של רוב יושבי ניו-אינגלנד פסול היה הדומיניון של ניו-אינגלנד, שאתו הקים המלך ג'יימס השני ב-1686. וכאשר הגיעו לוורג'יניה הידיעות על "המהפכה המפוארת" בבריטניה מיד פשטו שם דיבורים על אי-הלגיטימיות של השלטון המלכותי וניתן אות למרידות ב"צוואר הצפוני"—"מתוך שאמרו כי אין לא מלך, לא חוקים ולא ממשלה".⁸ בחברות כה בלתי-יציבות די היה בעצם האיום בחוסר-לגיטימיות של השלטון כדי להעמיד בסכנה את הסדר הציבורי. במארילנד התלוננו אנשי-מרי כי "החוקים הם כה בלתי-ברורים ובלתי-ידועים עד שאין הבריות יכולים לחשב דרכם בביטחה ביחס אליהם, וזהו פגע גדול".⁹

אולם הממשלות הזמניות שהוקמו על-ידי קבוצות שונות של ממורמרים חסרו לגיטימיות בצורה מנקרת-עיניים עוד יותר מאלו שקדמו להן. משטר עשרים החדשים של ג'ייקוב לייזר בניו-יורק מעולם לא היה לו צל של זכות רצינית להפעלת מרותו שם; ורצון ופליזן של גרשום באלקלי, היצירה החשובה ביותר בפילוסופיה מדינית שבאה בתגובה על המרידות הקולוניאליות, נועד במפורש להוקיע את המימשל החדש של קונטיקאט כחומס-שלטון חסר לגיטימיות. "אין להם אף שמץ הרשאה מהוד-מלכותם להפעלת שלטון זה שהם טוענים לו עתה".¹⁰

המשברים המרובים של לגיטימיות באמריקה של שלהי המאה הי"ז היו משברים של תמורה. בזמן שהיו קבוצות חדשות חותרות לגישה אל התהליך המדיני, ובזמן שהיו הנחות חברתיות חדשות מתגבשות, אי-אפשר היה לאתר את הלגיטימיות-שכנגד ברציפות של מוסדות אינטגראטיביים מסורתיים. משך שנים אחדות לפני

1689 נעשתה יציבותם של משטרים לגיטימיים תלויה-בשערה במקרה הטוב ביותר, וזאת מחמת הירידה הנמשכת ביעילותו של השלטון. בשנים שבאו סמוך לאחר המרידות התברר שהמשטרים היעילים יותר (ואם גם נטולי-הלגיטימיות) היו יציבים עוד פחות מקודמיהם.

ב-1694 העיף קוטון מיידר (Mather) מבט לאחור על ההיסטוריה של ניו-אינגלנד והשתמש בדימוי של גדר לתיאור הבעיה של השגת הלגיטימיות ושמירתה בעולם החדש. מיידר העלה את המימרה התנ"כית, "ופורץ גדר ישכנו נחש". מפרץ-מאסאצ'וסטס היה שרוי בשלף כל עוד "היה לנו צ'ארטר מלכותי ששימש גדר סביב להנאות האלו". צ'ארטר כהלכתו הוא "גדר שבזכותה זכויותינו על נחלותינו וקניינינו, שפעם הוטל בהן ספק, מתאשרות מיד".¹⁰ תקופת איבתה הגדולה ביותר של אנגליה לצ'ארטרים קולוניאליים החלה בשנות ה-80 למאה הי"ז ונמשכה עד 1720. אולם משך מחצית המאה לאחר-מכן היו המתישבים מדיסינים מהדורות חדשות של ההרשאות המקוריות שלהם ומבקשים צ'ארטרים של התאגדות לאישוש יומותיהם ומפעליהם הדתיים והכלכליים.¹¹

בסופו של חשבון, כמובן, נשאר מבוע הלגיטימיות למושבות באנגליה מפוצל בין מועצת-המלך, משרד-המסחר, משרד-האוצר, והמלך-בפרלמנט. מחמת האטיות של קווי-התחבורה נטו המקורות הסופיים האלה להיעשות רחוקים ובלתי-ממשיים. נזכור, למשל, שהחוקים הקולוניאליים לא היה להם תוקף מלא בטרם יאושרו בווייטהול. ההתנגדות האנגלית למלך צ'ארלס הראשון, שהוא אשר נתן ראשונה יפוי-כוח להרבה יזמות באמריקה, סייעה לערער את הלגיטימיות התחוקתית הקולוניאלית. "מצאתי... מספר רב של קונטרסים שנדפסו משנת 1630 עד 1640", כתב יונתן סוויפט, "והם מלאים ביטויים חצופים ופורקי-עול נגד השלטון החוקי של הכתר, ומעלת הבישופים, שכדוגמתם הושמעו רק בעת המרד".¹² אחר-כך בא המשטר של קרומוול, שהוא עצמו גזאל בדם מלכות ובזיעה של חומסי-שלטון, וקיבל ביחס לאמריקה החלטות שעתידות היו להיבטל משחזרה המלוכה והופיעה ב-1660. החברה-להפצת-האמונה בניו-אינגלנד, שהוקמה ב-1649, מצאה כי הצ'ארטר שלה פקע תקפו ב-1661 וצ'ארטר חדש ניתן לה על בסיס אחר ב-1662. מצד שני, הרי משפחת קאלורט ממאריילנד, שהפוריטאנים הפקיעו את זכויותיה השלטוניות בשנות ה-50 למאה הי"ז, הושבה לשלטונה על הגליל על-ידי המלך צ'ארלס השני.

בניגוד למה שהתרחש במושבות, באנגליה חדלה בעיית הלגיטימיות מהיות רצינית, או טורדנית ביותר, משך מאה שנה ויותר לאחר 1660. ודאי, עתידים היו הסדרים תחוקתיים חדשים להיעשות בשנים הקריטיות 1689–1701, ולפרקים התגלעו משברים חטופים. אבל הרוב המכריע של האנגלים בתקופה הזו היו מרוצים מן הסטאטוס-קוו. סבורים היו כי שיטת המימשל שלהם היא המושלמת ביותר שהומצאה אי-פעם, וכי אם אין המשטר פועל כראוי הרי זה ודאי בגלל פקידות שאינה הולמת או מינהל פגום. אכן מתו בני-אדם מחולי, תזונה שאינה מספקת, ושתייה יתירה;

בעלי-הבקורת הטוריים אכן בוזו ל"רוביגוקרטיה" של סיר רוברט וולפול ולעליית האינטרסים של בעלי-הממון. אבל בכללו של דבר היה "גיון בול" אדם שמח בחלקו. ב-1758 פירסם אדווארד גיבון (בצרפתית) את חיבורו על לימוד הספרות, נסיון רב-רושם להסביר תופעות היסטוריות על-פי המוסדות החברתיים בני-זמנם. מעו אני לומר כי שום היסטוריון במושבות האנגליות לא היה יכול לכתוב חיבור מעין זה ב-1758. נראה היה כי המוסדות הגליליים רופפים ורחוקים מלעורר קנאה עד כדי כך שלא יצלחו לשמש מקורות קובעים למאורעות היסטוריים.

מאז 1787 הצליחו האמריקאים לתפוס סעיפים ממשיים של התחוקה הכתובה שלהם והם חיו בתוך מסגרת הלגיטימציה שלה. ואולם במחצית המאה הי"ח לא היתה אף לאחד מבני המושבות אלא תפיסה מעורפלת של ה"תחוקה" שהוא חי תחת שלטונה.¹³ לכן אין זה מפתיע שלעתים קרובות נופחו עניינים של-מה-בכך וגעשו סוגיות גדולות הקשורות בעקרונות ראשונים. בהיעדר אמות-מידה מסורתיות שאפשר לקבלן, שכיחים היו מקרים של פגיעה בכבודה של מלכות—כגון משפט-הדיבה של גיון פיטר צנגר. "עד כמה חייב אפוא כל אדם להיזהר", כתב קדוואלאנר קולדן ב-1759, "שלא לתרום מאומה להחלשת הסמכויות המשפטיות של השלטון".¹⁴

צאו והביטו רגע בשבירותם של כל שלושת מכשירי השלטון העיקריים. המושלים מטעם המלכות לא היה להם כוח-השפעה. תקופת כהונתם לא היתה מובטחת, ואת החלטותיהם קל היה להפוך על פיהן "בבית". כמו שהעיר ברנארד ביילין, סבלו מ"ימרות מנופחות וסמכויות מדולדלות". לא היה זה ברור אם אמנם הוראותיו המלכותיות של מושל הן חלק מחוקי הארץ, במיוחד כאשר לאחר 1715 הוחלט בלונדון כי חוק שנתקבל על-ידי מורשון גלילי ואושר על-ידי הכתר עדיף על הוראה מלכותית.¹⁵ ועוד, איש לא ידע אל-נכון איך להגדיר את התפקיד והזהות של המועצה הקולוניאלית לאמתם. זו לא היתה בבחינת קבינט ממש, אך גם לא הקבלה לבית-הלורדים. מתוך שהיו לה הרבה והרבה תפקידים, היו רובם חסרים בהירות בהגדרתם. ולבסוף, אפשר לראות ב"יצר-השלטון" של המורשונים הגליליים בעת-ובעונה אחת גם יצר לגיטימיות. קטטות שאין להן סוף בין מושלים לאזרחים באשר ליכות-היתר של הפרלמנט חושפות את הבסיסים הרעועים שעליהם נשענו שני המוסדות כאחד.¹⁶

כל מורשון קולוניאלי עמד בפני הבעיה הקשה של קביעת הזיקה בין החוקים שקיבלה למערכת המשפטית של בריטניה-הגדולה (או שהשתמט ממנה ביישנית). וכל ימות המאה הי"ח היתה מידה ניפרת של דו-משמעות בשאלה איזה הם הדינים האנגליים התופסים מעבר-לים. ב-1706, למשל, הביא המשפט המסובך של הרוורנד פראנסיס מייקמאי את ניו-יורק במבוכה בשאלה אם יפה כוחם של חוקי-הענשים האנגליים או אינו יפה במטעות.¹⁷ למרבה-הרעה יכלו רק מעטים בגלילות אוהבי-המדנים האלה לדעת לבטח "מה הוא חוק ומה איננו חוק", או "באיזו מידה הסמכות המתוקת גלומה במורשונים". איש-וירגיניה אחד אלמוני הציב ענין זה כסוגיה מרכזית בחיבור מפתיע שראה אור ב-1701.

צרה גדולה היא שאין איש יכול לומר מה הוא חוק, ומה איננו חוק, במטעות; יש גורסים כי צריך לכבד בעיקר את החוק של אנגליה, וכשהוא לוקה בחסר צריכים לבוא החוקים של המושבות השונות על מקומו; אחרים מחזיקים בדעה שחוקי המושבות צריכים להיות ראשונים בדרגה, וכי החוק של אנגליה יש לו תוקף רק במקום שהללו מחשים; ועוד יש הטוענים בעד חוקי המושבות, בקשר לחוקים שהיו בתוקף באנגליה כאשר אך החלה ההתיישבות במושבה, והם קובעים זאת כאמת-המידה לצייתנותנו, אף טוענים כי אין עלינו חובה לקיים איוה חוקי-פרלמנט מאוחרים שנתקבלו באנגליה, להוציא רק את אלה שבהם עילת החוק היא אחת גם כן גם באנגליה; אך הואיל וכך נשארים דברים רבים מדי תלויים בשיקול-דעתו של השופט, הרי יש גורסים כי אין חוקי-פרלמנט מאוחרים של אנגליה מחייבים כלל את המטעות חוץ מאלה שבהם המטעות נקובות בשמן במיוחד. הנה כי כן הרי אנו נשארים שרויים בחשיכה באחת הנקודות הנכבדות ביותר של זכויותינו; ולפי שהענין מפורק כל-כך הרי לעתים קרובות מדי נאלצים אנו להישען על החבל הפתלתול של שיקול-דעתו של שופט בעניינים חשובים ורבי-ערך מאין כמוהם.¹⁸

בפרקי-זמן מסוימים משך המחצית הראשונה למאה הי"ח ביקשה וייטהול ותבעה שתקבצנה המושבות השונות את חוקיהן ותעבדנה סיפומים ברורים לצורך שימוש משני עברי האוקינוס. אולם המושבות עמדו במרדן ולא מיהרו לגלות ברבים את סטיותיהן המשפטיות מדיני הממלכה. לבסוף, בין 1750 ל-1753 נענו רוב המושבות והכיניו אוסף מלא ומקיף של החוקים הפועלים. רק אז, סמוך לסוף התקופה הקולור-ניאלית, זכו החוקים הגליליים להכרת-ערך ולהבהרה מתוך שניתן להם ביטוי פומבי מפורש.¹⁹

מושג הלגיטימיות, ולגיטימיות החוק, יש לו זיקה מרובה לשאלה מי יכול לחוקק את החוק, או לגלותו, או להפעילו. מושגים אלה תלויים גם בשאלה איך מחוקקים את החוק, מגלים אותו ומפעילים אותו, וכן לנהלים בהם משתמשים כדי לתת תוקף לחוק. עובדה ידועה היא שיושבי אמריקה הקולוניאלית היו ששים להתדיין, "על כל חילוק פעוט בחוק", כמו שאמר קדוואלאדר קולדן. ריבוי הזדקקותם לערכאות היה ביטוי וסימן להיעדר בחנים ברורים של לגיטימיות. אפיני הדבר שמשפט צנגר המפורסם משנת 1735 סבב על ציר תקפו של הפירוש המסורתי להוצאת-לעז שיש עמה הסתה; וסיעת מוריס באותה פרשה הניפה לה לסיסמה את הקריאה "המלך ג'ורג', החופש והחוק". בעליו של *The Independent Reflector*, שבועון אופו-זיציוני בניו-יורק, עמדו על כך שאין השופטים ממלאים את תפקידיהם הציבוריים ואין הם אוכפים את החוקים. "כלום אפשר להניח שאנשים שהושבעו להגשים את החוקים יפעלו בגלוי כנגדם ויפירום?"²⁰

מלבד החוקים ואופן אכיפתם פעלו גם שאר שמגי-הסיכה וסממני-ההפעלה הציבוריים של יחסי-אנוש בדרכים שנחשבו בלתי-ראציונליות על-פי קני-המידה של אירופה. הבעיה הגדולה באשר לכסף-נייר ובנקים-של-אשראי באמריקה הקולוניאלית היתה דווקא חוסר הלגיטימיות שלהם. הדיבוק הקדמוני של האמריקאים בכל הקשור לשטרי-בעלות על קרקע ולמדידת קרקעות מגלה את חרדתם הנואשת ללגיטימציה של קנייני מקרקעים וגבולות גליליים. "מלכתחילה", כתב היסטוריון בן המאה

הי"ח, "לומדנו פולמוסים על גבולות". היסטוריונים חדשים התעלמו התעלמות גסה מן המשמעות הממשית והסמלית כאחת של הגבולות בראשיתה של אמריקה. החתירה לגבולות מדויקים—בין ניו-יורק לניו-ג'רזי, בין מאסאצ'וסטס לניו-המשייר, בין ניו-המשייר לניו-יורק, בין ניו-יורק לקונטיקאט, בין מאסאצ'וסטס לרוד-איילנד—היתה חלק בלתי-נפרד מן החתירה לגורמות חברתיות ותרבותיות ולמוסדות מדיניים יציבים. גבולות מופרים ממציאים הגמוניה טריטוריאלית ולגיטימיות גיאופוליטית. משעה שחלפה תחושת חוסר-המצרים של המאה הי"ז שקעו הבריות עד-צוואר בחיפוש אחר הסדרים קרקעיים סופיים. הנה כך הקדיש ויליאם דוגלאס את הפרק הראשו של הפיעום שלו לדיון בגבולות האנגלו-צרפתיים, וכן הקדיש קטעים מאוחרים יותר לבעיות הטריטוריאליות הגליליות. המושל תומאס האצינסון כתב במקרה את חיבורו, היסטוריה של מפרץ-מאסאצ'וסטס, בזכות עבודתו הקודמת בוועדות-גבולות. ויליאם בירד השני כתב מסה קלאסית, "תולדות הקו החוצה", כתוצאה ממדידת הגבול בין וירגיניה לצפון-קארוליינה. צ'ארלס מייסון וירמיה דיקסון הונצחו בהיסטוריה האמריקאית מפני שעשו את השנים מ-1763 עד 1768 בתיחום הגבול השנוי במחלוקת ישנה בין פנסילבאניה, מאריילנד ודילוור.²¹ אף כי בדרך-כלל נזוהרו האמריקאים בעלבון יותר מאשר בחשבון, הרי ענין לזהט היה להם בחשבון השטחים ובשליטה עליהם. ומעולם לא היה הדבר כך יותר מאשר במאה הי"ח.

אם נסב את תשומת-לבנו למוסדות החברתיים ולהנחות של אמריקה הגלילית, נמצא כי שם שררו תנאים דומים. אף כי כל המושבות פרט לשלש היו להן כנסיות מופרות, לא היו הללו מבוססות בבטחון רב על-פי המקובל באירופה, ולכן היתה הלגיטימיות שלהן חשודה. שאלת הבישופות שחזרה והופיעה במושבות של המאה הי"ח—שפרוכה היתה בשאיפתם של האנגליקנים לבישוף אמריקאי—היתה עדות מעמיקה לבעיה. מספר נכבד של קבוצות דתיות קולוניאליות ראו במידרגים האירופיים שלהן את מקורות הסמכות הסופיים. דבר זה נכון היה במיוחד אצל האנגליקנים והקאתולים. הכנסייה הריפורמית ההולנדית הסתמכה עד כדי כך על ה"קלאסיס" של אמסטרדם שיספק אנשי-כהונה למושבות עד שלבסוף נתקבל ה"קלאסיס" כמקור היחיד לסמכות כהונתית לגיטימית. הנחה זו הוסיפה לשלוט בלא-עוררין עד 1737 ונשארה בתקפה עד 1791, שעה שסוף-סוף ביססה קבוצת הריפורמיים ההולנדים באמריקה את אי-תלותה.²²

ברור, לגבי הרבה כיתות היתה ודאי שניות מביכה בין מקומה של הסמכות הדתית הלגיטימית בעולם החדש לבין אי-אמצעיותה של האמת הדתית כפי שגראתה בעיני כל כת. במשך המאה הי"ח עסקו קבוצות של פורשים במושבות הדרומיות במאבק ממושך ויגע להשגת מעמד מקובל בחוק הציבורי. אכן, סוגיה זו היתה בעצם הרכיב החילוני הראשון-במעלה במהדורה הדרומית של "ההתעוררות הגדולה". במושבות התיכוניות ובניו-אינגלנד הטיחו "המאורות הישנים" כנגד "המאורות החדשים" את ההאשמה שהם חסרים לגיטימיות תיאולוגית, וכי הם מטפחים "אי-סדרים

ושגגות". "המאורות החדשים" מצדם האשימו את ה"ישנים" שהם חסרים לגיטימיות רוחנית: זו היתה הסכנה הגדולה ב"כוהנים שלא המירו". כיום סבורים אנו כי פסיכיאטריה חזקה עליו שיעבור הוא עצמו אנאליזה; בימים ההם סברו יראי-שמיים כי חזקה על כוהניהם שמירו.²³

הנקל להבין שעניינים של דימוי-עצמי ולגיטימיות חברתית מורכבים היו במיוחד בתקופה הקולוניאלית. "על-מנת לבצר את האשראי שלי ואת דמותי כסוחר הקפדתי לא רק להיות באמת חרוץ וחסכני אלא גם להימנע מכל מראית-עין הפוכה", כך כתב בנימין פראנקלין ב"אוטוביוגרפיה" שלו.²⁴ ודאי יש משהו אמריקאי מאד בהדגשת החריצות והעזרה-העצמית אצל פראנקלין; אך בראש-וראשונה הרי חתירתו ללגיטימיות אישית-הנסיון להביא לידי חפיפה בין מראית-העין למציאות-היא המשכנעת. במרוצת השנים אכן הטילה אנגליה כמה מפורעי-החוק הגרועים ביותר שבתושביה לתוך המטעות. לא לחינם חרדים היו אמריקאים מכופדים להתגבר על ההשקפה שרוב המתישבים הראשונים היו פושעים פליליים לשעבר. אף-על-פי-כן אמנם הגיעו הרבה משרתים למושבות של המאה ה"יז בלי כתבי-שיחרור כהלכתם, ובכך יצרו בעיה רצינית של זהויות משפטיות וחברתיות דו-משמעיות. בסופו של דבר היתה כל מושבה חייבת לפתח איזה תקן, שנודע בשם "מנהג הארץ", על-מנת לקבוע את משרת-השירות שחייבים בו משרתים המגיעים בלי כתבי-שיחרור. במקדם או במאוחר נעשה "מנהג" זה דין חוקי.²⁵ ההתפתחות היתה מחשבוני-פדאיות להשלמה ומכאן לקבע.

הניפווח בלתי-הנמנע של סטאטוסים חברתיים במושבות תרם לריבוי התחבולות מסביב ללגיטימיות החברתית כאן. בכמה מצבים ניסו ממשלות גליליות ליצור הבדלי-מעמדות מלאכותיים על-פי צו, ובמצבים אחרים ניסו ידם בחוקים של שרירות-לב. המושל ברנארד ממאסאצ'וסטס הציע אפילו ליצור אצולה אמריקאית. אף אחד מן האמצעים האלה לא עלה יפה, כמובן; ועם שהחלו דפוסים מנהגיים של יראת-כבוד חברתית להתפרק לאחר 1740 התפורר המחסום הממשי האחרון של המידרג החברתי המסורתי. כתוצאה מכך עמדו העשורים ממחצית המאה ה"ח עד למחצית ה"ט בסימן רפיפות מופלגת בכל הנוגע למידרג החברתי. הרבה אמריקאים למדו התנהגות נאותה מספרים של נימוסים, וסמלי-סטאטוס קנו להם חשיבות מפני שסייעו לגלות בעליל את הקישורים הסמויים מן-העין בדרך-כלל של הסדר החברתי. בדומה לכך היו טכסי-ראון וגינוני-נימוסים חשובים במושבות על-מנת להודיע לאוכלוסיה כי משרה זו או יום-גנוסיה זה הילה מיוחדת חופפת עליהם. מכאן הצורך בחצורות ובתותחים, ובקריאת כתבי-מינוי ברבים בעצרות-עם.

אירופים שחיו בעולם החדש הכירו בכך שבפניהם בעיה של שמירה על תקנים של ציביליזציה. אבל במרוצת הזמן קשה היה לקבוע מה הם בדיוק תקני-המיוער או התקנים המתאימים. ויליאם בירד מןסטובר אחוז היה דיבוק של דאגה לגבי בעיה זו. לגבי רבים נעשה האינדויאני-האמריקאי קנה-המידה הנמוך ביותר של נימוסים. מתישבים הטיחו זה כנגד זה את האזרה שעלולים הם לרדת לרמתם הברברית של

עכו"ם. אולם קשה הרבה יותר היה לקבוע בחנים חיוביים של הצטיינות והישג חברתיים. בעיני רבים נעשו סופו של דבר, ולמרבה-המזל, סגולות-מעשה אישיות המבחן המכריע. "אין לך אולי טעות קשה מן הדעה שחייבים אנו להדר בכבודם של בני-אדם בשל המשרות שהם ממלאים, בלי שים לב כלל לסגולותיהם התרומיות או למעשיהם המועילים". כך כתב ויליאם ליווינגסטון ב-1753. "כך אין לך בחיים האזרחיים דבר שכוח יותר ממראה גבל רם-מעלה התובע את הוקרת הציבור בגלל רום-מעמדו. כבוד מגוחך זה שחולקים לאנשים עליונים-בדרגה, בלי שים לב כלל לאפיים המוסרי, הוא מקור לתוצאות נשחתות ביותר".²⁶

ועוד: בעיית הלגיטימיות החברתית במושבות ירדה עד למישורים הבסיסיים ביותר, כגון הנישואים והמשפחה. מחמת מיעוטם של כוהני-דת במאה הי"ז היה מספר יוצא-מגדר-הרגיל של נישואים ללא טכס דתי-יחסית, אולי יותר מאשר באנגליה. כתוצאה מכך קיבלו כמה מושבות חוקים שנועדו לתת הכשר-בדיעבד לנישואים שנעשו ללא טכס משך תקופות בלתי-יציבות של תסיסה חברתית. בתחוקת-היסוד של קארוליינה, שנוסחו לראשונה ב-1669, דאגו לכך ש"בית-הדין של הצ'מברליין ישגיח על כל הטכסים, הבכורה, סמלי-המשפחה ושלשלת-היחש; על רישומי כל הלידות, הקבורות והנישואים; על מתן הכשר בכל המקרים הנוגעים לחתונות או נובעים מהם". במשך כל המאה הי"ח נשארו נישואי-סתר ונישואים על-פי "קומון לוי" מעשים-שבכל-יום, חרף דו-המשמעות שנתלוותה למעמדם של ולדות שנולדו מיחסים כאלה. יתר על כן, רבים סברו כי ההתלהבות הדתית של "ההתעוררות הגדולה" עוררה, למרבה-הצער, הזרמונים פסולים. האנגליקני תימותי קאטר (Cutter) קרא ל"התעוררות" תקופה אשר בה "מכבשי-הדפוס שלנו יולדים בלי הרף ספרים ונשינו-ממזרים". קרוב-לוודאי שטעה קאטר באשר להשפעותיה האירוטיות של התלהבות, אבל עצם האמונה בעליית הממזרות חוללה הדים חברתיים ופסיכולוגיים בחברה הקולוניאלית.

באמריקה הספרדית ובברזיל הפורטוגזית היתה הכשרות האישית והחברתית תלויה במוצא מיוחס; ובדרך-כלל היה מעמדו של אדם ברור ומוגדר יותר מאשר במושבות האנגליות. במאה הראשונה להתישבות הספרדית היו החוק והחוקיות עיסוקים בעלי-משקל; אך, להבדיל מן הנסיון האנגלי כעבור זמן, נעשתה החוקיות דאגה חשובה ומתמדת במגע-ומשא עם האינדיאנים. תמיהה היא שהספרדים, שהגיעו ראשונים לעולם החדש ולכן היו בעלי זכות-הבכורה, ביקשו למצוא להם הצדקה במצוות הדת ובחוקי-הטבע. האנגלים, שהגיעו לאחר מאה שנים ויותר ואשר תביעותיהם היו קלושות כלשהו, ביקשו את הכשרות החוקית בפתר ובצ'ארטרים שלהם. אפשר היה לשער שתהיינה שתי מערכות ההגמקים הפוכות.²⁸

בכללו של דבר לא לבשה בעיית הלגיטימיות באמריקה הלאטינית הקולוניאלית אותו היקף או אותן צורות שהיו לה במטעות של האנגלים. ודאי, כאשר ניצח קורטז את האצטקים לקח עמו גוטריון שנתן הכשר חוקי, כדת-יודין, לכל מה שעשו הקונקוויס-

טאדורים. עורכי־דין נתלוו לשאר כובשים ספרדיים. ואין ספק שהישגם הפיזי של הקונקוויסטאדורים משך שני הדורות הראשונים כה גדול היה עד שנוטים היו לערער על בכורתו של הכתר כסמכות של ייפוי־כוח. אולם לאחר 1570 חזר פיליפ השני וביסס את ההגמוניה שלו במלואה על המושבות הספרדיות. הואיל וכל המעמדים האישיים נאצלו מאישיותו של המלך, נהנתה הפקידות הקולוניאלית של ספרד מיוקרה ויציבות הרבה יותר מן הביורוקרטיה הקיסרית האנגלית. הואיל והכתרים של ספרד ופורטוגל שלטו במטעות שלהם בתוקף גדול הרבה יותר מן האנגלים, ומאחר שהחירות החברתית והמוסדת במושבות האיבריות היתה פחותה בהרבה, נשארה בעיית הלגיטימיות מצומצמת למדי.²⁹

בשים לב למשברי הלגיטימיות השונים באמריקה האנגלית, ובשים לב לחתירה הלא־נמנעת אחר לגיטימיות תחוקתית, מוסדית וחברתית, אין זה מפתיע שנאחזו האמריקאים בנפש הפצה בהודמנויות לערער על הלגיטימיות של שליטת בריטניה. זאת עשו ב־1689, ושוב היו עתידים לעשות זאת בין 1765 ל־1776. המבוא למהפכה האמריקאית כרוך היה, תחילה, בפסילת הפרלמנט כגוף מחוקק קיסרי, ובסופו של דבר אפילו בפסילת הלגיטימיות המוסרית של הכתר. עד 1774 ניסו המתישבים להבדיל בין הסמכויות הלגיטימיות של הפרלמנט לבין אלו של המורשונים הגליליים. כאשר כפר הפרלמנט בתקפן של אבחנות מעין אלו, הגיע המשבר האידיאולוגי לנקודה שאין לשוב עוד ממנה. הגיוני הוא בהחלט ששאלת הריבונות נעשתה הסוגיה המרכזית של המהפכה האמריקאית, שהרי ריבונות היא סגולה קריטית של לגיטימיות תחוקתית.

ג'ון דיקינסון איש־פנסילבאניה, שב־1767 חיבר את הספר הגפוף "איגרות איכר", ראה את תכונותיה המרכזיות של המהפכה האמריקאית בחינת משבר של לגיטימיות. "יש בחוקים שלנו מידה של בילבול", כתב לאמור, "שאינה ידועה כלל בבריטניה־הגדולה". ובכל־זאת, בסופו של חשבון היתה הלגיטימיות התחוקתית במושבות נשענת על מקורות אנגליים: "הממשלה כאן היא לא רק מעורבת אלא תלויה, ודבר זה מביא לידי משהו מיוחד בצורתה, עדין מאד בטבעו". דיקינסון אפילו חזה שבהקשר הקולוניאלי עלול משבר "שיגרת" של לגיטימיות להסתבך: "יכול שתחליף אומה את מלכה, או את גזע מלכיה, ובשמרה על צורת המימשל העתיקה שלה תצא נשפרת מן התמורה... אבל אם אי־פעם ניפרד אנחנו מארץ־האם שלנו, מה צורה חדשה של מימשל נאמץ לנו, והיכן נמצא בריטניה אחרת, שתמלא את הפסדנו? כאשר ניקרע מן הגוף שאליו אנו מחוברים מכוח הדת, החופש, החוקים, רגשי־החיבה, הקירבה, הלשון והמסחר, ודאי יזובו כל עורקינו דם".³⁰

בין קונגרס חוקי־הבולים ב־1765 לקונגרס הקונטיננטלי ב־1775 כינסו המתישבים הרבה גופים שמחוץ לחוק: היו ועדי־התכתבות, "צירופים בלתי־מוסמכים" של מורשונים קולוניאליים, מקרים כגון זה שבו קראה אסיפת העיר בוסטון לכנס של כל ערי מאסאצ'וסטס, או כגון זה שבו נועדו אזרחי וירגיניה שלא־כחוק כ"אגודה". המדינות שעתה־זה נעשו עצמאיות הקימו ב־1776 "אנטי־פרלמנטים" משלהן. אין

פלא שראשי המדברים במאבק הפאטריוטי השתדלו לסגל להם לשון של לגיטימיות. ג'ון אדמס שקד לתת צידוק הגיוני ל"מהפכה חוקית", והטיף לשימת-לב קפדנית לחוקיות. "המדיניות הטובה היתה לצדי, מלבד החוק ההגיוני, כאשר ערבתי את לב לפרוש לפני בני-עמנו את החוקים נגד מהומות, פרעות, וכינוסים בלתי-חוקיים. אספסוף לעולם לא יצלח למשול במדינות ולפקד על צבאות".³¹ המסורות של התחוקתיות האנגלית, ובמיוחד הצהרתו המפורסמת של ג'ון לוק על עקרונות הוויגים ב-1689, הוזכרו חוזר וחוזר למתן הכשר לצעדים מהפכניים. יתר על כן, עורכי-דין קולוניאליים עשו להם את ה"קומון לוי" השמרני נשק לשיחרור תחוקתי ולאוטונומיה מקומית. הם לחמו אפוא לראדיקליות שמרני, או, כפי שניסח זאת ריצ'ארד ב. מוריס, ל"חוקיות מהפכנית". מובן אפוא מדוע היה אדמונד ברק עתיד לומר על אמריקה ש"אולי בשום ארץ בעולם אין מרבים כל-כך ללמוד את החוק".³²

זה שנים אחדות רגילים לדון בסופרים הגדולים של התחייה האמריקאית—וושנינגטון אירווינג, אַמרסון, תורו, הותורן, מלוויל או ויטמן—מבחינת הדילמה שבפניה עמדו כולם: היעדר מקורות, תקדימים וסגנונות ספרותיים נאותים וילידי-המקום. הפולי-טיקאים הפאטריוטיים של תקופת המהפכה עמדו בפני קושיה דומה לו. כיון שפסלו את מימוש המרות האנגלית, מיד יצאו לחיפוש חדש ושונה אחר לגיטימיות ריפובליקאית. נתגלה להם, כמובן, שמבחינה אינטלקטואלית הדחייה תובעת פחות מן התחייה. "כל-אימת ששופט-השלום פועל מתוך התנגדות למרות המדינית שלו", כתב ויליאם ליווינגסטון, "אין הוא יכול לעשות מעשים כשופט-שלום; אלא יש לראות בו איש המפעיל כוח ללא סמכות, רוצה לומר—סמכות חוקית; ודבר זה כל אדם בעל כוח עדיף יש לו, על-פי חוק-הטבע, זכות גלויה ומפורשת להתנגד לו. במקרה זה אין ההתנגדות מכוונת נגד מרותו אלא כנגד הכוח הלא-חוקי וחסר-הסמכות".³³

אפשר אפוא להוקיע סמכות בלתי-לגיטימית ולפסלה; אבל איך ליצור ולהנציח צורות חדשות של מימשל? כאן טמון היה משבר הלגיטימיות הגדול ביותר בשביל המהפכנים. כמעט כל מגילת-זכויות מדינתית שנכתבה לאחר 1776, בעקבות הדוגמה של וירג'יניה, היה בה קיטרוג רשמי על זכות-היתר החוקית המבוססת על סטאטוס. הנה כך פסלו האמריקאים החדשים את הדילמה הברורה שבה התלבטו אבותיהם בתחום הלגיטימיות החברתית, עם שהתאימו את הבחנים של מקובלות ואפשרות כאחת. תומאס ג'פרסון, שמתח בקורת על אי-הלגיטימיות של התחוקה החדשה של וירג'יניה—"סתם צו או פקודה שאין להם כל סמכות מתמדת ומחייבת לגבי הממשלה"—גייש משך כל שנות ה-80 למאה הי"ח למצוא הבנה חדשה של "תחוקות". איך אפשר להגדיר איזה מקור מוחלט של סמכות ממשלתית "על קרקע שאיש לא יערער עליה"?³⁴ התשובה לא עובדה אלא ב-1787, ואף אז לא בשלמות. בינתיים, בין הצהרת-העצמאות למתן התחוקה הפדרלית, אנוסים היו אפילו ראדיקלים-לשעבר כמו סם אדמס לעמוד על הדעה כי

המרות התחוקתית זפאית ליחס של הגינות וכבוד, ואותם אנשים שבאיו תואנה או

באיזה אמצעים יבקשו להפחית ממשקל הממשלה הפועלת כדין הם ודאי אויבים למהפכה המאושרת שלנו ולחירות הרבים. עצרות נפתיות וועדים עממיים שימשו מטרה מצוינת כאשר הונהגו לראשונה. לכן אין איש צריך להצטער על החלק שאולי היה לו בהם. אבל בגילוי-לב מודה אני כי לפי דעתי... הואיל ועכשיו יש לנו ממשלות תחוקתיות וסדירות וכל אנשינו בעלי-המרות תלויים בבחירות השנתיות וההפשיות של העם, מובטחים אנו בלעדיהם... אם ענייני הציבור ניהולם כושל, אם מבלי משים התגנבו אנשים חסרי-יושר או חדלי-אישים אל הממשלה, הרי מזלנו הוא שעל-פי התחוקות האמריקאיות שלנו התרופה מוכנה ומזומנה, והיא בהישג-ידו של המוסד הגדול של העם.³⁶

כך געשה העם אבן-הבוחן ללגיטימיות ולסמכות. "אנחנו העם..." אף-על-פי-כן היתה העצרת הגדולה—מוסד שמחוץ לתחוקה—עתידה להיעד בפילא-דלפיה לא דווקא על-מנת להגדיר מחדש את משכן המרות אלא משום שדומה היה כי ממשלת הקונפדרציה גטולה בסיס ריבוני מוסכם כאומה. היא לא יכלה להדוף אחור פגיעות בזכויותיה מצד זרים, היא לא יכלה לרסן קבוצות מתפרעות מבית, והיא לא יכלה לסלק את חובותיה. ב-1786 טען יואל בארלו לפני קבוצת עורכי-דין מקונטיקאט שהתנאים החדשים מצריכים תורה חדשה של חוקיות. חוקת צפון-המערב של 1787 הכרחית היתה על-מנת לתת הצדק הגיוני והכשר חוקי להתפשטות מערבה. והפתרון של ג'יימס מדיסון לבעיית הסייעות והכיתות, שלא זזה ממנו ב-88—1787, היה במתן הכשר חוקי באמצעות תורה חדשה בדבר היחסים הנאותים בין האינטרסים, המדינה והחברה.³⁶

דמות-מפתח בהענקת מהוגנות ומהימנות לממשלה החדשה היה, כמובן, ג'ורג' וושינגטון. ממש כמו שסייע בעצם נכחותו בפילאדלפיה ב-1787 לקדש אותה קיבולת מפוקפקת כך באה נכחותו בניו-יורק, הבירה החדשה לאחר 1789, ונתנה הכשר להפעלת הסמכות המבצעת, ובעצם לכל הנסיון במימשל ריפובליקאי. ברור היה שחברי הקבינט של וושינגטון גילו מידה של רגישות ביתם לאותו ניסוי. ב-1792, אחרי הוצאתו של לואי הט"ז להורג, עורר אלכסנדר המילטון את שאלת הלגיטימיות הממשלתית הצרפתית. אוריא הזכיר ג'פרסון בעדינות לחברו כי "ודאי הדבר שאין אנו יכולים למנוע מאומות אחרות אותו עקרון שעליו מיוסדת ממשלתנו". שפל-יחש אחד אינו צריך לדקדק ולהדר יותר מדי בתעודותיו של זולתו. אולם אפילו ג'פרסון כנשיא הוצרך להיתלות בבחנים של כשרות תחוקתית. "בעיני אין בטחון לשום מימשל", כך כתב אל גאלאטן ב-1803, "הכפוף לרשויות שקמו בחסד עצמן, או לכל רשות שמחוץ לאומה, או לפקידה הקבועים".³⁷

ואולם אפילו קיומה של תחוקה-שבכתב לא היה בו משום ערובה לתמימות-דעים באשר ליסודותיה הפונקציונליים של האומה. עוד ב-1792 התלונן פיירר איימיס כי "המנהג לצעוק 'זה גנד התחוקה' הוא חטא שהשתרש מחמת מידת הסלחנות". ובכל-זאת היתה הסכמה בין אנשים בעלי נטיות שונות לפחות בשאלה איזה תעודות הן העומדות בראש הפיראמידה של הסמכות. "לפי דעתי", כתב המילטון ב-1802, "התחוקה הנוכחית היא קנה-המידה שבו עלינו להידבק. תחת דגליה, בתום-לב,

שומה עלינו להילחם באויבינו המדיניים, ולדחות את כל השינויים שאינם באים באמצעות הצינור שמספקת היא עצמה לתיקונים".³⁸ השופט העליון ג'ון מרשל עמד בתוקף על הלך הנה בפסיקתו המפורסמת במשפט מקאלוך נגד מארילנד (1819): "תהי המטרה לגיטימית, תהי בתוך היקפה של התחוקה, וכל האמצעים הגאותים, המתאמים בבירור לאותה מטרה, שאינם אסורים אלא עולים בקנה אחד עם כתבה ורוחה של התחוקה, הם תחוקתיים".

בפתיחת המאה ה"ט הגיעו אפוא הפדראליסטים והריטובליקאים לכלל הסכמה שהמקור הבטוח ביותר של הריבונות מצוי בהסכמתם של הנשלטים. ב-בזמן שבבריטניה התפתחה ספרות היסטורית לאומנית אחרי 1790 בתגובה על האיום החיצוני מצד צרפת הנאפוליאונית, הרי באמריקה התפתחה בתגובה על בעיה פנימית—החיפוש אחר הלגיטימיות.³⁹ "המהפכה האמריקאית הצילה את המושבות", אמר דוד ראמזי. "כפעם-בפעם מהפכות נחוצות כל-כך כדי להחזיר את המימשל לעקרונות הראשונים, וללמד לקח לשליטים, להורות להם שהעם הוא המבוע לפל ממכות לגיטימית, וכי אשרו הוא מטרת כל האצלותיה".⁴⁰

כל אלה מסתכמים בלי ספק באנומאליה משונה במחשבה האמריקאית. אף כי המיסדים עצמם שקדו על חיפוש מתמיד אחר דפוסי לגיטימיות ההולמים את זמנם ואת צרכיהם, הרי אמריקאים שבאו לאחריהם ביקשו לתת תוקף לשאיפותיהם שלהם בהיאחזם בחידושים ובקני-המדה של הפנתיאון המקודש שלנו בחנינת אמיתות שאינן משתנות. ראייה נוסטאלגית זו של תורה-הזהב מעלה כיום לעינינו דור בו לא היו הערכים מוגדרים בבירור, בו נראה היה לעתים קרובות כי אין להשתלט על אי-היציבות, דור שהיה גדוש תרעומת בציבור וארס ברשות-היחיד, בו היו המוסדות שבירים ובלתי-מגובשים.

הערות

¹ See H. H. Gerth and C. Wright Mills, eds.: *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York, 1958), pp. 78—79, 294—95; Guglielmo Ferrero: *The Principles of Power* (New York, 1942); Robert A. Kann: *The Problem of Restoration. A Study in Comparative Political History* (Berkeley, 1968), pp. 46—54.

² William Bradford: *Of Plymouth Plantation, 1620—1647*, ed. by Samuel Eliot Morison (New York, 1952), p. 75; James K. Hosmer, ed.: *Winthrop's Journal. History of New England, 1630—1649* (New York, 1908), I, p. 164.

³ "Reasons and Considerations Touching the Lawfulness of Removing Out of England into the Parts of America," in Dwight B. Heath, ed.: *Mourt's Relation. A Relation of Journal of the English Plantation Settled at Plymouth in New England, by Certain English Adventurers, both Merchants and Others* (New York, 1963), pp. 91—92.

⁴See Mark DeWolfe Howe: "The Sources and Nature of Law in Colonial Massachusetts," in George A. Billias, ed.: **Law and Authority in Colonial America** (Barre, Mass., 1965), pp. 11, 14; David H. Flaherty, ed.: **Essays in the History of Early American Law** (Chapel Hill, 1969), esp. chaps. 2 and 3.

⁵H. Shelton Smith et al, eds.: **American Christianity. An Historical Interpretation with Representative Documents, I** (New York, 1960), p. 272.

⁶See "The Burghers of New Amsterdam and the Freemen of New York," **Collections of the New-York Historical Society for the Year 1885** (New-York, 1886), pp. lx—x, 1—40.

⁷H. R. McIlwaine, ed.: **Executive Journals of the Council of Colonial Virginia, 1680—1699** (Richmond, 1925), I, pp. 104—7.

⁸Michael G. Hall, et al, eds.: **The Glorious Revolution in America. Documents on the Colonial Crisis of 1689** (Chapel Hill, 1964), pp. 54—55, 180.

⁹Bulkeley: **Will and Doom, or The Miseries of Connecticut by and Under an Usurped and Arbitrary Power** (1692), in **Collections of the Connecticut Historical Society, III** (Hartford, 1895), pp. 82, 94.

¹⁰Mather: **The Short History of New-England** (Boston, 1694), pp. 14, 18.

¹¹See **The Charters of ... Virginia, Maryland, Connecticut, Rhode Island, Pennsylvania, Massachusetts Bay, and Georgia...** (London, 1766); Hugh Hastings, ed.: **Ecclesiastical Records. State of New-York, VI** (Albany, 1905), pp. 4046—48.

¹²Herbert Davis, ed.: **The Prose Writings of Jonathan Swift, XII, Irish Tracts, 1728—1733** (Oxford, 1955), p. 264.

¹³See William Douglass: **A Summary, Historical and Political, of the First Planting, Progressive Improvements, and Present State of the British Settlements in North America** (Boston, 1749—51), I, pp. 205—24 — — "Concerning the general nature and constitution of the British North-American colonies."

¹⁴Colden to Alexander Colden, July 5, 1759, **Collections of the New-York Historical Society for the Year 1869** (New-York, 1870), p. 203; ראה גם עצומת המועצה ובית-המורשים של מערב-ג'ורג'י אל המלך, 12 במאי 1701, William A. Whitehead, ed.: **Documents Relating to the Colonial History of the State of New Jersey, II** (Newark, 1881), pp. 378—79.

¹⁵Bailyn: **The Origins of American Politics** (New-York, 1968), pp. 69, 88, 96; Leonard W. Labaree, ed.: **The Autobiography of Benjamin Franklin** (New-Haven, 1964), pp. 261—62.

¹⁶Leonard W. Labaree: **Royal Government in America. A Study of the British Colonial System** (New-York, 1958), pp. 3, 167, 192—93; **Journals of the House of Representatives of Massachusetts, 1727—1729 and 1729—31** (Boston, 1927—28), VIII, pp. 245—436, IX, p. 3—80, *passim*.

¹⁷ St. George L. Sioussat: "The Theory of the Extension of English Statutes to the Plantations," in *Select Essays in Anglo-American Legal History* (Boston, 1907), I, pp. 418, 420, 422, 425—26, 429; William Smith, Jr.: *The History of the Province of New-York* (London, 1757), pp. 113, 247—49.

¹⁸ Louis B. Wright, ed.: *An Essay Upon the Government of the English Plantations on the Continent of America* (San Marino, Calif., 1945), pp. 15—17, 23.

¹⁹ See *The Charlemagne Tower Collection of American Colonial Laws* (n.p., 1890), *passim*; Leonard W. Labaree, ed.: *Royal Instructions to British Colonial Governors, 1670—1776* (New-York, 1935), I, pp. 166—67.

²⁰ *Collections of the New-York Historical Society for the Year 1869*, p. 208; James Alexander: *A Brief Narrative of the Case and Trial of John Peter Zenger*, ed. by Stanley N. Katz (Cambridge, Mass., 1963), pp. 7, 26, 28, 33, 53, 82; William Livingston, et al: *The Independent Reflector, or, Weekly Essays on Sundry Important Subjects more Particularly Adapted to the Province of new-York* [1753], (Cambridge, Mass., 1963), pp. 59, 85, 115—16, 148, 185—86, 195—97, 266—67.

²¹ Smith: *History of the Province of New-York*, p. 186; Douglass: *Summary, Historical and Political... and Present State of the British Settlements in North America*, I, chap. 1, and pp. 398—404, 415—19, 421—25; Byrd: "The History of the Dividing Line," in Louis B. Wright, ed.: *The Prose Works of William Byrd of Westover* (Cambridge, Mass., 1966), pp. 157—336; A. Hughlett Mason, ed.: *The Journal of Charles Mason and Jeremiah Dixon, in Memoirs of the American Philosophical Society*, (Philadelphia, 1969), LXXVI; Alfred N. Chandler: *Land Title Origins: A Tale of Force and Fraud* (New-York, 1945).

²² John P. Luidens: "The Americanization of the Dutch Reformed Church," (Unpublished Ph.D. diss., University of Oklahoma, 1969), pp. 40, 47, 118—19, 122, 321.

²³ See Smith, et al, eds.: *American Christianity ... Representative Documents*, I, pp. 262—63.

²⁴ Labaree, ed.: *Autobiography*, pp. 125—26.

²⁵ Abbot E. Smith: *Colonists in Bondage. White Servitude and Convict Labor in America, 1607—1776* (Chapel Hill, 1947), pp. 19, 226—27, 229, 235—87.

²⁶ Livingston, et al.: *The Independent Reflector*, pp. 360, 363.

²⁷ James H. Cassedy: *Demography in Early America. Beginnings of the Statistical Mind, 1600—1800* (Cambridge, Mass., 1969), 53, 57, 97n, 151—52, 155; Smith: *History of the Province of New-York*, p. 228; Labaree, ed.: *Autobiography of Benjamin Franklin*, pp. 129—30.

²⁸ Cf. Martin Needler: *Latin American Politics in Perspective* (Princeton, 1963), pp. 35—39; Francisco José Moreno: *Legitimacy and Stability*

in Latin America. A Study of Chilean Political Culture (New-York, 1969), chaps. 1—2.

²⁰ See C. R. Boxer: **The Golden Age of Brazil, 1695—1750. Growing Pains of a Colonial Society** (Berkeley, 1969), pp. 83, 109, 111, 131.

²¹ **The Farmer's and Monitor's Letters to the Inhabitants of the British Colonies** (Williamsburg, 1769), pp. 13, 19, 33, 36, 46, 77.

²² **The Works** of אדמס אל בנימין היצ'בורן, 27 בינואר 1787, אצל צ'ארלס פ. אדמס, עורך: **of John Adams** (Boston, 1854), IX, p. 551. באמריקה הקולוניאלית הייתה הבחנה דקה מאד—תכופות סמויה-מן-העין—בין פלוגות אורחים מווינות ברשיון, שהיו חוקיות, לבין כנופיות מתפרעים, שלא היו כן.

²³ Morris: "Legalism Versus Revolutionary Doctrine in New-England," in Flaherty, ed.: **Essays in the History of Early American Law**, pp. 418, 430—31.

²⁴ Livingston, et al.: **The Independent Reflector**, p. 326. George ראה גם Chalmers: **Political Annals of the Present United Colonies, from Their Settlement to the Peace of 1763** (London, 1780), "Preface," paragraph 4 ("every principle of public law had been disputed") et seq.

²⁵ Samuel Eliot Morison, ed.: **Sources and Documents Illustrating the American Revolution, 1764—1788 and the Forming of the Federal Constitution** (New-York, 1965), p. 149; Jefferson; **Notes on the State of Virginia**, ed. Thomas P. Abernethy (New-York, 1964), pp. 117—17, 152, 197.

²⁶ Adams to Noah Webster, April 30, 1784, in Harry A. Cushing, ed.: **The Writings of Samuel Adams** (New-York, 1908), IV, pp. 305—6.

²⁷ See Richard Hofstadter: **The Idea of a Party System. The Rise of Legitimate Opposition in the United States, 1780—1840** (Berkeley, 1969), pp. 28, 85—86, 90, 98, 102—3.

²⁸ Merrill D. Peterson: **Thomas Jefferson and the New Nation** (New York, 1970), pp. 482, 701.

²⁹ *Ibid.*, 461; Hamilton to James A. Bayard, April 1802, in Henry Cabot Lodge, ed.: **The Works of Alexander Hamilton** (New-York, 1886), VIII, p. 598; Adrienne Koch, ed.: **The American Enlightenment** (New York, 1965), pp. 648—49.

³⁰ Cf. Thomas P. Peardon: **The Transition in English Historical Writing, 1760—1830** (New-York, 1933), chap. 6, and William R. Smith: **History as Argument: Three Patriot Historians of the American Revolution** (The Hague, 1966).

³¹ Ramsay: **History of the United States from their First Settlement as English Colonies in 1607 to the Year 1808...** (Philadelphia, 1816), I, P. 352. ההדגשות שלי.

זיגנונד דאינונד: ערכים כנוכשול לצנויחה כלכלית-הנושבות האנוריקאיות

מספרים על דונגהם, דיקן בית-הספר למינהל-עסקים בהארורוד, ששאל פעם את הפרופיסור שומפטר, לאחר הרצאה על היזמן-האביר ההדור של הפיתוח הכלכלי נוסח שומפטר-מה הגורם האחד החשוב ביותר המסביר את הצלחתו של איש-העסקים. כחץ-מקשת באה התשובה: "בריאות טובה". לצורך עיון זה בכמה צדדים של המבנה החברתי האמריקאי ושל אותם ערכים אמריקאיים שלכאורה תרמו תרומה בעלת חשיבות מכרעת לצמיחה הכלכלית האמריקאית, לא נדון באי-אלה גורמים משתנים-כגון בריאותו של איש-העסקים ועשירותה של הארץ באוצרות טבע.

בלי התחשב בנימה החורגת בה עשוי עיון זה להסתיים, נפתח בנימה של אורתודוקסיה שאין בה דופי. בפרק הקרוי "סיבות שיגשוגן של ארצות חדשות" כותב אדם סמית: "המושבה של אומה בת-תרבות המשתלטת על ארץ-שממה, או על ארץ שיישובה דליל עד כדי כך שהילידים מפנים מקומם על-גקלה למתישבים החדשים, מתקדמת בדרך לעושר וגדולה ביתר-מהירות מכל חברה אנושית אחרת". כך הוא הדבר, טוען סמית, מפני שהמתישבים מביאים עמהם מוסדות כלכליים עדיפים, "ידיעה בחקלאות ובשאר האומנויות המועילות" והרגלים של עבודה ממושמעת ומסודרת ושל מימשל, וכן מפני שהם משתמשים בטכניקות שלהם הפוריות יותר באזורים שבהם היחס בין אוכלוסים למשאבים הוא נוח במיוחד¹.

הרמן מריוויל, בחיבורו המופלא הרצאות על התישבות ומושבות, שנכתב בתחילת המאה הי"ט, נאחז בגירסתו של אדם סמית והעלה הסבר לנטייתן של חברות קולוניאליות לחמרנות גדולה כל-כך. בדברו על מושבות שאוכלוסיהן בנויים על הגירה מארץ-האם, כותב מריוויל:

ביישוב מעין זה צרכי החיים כשלעצמם באים על סיפוקם בשפע, אך אין הם באים על סיפוקם בלא עמל. אין כאן מאומה מאותה עניות מנוולת המדכאה במקומות אחרים את תעצומות המרץ של ציבורי-אדם גדולים; אף לא מאותה אימה מדכדכת כמעט באותה מידה מפני העניות, המטרידה תדיר את מוחותיו של מעמד שמצבו רם מעט יותר, והמעוררת אצל קצת מן הבריות הלך-רוח קודר ואצל קצתם מזג רגוני וממורמר; ואם גם לפעמים מחדד הדבר את הכשרונות הרוחניים, הרי לעתים קרובות בא הוא רק על חשבון האופי המוסרי. מצד שני, כל מה שמקשט את חיי האדם, כל מה שממריץ את התאוות המלאכותיות יותר של בני-אדם, בין חושניות ובין רוחניות, הוא קשה לרכישה או בלתי-מושג. המתישב אינו נפתח ביותר להתגעגע להנאה מדברים מיותרים מעין אלה, שכן חסר כאן הדירבון של הקנאה; אין הוא רואה אותם מגבירים את הנאותיהם של אחרים, ולפיכך אינו מחשיבם ביותר. במשך התקופה הראשונה של נפתוליו עם כוחות השימוש מעייניו נתונים בהכרח לעיסוקו המיידי; אחר-יכן עמל-יומו למען ההנאות הפשוטות, גם אם אין הוא בולעני כיגיעתם של אנשים השרויים בתעסוקה מלאה בחברות ישנות וחרוצות, די בו

להעסיק את הגולות הפשוטות של הגנפּ והגוף. סכנה צפויה לו, אפוא, שישקע במצב של בטלה חסרת-חיים וחסוכת-תפארת—מצב בו ציבורים שלמים עשויים להיות כצמחים על-פני שטח נרחב, כשהם מצמיחים אך מעט עושר עודף, ובהיות כל דור דור מסתפק בהרגלים ובהנאות של הדור שקדם לו.

לאיוון הנטייה הזאת יש בידו רק מה שאפשר כמעט לקרוא לו התשוקה המופשטת לצבירה; כוונתי לתשוקה לצבור עושר, בלי קשר לתשוקה ליהנות ממנו. אם יש אנשים שבעיניהם השפעתו החזקה של מניע זה, כל כמה שיהיה חסרה-הגיון לדעת הפילוסופיה, היא מוזהר וחסרת-פשר, הרי עליהם לזכור כי, במצב של חיות רגילה, הגנפּ זקוקה לגירוי: הכרח לה בעצמים, מושאים, תקוות, עיסוקים, חששות. מוסדות מדיניים עלולים להקנותה עד כדי לבטלם כליל: ידענו דוגמות של חברות שלמות שככה נעצרו בדרך הציביליזציה החמרית. אך כאשר המוסדות האלה טובים או נסבלים, הרי בכל הציבורים חייבת אהבת הצבירה להיות מן המקורות החשובים ביותר לפעילות האומית—בקהילות חדשות היא המקור היחיד. עשיית-ממון נעשית יצר-לבבו של העם. רכישת העושר מעניקה את הזכות הממשית היחידה לכבוד ויקר בעיני הציבור. הואיל וכל הכשרונות חותרים לאותו אפיק עצמו, הרי מי שהצליח ביותר בעיסוק הבולעני הזה נהנה מן הכבוד הכפול שבהיותו בעת-ובעונה-אחת האזרח החזק ביותר והפיקח ביותר בקהילה.²

"רכישת העושר מעניקה את הזכות הממשית היחידה לכבוד ויקר בעיני הציבור"— בצורה אחת מחשבה זו היא גלופה שחוקה, ואם גם נכונה, של משמצי החברה האמריקאית; בצורה אחרת היא צד מצדדיה של החברה האמריקאית, השאוב מראשיתה הקולוניאלית, המובא כהסבר לצמיחתה הכלכלית המהירה. בראשית הקיץ 1853 נכנסה ספינת-הטיול כוכב הצפון, שעל סיפונה איש-העסקים האמריקאי המפורסם ביותר בומנו, הקומודור קורגליוס ונדרבילט, לגמל לונדון תוך כדי שיוט מסביב לעולם. המאורע שימש לעתון הלונדוני דיילי ניוז הזדמנות להסביר מדוע אנשים מסוגו יוקרתם בארצות-הברית גדולה מיוקרתם באנגליה:

אמריקה... היא הזירה הגדולה שבה כוחותיו האישיים של האדם, שאינם בלומים על-ידי מוסדות-חברה מעיקים, או מסורות-חברה מופרכות, חפשיים להתפתח במלואם ומתעצמים כענקים...

נטייתם של המוסדות האמריקאיים היא לטפח את טובת הכלל, ולאפשר לסגולותיהם שלוחות-הרסן של המחוננים עד מאד לתפוס במסגרת הכללית של החברה מקום שפמותו אין הם יכולים להשיג בשום מקום אחר. התכונה הגדולה המסתמנת באמריקה היא שכל האזרחים רשאים בהחלט להשתתף במירוץ שבו זכה מר ונדרבילט להשיגם עצומים כל-כך. והיפוכו בארצות אחרות, שבהן אלפי הגבלות כובלות את ידיהם...

אנשי-המעלה שלכם כאן—עושי המיליונים לעצמם ועשרות-המיליונים לארץ— לעתים קרובות מדי הם מבוזים את זמנם, את שלכם, את עצמם, על-מנת שיוכלו לתפוס את מקומם במעמד של אנשים המחויקים בעמדתם הנוכחית בזכות מה שנעשה למענם על-ידי איזה הרפתקן רחב-כתפיים, שלמולם הטוב חי לפני שמונה-מאות שנה בנורמנדיה... הנה זה ההבדל הגדול בין שתי הארצות. באנגליה אדם עשוי יותר מדי להתבייש על שהתעשר בכוח עצמו, אלא אם כן עשה זאת באחת הדרכים המעטות שבני-האצולה מואילים בטובם להלך בהן—הפרקליטות, הכנסיה, או הצבא.

הגיעה השעה שיחדל המיליונר להתבייש על כי עשה את הונו בכוחות עצמו. הגיעה השעה לראות במלה Parvenu מלה של כבוד. הגיעה שעתם של בני המעמד הבינוני לתפוס את המקום המגיע להם בעולם שהם אשר בראוהו. המעמד הבינוני ברא את העולם המודרני. בניהן של משפחות כמומורנסי, הווארד, פרסי בראו את עולם-העבר—הם באו על שכרם. יפגורנא הללו את מקומם לטובים מהם.³

אם נאמין לדיילי ניוז הלונדוני, היה איש-העסקים בורא את העולם מחדש, בארצות-הברית מחדש היה את העולם במהירות יותר מאשר במקומות אחרים, ואת גמול מאמציו מצא לו בארצות-הברית יותר מאשר באנגליה. איך עובדות אלו של התנהגות חברתית ואמונה חברתית מתקשרות למצב הקולוניאלי שגם אדם סמית וגם הרמן מריוויל ראו בו הסבר מכריע לצמיחה הכלכלית האמריקאית?

העובדה היא שקשת רחבה של סייגים והגבלות פיאוודליים ואחרים, שהיעדרם, לדברי מריוויל והדיילי ניוז הלונדוני כאחד, אחראי היה לצמיחתה הכלכלית המהירה של ארצות-הברית, מצויה היתה בתחילת ההיסטוריה האמריקאית. הבה נביא כאן מעט הדגמות מהרבה.

תנו דעתכם על לשונן של תחוקות-היסוד של מדינות קארולינה, שנכתבו על-ידי ג'ון לוק:

כל סיניוריה, בארונות ומושבה תכיל 12,000 אקר; שמונה הסיניוריות הן נחלת שמונה בעלי-הקרקעות, ושמונה הברונות נחלת האצולה; ושתי המנות שהן חמישית מכלל הקרקעות תסופחנה לצמיתות, האחת לבעלי-הקרקעות והשניה לאצולת-המורשה...⁴

או תנו דעתכם על ההוראות שקיבל סיר תומאס גייטס מאת חברת-וירגיניה ערב צאתו לגיימסטאון במאי 1609:

את אנשיך תחלק עשרה-עשרה ועשרים-עשרים וכן הלאה, מספר מתאים לכל עבודה נחוצה, שעל כל אחת מהן עליך למנות איזה איש-השגחה ועם זאת תוסיף לפקח עליהם ולבדוק בכל יום ויום את יגיעם, ועל כל משגיח על מספר כזה של עובדים תצווה לתת אחת בשבוע דינ-וחשבון על כל העומדים תחת פקודתו... תיטיב לעשות אם תצווה אותם לאכול יחד בשעות מתקבלות על הדעת מסובים ששה או חמישה אל כל שולחן, ותדאג לכך ששם תהיה החלוקה שווה ומספיקה למען יבואו וישונו לעבודתם בלי כל דיחוי ולא יהיה להם כל יסוד להתלונן על הכמות או לתרץ את עצלותם בטיב הרוטב או במיעוט המזון. רשאי אתה להקצות להם שלש שעות ביום קיץ ושתיים בחורף, ובצילצול פעמון תקהילים ובאותו אות תזהירם לשוב לעבודה.⁵

לכל אחד מן הנמנים עם החברה הוקצה מעמד קבוע; בהתנהגותו צריך היה להסתגל להוראות ההתנהגות ההולמת אותו מעמד שלעתים קרובות הועלו על הכתב; ומשמעת נוקשה, פעמים אפילו צבאית, היתה אמורה לאגד את כולם. ולבסוף, תגורנא דעתכם על לשונו של כתב-ההרשאה בנוגע לקנדה שהוציא מלך צרפת לאדון דה-לה-רוש ב-1589: "...להעניק אדמות קנין גמור לכל אשר יאבה; כלומר, לבני-טובים ולאנשים שייראו לו אנשי-מעלה, וזאת בצורת אהוות, נחלות-ארמון, בארונות ושאר אהוות-כבוד, שתחזקנה בצורה אשר תצלח בעיניו

לשירותים שיעשו הצדדים הנוגעים בדבר, על-תנאי שיעזרו בהחזקת השטחים ובהגנתם; ולאנשים אחרים נחותים יותר בדרגתם, על-פי תשלומים דמי-שכירות שנתיים ככל אשר ימצא לנכון".⁶

הדבר הצריך הסבר הוא מה טעם חל שינוי כה גמרו בדפוס הארגון החברתי המתרמזים מאמירות שכאלו—דפוס ארגון חברתי שכפו משמעת קשה, אפילו חמורה, על-מנת לטעת בני-אדם לצמיחות בתפקידים שמונו להם—ומה טעם השתנו בזמן כה קצר-ביחס, ובדרכים שבהכרח שיחררו כמויות עצומות של מרץ אנושי.

נימת-המפתח של כל החברות הקולוניאליות בצפון-אמריקה בשלביהן התחיליים היתה משמעת-עבודה, והמטרה העיקרית של מוסדותיהן היתה לערוב לסדר וליציבות על-ידי הצמדת כל אדם לתפקיד שהועידה לו, וזאת על-ידי יצירת ההמצים להבטחת צייתנות והסאנקציות להענשת פורקי-עול. להבדיל מן הספרדים, שהקימו את חברותיהם בעולם החדש באזורים שכבר היה בהם כוח-עבודה גדול—ובמידה ידועה, נוח-להפעלה—היו המתישבים האנגלים והצרפתים צריכים לגייס את כוח-העבודה שלהם. הואיל וצריכים היו להציע הנחות והקלות כדי לגייס ולהפעיל כוח-עבודה, הרי מבחינה כמותית ואיכותית כאחת נבצר מהם כאן לחזור על צפידות המבנה החברתי שהיתה אפיינית לאירופה של הזמן ההוא, או להמשיך פרק-זמן ניכר בקשיחות ובחומרה שהיו אפייניות למאמציהם התחיליים בבנייה חברתית. דבר אחד היה זה להטיל משמעת על כוח-עבודה—כלומר, על חברה; דבר אחר לגמרי היה זה לגייס ולהפעילו. הפתרון שנתקבל בשביל הבעיה השניה מנע את האפשרות לפתור את הבעיה הראשונה כמצופה, והתוצאה היתה מהפכה חברתית לאמיתה במושבות הראשונות של המאה הי"ז.

טיב ההקלות שבכוחן קיוו לגייס ולהפעיל כוח-עבודה השתנה במידה ניכרת מזמן לזמן וממקום למקום: יבוא נשים שחולקו כרעיות (דבר שהפך מחנה-עבודה או קסקט ליישוב חי); מתן זכויות משפטיות ומדיניות מסוימות ("איש לא יילך מזה כדי למצוא פחות חופש מאשר כאן");⁷ והחלוקה המודעת של קרקעות. על הכל הרי הקלת הגישה אל הקרקע—ובכמה מקרים אל המסחר—היא שנטעה בנפשותיהם של אלה שזכו עתה בפעם הראשונה לגישה זו את התחושה שפריקת-עול מבטיחה אפשרויות גדולות יותר מציינות, והיא שנטעה בהם אירצון לקבל אפילו את המשמעת הרופפת יותר שנסתיירה לאחר שהוצעו ההקלות.

מוכירי-המדינה ג'ון פורי כתב אל סיר דאדלי קארלטון על-אודות השחצנות שבהתנה-גותם של וירגיניאים, חסרי-קרקע לשעבר ועתה בעלי-קרקעות:

רועת-הבקר שלנו כאן מגיימס-סיטי יוצאת לה בימרי-ראשון הדורה-ימהודרת במחלצות משי חדשות; וזוגתו של מי שבאנגליה עסק בכשפים, לא זוגתו של תלמיד-חכם אלא של כורה-פחם מקרוידן, חובשת את כובעי-הביבר שלה עם רצועת-פנינים נאה.⁸

וכל זאת חרף העובדה שחברת-וירגיניה חוקקה חוקי-צנע שבכוחם ביקשה לקבוע סמלים גראים-לעין למעמד החברתי אשר ניסתה ליחד לכל איש ואיש. הסמל שביקשה המשמעת הקפדנית של חברת-וירגיניה לכפותו לא היה יכול להאריך ימים לאחר

שהוענקו ההקלות לצורך גיוסו של כוח-עבודה, כאשר אלה שהושבעו לקיים משמעת זו—מנהיגיה של החברה עצמם—חתרו תחתיה. "את המשרתים שאתה מקצה להם", הודיע הקפיטן ג'ון סמית לחברה בנוגע לפקדיה בווירג'יניה, "הם שותלים באדמותיהם הפרטיות, לא אלו השייכות להם בתוקף משרתם, ואשר יבולן עולה תמיד על שלכם, ומלבד זה האנשים שהם אריסיכם על מחצית היבול גאלצים לעבוד בהן בפרך, ועל-ידי כך גם אתם וגם הם מפסידים יותר מן המחצית".⁹

בניו-אינגלנד היתה המשמעת, בה בטחו תחילה שתאגד את החברה, שונה מעט מן ההגבלות שנאכפו בווירג'יניה. היא היתה חיצונית יותר, יותר ענין של קבלת תקנים מוסריים ודתיים מסוימים מתוך רצון טוב, אבל בעינה עומדת העובדה שבלי הבדל מה היה אפיה וכיצד נאכפה, הרי גם היא לא יכלה לעמוד בפני ההשפעות המאכזרות של ההקלות שהוצעו כדי להעלות את דרגת המוטיבציה של כוח-העבודה. אותו מכלול של עיקרי-דת פוריטאניים שערך כדי שיטה את המידות הטובות היפות להצלחה כלכלית ניסה לבלום את חופש-פעולתם על-מנת לטפח את הדבר שהצטייר בבחינת "טובת העדה" ולדאוג למגיעתם של חטאי התשוקה והחושניות. אבל האפשרויות לניצולה הכלכלי של ניו-אינגלנד האדירו את הצד הראשון של המשנה הפוריטאנית וגימדו את הצד השני. עודדו התנהגות שנבעה מן הראשון ולא עודדו התנהגות המתבקשת מן השני, ובסופו של דבר הביאו לידי חורבנה של קהילה ביבליית ממושמעת כפי שעלתה בכוונתם של הפוריטאנים.

על-מנת להדגים את כוחם המאכזר של התהליכים שאמורים היו להעלות את דרגת המוטיבציה די לנו להביא כאן שני מסמכים בלבד.

ב-1653 כתב הקפיטן רוברט קיין, אחד הסוחרים הבוסטוניים העשירים ביותר בזמנו, צוואה בת 158 עמודים אשר בה ניסה להצדיק את ההתנהגות אשר שנים קודם-לכן הנחילה לו גינוי בגלל שיכרות ובגלל שמכר את סחורותיו במחיר מופקע. אולי עלולים אנו להסיק יותר מדי ממידת חרדתו של קיין לשיקולים כמותיים אפילו אגב דיון בשיפוטים נורמטיביים. בבואו לבקש שמבצעי צוואתו יפנו אל בית-הדין הכללי בעתירה לביטול פסק-הדין שהוצא נגדו על הפקעת מחירים, הוא אומר:

ואילו אפשר היה לי לדעת זאת [שבוטל פסק-הדין] לבטח בטרם אמות (אם גם אין זאת בשל אהבת הכסף, או על-מנת להוסיפו לעונוני, אף כי היה זה, ככל הזכור לי, סכום ניכר של 80 לירה בקירוב) הרי יקל הדבר מאד על רוחי וישובכנה באשר למידת הצדק שבדבר.

אבל קשה יהיה להסיק יותר מדי מן הפתרון שהמציא לדילמה שאליה נקלע כתוצאה מאי-ההתאמה בין הרכוש בשווי 4,000 £ שהיה ברשותו בצוואתו ובין הרכוש בשווי 1,000 £ עליו הצהיר לצרכי מס. אין אדם צריך להצהיר על מלוא רכושו למען יטילו עליו מסים, כך כתב, "אם הוא יכול להימנע מכך ביושר".

רב-משמעות הוא זה שבסופו של דבר הצדיק קיין את עצמו במונחי ההתנהגות שקיעקה ביותר את ההגבלות החברתיות שאיפיינו את החברה הפוריטאנית, מרץ שאינו פוסק ומאמץ מתמיד בעניינים כלכליים: "פנקסי-חשבונותי יעידו בעדי

קבל-עולם שלא חייתי חיים של בטלה, עצלות או אפס-מעשה גם לא הוצאתי את ימי לריק, לבלי פרי או במושב-רעים, כמו שהודרו אחדים להשמיצני, או שבזמני... היו לי הרבה שעות מיותרות לבלותן ללא תועלת או לשמח את לבי בשעשועים... שכן תחת זאת למדתי ועמלתי לגאול את עתותי כדבר היקר והחשוב לי ביותר, ולעתים קרובות התנורתי משעשועים שלולא כן רשאי הייתי ליהנות מהם בדין".¹⁰

ב-1653, אותה שנה בה כתב קיין את צוואתו, היה ויליאם ברדפורד עובר על ההיסטוריה של מטעת פליימות שאותה חיבר. כשהגיע לדברים שכתב לשנת 1617 קרא ומצא ש"עולי-הרגל" נדרו להמשיך בדרכם, "מאוגדים כגוף אחד בברית ואמנה חמורה וקדושה ביותר של האלוהים... קשורים בקפידה לדאוג איש לטובת חברו, לדאוג כל אחד לכלל ואיש לרעהו". משהגיע לפיסקה הזאת הפך את הדף וכתב מן הצד השני: "אך (אבוי) אותו נחש ערום התחכם לחדור פנימה בתואנות נאות של צורך וכיוצא בזה, עד שהפך את מוסרות הבריתות והקשרים הקדושים האלה, וכביכול בבלי משים ביטלן בהדרגה, או החלישן במידה מרובה".¹¹

לא תפס ברדפורד כי "הנחש הערום", שלפי הרגשתו הוא שהסב בהשחתת האופי של "עולי-הרגל" והחברה של "עולי-הרגל" מלכתחילה, הוזמן אל הקהילה כדי לעזור לאותה חברה להתבסס. בראשית הדברים, כאשר עובדו השדות במשותף והכל היו שותפים שווים בתוצרת, כך מספר לנו ברדפורד, היו היבולים דלים; הצעירים סירבו לעבוד בשביל הזקנים, וכמה גשים מיחו ואמרו שבעצם בעליהן עובדים בשביל גשים אחרות. "הנסיון שנקנה בנתיב ובמצב המשותף הזה, אשר נוסו שנים אחדות, וזאת בקרב אנשים יראי-אלוהים וצלולי-הדעת", כותב ברדפורד, "יש גם יש בו להוכיח את האפסות של רעיון-הסרק של אפלטון ושאר קדמונים, שזכה לתשואותיהם של כמה אחרונים—שאם יטלו את הרכוש, ויביאו שיתוף לציבור של בני-אדם, ייעשו הללו מאושרים ומצליחים במעשי-ידיהם... כי שיתוף זה... נתברר שהצמיח בילבול ומורת-רוח הרבה, ועיכב הרבה עיסוקים שיכלו להביא להם ברכה ונחת".¹² על-מנת להעלות את רמת-התפוקה של העבודה חולקה הקרקע ופוצלה לחלקות פרטיות. ועתה נמצא ברדפורד למד, למגינת-לבו, שאי-אפשר היה לצמצם את ההשפעות המפוררות של האפשרויות הכלכליות לתחום הכלכלה בלבד, שהמשמעת המוסרית של הפוריטאניות לא יכלה לעמוד בפני השחיקה.

אותו תהליך שפוצץ מבנה חברתי נוקשה אפשר אולי לראותו בצורה דראמטית עוד יותר בקנדה הצרפתית של המאה הי"ז. הפיאודליזם בקנדה הצרפתית לא היה, ומעולם לא נועד להיות, העתק של הפיאודליזם הצרפתי. אולם, נקרא לו כאשר נקרא, העובדה היא כי אלה שיצרו אותה חברה עשו את כל המאמצים להשריש בני-אדם בעמדות מסוימות, הגדירו את ההתנהגות ההולמת את העמדות הללו, והשתמשו בכל אמצעי המרות הדתית והחילונית על-מנת לאכוף ציות. הממשלה הצרפתית ביקשה ליצור חברה חקלאית שסימן-ההיכר העיקרי שלה, המשטר הסיני-ראלי, עוצב בצורה שתצמיד בני-אדם בתוקף אל האדמה על-ידי מתן המרצים לצייתנות. התוצאה היתה אחרת לגמרי. נוכח הצורך להציע הקלות על-מנת לעורר

כוח-עבודה להגירה קיצו השלטונות בזכויות-היתר של הסיניורים, מחשש שאם יעתיקו בקנדה יניא הדבר את האיכרים מלהגר, ותחת זאת הרחיבו את זכויותיהם של האיכרים, בפרט את הזכות לבעלות קרקעית, בתקווה שבזאת יספקו המרצים להגירה ולעבודה קשה. בפועל אירע שהסיניורים, שניטלה מהם האפשרות להפיק ריוח מן המשטר אשר הושבעו להגן עליו, החלו להתנהג לא כפי שנתחייב מתפקידיהם אלא כפי שמתבקש היה לכאורה מן התנאים. תחת להסתפק בעשיות חקלאיות, ניצלו את הקרקע לשם ספסרות או שנטשו אותה יותר ויותר והלכו אל היער, מקום שם נעשו ציידים וסחריי-פרוות. לגבי האיכרים, הרי הקלת הגישה אל הקרקע ואותן אפשרויות להתעשר במהרה בסחר הפרוות פירושו היה שיפור במעמדם לעומת מה שהיה בצרפת, אבל תוספת האפשרויות האלו היתה הרסנית לא-פחות לגבי חברת-הסטאטוס-והסדר אשר כוננו השלטונות.

ב-1712 עשה גדעון דה-קאטאלון, מהנדס צבאי, סקר של תשעים הסיניוריות ויותר שהתקיימו אז בקנדה. אם נוציא מן הכלל אותן שהוענקו למיסדרים דתיים (שהוחזקו בצמיתות), הרי אם נשווה את מספרם של בעלי הסיניוריות בשנת 1712 אל מספר אלה שזכו בהן בתחילה נוכל להעריך באיזו מידה היו מחיצות הייחוס והאצילות נמסות-והולכות. מתוך 76 מענקים חילוניים שלגביהם אפשר למצוא הן את שמות המקבלים המקוריים הן את שמות הבעלים לשנת 1712, היו רק 45 בידי אותה משפחה. מכל המענקים שניתנו בין 1620 ל-1670 היו רק 52 אחוז בידי אותה משפחה; מתוך אלה שניתנו בין 1670 ל-1710 היו 62 אחוז בידי המשפחה המקורית. במובן-מה, אפוא, היה הזמן לצד הגיידות החברתית. רב-משמעות הוא באותה מידה שעל-פי הדו"ח של קאטאלון אפשר לקבוע כי מתוך 76 הסיניוריות ב-1712 היו לפחות 22 בידי משפחות ממוצא בורגני או נחות יותר.¹³ בתנאים אלה אי-אפשר היה להשאיר את ה-Censitaire [מעלה-מס לסיניור] באותו מעמד של כפיפות שהיה אפייני למצבו בצרפת או אפילו במצב הגבוה יותר—אם גם כפוף עדיין—שאמרו שלטונות החברה החדשה לתת לו. אכן, הוא דחה את עצם המונח Censitaire בגלל רמזי השיעבוד המקופלים בו, והצליח להגיע לכך שאפילו בתעודות רשמיות יכנוהו בפשטות "תושב".¹⁴ המעגל הושלם כאשר דבר שנחשב פעם סטייה נתקבל כנורמה. "אני סבור", כתב האינטנדנט דינוויל אל קולבר, "שאינן האדונים צריכים להחליט לחדול ממתן מכתבים של אצולה, אבל טוב יהיה לתתם רק לאנשים שיהיו מוכנים להיכנס לכל ענף של מסחר העושה אדם לאציל בארץ הזאת".¹⁵

ב-1685 הורשתה האצולה הקנדית, שהוקמה כגולת-הכותרת של מערכת מדרגות ומיסדרים של בעלי-אחוזות, לעסוק, בלי שום הורדת דרגה, בכל צורה של מסחר. לסיכום הדברים עד כאן: (1) החברות הראשונות שהוקמו בצפון-אמריקה כוונו להגיע לדרגה של צפידות הדומה לזו שהיתה אפיינית לאירופה של הזמן ההוא, אם לא זהה אתה. (2) בתנאים כאלה של צפידות חברתית אי-אפשר היה לגייס כוח-עבודה וולונטארי או להניעו לעבוד במידת הנכונות הרצויה. (3) ההקלות שניתנו מרצון חפשי על-ידי מנהיגי החברות החדשות—הקלות שרופפו במידה ניכרת

את הסייגים האפייניים לחברה האירופית—לא השיגו את ההשפעה המכוונת (גיוס נאמנותו של כוח-העבודה) אלא החלישו את הסייגים הפיאודליים והקורפורטיביים של הסדר החברתי הראשון. (4) העמדה בחברה החדשה נעשתה בראש-וראשונה פועל-יוצא של פעילות כלכלית בלתי-אמצעית, לא של מוצא או ייחוס, והפיכודים הגדולים ביותר הוצעו לאנשים שפעילותם החריבה את המשטר הישן.¹⁶ בניסוח אחר כלשהו, ובלשון שהרמן מריוויל היה מבין אותה, הרי היתה האפשרות לניידות חברתית—רכישת העושר והסטאטוס הנותנים זכות לכבוד ויקר בעיני הציבור—תוצאה מבנית מראשיתה הקולוניאלית של החברה האמריקאית, או, ביתר-דיוק, מאיכלוסה של אותה חברה בתחבולות הנחוצות לגיוסו של כוח-עבודה ולוונטארי.

האידיאולוגיה שהתפתחה בקשר לתמורות האלו במבנה החברתי—אידיאולוגיה שבה היו ההערכה החברתית והכבוד-העצמי כאחד תלויים במידה רבה בהצלחה שבעיסוק, אשר בה זכתה חתירה בלתי-פוסקת לשינוי הסביבה הפיזית ממושא של התבוננות למושא של שימוש למיטב התגמולים—היא סיפור נושן שאין צורך לחזור ולספרו אלא על-מנת להטעים כי הופעתה בהקשרים החריגים ביותר מעידה על כוחה והתמדתה. "בפילאדלפיה חי האיש", כתב מארק טוויין בסיפורו הקצר, "סטיפן ג'ירארד הקטן והמסכן",

...שבהיותו צעיר ועני נכנס לבנק וכך הוא אומר: "בבקשה ממך, אדוני, לא נחוץ לך נער?" והאדון נשוא-הפנים אמר: "לא, נער קט, לא נחוץ לי נער קט". הנער הקטן, שלבו היה מלא מכדי להביע זאת במלים, והוא מכוסס סופריה על-מקל אשר קנה לו בסגט שגנב מדורתו הטובה והחסודה, באנחות-בכי הנשמעות בבירור, ובאגלי-מים גדולים המתגלגלים על לחייו, החליק וירד לו חרש במדרגות-השיש של הבנק. איש-הבנק הסתתר מאחרי דלת, כשהוא מכופף את קומתו הנאצלה, כי סבור היה שהנער הקטן אומר לידות בו אבן. אבל הנער הקטן הרים לו משהו, ותחבו במקטרנו הדל אך הבלוי. "בוא הנה, נער קט", והנער הקטן אכן בא הנה; ואיש-הבנק אמר: "ראה, מה זה הרימות?" והוא השיב וענה: "סיכה". ויאמר איש-הבנק: נער קט, האם טוב אתה?" והוא אמר כי כן הוא. ויאמר איש-הבנק: "איך אתה מצביע?—סלח לי, האם אתה הולך לבית-ספר של יום-ראשון? ויאמר כי כן. אז נטל איש-הבנק עט עשוי זהב טהור, ושופע דיו טהור, ועל-גבי פיסת נייר כתב, "פטרס הקד", והוא שאל את הנער הקטן מה זאת אומרת, והוא אמר "פטרס הקדמון". אז אמר איש-הבנק כי הפירוש הוא "פטרס הקדוש". והנער הקטן אמר: "הו!" או אימץ איש-הבנק את הנער הקטן אל חזהו, והנער הקטן שוב אמר "הו!" כי על כן לחצו. אז הכניס איש-הבנק את הנער הקטן לשותפות, ויתן לו את חצי הרווחים, ואת כל ההון, והוא לקח לו לאשה את בת איש-הבנק, ועתה כל אשר לו שלו הוא, וגם כל אשר לו.

דודי סח לי את המעשה הזה, ואני ששה שבועות הייתי מרים סיכות ליד בנק אחד. קיויתי כי יקרא לי איש-הבנק ויאמר: "נער קט, האם טוב אתה?" והיה בדעתי לומר "כן", וכאשר ישאלני מה פירוש "יוחנן הקד" היה בדעתי לומר "יוחנן הקדמון". אבל איש-הבנק לא היה להוט למצוא שותף; ואני משער שהבת היתה בן, כי הנה יום אחד הוא אומר אלי: "נער קטן, מה זה אתה מרים?" אומר אני, בנמיכות-רוח גוראה, "סיכות". אומר הוא: "בוא נראה". והוא לוקח אותן, ואני הסרתי את כובעי,

מוכר-זיגמונד להיכנס לבנק, ולהיעשות שותף, ולקחת את בתו לאשה, אך לא קיבלתי
הזמנה. הוא אמר: "הסיכות הללו לבנק הן שייכות, ואם עוד פעם אתפוס אותך
מסתובב פה אשלח בך את הכלב!" אז הלכתי לי, והסיפות נשארו ביד הזקן הנבזה.
כך הם החיים כפי שאני מוצא אותם.¹⁷

כך היו החיים כפי שמצא אותם מארק טוויין החמצמץ, אך אלפים רבים-מספור מצאו
סיפוח מדויק יותר של המציאות החברתית האמריקאית בביוגרפיה אחת, פרייטעס
של ידידים, של פלוני אנטוניו לומבארדו, מהגר שצלחה דרכו בארץ המובטחת:

מר לומבארדו בא לאמריקה לפני עשרים-ואחת שנה. הוא היה אחד ממאות שהרעו
בשמחה כאשר, מעל סיפונה של אניית-הקיטור, ראו את פסל-החירות ואת קו-האופק
של ניו-יורק, מראה ראשון שנתגלה להם מארץ-האגדות, אמריקה... תקוה גדולה
היתה בלבבו ושאיפה גדולה.
לאחר רדתו לחוף שילם בעד כרטיס-רכבת לשיקאגו ובה לכאן כשברשותו \$ 12
בלבד כהון תחילי. אולם מר לומבארדו קיבל את הקשיים כחלק מן המשחק, ומתוך
אמון ביכולתו שלו וביטחה באפשרויות בלתי-מוגבלות החל בקריירה שלו. הוא נעשה
יבואן ויצואן. השפעתו המדינית נובעת בחלקה הגדול מהתעניינותו בעניינים אורחיים
ובשיפור של רמת-החיים... בדומה לרוב האנשים המצליחים קיבל הרבה אך נתן
יותר לקהילה בה הוא חי. לאנשים כמוהו אמריקה חבה תודה על גדולתה.¹⁸

העוקץ שבפדיחה-והחוד שבאידיאולוגיה-מתבררים לנו משעה שאנו תופסים כי מר
לומבארדו לא היה איש-עסקים מן המניין אלא אחד ממנהיגי המאפייה בשיקאגו.
אפילו נסכים שמן הטעמים שנרמזו כאן אפיינית היתה למבנה החברתי האמריקאי
דרגה גבוהה של גזילות ושהערכים האמריקאיים שמים דגש חזק בחשיבותן של
ניידות והצלחה כלכלית, עדיין יהיה צורך להראות את המנגנונים שבאמצעותם
עובדות אלו שבמבנה ובאידיאולוגיה משפיעות על ההתנהגות. חלק גדול מן המחקר
בפיתוח כלכלי ובמודרניזציה בשנים האחרונות הוקדש דווקא לגילוי החוליות
המקשרות בין הנתונים של המבנה החברתי והערכים, מצד אחד, לבין אלה של
ההתנהגות, מן הצד השני. יורשה לי להזכיר כאן בקצרה רק שני צדדים בחברה
ובהיסטוריה האמריקאית שכביכול מיסדו את מערכת-הערכים שעליה דיברנו וחיקוה
עד מאד.

החוק, כידוע לנו, הוא גורם מוסדי אשר לו השפעה מיידית ובלתי-אמצעית על מהלך
ההתפתחות הכלכלית-על-דרך החיוב, מתוך שהוא מתיר, אפילו מעודד, צורות
מסוימות של עשייה, ועל-דרך השלילה מתוך שהוא מטיל סאנקציות נגד סוגים
אחרים. אם אפוא יכולים אנו למצוא שמשך המאה ה"ט הושפע החוק כמסד
במישרים מאותם צדדים בחברה האמריקאית שעליהם עמדנו כאן-גזילות המבנה
החברתי והיזקרה הרמה שניתנה להצלחה בעסקים-הרי נאתר את אחד הגורמים
המשתנים החשובים המעניינים אותנו בסוגיה זו, שהרי אז תתגלה לנו אחת הצורות
שבהן השפיעו עובדות שבמבנה חברתי ובערך חברתי במישרים על קבלת החלטות
כלכליות.

במידה רבה בזכות עבודתו של הפרופסור גיימס וילארד הרסט, אפשר לומר-ולא

על־דרך ההכללה בלבד—שהחוק האמריקאי מן המאה הי"ט נתן אישור למבנה החברתי ולערכים החברתיים, כביכול, ולאחר שמיסד אותם השפיע במידה של ממש על שיעור ההתפתחות הכלכלית.¹⁸ הצורה בה ביטא החוק העדפה מפורשת לרכוש כמוסד לצמיחה יותר מאשר כמוסד לבטחון, הצורה בה נוצר החוק במחשבה־תחילה כדי לקבוע מערכת של עדיפויות בין שימושים מתחרים של הון־פעולה המצוי בצמצום, הצורה שבה הטיל החוק את משקלו לצד השינוי המהיר ולא דווקא לצד שיעור הצמיחה האטי בו הושם לב להשפעות התנהגותו של הדור הנוכחי על דורות העתיד—כל הדברים האלה היתה להם השפעה מעמיקה מתוך שיצרו אקלים נוח לצמיחה כלכלית. היקף תרומתו של החוק לאקלים זה של בטחון הצמיחה את התגובה המוכרת לכולנו. "התיקון הארבעה־עשר [לתחוקה]", אמר השופט הולמס, "אינו נותן תוקף של חוק לסטאטיקה החברתית של מר הרברט ספנסר... תחוקה אינה נועדת לגלם איוו תורה כלכלית מסוימת..." על דעה פורשת זו עשוי היה הרוב השאנו להשיב בדבריו של השופט־לשעבר ג'ון א. קמבל, שגילם בחוק ערך מסוים, ובעצם אפילו גירסה של היסטוריה: "מה ביקשו המתישבים ויוצאי־חלציהם ומה השיגו בישבם את היבשת הזאת; במאבק הממושך שלהם עם פגעים פיזיים שנתלו למעמדם הקולוניאלי; במאבקם הממושך וההרסני לעצמאות...? את החופש. חופש הפעולה, חופש היוזמה—חופש התחרות."²⁰

המאורע החוזר־ונשנה תכופות בהיסטוריה האמריקאית, אשר, כפי שרמזתי, אישר מערכת זו של ערכים, הוא, כמובן, ההגירה. השפעת ההגירה על ביסוסם של ענפים ותעשיות מסוימים, מה היה פירושה של זו מצד אספקתם של כישורים נחוצים והון, יחסה למחזור העסקים ולהופעתן של מכוונת—אלה דברים הידועים כיום בחלקם הגדול. רצוני לגלגל בקיצור רב בניחושים בנוגע לתוצאות ההגירה מצד יצירתה של משמעת־עבודה.

צד אחד בזיקה הזאת—הצורה בה אפשר היה לנצל בני לאומים מתחרים על־מנת לסחוט יותר תוצרת—צד זה בא על מיצויו בדבריו של המשגיח הראשי במפעלו של קארנג'י בראדוק ב־1875: "עלינו להתרחק עד כמה שנוכל מאנגלים, התובעים בכל פה שכר גבוה, ייצור מועט ושבתות. נסיוני מלמד שהגרמנים והאיירים, השבדים ואלה הקרויים בפי 'נערי־פוסמת'—בני־כפר אמריקאיים צעירים, בתערובת הנכונה, אלה מעמידים את כוח־העבודה היעיל והנוח ביותר שתוכל למצוא."²¹ אנשים שעבדו בחרושת המכוניות בשנות ה־20 וה־30 סחו לי שאז מקובלת היתה, בלשון אותם ימים, הפלקניזציה של הסרט הנע—הצבת משגיח בן לאום אחד על פועלים בני לאום אחר כדי שהנאמנות האתנית לא תפריע למשימה העיקרית של הייצור.

אבל צד זה של הזיקה מובטח אני שהיה חשוב פחות מצד אחר—הצורה אשר בה, בתנאים של הגירה מתמדת, נתגבשה השיטה של הוכחת לאומיותך האמריקאית על־ידי קבלת המבנה החברתי והערכים החברתיים ששימשו דפוסים להתפתחות הכלכלית האמריקאית. מעולם לא היתה זו בעיה קלה להוכיח את היותך אמריקאי, אך במיוחד קשה היתה על תנועת־העבודה. כלום היתה תנועת־העבודה של איוו

ארץ אחרת חייבת להוכיח שהיא אנגלית או צרפתית או איטלקית בדרך שהיו הפועלים האמריקאיים צריכים להוכיח שהם אמריקאים? ברבות הימים שוב לא היה הבוחן של הלאומיות האמריקאית כפי שהיה לכאורה בתחילת ההיסטוריה הלאומית שלנו—ההגירה העידה על נכונות לנתק את כל הקשרים שקישרו את המהגר למערכת ישנה יותר של דפוסי-נאמנות—הוא נתחלף במיבחן פעיל יותר: נדרשה הוכחת הנכונות לקבל את מערכת-הערכים שבתוכה התפתחה היוזמה האמריקאית. כפי שניסח זאת עורכו של שבועון בתכלית-הבהירות, "אינך יכול להיות נגד המשטר הרכושני ועם זאת להיות אמריקאי טוב. אכן, אין אתה יכול להיות אמריקאי טוב במובן של נאמנות למסורות האמריקאיות אלא אם כן גאה אתה על המשטר הרכושני".²² אם האמונה בכך היתה תנאי-מוקדם להיותך אמריקאי, הרי קשה יהיה להעלות על הדעת איזה אמצעי דק יותר—או אדיר יותר—להפיכת אוכלוסיית מהגרים לכוה-עבודה ממושע.

בהערות-שוליים צנועה בעיר-הביניים במעבר, מצטטים בני הזוג לינד את הקטע הבא משקיעת המערב של שפנגלר: "הוא [האיכר הצרפתי] ישב על חלקתו מקדם-קדמתה, או שנעץ בה את ציפרניו, עד שדבק בה בדמו. הוא מושרש בה כצאצא של אבותיו הקדמונים וכאב לצאצאים עתידים. הבית שלו, הנחלה שלו, פירושם כאן לא החיבור הארעי בין אדם לדבר למשך תקופת-שנים קצרה אלא אחדות מתקיימת ופנימית של אדמה נצחית ודם נצחי". ולכך מוסיפים בני הזוג לינד, עניינית, "החוואים בנפת עיר-הביניים אצלם אולי רגש זה מהול קימעה, אולם בעיני רובם של אנשי עיר-הביניים תיראה מסירותו של החוואי הצרפתי לטפח-הקרקע של אבותיו הקדמונים רגש נאה ונאמן אך חסר-מעוף במידה ידועה".²³

כל הדברים משתנים עם הזמן, אך יש מהם המשתנים יותר מזולתם.

הערות

- 1 אדם סמית, עיון בטבעו ובסיבתו של עושר האומות, ג'יימס א. תורולד, עורך (מהד' ב, אוקספורד, הוצאת קלארנדון, 1880), עמ' 45—144.
- 2 הרמן מריוויל, הרצאות על התישבות ומושבות (לונדון, הוצאת אוניברסיטת אוקספורד, 1928), עמ' 13—61.
- 3 הריילי ניוו הלוונדוני, 4 ביוני 1853, מצוטט אצל ג'ון אוברטון צ'אולס, השיוט של ספינת-הטיול כוכב-הצפון (בוסטון, גולד את לינקולן, 1854), עמ' 61—58.
- 4 עלוני הדרום הישן מס. 172, ע' 2.
- 5 סוזאן מירה קינגסברי, עורכת, רשומותיה של חברת-יורג'יניה (וושנינגטון, המדפיס הממשלתי של ארה"ב, 1906—35), ג, 21.
- 6 ויליאם ב. מאנרו, תעודות הנוגעות לבעלות הקרקעית הפיניורלית בקנדה, 1854—1548. פירסומי אגודת-שאמפלן, ג (טורונטו, אגודת שאמפלן, 1908), עמ' 3—1.

- ז מובא אצל פרי מילר, "הדת והחברה בספרות הראשונים: הדחף הדתי בייסודה של וירג'יני-יה", *William and Mary Quarterly*, סדרה 3, כרך 1 (1949), ע' 37.
- 8 לאיון גארדינר טיילר, עורך, *מסיפורי וירג'יניה בראשיתה* (ניו-יורק, צ'. סקריבנר ובניו, 1907), ע' 285.
- 9 ג'ון סמית, *דברייהימים הכלליים של וירג'יניה*, אצל טיילר, *סיפורים*, ע' 356.
- 10 את המובאות מן הצוואה אפשר למצוא אצל ברנארד ביילין, עורך, *ההתנצלות של רוכט קיין* (ניו-יורק, Harper Torchbook, 1965), עמ' 51, 83, 74—73.
- 11 "על מטעת פליימות" (לכרדפורד (בוסטון, רייט את פוטר, 1928), ע' 42.
- 12 שם, ע' 163.
- 13 המספרים לקוחים מן הדו"ח של קאטאלון, אצל מאנרו, *תעודות*, עמ' 150—94.
- 14 א. ל. ברט, "הספר [פ"א קמוצה] בהיסטוריה של צרפת החדשה", *דין-וחשבון שנתי של החברה ההיסטורית הקנדית לשנת 1940* (טורונטו, הוצאת אוניברסיטת טורונטו, 1940), ע' 96; פול-ז'מיל רינו, *ראשיתה הכלכלית של קנדה* (צרפתית, אינו, 1928), ע' 370.
- 15 מובא אצל ס. ד. קלארק, *ההתפתחות החברתית של קנדה* (טורונטו, הוצאת אוניברסיטת טורונטו, 1932), ע' 72.
- 16 הטעוץ שהועלה כאן פותח ביתר-הרחבה אצל זיגמונד דאימונד, "מארגון לחברה: וירג'יניה במאה הי"ז", *כתבי-העת האמריקאי לסוציולוגיה*, LXIII (מרס, 1958), 75—457; דאימונד, "ניסוי ב'פיאודליזם': קנדה הצרפתית במאה הי"ז", *The William and Mary Quarterly*, סדרה 3, כרך XVIII (ינואר 1961), עמ' 34—3; דאימונד, "קנדה הצרפתית במאה הי"ז: חברה טרומית" (צרפתית), *Annales*, XVI (מרס—אפריל 1961), 54—317.
- 17 אנה ראנדל-דיל, עורכת, *מקראות-לעם של קארלטון* (ניו-יורק, ג'. ו. קארלטון, 1879), עמ' 84—183.
- 18 מובא אצל פרד ד. פולי, *אל קאפונה: הביוגרפיה של אדם שהצליח בכוחות עצמו* (גארדן סיטי, נ. י., חברת המו"לות גארדן סיטי, 1930), עמ' 27—226.
- 19 ראה במיוחד ג'יימס וילארד הרסט, *החוק ותנאי החירות בארצות-הברית של המאה התשע-עשרה* (מאדיסון, הוצאת אוניברסיטת ויסקונסין, 1956) וכן החוק והצמיחה הכלכלית: *ההיסטוריה המשפטית של חרושת העץ בוויסקונסין, 1836—1915* (קמברידג', הוצאת אוניברסיטת הארוורד, 1964).
- 20 את המובאות אפשר למצוא אצל בנימין טוויס, *עורכי-דין והתחוקה* (פרינסטון, הוצאת אוניברסיטת פרינסטון, 1942), עמ' 54, 137.
- 21 ג'יימס ה. בריג', *הסיפור הפנימי של חברת-הפלדה קארנגי* (ניו-יורק, חברת-הספרים אולדיין, 1903), ע' 81.
- 22 מצוטט בניו ריפאבליק, XXI (24 בדצמבר 1919), ע' 120.
- 23 רוברט ס. לינד והלן מ. לינד, *עיר-הביניים כמעבר: מחקר בהתנגשות תרבויות* (ניו-יורק, הארקורט, ברייס ושות', 1937), ע' 189.

ג'ורג' רוג'רס קלארק: הבקעת האפאלאצ'ים

ג'ורג' רוג'רס קלארק היה איש-ווירג'יניה שבשנת 1778 עמד בראש חבורה של פחות ממאתיים איש שחדרה לארץ אילינוי ושם ערכה התקפת-פתע על קאסקאסיה, שבעקבותיה זכו האמריקאים ליחס של כבוד מצד תושבי החבל—אינדיאנים וצרפתים כאחד. סיפורו של קלארק על דרכה של משלחתו מעיד על טיב לוחמת-הספר בימי המהפכה האמריקאית.

בארבעה ביולי [1778] בערב הגענו למרחק כמה מילים מ...[קאסקאסיה], ושם שלחנו את סירינו קדימה וחיכינו עד קרוב לחשיכה. אחר-כך המשכנו במסענו והשתלטנו על בית שלחוף הנהר קאסקאסיה, מהלך כשלושת-רבעי המיל מעל לעיר, שבו ישבה משפחה גדולה... השגנו מן האיש סירות שהספיקו לנו לעבור את הנהר, ושם ערכתי את חילי בשלש פלגות. לבי היה סמוך-ובטוח שעתה לא יהיה סיפק בידי התושבים להשיג ידיעות על התקרבותנו ולהתכוון להתנגדות... שמתי פני בראש פלגה אחת אל המצודה, ועל שתי האחרות צייתי להתקדם אל רבעים שונים של העיר...

סידורים אלה השיגו את התוצאה המבוקשת, ולא ארכה העת ושלטנו במקום שלטון גמור...

הכפרים השכנים נהגו כדוגמת קאסקאסיה וקאהוקיה, והואיל ולא דיקדקנו לחקור בדבר האנשים שעסקו בעידוד האינדיאנים למלחמה, הרי בתוך ימים-מספר נראה היה כי הארץ שרויה בשקט ובשלום.

עתה היה ביכלתי להשיג את כל הידיעות שנדרשו לי, ואני נדהמתי למראה המאמץ וההוצאות שהשקיעו הבריטים בהסתת האינדיאנים. הם שלחו שליחים לכל שבט בכל פינות הארץ הנרחבה הזאת, ואפילו הביאו את שוכני אגם-סופריוז בדרך-המים לדיטרויט ושם ציידים למלחמה...

בתוך זמן קצר באו המוני אינדיאנים שהשתייכו לשבטים היושבים בארץ-אילינוי אל קאהוקיה לעשות שלום עמנו...

קרוב-לוודאי שהחוזים אשר עשינו... הושגו שלא ככל החוזים האחרים באמריקה לפני הזמן ההוא. תמיד הייתי בדעה שכלל הטיפול שלנו בענייני האינדיאנים הוא מוטעה. הם כאשר הוצע להם לכרות חוזים ראו זאת לא באור אשר דימינו בנפשנו; הם ייחסו זאת לפחד מצדנו, ומתן תשורות יקרות-ערך חיוקם בדעה הזאת. לכן גמרתי אומר להיזהר מכך... לאחר הטכסים המקובלים בפתחתם של חוזים אינדיאניים, נשאו הם [האינדיאנים] כצד המעתיר את נאום-הפתיחה. הם הטילו את כל אשמת צאתם למלחמה על מירמתם של האנגלים, הם הודו במשוגתם והירבו להצהיר כי להבא ישמרו את נפשותם מן הציפורים הרעות הללו (רמזו לשליחים הבריטיים שנשלחו

אליהם) המתעופפות בארץ. הם סיימו בהבעת התקוה כי... נקבלם כידדינו, וכי יבוא השלום על מקום חגורת-הדמים, ובתוך כך השליכו ארצה ורמסו את כלי-המלחמה כגון דגלים וחגורות אדומות של חרוזים, שאותם קיבלו בשעתו מידי הבריטים. אמרתי להם כי נתתי את דבריהם אל לבי, וכי ביום-המחרת אשיבם דבר... אחרי-כן שילחתים מעל פני ולא הרשיתי אף לאחד מאנשינו ללחוץ יד איש מהם כי על כן עדיין לא נכרת השלום...

למחרת היום נשאתי את הנאום הזה :

גברים ואנשי-מלחמה, שימו לב... גבר אנוכי ואיש-מלחמה, לא איש-מועצות. מלחמה אני נושא בימיני ובשמאלי שלום. נשלחתי על-ידי מדורת-המועצות הגדולה של הסכינים-הגדולים [ארצות-הברית] וידידיה להשתלט על כל הערים שהן נחלת האנגלים בארץ הזאת, ולהישאר כאן ולהשגיח על התנהגותם של אדומי-העור...

הסכינים הגדולים דומים מאד לאדומי-העור ; אין הם מיטיבים לדעת איך לעשות שמיכות, אבק-שריפה ואריגים ; את הדברים האלה הם קונים מן האנגלים (אשר מהם יצאו לשעבר) והם חיים בעיקר על גידול דגן, ציד ומסחר, כמוכם וכמו שכניכם הצרפתים... האנגלים התכעסו והציבו חילות-מצב חזקים בכל רחבי ארצנו (עיניכם הרואות כי כן עשו אצלכם על האגמים ובתוך הצרפתים) ולא אבו להניח לנשינו לטוות ולאנשינו לעשות אבק-שריפה, אף לא אבו להניח לנו לסחור עם איש זולתנו. הם אמרו שחובה עלינו לקנות הכל מהם... ולעשות כמצוותם, והם הרגו אחדים מאתנו כדי להפחיד את הנותרים...

ככה החלה המלחמה, והאנגלים גורשו ממקום אחד למשנהו, עד אשר נחלשו ושכרו אתכם, אדומי-העור, להילחם בעדם ולעזור להם. הרוח-הגדול רגו על זאת, והוא עורר את אביכם-הזקן, המלך הצרפתי, ועוד אומות גדולות להתחבר אל הסכינים-הגדולים ולהילחם עמהם נגד כל אויביהם, עד שנעשו האנגלים כאיילים בעבי היער. מכאן אתם רואים כי הרוח-הגדול הוא אשר עכר את מימכם, יען כי נלחמתם לאנשים שאותם זעם, ואם יבכו נשיכם וטפכם הרי אין לכם לגנות אלא את גפשותיכם ולא את הסכינים-הגדולים. עתה תוכלו לדון עם מי היה הצדק. אני כבר אמרתי לכם מי אני. לפניכם חגורת-דמים וחגורה לבנה. קחו את אשר תבחרו. נהגו כגברים...

...בשובכם למחרת היום... אמרו כי הצדק עמנו, ...וכי הם, אדומי-העור, צריכים לעזור לנו. בלב תמים נטלו את חגורת-השלום, ו...מנוי-וגמור עמהם להחזיק בה היטב... הם יקראו לכל אנשי-המלחמה שלהם לשוב, ואת [גרזן ה]טומאהוק ישליכו אל הנהר בו לא יוכלו למצאו שוב לעולם...

זה עיקר תשובתם אלי. שוב הודלקה המקטרת והוגשה לכל הרוחות למען יעידו, ובעישון ולחיצת-ידיים הסתיים העסק הגדול הזה, אפוף חשיבות והוד בעיניהם, כך אני משער, לא-פחות משהיה בעינינו החוזה בין צרפת לאמריקה.

רוברט ברד: אוכלוסי הנערב

הרורנד רוברט ברד חיבר על סף שנות ה-30 למאה שעברה את הספר מראה עמק המיסיסיפי: או מורה-דרך למהגר ולנוסע אל המערב.

סימני ייחודו... של האופי, שאפשר לומר שהם מציינים את אוכלוסי המערב, כולם פועל-יוצא מן התנאים המיוחדים שבהם גושבו בני-האדם בעולם החדש ההוא. ואלה הסימנים,

1. רוח של יומה הרפתקנית: נכונות לשאת כל סבל או סכנה על-מנת להשיג מטרה. רוח היוזמה היא שהולכה ליישוב הארץ הזאת. דבר קל הוא בעיניהם של אנשי המערב לצאת לדרך ארוכה, לצעוד לקראת עמל ויגע, ולהתנסות בסבל ותלאה מכל הסוגים. דרכי-המלך הגדולות של המערב—נהרותיו הארוכים—מוכרות לרבים מאד מהם, שהמסחר הולכיכם לחלקים נידחים של העמק.

2. עצמאות במחשבה ובמעשה.—הם חשו בהשפעת העקרון הזה מאז ימי ילדותם. אנשים היכולים לסבול כל דבר: שחיו כמעט בלי שום אינוס, חפשים כאוויר ההרים, או כאייל וכתאז שביערותיהם—והלא מן המפורסמות הוא שהללו אמריקאים כולם—אנשים כאלה יגשימו את העקרון הזה כל ימי חייהם. אין כוונתי לומר שתכונה זו נטועה בהם עד כדי כך שיתעלמו באמת מדעותיהם ומרגשותיהם של כל זולתם. אבל ראה ראיתי רבים שסגולת העצמאות הושחתה או התנוונה עד מאד...

3. חיפסו למראית-עין, שיהיו אשר יראו בו גסות-הליכות. תכונות אלו אפייניות במיוחד לחלקים החקלאיים של הארץ, ובמידה ידועה גם לערים ולכפרים החדשים. אין הן דווקא פרי בערות וברבריות (כפי שישערו אחדים) אלא בעיקר תוצאות מצבו של עם שהוטל לכפיפה אחת בארץ חדשה, לעתים קרובות למשך זמן מרובה ביישובים דלילים; מקום בו, כמובן, אדם קונה לו עד-מהרה מודעים מהלך הרבה מילים סביב נרכשים ומחשיבים בהכרח מכמה טעמים מקריים. מקום בו יש שוויון גמור בסביבה של אנשים היודעים אך מעט איש על קורותיו הקודמות של רעהו או על ייחוסו—אולם מקום בו כל אחד הוא אדון האדמה שאותה הוא מעבד. מקום שבו צריף-עץ הוא כל מה שהמשפחות הטובות ביותר יכולות לקוות לו משך שנים על שנים, ומובן שתוכלנה לזפות רק במעט מן הקישוטים החיצוניים שפה רבה השפעתם ביצירת הבדלי דרגות בחברה. תנאים אלה הגיחו את היסוד לאותו שוויון במגע-ומשא, לפשטות ההליכות, לחוסר ההכנעה, חוסר ההתאפקות, לנכונות הגדולה להתרועע, לחופש הדיבור, לאי-הנכונות לסבול עלבונות ממשיים או מדומים—כל אלו תכונות בהן אנו פוגשים בקרב אנשי-המערב.

הסוחרים והתגרים השוכנים בערים ובעיירות העיקריים של המערב אינם נבדלים הרבה באופי ובהליכות מבני אותו מעמד במדינות האטלנטיות.

דניאל י. בורשטין: גבולות בלא ודאות

מעצם כוחה של הגיאוגרפיה נשארו גבולות השאיפה הלאומית בארצות-הברית משך זמן רב בלתי-מסומנים ובלתי-מוגבלים. עירפול מדיני זה, שהיה אחד ממשאביה הפוריים ביותר של האומה, לבש שלש צורות: ראשונה, חוסר-ודאות כללי באשר לגבולות הלאומיים במערב, בצפון ובדרום; שנית, חוסר-ודאות לגבי יחסה של הטריטוריה של האומה החדשה לזו של ה"אומות" האינדיאניות שהקדימה שם; ושלישית, חוסר-ודאות בשאלה אם—ואם כן, באיזה אמצעים משפטיים ועד איזה גבול גיאוגרפי—יש לספח שטחים שמחוץ לשלש-עשרה המושבות המקוריות. את שני הגילויים הראשונים לחוסר-ודאות זה אתאר כאן.

בתקופה הקולוניאלית נמנעו לפחות חצי תריסר מענקים מלכותיים של קרקעות אמריקאיות—מטעם ג'יימס הראשון, צ'ארלס הראשון, צ'ארלס השני וג'ורג' השני—מפירוט גיאוגרפי. הם פשוט ציינו שהקרקע המוענקת (בין נקודות מסוימות על החוף, או בין מעלות-רוחב מסוימות) תתמשך (כלשון המענק של ג'יימס הראשון לוורג'יניה מ-1609) "מים עד ים". "לאורך כל אדמות היבשת שם", נאמר במענק של צ'ארלס הראשון (1629) לחברת-מפרץ-מסצ'וסטס, "מן הים והאוקינוס האטלנטי והמערבי בצד מזרח אל הים הדרומי בצד המערב". כמובן, איש לא ידע אז אפילו בקירוב עד היכן האוקינוס השקט מרוחק לצד מערב.

מושגי-הסלף הגיאוגרפיים היו בסיסיים כל-כך עד שבמפות של זמננו אין לראות את גבולות ארצות-הברית בראשית עצמאותה כפי שהובנו לנושאים-ולונותנים (83—1779) על החוזה האנגלו-אמריקאי שבו נסתיימה המהפכה. הקווים המכריעים נראים שונים בתכלית במפות המדויקות שלנו מאשר במפת שמונה הגליונות בקנה-מידה של 1:2,000,000 (מהד' 2, לונדון, 1755) מאת ד"ר ג'ון מיצ'ל מאורבאנה אשר בוירג'יניה, שבהן השתמשו הללו למעשה. אפילו נהר המיסיסיפי היה במידה רבה ענין שבהשערה. מעל לחיבורו עם האוהאי, מקום שם המיסיסיפי נראה משתלח סתמית כלפי מערב, היה המרחק בין הקצה הדרומי של אגם-מישיגן והנקודה הקרובה ביותר על הנהר נראה גדול יותר מכפליים מכפי שהוא באמת. כמה מחברי הקונגרס הקונטיננטלי, שנתחלף להם המיסיסיפי בנהר מיסורי, מתחו בקורת על מנהלי המשא-ומתן בעבור שקבעו את הגבול הרחק מדי מזרחה—בילבול-מושגים שהיה שכיח בזמנו—וההפרש שהתבטא בשלושת רבעי-מיליון קמ"ר לערך. אולם מצד הבהירות לא היה הבדל גדול בדבר לאיזה נהר היתה הפוונה, שהרי מעלה שני הנהרות כאחד היה לוט בערפל.

קניית-לואיזיאנה משנת 1803, התוספת הראשונה לשטח הלא-מוגדר של המושבות המקוריות, הכפיל את שטחה של ארצות-הברית ודחף את האומה הרחק יותר לתוך

המערב הנעלם. הטריטוריה החדשה השתרעה למעשה לאורך כל הגבול המערבי של האומה וכיסתה אותו בערפל סמיך עוד יותר. לעתים קרובות שמענו מתארים את קניית-לואיזיאנה כאחת מעיסוקת-המקרקעים הגדולות שבהיסטוריה. על-מנת להבין את ההיסטוריה האמריקאית עלינו לזכור שהיתה זו חבילת-הפתעות. במידה רבה בא לה ערכה מחוסר-הוודאות באשר להיקפה ולתכולתה.

החוזה של 1803, שעל-פיו ויתרה ממשלת נפוליאון על לואיזיאנה לארצות-הברית, למעשה לא התווה גבולות ברורים. לשונו החמקמקת (שנלקחה מן החוזה שעל-פיו רכשה צרפת שלש שנים קודם-לכן את לואיזיאנה מידי ספרד) מסרה את "המושבה או הפרובינציה של לואיזיאנה, באותו היקף אשר לה עכשיו בידי ספרד, ואשר היה לה כשהיתה ברשותה של צרפת; וכמו שעליה להיות — לאחר החוזים שנעשו אחרי-כן בין ספרד למדינות אחרות". חידה זו לא היתה בלתי-מכוונת. "שאלתי... מה הגבולות האחרונים של הטריטוריה שנמסרה לנו", סיפר רוברט ר. ליווינגסטון, הנציב האמריקאי, על שיחתו עם שר-החוץ הצרפתי ב-20 במאי 1803; "הוא אמר שאינו יודע; עלינו לקבל אותה כפי שקיבלוה הם... אם כן, רצונך לומר שעלינו לפרש זאת על-פי דרכנו; אינני יכול לתת לך שום הדרכה; עשיתם מיקח-לתפארת ואני מניח שתנצלו אותו על הצד הטוב ביותר". כאשר סופר לנפוליאון על הגבול שאינו ברור, הרגיע את השר שלו ואמר לו שלולא היה חוסר-ודאות מעין זה מצוי כבר ממילא הרי היתה זו מדיניות מחוכמת להכניסו.

מאז המאה הי"ז היתה צרפת תובעת לעצמה את האוקיינוס המערבי כגבול-אחוזותיה האמריקאיות. על יסוד זה או על איזה יסוד אחר דומה שהיה ג'פרסון עצמו, כפי שרמזו בהוראותיו למשלחת של לואיס וקלארק, סבור כי קניית-לואיזיאנה משתרעת מן-הסתם עד לאוקיינוס השקט. אבל הגבול המערבי שלגביו סבור היה כי אין מקום לספק כלל היה "הרמות בצד המערבי של המיסיסיפי, לרבות כל מימיו, המיסורי, כמובן". מערבית משם יכול היה הגבול להיות נושא לוויכות.

ספקות מעין אלה הותירו הרבה אפשרויות בעיניו. על הגבול הדרומי-המערבי, למשל, גילה רוברט ר. ליווינגסטון, שהוא עצמו נשא-ונתן על הניסוח המעורפל, לטוב-המזל (כלשונו של הנרי אדמס) "שלמעשה קנתה צרפת את מערב-פלורידה בלי לדעת זאת, ומכרה אותה לארצות-הברית בלי שתקבל תשלום על כך". וכך צצה התביעה האמריקאית על מערב-פלורידה.

להוציא חלק מקו-המיסיסיפי, היה כל גבול הקנייה (שפירושו היה, כמובן, כל הגבול המערבי והדרומי של ארצות-הברית) שנוי ימים רבים במחלוקת. עירפול זה עתיד היה לשלוט במדיניות-החוץ האמריקאית משך עשרות-בשנים, ועתיד היה למשוך מתישבים מארצות-הברית, ובכך ליצור פלג-צל מערבי לאומה. אשר לטקסאס, למשל, רבים הניחו שהיא חלק מקניית-לואיזיאנה. כאשר ב-1819 מסר חוזה אדמס-אונגיס עם ספרד את מזרח-פלורידה לארצות-הברית אך הגדיר את הגבולות המערביים של קניית לואיזיאנה בצורה שהוציאה את טקסאס מן הכלל, היו רבים שבדומה לסינאטור תומאס הארט בנטון גינו את ה"ויתור". תחומים עצומים וחדשים של

דו־משמעות נוצרו כאשר הגדיר החוזה כי קו־הרוחב הארבעים־ושנים המתמשך עד לאוקינוס השקט הוא הגבול הדרומי של הקנייה. אי־ודאויות נרחבות אלו מופיעות כמו חיות על כל מפה המתארת את הקווים השונים שהוצעו ברצינות על־ידי הדיפלומטים הספרדים או האמריקאים לפני 1819. אפילו אחרי ההגדרה הזאת כלפי דרום עדיין נשאר הגבול הצפוני של ארצות־הברית בלתי־מסומן, וכך עתיד היה להישאר משך עוד רבע־מאה.

*

חוץ מכל זה, נבעו דו־משמעויות מטרידות במיוחד ממציאות האינדיאנים. מי היו בעליה של יבשת אמריקה לפני בוא האירופים? כיצד ומידי מי השיגו האירופים את זכותם הראשונה על הארץ? כלום יכלו האמריקאים בראשית המאה הי"ט להודות שעדיין איזה חלק מן הארץ שייך לאינדיאנים? כאשר באו המתישבים האירופים במאה הי"ז נדמה היה לרבים מהם שעדיין אין היבשת שייכת בבירור לשום איש בכלל. מגע־ומשא עם האינדיאנים שונה היה, כמובן, תכלית שינוי ממצע־ומשא עם אירופים. האינדיאנים לא נהגו על־פי נימוסי־המלחמה של האירופים, כשם שלא נהגו על־פי מנהגי השלום ועשיית־החווים של האירופים.

איך אפשר היה לרכוש את הארץ "חוקית"? הנסיון האירופי לא הביא עמו שום תקדים. ומשך כל המאה הראשונה לחייהם הלאומיים של האמריקאים היתה השאלה מטרידתם. לא משום שהיו האמריקאים מצוינים במיוחד במידות טובות, אלא משום שבתחרות על היבשת כדאי היה להיאחז בכל יתרון זעיר, ואפילו צל של "חוקיות" יוכל להיראות משכנע בעיני מישוהו. ככל שנמצאו האינדיאנים נתונים לרחמי הפולשים אל אדמותיהם, כך נעשו היחסים בין האמריקאים לאינדיאנים ליגאליסטיים יותר ויותר. זכויות־בעלות שאולות במעורפל מן האינדיאנים העיבו את גבולות האומה החדשה בעוד אי־ודאות נוספת.

מדוע טרחו בכלל כובשים אירופים שאין לעמוד בפניהם "לקנות" את אדמותיהם מן האינדיאנים? על־פי לשונו הקפדנית של החוק האנגלי במאה הי"ז, נטל לו הכתר מראש (מאחר ש"גילה" את הטריטוריה) את צפון־אמריקה כשטח־חסות; לפיכך אפשר היה להשיג זכות בעלות על אדמות אמריקאיות רק מכוח מענק מן הכתר. האבות עוליי־הרגל אפשר שיתפו את האינדיאנים בתפילת־ההודיה הראשונה שלהם ואפשר לא, אבל אין בידינו שום עדות לכך ששילמו לאינדיאנים בעד זכות־הקנין על אדמתם. לעומת האנגלים היתה ההולנדים בצפון־אמריקה "זכות גילוי" התלויה על בלימה בלבד; להבדיל מן הספרדים, לא קיבלו שום מתת מן האפיפיור. צריכים היו למצוא או להקים יסודות משפטיים אחרים, ולפיכך החלו בנוהג "לקנות" את אדמותיהם מן האינדיאנים. פטר מינואי, שהיה ממונה על ההתישבות ההולנדית באי מנהטן, שילם ב־1626 לאינדיאנים ששים גולדן בעד אותה נחלת־יער של עשרים־אלף אקר. לא היתה זו עיסקה בלתי־הוגנת ככל שמתארים אותה לפעמים, כי אף־על־פי ששווה־הערך של המחיר בדולרים היה רק כ־\$24 הרי בכוח־הקנייה של אותו זמן הסתכם בכמה אלפי דולרים של אמצע המאה שלנו. מוזר הוא למדי:

פרשה זו עצמה, שנעשתה משל להונאת האינדיאנים על-ידי הלבנים, בשעתה אכן גילתה אנינות-יתר במצפון ההולנדי. העובדה המפליאה היתה לא המהיר ששילמו ההולנדים לאינדיאנים אלא זה שחשו צורך לשלם בכלל. היה זה תקדים מסוכן. לאחר-מכן, גם אם יכול היה הולנדי להחזיק בבעלות על אדמה אמריקאית על-פי החוק ההולנדי רק אם היה לו מענק גם מטעם השלטונות ההולנדיים, דרשו ההולנדים מן המבקש לרכוש לו בעלות שיקנה תחילה איזו זכות-קנין מידי האינדיאנים. כשלאחר 1629 הונהגה על חופי ההאדסון שיטת הפטרוץ להתנחלות באחוזות גדולות, היה כל פטרוץ נדרש להשיג לו זכות-קנין מידי האינדיאנים בטרם יוכל לקבל זכות-קנין מן הרשות ההולנדית. רק לאחר שפרצו סיכסוכי-הקרקות הראשונים בין האנגלים להולנדים החלו גם האנגלים "לקנות" שטחים מן האינדיאנים. אולם האנגלים עדיין ראו ב"רכישה" מעין זו לא זכות חוקית עיקרית אלא פשוט ענין שבמצפון גקי או במראית-עין. קנאתו הלוהטת והקנאית של רוג'ר ויליאמס לבעלות המקורית החוקית של האינדיאנים והתעקשותו על זכותם למכור הרתיחה את מצפונם של בני-דורו בניו-אינגלנד. רוד-אייילנד שלו היתה אז המושבה האנגלית היחידה שבה הוענק הצ'ארטר האנגלי (1644) רק לאחר שנרכשה האדמה (1638; 1636) מידי האינדיאנים. אף שגם בניו-אינגלנד גם בשאר מקומות במושבות האמריקאיות המשיכו האנגלים במנהגם "לרכוש" את אדמות האינדיאנים, מעולם לא זוו מעמדתם המשפטית שלפיה אין לזכות-הקנין האינדיאנית שום מעמד בחוק האנגלי. כל אדמות האינדיאנים, כך הוסיפו להניח מבחינה משפטית, היו כמין נחלת-ציבור. הכתר לבדו יכול היה להעניק זכות-קנין, ולכל מי שיחפוץ.

בעיני החוק האנגלי נשאר אפוא "שטר קנין" אינדיאני רק סימן לנכונותם של אינדיאנים לפנות קרקעות שעליהן מלכתחילה לא היתה לאינדיאנים שום זכות חוקית. מובן, מטעם זה בלבד היה שטר-הקנין האינדיאני רצוי. כמה מבני ניו-אינגלנד הצדקניים ראו בכך יתרון אישי נוסף של עדות על "זכות צודקת וישרה כמו גם משפטית על האדמה". אך, כמו שמזכיר לנו ויליאם פריסטי מקלוד, הרי לולא הלהט המוסרי של רוג'ר ויליאמס עשויה היתה הפיקציה המרגיעה של "רכישת" אדמה אינדיאנית למות במות החברה ההולנדית לאי-מערב-הודו ומעולם לא היתה מכה שורש במושבות האנגליות.

תפיסת האדמה האמריקאית החלה אפוא בתוך ערבוביה מוסרית-משפטית בלתי-אירופית בתכלית. עוד זמן רב אחרי מלחמת-האזרחים הוסיפה הבעיה האמריקאית המיוחדת של יחסי החדשים-מקרוב-באו אל בעליה המקוריים של הקרקע להטריד את מצפונם של האמריקאים ולערפל את ראייתם. "היחס המשונה של השבטים האינדיאניים אל הממשלה", התלונן הנציב לעניינים אינדיאניים לפני הנשיא גראנט ב-1873, "...מחייב לנהוג עמהם כמו עם רשויות ריבוניות ובני-אפוטרופוסות בעת-ובעונה-אחת". דבר זה סייע בשעתו להשאיר את הגבולות הלאומיים בטישטושם, ואגב כך שיוה אופי פרובלימטי לכל האמצעים המשפטיים והמדיניים של ההתפשטות הלאומית.

מהפגומות היו סגולות הנבואה של האמריקאים בראשית המאה הי"ט! הם לא יכלו לדמות בנפשם, כל-שכן לחזות מראש, את המהירות בה ימלאו אזרחים של ארצות-הברית את היבשת. כן גם לא יכלו לחשוד מה-מהירה תהיה שקיעתם של השבטים האינדיאניים. המחשבה שאותן "אומות" מפילות-מורא, אומרות-הוד לשעבר תהינה בתוך מאה אחת לבני-אפוטרופוסות אביונים, חסרי-אונים, דחוקים לכמה פינות-ארץ צחיחות—מחשבה זו היתה מעבר לדמיונותיהם הפרועים ביותר של המדינאים החכמים ביותר או הזדוניים ביותר של הדור.

בעת המלחמות הקיסריות עם הצרפתים באמצע המאה הי"ח חשבו הבריטים כי אפשר שכוחם של השבטים האינדיאניים העצמאיים יכריע את הכף. תחילה נגהה כל מושבה בריטית כטוב בעיניה עם השכנים האינדיאניים שלה, בעוד שהצרפתים, הריכוזיים יותר, ניצלו בהצלחה שבטים אינדיאניים כבני-ברית צבאיים באסטרטגיה הגדולה שלהם. הגנרל בראדוק, שלא הפליא כלל לעשות במלחמותיו בירתת-היער של אמריקה, מינה ב-1755 סוכנים אינדיאניים משלו, ובזאת קיווה להביא סוף-סוף לידי תיאום במדיניות האינדיאנית. לאחר-מכן נטל הכתר הבריטי לידי את האחריות על ענייני האינדיאנים. הבריטים, שתמיד כוחם גדול בפיקציות משפטיות, עתה העמידו פנים כאילו אמנם האינדיאנים הם "אומות" ריבוניות ובעלים לאדמתם. הכתר לא טען אלא לאופציה ייחודית לרכוש את האדמות האלו אם, וכאשר, יבחרו האינדיאנים למכרם.

בימי ייסודה של האומה החדשה דומה היה כי אפשר שאחת ממדינות הברית תהיה מורכבת אך-ורק אינדיאנים. שם, גרסו הגורסים, יצורפו יחד השבטים השונים ויחיו כתברים שווים באיחוד הפדרלי, ובזאת לא רק תיפתר הבעיה האינדיאנית אלא גם יחוזק האיחוד. החווה של פורט-פיט, שעליו גשאו-ונתנו המהפכנים האמריקאים עם האינדיאנים של דילור ב-1778 (שאושר על-ידי הקונגרס ב-1805), קבע במפורש כי, בהסכמתו של הקונגרס, יוכלו שבטים ידידותיים שבראשותם של בני דילור להצטרף לקונפדרציה במדינה משלהם. ב-1785 גם קבע החוזה בין ארצות-הברית לצירוקים כי "יכולים האינדיאנים לתת את מלוא אמונם בצדק של ארצות-הברית ביחס לאינטרסים שלהם, וזכות תהיה להם, כל-אימת שיראו לנכון, לשלוח ציר כבחרתם לקונגרס".

בתוך המסגרת של קניית-לואיזיאנה חזו אמריקאים רבים מדינה מלוכדת אחת או אחדות של אינדיאנים, אבר מאבריו של האיחוד. ג'פרסון עיין בתכנית ליישב בטריטוריה ההיא את כל האינדיאנים שאפשר יהיה לשדלם לעבור מן המזרח. הרורונד ידידיה מורס, מחבר הספר החלוצי גיאוגרפיה אמריקאית (1789), ששימש מזכיר האגודה-להפצת-הנצרות בקרב האינדיאנים וזולתם, גשלה מטעם הממשלה הפדרלית ב-1819 לנסוע בשטחי האינדיאנים ולחקור את מצבם. לאחר מסעיו בצפון-המערב הציע למזכיר-המלחמה ב-1822 ש"תישמר הטריטוריה הזאת אך-ורק לאינדיאנים, כדי לעשות בה את הנסיון לכנס בגוף אחד רבים מן האינדיאנים הפזורים וזולתם ככל אשר יבחרו להתישב כאן, לקבל חינוך, להיות לאזרחים, ולזפות בבוא

העת בכל הזכויות המשותפות לשאר הטריטוריות והמדינות באיחוד". הנשיא מזגן, באיגרתו האחרונה אל הקונגרס ב־1825, כאשר הגיעו העניינים האינדיאניים בג'ורג'יה עד־משבר, הציע שיועברו שבטי המזרח אל ממערב למיסיסיפי, ושם יאוחדו בחבל־חסות של ארצות־הברית, שבדרך כך תרחיב את השפעתה עד לאוקינוס השקט. אף כי לא דובר במפורש על מעמד של מדינה, הרי היתה זו המסקנה הברורה מהצעות אלו. על מעמד של מדינה רמז בבירור קאלהון, מזכיר־המלחמה של מזגן, שזמן קצר לפני כן קיבל את הדו"ח של ידידיה מורס. הכוונה להקים איזו מדינה אינדיאנית שכזאת או להניח לאינדיאנים עצמם להקים מדינה באה לידי ביטוי מזמן לזמן עד לאחר מלחמת־האזרחים. עוד ב־1871 המליץ הנשיא גראנט, במסגרת "מדיניות־השלום" האינדיאנית שלו, על כינון איזור מדרום לקנוס על־מנת "לקבץ את רוב האינדיאנים הנמצאים עתה בין המיסורי לאוקינוס השקט ומדרום לאחוזות הבריטיות לכלל טריטוריה אחת או מדינה אחת". מדינה זו גועדה להיות אינדיאנית טהורה.

שאלת הזכויות האינדיאניות והבעלות האירופית על קרקעות שהיו פעם בידי האינדיאנים הסתבכה בינתיים בעוד כמה מובנים. הפורטאנים של ניו־אינגלנד, למשל, שנקטו את העקרון התנ"כי היסודי שאדם קונה לו זכות־קנין על האדמה בתוקף החזקתה והשבחתה, הסיקו, בלשונו של ג'ון וינתרוֹפ, כי "הואיל ולא־אינדיאנים זכות טבעית רק על אותן אדמות שהיו להם או שאותן יכלו להשביח... הרי מחוץ להן הארץ פתוחה לפני כל מי שיוכל ויחפוץ להשביחה".

החוזים המרובים והגולמניים בניסוחם שנכרתו עם שבטים אינדיאניים היו חופפים וסותרים. חוזה־גרינוויל בין הגנרל אנתוני ויין (1795) לראשי־שבטים שייצגו את בריאות־השבטים של דילוור, שוני, ואיינז' ומיאמי, לאחר מפלתם בקרב־העצים־הנפולים, חילק את כל הטריטוריה של צפון־המערב לאדמות אינדיאניות ולאדמות הפתוחות ליישובים של לבנים. קו זה הפריד פחות או יותר בין השטחים הממשיים של התישבות אינדיאנים ולבנים עד לראשית המאה הי"ט. ואז, בתוך מחצית־המאה שלאחר־כך, הוסכם על חוזים גוספים ורכישות מיוחדות בעלות תחומים מטושטשים עם שבטים בודדים או רסיסי־שבטים. לא ברור היה איזה מזכויות־הקנין של האינדיאנים "בטלו".

המצב באמריקה עורר אצל ג'פרסון את החשד כי "הצדדים המיוחדים במעמדנו הגיאוגרפי אפשר שיחייבו תקנון חוק טבעי לקביעת היחסים עם שאר אומות שיהיה שונה מזה שהצמיחו התנאים של אירופה". אדוארד אורט הסביר לאחר זמן כי הואיל ובאמריקה אין גבולות חוקיים ברורים ומבוססים־מכבר כגון אלה המצויים באירופה הרי בהכרח כל הגבולות הטבעיים לובשים משמעות חדשה. מסקנה אחת מעשית הרת־תוצאות, שאותה הסיק אורט עצמו כשהיה מזכיר־המדינה, היתה זו שעצם הבעלות ה"חוקית" של ארץ אירופית על מושבות באמריקה אינה מקנה לה שום זכות להתערב ביבשת המרוחקת הזאת.

הסיכסוכים עם האינדיאנים על זכויות קרקעיות ועל יישובו הממשי של המערב נמשכו כמעט כל שנותיה של המאה הי"ט. אחרי מלחמת־האזרחים היו שמורות,

כרי-מרעה ושטחי-ציד של אינדיאנים פזורים על-פני כל המחצית המערבית של האומה. המדיניות של הקמת שמורות בשביל העמים הילידים בלבד הגיעה לשיאה ב-1870, כשהיה שטחן הכולל גדול יותר מזה של מדינות קאליפורניה ואורינון. בשנים שסמוך לאחר מלחמת-האזרחים היו אמריקאים עומדים בסיכסוך פיזי בלתי-אמצעי עם האינדיאנים יותר מאשר בכל עת שהיא מאז התקופה הקולוניאלית. אחר באה נקודת-השיא של המדיניות, שתחילתה נעוצה בקניית-לואיזיאנה, של העברת אינדיאנים אל המערב שמעבר למיסיסיפי. אותה מדיניות ליכדה—כנגד היישובים האמריקאיים המתרחבים—אינדיאנים שעדיין היו להם כוח צבאי והרבה גאווה. הציף צלע-הדוב מבני-הסיאו של אונקפאפה שאל כמתלונן בעת דיון סביב חוזה ב-1866 בפורט-פייר (בדרום-דאקוטה של ימינו):

למי האדמה הזאת שייכת ? אני סבור שהיא שייכת לי. אם תבקש ממני פיסת-ארץ, לא אתן אותה. אינני יכול לוותר עליה והיא חביבה עלי עד מאד. כל הארץ הזאת משני עברי הנהר שייכת לי. אני יודע שמן המיסיסיפי עד הנהר הזה הארץ כולה שייכת לנו, ושאנו נסענו מן היילוסטון עד לפלאטי. כל הארץ הזאת, כמו שאמרתי, היא שלנו, ואם אתה, אחי, תבקש אותה ממני, לא אתן לך אותה, כי היא חביבה עלי ואני מקווה שתשמע עלי.

האמריקאים לא שמעו.

אף-על-פי-כן אי-אפשר היה להתעלם מן האינדיאנים, כי הם איימו על החיים והקרקעות בהרבה מחלקי המערב. עוד ב-1869, הוזייר נציב-החקלאות של ארצות-הברית כי "חמישים-אלף האינדיאנים העוינים" המשוטטים בטריטוריה שבין הנהר מיסורי להרי-רוקיו מגלים "קהות-מוחים" ואטימות בפני השפעות תרבותיות... שהן מופלאות אפילו בגזע מוזר זה של בני-אדם". הוא לא הפריז על מספרם גם לא על איבתם. כנגדם העמידה ממשלת ארצות-הברית למעלה מ-110 מצודות ובהן כ-20,000 חייל באותו חבל מיסורי העילי בלבד. אבל משנשלחו החיילים לבתיהם אחרי מלחמת-האזרחים לא הספיקו כוחות הצבא לפעולות שיטור בדרום ובשטחי האינדיאנים בעת-יובעונה-אחת. במערב כולו היו ב-1870 מן-הסתם כמאתיים-אלף אינדיאנים; האיום האינדיאני עדיין לא היה בגדר אגדה סתם.

תושבים חדשים במרחבי המישור של קולוראדו, ואיומינג ומונטאנה פנו אל הקונגרס בעצומות לעזרה. הם התלוננו שאין חיילים מגינים על אדמותיהם במספר מספיק, שהמצודות חלשות מדי ומרוחקות מדי זו מזו. במיתקפה הפרלית של 1876 הובסו סופית ראשי-השבטים הפרי-היושב והסוס-המטורף, אך נקודת-מפנה זו באה רק לאחר שחוסלו קאסטר ו-264 אנשיו בקרב על "הקרן הגדולה-הקטנה". בוקרים ושאר מתישבים הוסיפו לטעון נגד הקמתן של שמורות לאינדיאנים, שלדבריהם שימשו מבצרים מוגנים על-ידי הממשלה שלתוכם יוכלו בני-סיאו לסגת על-מנת לאגור כוח לפשיטות חדשות. ב-1880 עדיין נחשבה מחציתה של מדינת דרום-דאקוטה אדמה אינדיאנית.

לפני מלחמת-האזרחים נעשו אדמות המערב כלי-משחק בסיכסוך על העבדות בין

הצפון לדרום. בשני הצדדים היו רבים שקיוו כי האינדיאנים יהיו סכר-תמיד להתפשטותו המערבית של הצד-שכנגד. ועדת-הסינאט לענייני אינדיאנים דיוחה ב-1836 כי "הואיל וממערב לטריטוריה האינדיאנית קיים חבל זה שאינו ניתן ליישוב, אי-אפשר להקיפם באוכלוסיה לבנה. הם נמצאים מחוץ לנו, ובמקום שיישאר בחוץ". בשעת הוויכוח ב-1837 על הצעת-חוק לטריטוריה אינדיאנית הציעו הדרומיים לחסום את התפשטות הצפון על-ידי שיתנו לאינדיאנים את כל האדמות מצפון למיסורי וממערב לנהר מיסורי עד להרי-רוקיו. דומה היה כי מטרה דומה יש לתכניות הצפוניות המקבילות ליישוב האינדיאנים בדרום-המערב. נסיונות לארגן את נבראסקה נעצרו על-ידי טענות שלפי ערובות חוזיות נתיחדה הארץ לאינדיאנים בלבד.

כל זמן שהיה כוחם של האינדיאנים מספיק לגרום צרות—משך מאה אחת לפחות לאחר הולדתה של האומה—ראו להם אזרחים אמריקאיים למועיל לשמור על עירפול גבולותיהם של האינדיאנים ותביעותיהם של האינדיאנים. אילו אושרה בעלותם של אינדיאנים על טריטוריה מוגדרת בבירור הרי היה הדבר רק מחזק את אמונתם של האינדיאנים בזכותם לבעלות-עולם על אותה טריטוריה. לעתים קרובות ביותר היתה בעלותם של אינדיאנים על שטח-ארץ מסוים מוכרת במפורש רק לאחר שמכרוהו האינדיאנים ללבנים. נכונות האינדיאנים למכור נחשבה בדרך-כלל ההוכחה הטובה ביותר, ותכופות היחידה, לבעלות אינדיאנית. הנה כך גשאררו האינדיאנים ענן גודד המטשטש למרבה-הנחות את קווי הגבולות הלאומיים. לולא היו בקצותינו ה"אומות" האלו הרבות, המעורפלות והגודדות, כי אז אפשר מאד שהיינו מוכרחים להגדיר ביתר חדות וביתר נוקשות את תחומי הלאומיות שלנו. זה היה שירותו האחרון של האינדיאני לאדם הלבן.

ויליאם גילפין: הייעוד הגלוי

ויליאם גילפין, איש-מיסורי, היה באמצע המאה שעברה מראשי המטיפים להתפשטותה של ארצות-הברית עד אפסי המערב. לפי השקפתו, עתידה היתה התקדמותו של החלוץ האמריקאי לא רק להגשים את "הייעוד הגלוי" של האומה אלא גם להבטיח לארצות-הברית מעמד של בכורה בקרב אומות העולם. גילפין השתתף בכנס לכינון ממשלה למדינת אורגון, נעשה יועצם של מדינאים שוחרי-התפשטות כגון בנטון ופולק, ושירת כרב-סרן במלחמת-מקסיקו. לינקולן מינה אותו למשרד המושל הראשון בטריטוריה של קולוראדו. מאמצע שנות ה-40 עד 1860 פיתח, כסופר ונואם, את הגירסה שהחיליים והחלוצים-החקלאים האמריקאיים הם נושאי-הדגל בתנועה לרוחב היבשת שבכוחה עתידה ארצות-הברית להגשים את ייעודה ההיסטורי.

הכל מכירים את ההיסטוריה של העם האמריקאי... שקודם-לכן הצטמצמה התפתחותו בתחומי חלק מן היבשת שלנו השייך לאוקינוס האטלנטי עד שהגיע לנקודת-התקדמות שממנה תעצמות-הכוח שלנו, השוטפות ופורצות מערבה, מתפשטות להקיף את גלילות האוקינוס השקט ולכונן יחסים ישרים וידידותיים עם אסיה...

עד... 1840 הסתכמה ההתקדמות, שמכוחה הוקמו עשרים-ושש מדינות וארבע טריטוריות... בתוספת שנתית קבועה של רצועה שבעומק עשרים-וחמישה מיל לאורך הקצה המערבי של ארה"ב מקנדה עד מפרץ-מקסיקו. כיבוש זה של שטח-ארץ פראי, המצטבר כלפי-חוץ כמו הטבעות השנתיות של עצי יערותינו, מתנהל בכל הדרת-הקודש של גזירה ממרום. ברגע זה הוא מוסיף וחותר אל האוקינוס השקט במשנה פעילות ועוז, כשטפון של בני-אדם, גואה בלי הפוגות, ודבר-יום-ביומו יד האלוהים הודפתו קדימה... מחנה עצום זה, המונה לפחות 500,000 איש, מצטיין בתנועות ומציית למשמעת של כוח צבאי מאורגן-להפליא. מרגע לרגע מתגייסים אליו יחידים, משפחות, ובכמה מקרים קהילות, מכל כפר, נפה, עיר ומדינה באיחוד, ומהגרים בני אומות אחרות...

קודם למלחמה האחרונה עם מקסיקו היה המון חרוץ זה שוקד בנקודה אחת לכבוש את חצי-האי פלורידה ואדמות שפגו על-ידי שבטים אינדיאניים נודדים—בנקודה אחרת שקד להגיע אל חבל הנחושת של אגם-סופריור—לבלוע את איזבה וויסקונסין. מנקודה זו עצמה יצאה תקוה נואשה לכבוש את אורגון וקאליפורניה; כך סופחה טקסאס, נמעכו אגפיה של ארץ האינדיאנים, ופלוגות מרגלים יצאו לסייר במקסיקו החדשה והישנה. בתוך כך, מתוך ציות לאותו דחף מסתורי בליירוסן הדוחף את אומתנו אל מטרתה, יצא חבר אנשים מן הגזע הקשוח ביותר שהתיצב אי-פעם בפני מחסורים וסכנות שונים ורבים-מספור, לדרך אל חוף האוקינוס השקט, והם אכן הגיעו עד תכליתם, עם שהם מסתערים אל מול סכנות ותלאות שאין כדוגמתן, באומץ-לב ובהצלחה שכמותם עדיין לא ראה העולם. על-פני הארץ שוטף אפוא

נחשול זה של אוכלוסיה, כשהוא בולע במסעו הרועם את האדמה, הפראים וחיות-הבר של הישימון, מעפיל בהרים ומגיה אל חוף-הים. במרומי החוף האטלנטי ירד הכוח החלוצי באניות, ובדגת-האוקינוס מצא מזון לגאוגו היוצר. צי צייד-הלווייתנים הוא הכוח הימי של צבא החלוצים. שני הכוחות האלה, ביבשה ובים, התרו בהתמדה להגיע אל צפון האוקינוס השקט. עתה הם שבים ונפגשים בגמלי אורוגון וקאליפורניה, ועוד מעט יחוללו על-פני האוקינוס השקט גדולה מסחרית שפמוה כזו אשר ליותה אותם על-פני האוקינוס האטלנטי.

מלחמות לאומיות ממריצות את הקידמה, כי הן תוצאות התנגדות פזיזה וצרות-עין... או-אז החלוצים הצעירים, הנכנסים לצבאות הספר, פורצים-יוצאים ומסירים בשימון הפרוע. בימי המהפכה פשטו גייסות קטנים במורד הרי-האליגאנים וחלפו על-פני קנטאקי, טנסי והטריטוריה של צפון-המערב. הם סיירו בארצות החדשות האלו והתפעלו מהן. חסוני-גוף, איתנים בבריאותם, ומגויסים לאחר שנה או שנתיים של שלום, חזרו החיילים האלה לכבוש את המקומות הנבחרים בהם תקעו מחניהם בעבר. ממסעי-המלחמה קמו יישובי-השלום, ומדינות רבות-אוכלוסים דחקו את רגלי הישימון. בקום עוד דור באה עוד מלחמה. גייסות חדרו לתוך מישגן ואילינוי העילית, וברחבי ארץ-המיסיסיפי. נהר-מיסיסיפי הגדול, שנחצה במקומות הרבה, שוב לא היה מחסום, והופיעה ספינת-הקיטור שחרשה בשטפו הצהוב. חמש מדינות גדולות, חמש טריטוריות, ושלושה מיליוני אדם מפארים עתה את צדו המערבי!

ועתה שוב בא עוד דור ובאה עוד מלחמה. גיסותיכם העפילו על חומות הקרח של "הרה-האם" והררי האגדים. זמן-מה נחבאו במבוכי פסגותיהם ורוכסיהם המרובים, ואחר הגיחו בנקודות רבות אל חוף תכלתו של האוקינוס השקט. חיל-ים צבאי, העובר-סובב באוקינוסים הגדולים, מגיע לחוף בעת-ובעונה-אחת עמהם ומושיט להם עזר. כך מסירים בשימון בימות מלחמה, כך מודגמת הגיאוגרפיה של, וכובשיה לומדים משמעת. חייליכם הצעירים, לאחר שנחו רגע בבית, והשיבו להם את זר-האזרחים וכלי-הנשק של עבודת-האדמה, שוב יצאו-הגיתו לתת לכם גתיבות גדולות למסחר ואגודת מדינות-חופים על האוקינוס שנתגלה מחדש. לפני ארבע שנים בלבד סברה האומה, שהלכה שולל אחר משפטים-קדומים שהוחדרו בערמה בלבות הכלל, כי ערבות-המערב הגדולות לא תצלחנה ליישוב אדם וכי האוקינוס החדש הוא בלתי-מושג. באה המלחמה [עם מקסיקו]—100,000 חיילים, וכמספר הזה אזרחים, יצאו חוצץ, חדרו לכל מקום, ובשובם תינו על כל אוזן כרויה את שבחי הנפלאות של האקלימים והארצות אשר ראו. מכאן כבר באו המדינות החדשות האלו, חוף-הים השני הזה, והחיות המחודשת של ההתקדמות המפעמת עתה בלב הכלל. האם תחדל זו או תרפה? הכי חדל אי-פעם הזרם השוטף מאירופה מאז ימי קולומבוס? האם מחה העשב את הנתיבים היורדים בהרי-האליגאנים או החוצים את המיסיסיפי?

...הקו הנפלא ביותר באמריקה הוא אגן-המיסיסיפי... האוכלוסיה היא עכשיו (1858) שנים-עשר מיליון. יכולת-הקליטה היא בלתי-מוגבלת... לכן כאשר תימלא פסוקת

זו של צפון-אמריקה יושלם חיבורו של המין האנושי, הקירבה תוכר, תחדל החציצה של אוקיינוסים ולהטיחום של קו-המשווה, האומות הרחוקות ביותר תתקבצנה ותתמזגנה במערכת אחת אוניברסלית ונוחה של יחסים בלתי-אמצעיים...

בניגוד [ליבשות אירופה ואסיה] מציג פנימה של צפון-אמריקה לעיני השמיים קערה נרחבת, לקלוט ולמזג להרמוניה את כל הבא אל תוך שפותיה. כך כל יתר היבשות, המציגות לעין קערה מהופכת, מפיצה הכל מקדקוד מרכזי בפזיזור סביב. בכל הדורות מילאו חברות מדיניות וקיסריות אחר העובדות הגיאוגרפיות החותכות האלו. הקיסרות הרפובליקאית הדמוקרטית של צפון-אמריקה גזירה עליה אפוא שתתרחב ותתאים עצמה ליבשת; שתחלוש על האוקיינוסים משני עבריה, ובסופו של דבר על היבשות שמעבר להם. דברים הרבה תלויים בספק, ואף-על-פי-כן בתוך כל תהפוכות העתיד אפשר להבחין במידה זו של אמת נצחית. בגיאוגרפיה, ניגודו של העולם הישן; בחברה, הננו אף גם נהיה היפוכו. צפון-אמריקה שלנו תצבור עד-מהרה אוכלוסייה שתשווה לזו של שאר העולם כולו: עם אחד ובלתי-נחלק, זהה בהליכות, בלשון, במנהגים ובדחפיה; שומר על אותה ציביליזציה, על אותה דת; חדור באותן דעות, ובעל אותן חירויות מדיניות...

ראו אפוא בקום עתה, כמו בעתיד, הקיסרות הנוצרת מפוחם של חריצות ומימשל-עצמי. פרי התפתחות של מחצית המאה, חצובה מתוך הישימון-כלי-נשקה, הגרזון והמחרשה; טכסיסיה, העמל והמרץ; חייליה, אזרחים חפשיים ושווים. צאו וראו את המטרה הנסתרה שאליה צועדים בשריננו, ואשר לקראתה ינוע בהרמוניה חיל מדינותינו ועמנו לטעת מאה מדינות ולהשלים את גדלותן האזרחית.

ג'יינס ק. פולק: שאלת טקסאס

ג'יינס ק. פולק איש טנסי נבחר להיות נשיא ב־1844 ומצעו בא לאשר ולקיים את "הסיפוח המחודש" של טקסאס. בנאום־ההשבעה שלו טרח להצדיק את הצעד הזה, אגב רמיות מצועפות לעובדה שהצפוניים התנגדו לכך שהמערב יוסיף עוד מדינת־עבדות לאיחוד של ארצות־הברית.

...טקסאס היתה פעם חלק מארצנו—שלא בחכמה נמסרה בידי מעצמה זרה—ועתה היא עצמאית, ויש לה זכות בלתי־מפוקפקת... למזג את ריבונותה כמדינה נפרדת ועצמאית בריבונות שלנו... מעצמות זרות צריכות... לראות בסיפוחה של טקסאס לארצות־הברית לא מעשה־כיבוש של אומה המבקשת להרחיב את נחלותיה בכוח הנשק והאלימות, אלא רכישה שלווה של טריטוריה שהיתה פעם שלה, על־ידי הוספת עוד חברה אחת לקונפדרציה שלנו, בהסכמתה של אותה חברה, דבר המפחית את סיכוייה של מלחמה ופותח לפניהן שווקים חדשים וגדלים בתמידות לתוצרתם.

לטקסאס חשוב הוא האיחוד המחודש מפני שתיפרש עליה זרוע־המגן החזקה של ממשלתנו, והמשאבים העצומים של אדמתה הפוריה ואקלימה הנוח יפותחו במהירות, ובתוך כך יבוצר הבטחון של ניו־אורלינס ושל כל גבולנו הדרומי־המערבי מפני תוקפנות עוינת...

אין איש יכול שלא לראות את הסכנה אשר תישקף לבטחוננו ולשלומנו בעתיד אם תישאר טקסאס מדינה עצמאית או תיעשה בת־ברית או מדינת־חסות של איוו אומה זרה החזקה יותר ממנה... כל מה שהוא טוב או רע במוסדות המקומיים של טקסאס יישאר לה לנחלה בין אם תסופח לארצות־הברית ובין אם לא תסופח. אף אחת מן המדינות הנוכחיות לא תהיה אחראית להם יותר משהמדינות האלו נושאות באחריות הדדית למוסדות המקומיים שלהן. הן התאגדו יחד בקונפדרציה לאי־אלו מטרות מוגדרות. אותו עקרון שלפיו תסרבנה להתאחד לצמיתות עם טקסאס בגלל מוסדותיה המקומיים היה צריך למנוע את אבות־אבותינו מלהקים את האיחוד הנוכחי שלנו.

פרדריק ג'. טרנר: קץ הספר

הדברים הבאים לקוחים ממסתו המפורסמת של הפרופיסור פרדריק ג'קסון טרנר, מאוניברסיטת ויסקונסין, על "משמעות הספר בהיסטוריה האמריקאית", שאותה השמיע במושב האגודה להיסטוריה האמריקאית בשיקאגו ב-1893. עם כל חילוקי ההערכות על משנתו של טרנר כיום, אין עוררים על חשיבות תרומתו בהצגת יישובה של יבשת אמריקה בפרספקטיבה היסטורית ובהדגשת היחס בין כיבוש המערב וניצולו ובין ההיסטוריה האמריקאית ופיתוחו של אורח-החיים האמריקאי.

בעלון מטעם המפקח-על-המיפקד לשנת 1890 הופיעו לא מכבר המלים האלו רבות-המשמעות: "עד ל-1880 ועד בכלל היה לה לארץ ספר של התישבות, אך כיום פרצו גושים בודדים של יישוב לתוך האיזור הלא-מיושב עד שאין לומר כמעט כי יש קר-ספר"... הודעה רשמית קצרה זו מציינת את חתימתה של תנועה היסטורית גדולה. עד לימינו-אנו היתה ההיסטוריה האמריקאית במידה רבה היסטוריה של יישוב המערב הגדול. קיום איזור של אדמה פנויה, נסיגתו המתמדת, והתקדמות ההתישבות האמריקאית כלפי-מערב מסבירים את התפתחותה של אמריקה...

ייחודם של המוסדות האמריקאיים הוא בעובדה שנאלצו להסתגל לשינויים של עם מתרחב—לשינויים הכרוכים בצליחת יבשת, בכיבוש שממה, ובפיתוח חי-עיר מורכבים מתוך התנאים הכלכליים והמדיניים הפרימיטיביים של הספר בכל אחד מאזורי ההתקדמות הזאת... ההתפתחות החברתית האמריקאית חוזרת ומתחילה מבראשית בספר. התחדשות מתמדת זו, גזילות זו של החיים האמריקאיים, התרחבות זו מערבה על אפשרויותיה החדשות, מגעה המתמיד עם פשטותה של החברה הפרימיטיבית, הם המספקים את הכוחות השולטים באופי האמריקאי...

ראשית, רואים אנו כי הספר קידם את גיבושה של לאומיות מורכבת לעם האמריקאי. החוף היה אנגלי ברובו המכריע, אך גלי ההגירה המאוחרים יותר זרמו אל האדמות הפנויות... בכור-המצרף של הספר נעשו המהגרים אמריקאים, שוחררו והותכו לגזע מעורב, שאינו אנגלי לא בלאומיותו ולא בתכונותיו. התהליך נמשך מראשית-הימים עד ימינו-אנו...

...עם התקדמות הספר פחתה התלות שלנו באנגליה. החוף, בפרט חופו של הדרום, היה חסר תעשיות מגוונות, ובעיקר אספקתו היה תלוי באנגליה. הדרום היה תלוי אפילו באספקת מזונות ממושבות הצפון... לא ארכו הימים והספר יצר ביקוש לסוחרים. ככל שהתרחק מן החוף כך פחתה אפשרותה של אנגליה להביא את משלוחיה היישר אל רציפיו של הצרכן ולהעמיס גידולי-גלם, ומשך זמן-מה החלו גידולי-גלם לפנות את מקומם לחקלאות מגוונת. השפעת שלב זה בפעולתו של הספר על החלק הצפוני של הארץ מתבהרת לנו בהבינו איך עוררה התקדמותו של

הספר כרפי-חוף כגון בוסטון, ניו-יורק ובוולטימור להתחרות ביניהם על מה שקרוי היה בפיו של וושינגטון "המסחר הנרחב ורבי-הערך של קיסרות בצמיחתה"... צמיחת הלאומיות והתפתחות המוסדות המדיניים האמריקאיים תלויות היו בהתקדמות של הספר... בתחום המינהלי תבע הספר כמה מן הפעולות המפותחות והמתקנות ביותר של המימשל הכללי. קניית-לואיזיאנה היתה אולי נקודת-המפנה התחוקתית בקורותיה של הריפובליקה, לפי שסיפקה שטח חדש לחקיקה כלל-לאומית כמו גם עילה למפלת המדיניות של מפעל-ובנין בלבד. אבל קניית-לואיזיאנה באה מתוך צרכיו ודרישותיו של הספר. ככל שנוספו מדינות-ספר לאיחוד כך גדל הכוח הלאומי. בנאום בשעת חנוכת האנדרטה לקאלהון הסביר מר ליימאר*: "ב-1789 היו המדינות יוצרותיה של הממשלה הפדרלית; ב-1861 היתה הממשלה הפדרלית יוצרתן של המדינות ברובן הגדול..."

אפשר לומר בביטחה כי החוקים ביחס לקרקעות, לתעריפי המכס ולשיפורים הפנימיים... נקבעו על-פי הרעיונות ובצרכים של הספר. אך לא בפעולת חקיקה בלבד פעל הספר נגד המחוזיות של החוף...

מגמה מלאימה זו של המערב היא שהפכה את הדמוקרטיה של ג'פרסון לריפובלי-קאיות הלאומית של מזנור ולדמוקרטיה של אנדריו ג'קסון. המערב של מלחמת-1812, המערב של קליי, ובגטון, והאריסון, ואנדריו ג'קסון, שמדינות-התווך וההרים חצצו בינו ובין מחוזות החופים, היתה לו סולידאריות משלו עם המגמות הלאומיות. על זרמו של אבי-הנהרות נפגשו הצפון והדרום והתמזגו לאומה אחת. הנדידה בין המדינות נמשכה בלי הפוגות—תהליך הפראה החדית של רעיונות ומוסדות... העבדות היתה סגולה מחוזית שמיאנה להיעלם, אבל במערב לא יכלה להישאר מחוזית בלבד. הגדול בכל אנשי-הספר הוא שהכריז: "אני סבור שאין הממשלה הזאת יכולה להישאר עד-עולם חצי עבדות וחצי חירות. היא תיעשה כולה עבדות או כולה חירות". אין לך דבר המסייע ללאומיות יותר ממגע-ומשא בתוך האומה. נידדות אוכלוסים היא מוות לצרות-אופק מקומית, והספר המערבי פעל בכוח שאין-לעמוד-בפניו לטילטול אוכלוסים ממקום למקום. התוצאות התגלגלו מן הספר ולאחור ועמוקה היתה השפעתן על החוף האטלנטי ואפילו על העולם הישן.

אבל פעולתו החשובה ביותר של הספר התבטאה בקידום הדמוקרטיה כאן ובאירופה. כמו שגרמו, הספר יוצר אינדיבידואליות. הישימון משקע את החברה המורחבת במין ארגון פרימיטיבי המבוסס על המשפחה. המגמה היא אנטי-חברתית. היא מחוללת סלידה כלפי פיקוח, ובפרט כלפי כל פיקוח בלתי-אמצעי... האינדיבידואליות של הספר קידם את הדמוקרטיה מלכתחילה.

אותן ממדינות-הספר שנכנסו לאיחוד ברבע-המאה הראשון לקיומו הביאו עמהן דינים דמוקרטיים של זכויות-בחירה, ולכך גודעו השפעות חוזרות חשובות ביותר על המדינות הוותיקות יותר שיושביהן נמשכו-והלכו אליהן. הכרח היה להרחיב את

* מיראבו בואונאפארטה ליימאר (1825—1893), נשיא הריפובליקה של טקסאס 41—1838.

זכות-הבחירה. מערבה של מדינת גיו-יורק הוא שפפה את הרחבת זכות-הבחירה בוועידה התחוקתית של אותה מדינה ב-1821; ומערבה של וירג'יניה הוא שאילץ את גלילות-החוף להכניס סעיף ליברלי יותר בנוגע לזכות-הבחירה בתחוקה שגובשה ב-1830 ולתת לגליל-הספר ייצוג הולם יותר בהשוואה לאצולה של גלילות-החוף. עליית הדמוקרטיה ככוח של ממש באומה באה עם התעצמות המערב בימי ג'קסון וייליאם הנרי האריסון, ופירושה היה נצחון הספר—על כל יסודותיו הטובים ועל כל יסודותיו הרעים...

כל עוד יש אדמה פנויה יש הזדמנות לכשרון-המעשה, והעצמה הכלכלית מבטיחה את העצמה המדינית. אבל הדמוקרטיה הנולדת מאדמה פנויה—שהיא חוקה באנוכיותה ובאינדיבידואליזם שלה, קצרת-רוח כלפי נסיון והשכלה מינהליים, ודוחקת את חירות הפרט אל מעבר לתחומים הימים שלה—יש עמה לא רק מעלות אלא גם סכנות. האינדיבידואליזם באמריקה החיר את הרצועה ביחס לענייני המימשל בצורה שאיפשרה את משטר חלוקת-השלל ואת כל הקלקלות הנובעות בעליל מחוסר רוח אורחית מפותחת. בקשר לזה אפשר לציין גם את ההשפעה שהיתה לתנאי הספר שאיפשרו הפקרות במסחר, מטבע-נייר אינפלציוני ובנקאות שאין כיסוי לשטרותיה...

אבל הנסיונות להגביל את התחומים, לשים סייגים למכירת קרקעות וליישובן, ולגזול מן המערב את חלקו בעצמה הפוליטית—כל אלה עלו בתוהו. בהתמדה התקדם ספר-ההתישבות והביא עמו את האינדיבידואליזם, הדמוקרטיה והלאומיות, והשפיע השפעה אדירה על מזרח ארה"ב ועל העולם הישן...

תנאייהם של חייה-הספר הצמיחו תכונות אינטלקטואליות בעלות חשיבות עמוקה... התוצאה היא שהאינטלקט האמריקאי חב לספר את תכונותיו הבולטות. אותם גסות וכוח המשולבים עם חריפות וחקרנות; אותה נטייה מעשית, הזריזה למצוא תחבולות; אותה שליטה מופלאה בדברים-שבחומר, הלוקה בחסר בצד האמנותי אך אדירה ביכלתה להשיג גדולות; אותו מרץ שוקק, עצבני; אותו אינדיבידואליזם שליט, שפוחו יפה להיטיב ולהרע, ועם זה אותן עליונות ושמחת-חיים שהן בנות-לווייתה של חירות—אלו הן תכונות של הספר, או תכונות שהתעוררו במקומות אחרים בגלל קיומו של הספר. מאז נכנסה השייטת של קולומבוס אל מימי העולם החדש אמריקה היא שם-גדרף לאפשרויות, ואנשיה של ארצות-הברית שאבו השראתם מן ההתפשטות המתמדת שהיתה לא רק בגדר האפשר אלא אפילו נכפתה עליהם. נביא פזיו יהיה האיש שיקבע כי עתה נעלם לגמרי אופי ההתפשטות מן החיים האמריקאיים. התנועה היא העובדה השלטת בהם, וכל עוד תהיה להכשרה זו השפעה כלשהי על העם יוסיף המרץ האמריקאי תדיר לתבוע שדה נרחב יותר לפעולתו. אך לעולם לא תשובנה עוד להזדמן מתנות כאלו של אדמה פנויה. לרגע קל, בספר, גשברים אזיקי המנהג וחוסר-המעצורים חוגג את נצחונו. אין "לוח חלק". הסיביה האמריקאית העקשנית קיימת והיא פוקדת ומצווה לקבל את תנאיה; דרכייה-המורשה לעשיית דברים גם הן קיימות; ועם זאת, למרות הסיביה, ולמרות המנהג, אכן סיפק כל ספר וספר שדה

חדש של אפשרויות, שער של מגוס משיעבוד העבר ; ורעננות, ובטחון-עצמי, ובון לחברה הישנה יותר, ואדישות ללקחיה, וקוצר-רוח כלפי הגבלותיה ורעיונותיה— כל אלה ליוו את הספר. מה שהיה הים התיכון ליוונים—משבר אויקי מנהג, מזמן חוויות חדשות, מצמיח מוסדות ושטחי-פעולה חדשים—כל אלה, ויותר מהמה, היה הספר המתרחק-והולך תדיר לארצות-הברית במישרים, ולאומות אירופה בריחוק יותר. ועתה, ארבע מאות-שנים מעת גילויה של אמריקה, כתום מאה שנים של חיים תחת שלטון התחוקה, נעלם הספר, ובלכתו נחתמה התקופה הראשונה בהיסטוריה האמריקאית.

פול ו. גייטס: סוגיות של אדמות הציבור

בארצות-הברית

באותן ממדינות המערב הרחוק של ארה"ב שבהן עדיין הממשלה הפדרלית מחזיקה הרבה אדמות בבעלות ציבורית קיימת מכבר מורת-רוח ממדיניות גיהולן של אדמות הציבור ובשנים האחרונות גברה החרדה ברחבי האומה כולה ביחס לניצולם הנאות של אוצרות-הטבע. חמישים-ושנים אחוז מן האדמה באורייגון, 63% באיידאהו, 66% ביוטה ו-86% בניוואדה עודם כסופים לניהול פדרלי. מדינות אלו וזולתן מעבר להרי-רוקיז גורסות שקווי-המדיניות שננקטו לניהולם של אוצרות הטבע בתוך גבולותיהן הושפעו יותר מדי מן המדיניות המזרחיות, שבהן לא היתה לממשלה הפדרלית מעולם בעלות על שטחים נרחבים של אדמות-ציבור או ששוב אין היא מחזיקה בהם. אותן מדינות מתלוננות שהבעלות והניהול הפדרליים מערעים במידה רצינית את המרות המדינתית בתוך המשטר הפדרלי וקווי-המדיניות הננקטים שוללים מן המדינות החדשות יותר של המערב הרחוק אפשרויות ידועות לצמיחה כלכלית שמהן ניהגו בשעתן המדינות הוותיקות יותר.

נמנה בזה כמה מן הקובלנות הספציפיות :

משהוקמו אזורים שממה בתוקף סמכותו של הקונגרס ביערות הלאומיים הוצאה קרקע-מחצבים-ויערות בעלת ערך פוטנציאלי גדול מכלל שימוש כלכלי. הפעלת סמכות ההקפאה על-ידי מזכיר-הפנים יכולה להוציא, אף גם הוציאה, אדמות-ציבור מכלל שימוש כלכלי כלשהו.

הפקעתם של מירבצי נפט-הפצלים בקולוראדו וביוטה, שיכלו להיעשות בסיס להתפתחות כלכלית גדולה.

האיסור הנמשך על רכישתם של 160 מיליון אקר על-ידי אינטרסים פרטיים באזורי מרעה הנתונים לניהולה של לשכת-גיהול-הקרקעות, אף-כי לטענתו של המערב היה החוק הנותן תוקף למניעת הרכישות האלו מכוון רק לשנים ספורות לכל היותר.

שימת קץ למעשה למשק הזעיר החפשי חרף העובדה ששפע אדמות ציבוריות מצוי עדיין ברשות הממשלה.

ואיזמינג וקולראדו אינן שמחות לעובדה שההכנסה מהחכרות מחצבים באדמות ציבוריות במדינות אלו נכנסה לקרן-ההשבתה ובעיקרה הוצאה במדינות אחרות.

בתוך כך מטיפים היו אקולוגים, משמרי-גוף ושוחרי הריפורמה הקרקעית להרחבה גדולה ביותר של שטחי הישימון בתוך היערות והפרקים הלאומיים, ליצירת פרקים לאומיים נוספים, לביטול חוק-המחצבים של 1872 המתיר כרייה ביערות לאומיים ובאתרי-גוף כדי להגן על הסגולות הטבעיות של מחוזות אלה, לחייב את המשתמשים באדמות-המרעה של הממשלה לשלם את המחיר הכלכלי בעד שימושי המרעה ולא את התעריפים הנמוכים עד מאד שהכתיבו עסקי-הפוליטיקה בעבר, וכן להגן על

זכויותיהם של אינדיאנים על שמורותיהם. בראש-וראשונה נדרשה הבטחה שלא יורשה לאינטרס אנוכי צר-אופק לרשת הכניות רבת-כליתיות הניהנות מתמיכה רחבה לניצולם של האוצרות הלאומיים האלה ולהנאה מהם. הקונגרס, שמכל צד דחקו בו להנהיג שינויים גדולים במדיניות של ניהול הקרקעות והקצאתן, ראה לו לחכמה להעביר את הבעיה הכוללת לוועדת-אדמות-ציבור שתקבל סמכות נרחבת להזמין את טובי הכשרונות שבארץ שיעזרו לה בבדיקתן ובניסוחן של הצעות אשר תוגשנה לעיונו של הקונגרס. ב-1964 הקים הקונגרס לצורך זה את הוועדה-לבדיקת-חוק-אדמות-הציבור, נתן לה תמיכה כספית נדיבה וביקש ממנה להגיש את המלצותיה בתוך ארבע שנים, ולאחר-מכן—בתוך שש שנים.

אחת התכניות הראשונות שמצאה הוועדה צורך בה לשאר מחקריה היתה היסטוריה כוללת של רכישת אדמות-הציבור, ניהולן והקצאתן ושל הצעדים שננקטו לשימורם ולפיתוחם של אותם שטחים שהופרשו לשמורות-קבע. כאדם שחקר את הבעיות האלו והירבה לכתוב עליהן משך למעלה מ-40 שנה זכיתי להכין את הסיכום הכולל הזה. כמה מנקודותיו העיקריות אני מעלה בזה.

המדיניות הקרקעית האמריקאית מאז העצמאות ועד סוף המאה הי"ט היו לה ארבע מטרות שאותן ירשה מן התקופה הקולוניאלית: (1) להביא הכנסות לממשלה; (2) לסייע להתישבותן וצמיחתן של קהילות חדשות; (3) לתת גמול לחיילים משוחררים; ו(4) לקדם את החינוך, את הקמתם של מוסדות-צדקה ואת בנייתם של שיפורים פנימיים על-ידי מענקי-קרקע. הדוגלים בכל ארבע המטרות האלו עתידים היו להתנגש ביניהם בשאלות החשיבות היחסית של כל אחת מהן ולהביא לידי נקיטת צעדים סותרים ומנוגדים.

הצורך לפרוע את החובות הכבדים שנוצרו בעת המהפכה ולא שולמו בימי הקונפדרציה הניע את תומאס ג'פרסון, הראדיקל האגרארי, את אלכסנדר המילטון, השמרן הפיסקלי, ואת אלברט גאלאטין, שייצג עמדת-ביניים, להסכים לשיעבוד ההכנסות ממכירת קרקעות לשם החזרת החוב. הוסכם שימכרו את אדמות הציבור והפדיון "יוקצה לחיסולם או לסילוקם של החובות... ויוקדש... לצורך זה בלבד". התחייבות חגיגית זו מיום 4 באוגוסט 1790 ומאפריל 1798 עתידה היתה לקשור את הקונגרס למדיניות של הכנסות עד לסילוקו של החוב. עתידים היו למכור אדמה בשטחים גדולים במכירת-אכרזה על בסיס סיטוני, וסברה היתה שאחרי-כן ימכרוה הקונים בקמעונות כדרך שהיה אביו של ג'יימס פנימור קופר בשעתו מוכר קרקע בקמעונות בספר של ניו-יורק.

חסידי האגראריים של ג'פרסון לא ששו על הדגשת ההכנסות בעת הכרעה על ייעודן של אדמות-הציבור. הם הסכימו אתו ש"בעלי-הקרקעות הקטנים הם חלקה היקר ביותר של מדינה", שקנין קרקעי הופך את הבריות לאחראיים יותר, וש"מענקים עצומים" או בעלות על שטחים גדולים נוטים ליצירת "מונופולים" שהם בלתי-רצויים מבחינה חברתית ומדינית. מבקשים היו לתת לאדם הפשוט גישה קלה אל אדמות-הציבור והזדמנות לרכוש לו בעלות מתוך ההון שאולי יצברו מעיבודו.

דבר זה היה מחייב להתיר למתישבים לבחור להם מקומות מושכי-לב, להשביחם ולרכשם במחיר מיצער כעבור שנים אחדות של החזקה ופיתוח. המתישבים בסקר לא רצו שיבואו ספסרים להתחרות עמם במכירות פומביות ולפיכך דרשו זכות-ראשונים לרכוש את אחוזותיהם במחיר-המיצער של \$1.25 לאקר. הם גם רצו שישמרו את אדמות-הציבור למתישבים-בפועל. באין ברירה, רצו שתדיחגה המכירות ככל שאפשר כדי שתהיה להם שהות לאסוף את 200 הדולר הדרושים לרביעית שלהם (160 אקר). בתוך כך רצו שלא יושמו שום סייגים על האזורים שבהם יורשו לתקוע יתד והם דרשו להרחיק במהירות את האינדיאנים מאזורים רצויים ולבצע במהירות את מדידת הקרקעות.

מחוץ לחסידים אלה של משטר קרקעי פתוח ורחב, שיאפשר לאנשים להתישב בכל אשר יחפצו, היה עוד יסוד באוכלוסיה שהיתה לו יד בעסקי מקרקעים, יערות ומחצבים. איש לא ניסה לכתוב את ההיסטוריה של עסקי הקרקעות, אבל כשאנו נותנים דעתנו על מספר הספרים, סרסורי-הקרקעות, צופי הקרקעות, סירי-היערות, הסוחרים בזכויות-קרקע, שטרי-בעלות והקלות-מס ועל מספר עורכי-הדין שעסקו בעיסוקי ספר אלה, וכן אלה שעשו הון והפסידו הון בספסרות במקרקעים, הנקל לנו לראות שגדולה היתה השפעתם של מעמדות אלה. אנשים שעסקו בקרקעות לא רצו בשום הגבלות על דרך רווחיהם, לא רצו בשום תקנות כגון אלו שהוצעו בשלב מסוים על-ידי גציב לשכת-הקרקעות, ולא רצו בחקירות פעולותיהם. מן הצד החיובי היו בעד חקיקה שתמשוך מהגרים, תספק שיפורים פנימיים ותסייע להשגת מעמד מדינתי, ויחד עם חלוצי ההתישבות שקדו לזרו פעולות שתמרצנה את ביקוש הקרקעות ואת עליית ערכן.

המטרה השלישית של ניצול האדמות הציבוריות כתגמול למשוחררי-מלחמות זכתה לתמיכתו הנדיבה של הוונגרס. משוחררי כל המלחמות, כולל המלחמה עם מקסיקו ב-48—1846, גם אם שירתו ימים אחדים בלבד, קיבלו הרשאות שאותן יכלו להמיר בקרקע, תחילה בשטחים צבאיים ולאחר-מכן בכל מקום שבו היתה אדמה ציבורית מזומנת לדורשיה. אמת, מענק-המירב של 160 אקר, שניתן לא רק לחיילים אלא גם לקצינים, קטן היה לעומת השלל הנדיב יותר לו זכו קצינים בתקופה הקולוניאלית ובמהפכה—הללו הגיעו עד כדי 15,000 אקר למאיר-גנרלים—אבל בתקופה דמוקרטית יותר נראו ההפרשים הנושנים בין הדרגות רצויים פחות. רוב-רובן של ההרשאות נמכרו במחיר נמוך בהרבה ממחיר-המיזער הממשלתי לקרקעות, ובכך הוזלה האדמה לספסרים ולאותם מתישבים שרכשו אותן.

בשלב מוקדם מאד החלו מדינות האדמה הציבורית לגלות אכזבה מן הבעלות הפדרלית על אדמות הציבור, מגיהולן הפדרלי ומקביעת המדיניות הפדרלית. הן זכרו כי נתקבלו לאיחוד של ארצות-הברית "על בסיס של שוויון עם המדינות המקוריות, בכל המובנים כאחד", ואף-על-פי-כן גמנעה מהן הבעלות על אדמות שלא הוענקו בגבולותיהן, בר-בזמן שמאסאצ'וסטס וכל שאר שלש-עשרה המדינות המקוריות שמרו לעצמן על האדמות שלא הוענקו בתוך גבולותיהן. יתר על כן,

המדינות החדשות נדרשו בשעתו לחתום על הסכם שלפיו לא תטלנה מס על אדמות המענקים החדשים משך חמש שנים אחרי מכירתן. למען תקבלנה המדינות החדשות הסכמים מעין אלה הוצע להן חלק אחד משלושים-וששה מאדמות-הציבור שבתחום-מיהן לבתי-ספר, וכן מענקים קטנים יותר למטרות אחרות. שום מדינה לא ראתה מרוצה אז מן המיקח, ושום מדינה לא ראתה אחרי-כן בהסכם שהוכרחה לקבלו כדי להיכנס לאיחוד אלא הסכם חד-צדדי. היו מדינות שניסו להניע את הממשלה הפדרלית לוותר להן על אדמותיהן ואילו אחרות התאמצו להשיג מענקים גדולים יותר. במרוצת השנים אכן גילה הקונגרס רוחב-יד יותר ויותר עד שעם קבלתה של אלאסקה לאיחוד ניתנה למדינה החדשה הזכות לבחור מתוך אדמות-הציבור שבתחומיה קצת למעלה ממאה מיליון אקר, כלומר שטח גדול פיי-שלושה ממדינת ניו-יורק. המענקים לבתי-ספר גדלו ממגרש אחד בכל עיירה לשני מגרשים כאשר נתקבלה קאליפורניה לאיחוד ב-1850, ולארבעה מגרשים כאשר נתקבלו יוטה, אריזונה וניו-מקסיקו ב-1896, 1911 ו-1912. מענקים גדולים ניתנו למדרשות חקלאיות, והחשוב ביותר—לבניית כבישים, תעלות ומסילות-ברזל, להעמקתם ושיפורם של נהרות לצרכי שיט והשקאה. כיון שמצאו המדינות דרך לקנות להן בעלות על חלק מאדמות-הציבור, כמו והעלו הרבה הצעות לשיפורים פנימיים, שקצתן מפוקפקות היו לפחות. מפוקפקת ביותר היתה המתנה של אדמות-בצה למדינות שאמורות היו ליבשן, דבר שפרשני-חוק קפדנים סברו שהוא חורג מסמכותה של הממשלה הפדרלית.

הללו שחיפשו תמיד אסמכתה מפורשת בתחוקה לכל מעשה בו יתמכו טענו כי אפשר למצוא הצדקה למענקים בשביל בתי-ספר, בשביל כבישים, תעלות ומסילות-ברזל, בנימוק שהללו יגדילו את שווי האדמות הנותרות ובזאת יביאו לממשלה הכנסה גדולה לא-פחות מאשר לולא ניתנה קרקע כלשהי במתנה. אם תינתן מחצית הקרקע לסירוגים לצורך שיפורים פנימיים והעלאת המחיר של החלקות השמורות כדי כפליים מן המיזער, לא יהיה בזה כל הפסד. הקונגרס, כיון שמצא הנמק מושלם כמעט למענקים שביקש להקצות, מוכן היה לאשר מענקים עצומים למסילות-הברזל הטראנס-יבשתיות בשנים 1871—1862.

באמצעות תהליך ההענקות היה הקונגרס עושה ניסויים בסובסידיות למטרות נכבדות שאי-אפשר היה להשיגן בלי סיוע פדרלי בצורת אדמות ציבוריות, על-כל-פנים לא בעת ההיא. בהחליטו על המתנות הנדיבות האלו מרחיב היה מעט-מעט את חווגו שלו על ייעודה של אמריקה ועל סמכויותיה של הממשלה הלאומית על-פי התחוקה. הממשלה הלאומית היא שבגתה בהכנסות ממכירתן של אדמות-ציבור את הכביש הלאומי באוהאיו. מענקי-קרקע לאומיים הם אשר איפשרו את תעלת-אילינוי-ומישיגן, זו שקדמה לתעלת-הניקוז של שיקאגו, את תעלת-סו שמשתמשה מרובים ביותר, ועוד מאות מילים של תעלות אחרות באוהאיו, אינדיאנה וויסקונסין. בזכות מענקי-הקרקע הפוזוניים של הממשלה הלאומית ניתן להקדים ולבנות את מסילות-הברזל יוניון-פאציפיק, הפאציפית-הצפונית, הסאנטה-פה והפאציפית-הדרומית.

הממשלה הלאומית היא שסיפקה במענקי-הקרקעות שלה מקור של כספים לבתי-ספר בקהילות של ספר, היא שעודדה צעדים להקמת אוניברסיטאות מדינתיות גדולות ומדרשות חקלאיות. מענקי-הקרקע הלאומיים האלה יצרו את הצורך בהקמת משרדי-קרקעות של המדינות ושל מסילות-הברזל על-מנת למכור את המענקים האלה במחירים הגבוהים ביותר שניתן להשיגם על-מנת להגשים בכלל את המטרות אשר לשמן ניתנו. בשנות ה-50 של המאה שעברה, כשרופף הקונגרס מעט את הדגש בהכנסות, הוציא כמויות גדולות של הרשאות להחזקת קרקעות שנמכרו בפחות מ-\$1.25, קבע את מחיר האדמה בהתייחס לאורך הזמן שנמצאה בשוק וצעד לקראת מדיניות של מענקי-חינם, היו המדינות ומסילות-הברזל משתדלות להפיק את הרווח הגדול ביותר שבגדר האפשר מן המענקים שלהן. בזמנו עמדו רק מעטים על הסתירה שבדבר.

הוויתור האחרון והגדול ביותר למדינות של אדמות-הציבור בא ב-1954, כאשר נענה הקונגרס לקבוצת-לחץ אדירה של חברות-נפט ומשמרי זכויותיהן של המדינות ומסר למדינות את הקרקעות שמול החופים על אוצרותיהן העצומים בנפט, גז וגפרית שקודם לכן פסק בית-המשפט העליון שהן רכוש לאומי.

שנת 1862 היתה שנת-מפנה לחקלאי המערב שפן אותה שנה החליט הקונגרס על ארבעה צעדים מרחיקי-לכת שעתידיים היו לצור צורה חדשה למפת ארצות-הברית מתוך שהקלו על בניית ארבע מסילות-ברזל טראנס-יבשתיות והרבה מאות מילים של קווים אחרים במערב ופתחו להתישבות את האדמות האחרונות הניתנות-לעיבוד בארץ. המענקים למסילות-הברזל הפאציפיות, קבלת חוק-המשק-המשפחתי שהבטיח מענקי-חינם של 160 אקר לכל המוכנים להתישב באחוזותיהם ולפתחן משך חמש שנים, וריכוזם של השבטים האינדיאנים בשמורות מצומצמות יותר ויותר איפשרו את הזינוק הגדול האחרון של האוכלוסיה מערבה, את ההעברה המהירה של הרבה מיליוני אקרים למתאכרים, ואת קבלתן של 13 מדינות חדשות לאיחוד. אי-אפשר היה להתעלם גם מן החוקים שעל-פיהם הוקם משרד-החקלאות והוענקו קרקעות לכל מדינה כדי לסייע בהקמת מדרשות חקלאיות. בכל קורותיו של המערב לא היה מעולם שילוב כזה של צעדים בשנה אחת שבתוצאותיו הניב צמיחה כה גדולה.

עד שנת 1900 רכשו להם 600,000 איש בעלות על קרקע לפי חוק-המשק-המשפחתי, והמספר הגיע ל-1,622,000 בשנת 1961. עם כל גודל נצחונם של המתקנים האגרריים בהשגת אדמות-חינם למתישבים בפועל-ממש, לא עלה בידם למנוע מכירות גדולות לספסרים, חברות-מקרקעים, חברות-בקר וסוחרי עצים. אכן, הרבה מנכסי המחצפים הגדולים של עסקי הנא (Hanna) ושל יונייטד-סטייטס-סטיל, מאות-אלפי האקרים של ארני-דוגלאס עשירים, ארני-פונדירוזה ואחוזות העץ-האדום של חברות ואיר-האזור וג'ורג'יה-לאמבר וקיסרויות הנפט והבקר הענקיות של קאליפורניה בימינו קמו לאחר 1862.

עם הנהגתה של חלוקת המשקים חינם, לא נעזב מושג ההכנסות. אדמות שכבר הוצעו

ושטחים גדולים שעתידים היו להימכר באכרזה פנויים היו לרכישה בכל שטח שהוא במחיר \$ 1.25 לאקר, או בפחות מכך למי שניצל פרסי-קרקע או שטריי-בעלות-זמנית. במקרה שהעדיפו בעלי המשקים ליטול את הבעלות כתום ששה חדשים של חוקה, יכלו להמיר את רישומי 160 האקרים שלהם ברישומי-מזומנים על-ידי תשלום \$ 200. חוק-אדמות-המדבר של 1877 הציע למתישבים אדמה צחיחה בשטחים של עד 640 אקר אם יעבירו אליה מים וישלמו \$ 1.25 לאקר. לפי חוקה-העץ-והאבן של 1878 אפשר היה למכור 160 אקרים אדמה במחיר \$ 2.50 לאקר, להלכה לתושבים שבקירבת-מקום, בעבור העץ או האבן לצרכי-בנייה. למעשה, קיבלה הממשלה ממכירות אדמה ומהחכרות מחצבים אחרי ראשית תלוקתן של אדמות-חינם הרבה יותר ממה שקיבלה קודם-לכן. אמת שלאחר 1862 היתה ההכנסה מאדמות-ציבור אחוז קטן מאד מהכנסתה הכוללת של הממשלה, בניגוד לשנים קודמות שבהן הגיעה ל-48% בשנה אחת. ההכנסה שוב לא היתה מטרה חשובה, אף שהיו אנשים כמו קארל שורץ שסברו כי יש לשלם בעד אדמות-יער מחיר הוגן בהשוואה לערכן.

הקונגרס הוסיף לתת מענקים למדינות, ברוחב-יד גובר-והולך. אף-על-פי-כן אחרי 1860 לא קיבלו המדינות החדשות אחוז כה גדול מאדמתן כמו שקיבלו פלורידה, לואיזיאנה, מישיגן או ארקנסו שקיבלו את שטחיהן הבעתיים והמוצפים על-פי החוקים של 1849 ו-1850. יתר על כן, הקונגרס שם היה סייגים למחיר בו תוכל הקרקע להימכר. לגבי "מדינות-האומניבוס"—צפון ודרום דאקוטה, מונטאנה או וושינגטון—שנכנסו לאיחוד ב-1889, היה מחיר-המיוער \$ 10 לאקר. הנה כי כן, בעוד הממשלה הפדרלית נותנת אדמה במישרים למתאכרים מחייבת היתה את המדינות לעכב את המענקים שלהן עד שתוכלנה למכור אותם במחיר-המיוער שאותו קבעה.

באותה מידה קשה היה לישב את המענקים למסילות-הברזל עם המדיניות של אדמות-חינם. מסילות-ההתנחלות עשו פירסום נרחב לקרקעותיהן באירופה ובחלקים הוותיקים יותר של ארצות-הברית, והביאו הרבה אלפי מתישבים לקנות את אדמותיהן ולפתח אותן. היתה לפחות חברה אחת של מסילות-ברזל שהחזירה לעצמה את מלוא המחיר המקורי של בניית המסילה ממכירות הקרקעות שלה, ואחרת הצליחו כמעט באותה מידה.

לצורך עיון בהצעות-חקיקה בנוגע לאדמות-ציבור נזקק הקונגרס תחילה לוועדות מיוחדות ואחרי-כן, ב-1805, הקים הבית ועדה מתמדת לאדמות-ציבור וב-1816 הלך הסינאט בעקבותיו. דומה כי היו הסדרים של שיתוף-פעולה הדוק למדי בין לשכת-הקרקעות-הכללית, שהוקמה ב-1812, לבין ועדת-הסינאט-והבית לאדמות-ציבור, אם גם יש לומר שהקונגרס הרגיו את פקידי הקרקעות, במיוחד בתקופה הראשונה, בזה שביקש תדיר מספרים מפורטים על האדמות שנמדדו, הוצעו וגמכרו, או על הגביות. כל כמה שהיו הידיעות הכרחיות בתיכנון לצורך חקיקה, הרי איסופן על-ידי מדינות וטריטוריות בפירוט שאותו ביקש הקונגרס חייב להקצות למשימה את הפקידים המועטים מדי, שממילא כבר מפגרים היו בעבודתם הסדירה. על-ידי כך

נדחתה עוד יותר התקוה להדביק את הפיגור בהוצאת פתבי-זכויות, הכרעה ברישומים שנויים. במחלוקת, שיגור ספרי-אחוזה ומילוי שאר חובות מכבידות של תיסק. בדרישותיו לדו"חות היה הקונגרס מעמיס בקלות-דעת התחייבויות על הלשכה, אך בבוא הזמן לאשר הקצבות לתוספת פקידים ולהעלאת משכורות לדרגות המקובלות בשאר מוסדות ממשלתיים, על-מנת להשיג סגל בעל כושר טכני מעולה יותר, לא מיהר הקונגרס להיענות. מיגע הוא לחזור ולקרוא את הדו"חות של נציבי לשכת-הקרקות הכללית, אשר שנים על שנים העלו על ראש המלצותיהם את הצורך להגדיל את הסגל ולהעלות את המשכורות בו-בזמן שהיה צורך דוחק בתיקונים אחרים כה רבים. אף-על-פי-כן היה הדין עם הנציבים, שכן קודם-כל דרוש היה ניהול טוב יותר—ופירושו של זה היה כוח-אדם מוכשר יותר.

בינתיים נעשה ענין הקנייה הסיטונית של אדמות-ציבור, פירצולן, תיכנון-ערים ומכירה קמעונית של שטחים חקלאיים קטנים ומגרשים אחד העסקים הגדולים ביותר שבארץ, שממנו העשירו רבים מאילי-ההון שלה. עם שגדלה האוכלוסיה באזורים הוותיקים יותר ואנשים גהרו אל החדשים האמירו המחירים מחמת הביקוש לקרקעות, ונתגלו הזדמנויות נהדרות לעשיית רווחים על-ידי חיזוי צרכים קרקעיים לעתיד-לבוא. הספסרות בקרקעות היתה אחד הגורמים הראשונים שפעלו מאחרי ייסודן של המושבות. רוב המיסדים, החל בג'ון וינתרופ וגמור בג'ורג' וושינגטון, השקיעו במקרקעים, ומעטים מהם חשבו על התנגשות-אינטרסים אפשרית בין ההשקעות שלהם לבין החוקים או הנהגים המינהליים שבהם תמכו ואשר איפשרו את עליית המחירים. עם שנפתחה הדרך להענקת קרקעות לצרכי תעלות, כבישים ומסילות-ברזל מצאו רק מעטים דופי כלשהו בתמיכה בחוקים שיעלו את שווי אדמותיהם לאורך נתיביהם של מפעלים מוצעים. הרבה מחברי-הקונגרס תמכו בחוקים שהבטיחו להם רווחים גבוהים על השקעות שהשקיעו קודם-לכן באדמות-ציבור. מתישבים שהונם היה מועט יותר והשפעתם המדינית קטנה יותר יכלו להקדים את בואם של מהגרים לאזורים על-ידי רכישת חלקת-רביע נוספת או לפחות על-ידי נסיון לשלוט בה באמצעות שותפות בתביעת-חזקה. קטני הארץ וגדוליה כאחד שלחו ידם בספסרות בקרקעות. לא די שניסו מתישבים במערב לצבור בדרכים כשרות וחוקיות אדמה רבה יותר ממה שיכלו לפתח בהון ובכוח הפיזי שברשותם, אלא שגם מוכנים היו לנצל לרעה את חוקי-המקרקעים ולנצל את הפרצות שבהם, את קילקול-המידות של פקידים מקומיים, ואת חמדת-הבצע של פקידי החקירות. בכמה אזורים הגיעו להתנהגות מסוג זה מכוח העובדה ששטח האדמה שיכלו להשיג מן הממשלה על-פי חוק לא היה יחידה משקית גדולה דיי-הצורך; במקרים אחרים היו אלה מתישבים מזדומים, שרכשו אדמות בשביל חברות-בקר גדולות או בשביל ספסרים. לכאורה ברור הדבר שהמתישבים במערב נשאו עיניהם לשוד וגזל ככל שהיו הדברים אמורים באדמות ממשלתיות.

השניה במטרות הראשונות—לסייע לצמיחתן של קהילות חדשות—מעולם לא נשכחה. האינטרסים העסקיים במדינות החדשות והמתפתחות השתדלו תדיר למשוך מתישבים

ומוכנים היו למנוע כל פעולה—ואפילו להעלים את האמת—שתוכל לעכב את ההגירה, ההתישבות והפיתוח. לפני 1902 גרסו רבים מיושבי המערב כי יש לשמור את כל אדמות הציבור לאיפרים ובשום-פנים אין למכרן לספרים נפקדים. ב-1889 הצליחו לשים קץ למכירות ללא-הגבלה וב-1891 הפסיקו את המכירות במזומנים, אף כי נמשכו חילופי-קרקע ומכירות של אדמות-מדבר. לאחר-מכן ביקשו להפנות למעשה את כל ההכנסות מן המכירות האלו לקרן לבניית סכרים ומאגרים על-מנת לספק מים להשקאת אדמות צחיחות. השבחת קרקעות הפכה עד-מהרה להיות ענף אדיר שהביא למדינות הצחיחות-למחצה אוכלוסייה חקלאית וכן גם אפשרות לפיתוח תעשייה ולצמיחה עירונית.

בדיעבד עשויים בעלי-בקורת לראות שנעשו הרבה שגיאות בחקיקה לניהולן וחלוקתן של אדמות-הציבור. חוקים רבים מדי עוצבו במידה רבה תוך כדי שאון ומהומה של יפוח באולם הסינאט או הבית תוך כדי הוספת הרבה תיקונים, השמטות ושינויי-נוסח בלי שימת-לב קפדנית לתוצאותיהם של שינויים אלה. כאשר יושרו ההדורים בין הגרסות של שני הבתים בהתייעצות והחוקים הוחזרו לאישור סופי, היתה השעה דוחקת לעתים קרובות והם אושרו במהירות יתירה. סעיפי-משנה כמוסים, שינויי-הוראה דקים, נטילת סמכויות שדרושות היו לפקדי-מינהל למילוי תפקידיהם ביעילות, היו תופעות שכיחות למדי. הואיל ומאז 1854 לא זוה הממשלה מן המחיר של \$ 1.25, היו הקונים רוכשים רק את מיטב הקרקעות. בשילוב עם פתיחתם המהירה של אזורים חדשים לקנייה ולהתישבות, היה המחיר הנוקשה מסייע לפיזור הרחב של ההתישבות, מעכב את בואם של מוסדות חברתיים והודף את גבול ההתישבות הרחק אל תוך שטחי האינדיאנים, דבר שהצמיח חיפוכים ומלחמות.

הסיווג והשיומה של אדמות הציבור לא באו בחשבון לפני 1870, אך לאחר-מכן אפשר היה להשיג כמה הישגים אילו היתה מנהיגות קונסטרקטיבית יותר. אפשר היה להקפיד יותר על צימצום הקמתם של משקי-משפחה חדשים לאזורים שבהם כמות הגשמים מספקת, וכנגד זאת לאסור עליה באדמות השחונות-למחצה שממערב לקו-האורך 102 ובגלילות המיוערים עד מאד של מדינות האגמים העיליים, הרי-הרוקזי וחוף האוקינוס השקט. צריך היה לתקן או לבטל, כמו שהמליצו כל הנציבים בזה אחר זה, את חוקי-הקרקעות, ובכללם חוקי המשק המשפחתי, גידול-העצים ואדמות-המדבר ושאר צעדים שננקטו כביכול למען המתישבים, כדוגמת חוק-העץ-האבן וחוק-מקום-היער, וזאת לאחר תקופת-נסיון תחילית אך קצרה. חוקי זכות-הפקדימה-בקנייה וחוק-גידול-העצים בוטלו ב-1891 אבל הקונגרס הרשה להמשיך בהפעלתו של חוק-העץ-האבן, למרבה רוגזתם המתמידה של הנציבים. בדרך-כלל היו רשמי-הקרקעות, מקבלי-הנכסים ומנהלי-המדידות אחראיים לפני המנהיגות המדינית המקומית והכל-ארצית שנתנה להם את מינוייהם, ולעתים קרובות מדי, אם היו המנהיגים המקומיים מעורבים בעסקי העץ או בענף הבהמות, יושבו ניגודי האינטרסים לטובת האינטרסים ולא דווקא לטובת הממשלה. נתאפשרה צירתן של אחוזות גדולות-חלקן בידי תאגידים וחלקן בידי יחידים—של אדמות-

יער, אדמות-מרעה ואפילו אדמות חקלאיות, ולפרקים היה מקום לדאגה מפני שאחוז החוות שבידי חוכרים היה עולה-והולך במהירות. ואולם חרף כל הליקויים בניסוח חוקים, פקידי-הקרקעות הבינוניים והמושחתים לפעמים, המאמץ המתמיד של מתישבים, ספסרים בעלי-ממון וחברות-מקרקעים גדולות לרכוש אדמות בסיטונות בעבור תוספת-הערך שאולי יפיקו מהן שלא-בדין, דומה כי משטר-הקרקעות הפדרלי פעל יפה עד להפתיע. מחוץ לדרום של מגדלי-הכותן, שבו שרר לפני 1860 משטר המטעות ולאחר-מכן משטר האריסות וחכירת-היבולים, היו חקלאים זעירים רוכשים אדמות-ציבור מתאימות והאריסות היתה שכחה פחות. אם נתעלם ממדינות הדרום, הרי עד 1880 הוקמו במדינות של אדמות-הציבור בסך-הכל 1,738,176 משקים ורק בארבע מדינות—קאליפורניה, אורגון, קולוראדו וניוואדה—היה הגודל הממוצע של המשקים עולה על 160 אקר. 1,381,406 מן המשקים האלה, 80% מסך-הכל, הופעלו על-ידי בעליהם. הרי זו הוכחה טובה לכך שמענקי מסילות-הברזל, האדמות שניתנו מתנה למדינות ואפילו הרכישות הספסריות היו מתחלקים-והולכים למשקים חד-משפחתיים. להוציא את אילינוי ואת איובה, דומה כי האריסות היתה במידה רבה תוצאה מהעברת בעלות מדור לדור.

ב-1900 כבר התפארו המדינות של אדמות-הציבור—שוב, להוציא את הדרום של הכותן—ב-2,404,968 משקים, ש-70% מהם הופעלו בידי בעליהם. עדיין אפשר היה לומר דבר, שנכון היה עוד יותר ב-1880, והוא שבסופו של דבר הגדילה חלוקתה של נחלת הציבור את המעמד של בעלי-הקרקעות הזעירים, כשאיפתו של ג'פרסון בזמנו.

לפני תום המאה הי"ט החלו הרבה בעלי-חשבון לעמוד על ערכם ומשמעותם העתידה של אוצרות הטבע שהוחזקו בידי הממשלה הפדרלית ועל הצורך לשים לב יותר לדרכי ניהולם וחלוקתם. לאחר 1900 נשתקף הדבר ברצינות הגוברת שהושקעה בניסוחם של חוקי-קרקעות חדשים. יתר על כן, אף כי עד 1933 היו המודדים-הכלליים, הרשמים ומקבלי-הנכסים מלשכת-הקרקעות חלק משיטת-החיסוי [כלומר: חלוקת משרות על-ידי המפלגה המנצחת במדינה או בנפה], הרי השקדה על תקנת הפקידות הממשלתית והטבת המשכורות ששולמו לעובדים אלה העלו טיפוס טוב מעט יותר של פקיד, ותעיד על כך היא התמעטות הבקורת על פעולותיהם. כאשר אמנם פרצו שעורריות היתה האחריות רובצת על האנשים בצמרת, לא בדרגים הנמוכים יותר של נושאי-משרות.

עוד תוצאה מן העלייה בהערכת השווי של נחלת הציבור, ייחודה והיקפה המתמעט—על יערותיה, חיות-הבר שבה, פלגיה הזפים ופינות-החמדה שבה—התבטאה בכך שהבריות החלו להקשות אם אמנם בכל עת תמיד בעלות פרטית עדיפה על ציבורית. הידלדלותם המהירה של היערות העתיקים במדינות-האגמים הצמיחה את החשש שבתוך ימי דור אחד או פחות מזה—אם יימשך שיעור הכריתה של הימים ההם—תצטמק האספקה עד כדי כך שיהיה הכרח להזדקק ליבוא מארצות אחרות. תשומת-

הלב נמשכה לניהול-יערות מדעי כפי שהיה נהוג בחוק-לארץ. לשימור הטבע הטיפו הן שוחרי-נוף—שביקשו לנעול אי-אלה אוצרות כגון יוספייט ויילוסטון על-מנת למנוע מכל-וכל את ניצול עצייהם, מחצבייהם או כוח-המים שלהם ולהשאיר שכיות-טבע אלו בבעלות הציבור לדורות יבואו—והן המטיפים לניהולם וניצולם המדעי של היערות, המחצבים וכוח-המים. רבים התקשו לקבל את המושג של שמורות-קבע. וכי לא נשענה גדולתה של אמריקה על החירות לנצל בלי התערבות ממשלתית? אף-על-פי-כן הוקמו מספר גנים לאומיים עוד לפני קבלתו של חוק-שימור-היער-הלאומי של שנת 1891. חוק זה הוא שאיפשר את הצעדים הראשונים בפיתוח תכנית של שימור לפני צאת המאה.

אמת, שלושה נציבים של לשכת-הקרקעות-הכללית וקארל שורץ, שר-הפנים בשנות 1881—1877, ערים היו לעקיפתם של חוקי-מקרקעים שאיפשרה את רכישת מיטב אדמות היער, המחצבים והמרעה וריכוזן באחוזיות מונופוליסטיות גדולות, והם ניסו לבלום את הקלקלות על-ידי גהלי איפוף חמורים. לרוע-המזל הרי הקונגרס, שוועדותיו לאדמות-הציבור היו מלאות אנשי-מערב שציידו במדיניות קרקעית מתירנית כדי לורז את המעבר לבעלות פרטית, סיכלו את כל המאמצים הללו על-ידי שנתנו היתר לכריתת עצים סיטוגית באדמות-הציבור וסירבו לסתום את הפרצות המרובות בחוקים שנועדו, לדברי מנסחיהם, לתועלתם של מתישבים-בפועל בלבד. שורץ ושלושת הנציבים עמדו יחידים במערכה להגנה על אדמות-הציבור נגד חסרי-התרבות אשר בימי הנשיאים האריסון ומקינלי הכחידו כמעט כל זכר לפעלם המבורך.

תיאודור רוזוולט הביא לתנועת שימור-הטבע מנהיגות לאומית חזקה, כושר דראמתי לעורר את התעניינות הציבור, וכן הבנה של סמכויות הנשיאות והדרכים לניצולן לשם קידום המטרות בהן צידד. רוזוולט, שאותו המריץ, לימד והלהיב גיפורד פינציט, הגדיל פי-שלושה את שטחי היערות הלאומיים, העבירם לרשות משרד-החקלאות שגונן עליהם מפני בוזים תאבי-בצע, אסר את הכניסה לשטחים נרחבים של אדמות מחצבים, שימר אתרים של כוח-מים בידיים פדרליות, חייב בוקרים לשלם דמי-שימוש בעד מרעה ולספק כספים להגנתן ולשיפורן של אדמות-המרעה הציבוריות, ושידל את הקונגרס לדאוג למכירתם של עצי-יער בשלים לכריתתה ולהשתמש בהכנסות לניהול היערות.

רוזוולט ופינציט היו צמד שאין לו אח ודוגמה בהיסטוריה האמריקאית במניעת ביותם של היערות הלאומיים ושימורם לדורות העתיד. שימור הטבע בניהול מדעי נעשה המטרה החמישית של המדיניות הקרקעית האמריקאית—ובעיני רבים, המטרה המכרעת במשקלה.

הנהגת הנשיאות והקונגרס חברו יחד בקבלת חוק-האדמות-החדשות של 1902, שייחד את ההכנסות ממכירתן של אדמות-הציבור לבניית סכרי-ענק ותעלות-השקאה לגאולת מיליוני אקרים אדמות צחיחות לחקלאות. מאז 1902 הוצאו כמה וכמה ביליוני דולרים על הקמת סכרי-כוח גדולים, איגום כמויות עצומות של מים, והשקאת

כמה מיליוני אקרים אדמה פוריה במים הללו. אף כי נעשו הרבה שגיאות חמורות בהגשמתה של מדיניות ההשפחה, עלה הצד הקונסטרוקטיבי בפיתוח המערב על כל התקוות, להוציא תקוותיהם של ברוכי-החזון ביותר מבין היוזמים הראשונים. מאז 1909 הוקמו הרבה גנים לאומיים, חופיים ואזוריים שממה נוספים, הורחקה יד המנצל מאֵפו והקניין-הגדול (להוציא את סכר גלן-קניזן), וחלק מן העצים האדומים הנמצלים ביותר של קאליפורניה הצפונית מתערה עתה בגן לאומי חדש. האמריקאים ערים יותר לצרכים המוגדלים בקרקע לנופש, ליתר זהירות בניצולם ובשימורם של אוצרות-הטבע הנמצאים עדיין בבעלות ציבורית.

במאה העשרים צצה מטרה ששית שנעשתה בסיסית ביותר בקביעת המדיניות הקרקעית. תחת לחשוב על הערך הכלכלי של קרקע מצד ניצולה הטוב ביותר—בין כאדמת מרעה ובין כאדמה לייעור, הגנת מקורות מים, נופש, שימור אדמת-בר, מכרות, תעשייה או אתרים לשכונות עירוניות—היעד המודרני רב-התכליות הביא בחשבון את כל הגורמים האלה, ועל בסיס רחב זה אפשר לקבוע את שימושו העתידי של כל שטח מסוים.

שימור-הנוף היו לו מליצי-יזושר בכל חלקי הארץ, אבל במדינות שבהן נשאר שטחים נרחבים של אדמות ציבוריות היתה התמיכה עד לזמן האחרון פושרת יותר מאשר במקומות אחרים. מה טעם, אמרו יערנים מן החוף המערבי, יש למנוע יערות ציבור ממכירה ומפירתה ב-בזמן שאין מגיעה זו חלה בתחומים אחרים? מה טעם להשאיר את אדמות-המרעה בבעלות פדרלית ומה טעם ינהלו מוסד השוכן בווישינג-טון. מה טעם להשאיר בבעלות פדרלית 86% מכלל האדמות של ניוואדה, 66% של יוטה, 64% של איידהו, להוציאן מרשימות המסים המקומיים, להציל את עציהן מן הפורת, למנוע את אדמות-המרעה שלהן מן הנוקד או הבוקר שאין להן אחיזה של רכוש מקומי, מה טעם יפתחו גופים ציבוריים את אתרי הכוח החשמלי ויהיו פטורים ממסים מקומיים? לשעבר ניהלו המדינות שלא-כהלכה את הקרקע שהוענקה להן וחילקו אותה באורח בזבזני, אבל במאה הנוכחית היו רבות מהן מיטיבות לנהל את המקרקעים שלהן לא-פחות מן הממשלה הפדרלית. אנשי-המערב האלה החלו לחשוב שהאדמות הפדרליות הנרחבות שבגבולותיהן, השמורות או המוצאות מכל רישום, מעכבות את התפתחותן, מאיטות את התקדמותן ומשאירות אותן משועבדות למימשל רחוק שאינו מסוגל להבין את צרכיהן. לעתים קרובות מאד שכחו כי חלק הגון מן ההכנסות מפרייה, כריתת-עצים, מרעה ופיתוח הידרו-חשמלי באדמות הציבור מוזרם לפיתוח והשפחה או לבניית כבישי-גישה ושאר שיפורים בתחומיהן, או להספקת מים לערים ולתעשיות.

ולבסוף, כשאנו באים להעריך את המשטר הקרקעי האמריקאי, הרי השאלה המתחייבת היא לא אם קיבלו המזרח והמערב את חלקם ההולם בנחלת הציבור או בהכנסותיה, או אם קופחו מדינות-המערב והוצרו צעדיהן בכך שלא העניקו להן את כל האדמות שבגבולותיהן. השאלות הן אם יכלו מתישבים רעבי-קרקע להתבסס קבע על אדמות שבגבולותיהן. השאלות בטוחות על משקים שגדלם נוח להפעלה, אם נוצלו מתאימות בזכויות-בעלות בטוחות על משקים שגדלם נוח להפעלה, אם נוצלו

המחצבים, היערות ואפרי-המרעה ביעילות בלי ביזבוז-יתר, ואם נחזו והובטחו האינטרסים ארוכי-הטווח של אומה צומחת וגדלה. דרגות שונות של ענין עוררו אדמות-הציבור בחברה בשלבי התבגרותה השונים. בפרק-זמן מסוים נתנה הממשלה דעתה רק על ההכנסות והציבור נתן דעתו בעיקר על זכויות-שטח לקרקע טובה למשקים. לימים חשוב היה תחילה לפתח, ואחרי-כן לשמר, את אוצרותיה הטבעיים של הארץ בעצים, מחצבים, גפט ומים. כיום הארץ כמרחב-מחיה וכמרחב-משחק לובשת ערכים חדשים. האוכלוסיה האמריקאית הניידת יותר, אשר בה המזרחי של היום הוא המערבי של המחר, נוטה למחות גישות מחוזיות ואזוריות שחשובות היו לשעבר.

ג'יינוס א. פילד: אנריקה והמזרח הקרוב במאה התשע־עשרה

מן המפורסמות הוא, כמובן, שכתובת היסטוריה משקפת את עמדות ההיסטוריון ואת הבעיות של זמנו. במאה העשרים היתה השפעת־גומלים זו בין תנאי ההווה לפרשנות העבר גיפרת במיוחד בארצות־הברית. על הכל, עמוקה היתה השפעתה על כתיבת ההיסטוריה של יחסי־החוץ האמריקאיים.

בבוא העשור הראשון למאה הזאת, בעוד אומנתו של ההיסטוריון לובשת צורה וההתעניינות בעבר מתמסדת, כבר הגיעה ארצות־הברית למלוא היקפה הטריטוריאלי. שורה של סיפוחים הרחיבה את תחומן של שלש־עשרה המדינות הראשונות מערבה עד לאוקינוס השקט; עם רכישת אלאסקה וקניית סאמואה האמריקאית ואיי־האוואי קם ספר במרכז האוקינוס השקט; המלחמה עם ספרד קידמה את הדגל לתוך המזרח הרחוק. היסטוריה זו שמהלכה מערבה, שהמפה כשלעצמה מעידה עליה כמאה עדים, חזרה ואישרה את השקפתו של הבישוף ג'רקלי כי "מערבה יתנהל גתיבה של קיסרות"; המסקנה בתחוקה מתוך כתביו של פרדריק ג'קסון טרנר, השמים את הדגש בהשפעתו של הספר הנמצא בתנועה מתמדת; היא נסתייעה בשני הצדדים שבלטו ביותר בעת ההיא במדיניות־החוץ של ארצות־הברית—תורת־מונרו ההגנתית באוקינוס האטלאנטי וההתחייבות הקדומנית על מדיניות "הדלת הפתוחה" בסין. אין תימה אפוא שלבסוף נצטיירה התנועה אל "גלילות שקיעת השמש" כמפתח לעבר האמריקאי, לא רק ביבשת צפון־אמריקה פנימה אלא גם ביחס לעולם החיצון.

למעשה, כמובן, בשנים הראשונות לעצמאותה לא היתה ארצות־הברית כמעט אלא מחרוזת של מושבות־חוף. כאשר הביטו האמריקאים החוצה אל העולם, לפאת־מזרח הביטו. אף שפמה חוזי־חזיונות מדור המהפכה יכלו לשאוף להתפשטות, שבסופו של דבר תגיע אל קצה רחבה של היבשת, הרי הים וחופיו הם שהיו המוקד בשנים הראשונות. הארץ היתה חלק מן הציביליזציה האטלנטית, ובמידה מרובה נצטמצמו האינטרסים שלה, בעיותיה, שאיפותיה והשפעתה בתחומי העולם האטלנטי.

הגישה האמריקאית אל העולם הזה—ולאחר זמן, אל מה שמחוצה לו—היתה תרכובת של נסיון, פילוסופיה וכוח. ההצלחה במלחמה ובכינון דפוסי־פעולה של מימשל ריפובליקאי סייעו לאמונה בוטחת ורגישה שנקודת־המוקד של ההיסטוריה כבר עברה לאמריקה וכי תקופה חדשה אכן החלה; נסיון השנים האלו הדגיש את החשיבות המרכזית הנודעת להגדרה־העצמית של העמים ולזכויותיהן של אומות קטנות, ואת האיום המתגלם במעצמות הגדולות של אירופה. לקחי הנסיון נתחזקו מתוך הלך־המחשבה האמריקאי, שהיה תרכובת של מחשבת ההשפלה והמשנות הדתיות של "ההתעוררות הגדולה": הפילוסופיה שמה את הדגש ביחיד ובגזע האנושי כאמיתות הנצחיות והורידה מגדולתן את הממשלות הלאומיות, שלכאורה אך פילגו ודיכאו את

האדם; הדת הורתה את חשיבותה של "גדיבות חסר-פניות", של החובה המוטלת על היחיד לעשות טוב. בארץ עניה ונחשלת היה הכורח מטעים את מעלותיו של המדע השימושי, המקל את פעולת התרושת והמסחר כאמצעי לאיחודן של האומות ולטיפוח הקידמה והציביליזציה. יש להדגיש כי חשיבותו של המסחר בשום-פנים לא היתה תיאורטית בלבד: הנסיון הגדול יוכל להחזיק מעמד רק אם יתפשטו היבוא וענף התובלה ויוכלו לספק את הכסף לכיסוי היבוא והפיתוח ולמימונה של ממשלה שכמעט כל הכנסותיה באו לה מתשלומי מכס.

המאמץ להרחבת המסחר ולהגנתו בהכרח היה אפוא מלכתחילה תחום-פעולה ראשון-במעלה לארצות-הברית. כאשר ביקשו אנשים להיטיב את מצב העולם ואת מצבם שלהם על-ידי פיתוח הארץ, קידום המסחר, יצוא כישורים ומעשים טובים, שקדה הממשלה לתמוך בהם. חווי-מסחר נדונו עם אומות העולם האטלנטי, וזכויות של גייטראליות הוגנו כנגד הצדדים-הלוחמים האירופיים, נהר-מיסיסיפי נפתח לסחורות היצוא של המערב הישן, ואזורים חדשים נפתחו לחילופי סחורות. ככל שהיו הדברים אמורים בחלקי העולם הלא-אירופיים, היה המשא-ומתן על חוויים מפליג-והולך מזרחה: תחילה לים התיכון, אחר-יכן לאוקינוס ההודי, ולבסוף למזרח הרחוק. הן בשיטות של גיהול המשא-ומתן הן בפיתוח מכלול העשיות והעמדות האמריקאיות שנתלו להתרחבות המסחר, היה הים התיכון במובנים הרבה בית-הספר לכל מה שבא אחר-יכן.

בשנים הראשונות לקיומה של הריפובליקה הצביע הצורך בענפי סחר חדשים—שהחריף מחמת הרחקתה ממסגרת הקיסרות הבריטית—על הים התיכון, בתוך שאר מקומות. בתקופה הקולוניאלית פירנס חבל זה סחר מועיל, ובשנים שלאחר העצמאות הסתעף המסחר במישרים לאיזמיר. אבל העצמאות הביאה עמה גם בעיות. אבדה ההגנה שסיפקו בזמנו החוויים הבריטיים נגד שודדי-הים של צפון-אפריקה, וארצות אחרות לא היו מוכנות ליטול דאגה זו על עצמן. אף כי ב-1787 הושג חוזה עם מארוקו, הרי שליטיהן של אלג'יר, תוניס וטריפולי נמצאו נוחים פחות לרצות. בעקבות תפיסתן של ספינות-סוחר אמריקאיות ומכירת צוותיהן לעבדות החלה שורה יגעה של משאות-ומתנים ושולמו דמי-כופר ועגושים. אבל נוהל זה עורר מרירות בלבם של פטריוטים, ולאחר שנתגלעו קשיים חדשים ביחסים עם אלג'יר ב-1794 נתקבל חוק להקמת צי. הקשיים בים עם הצרפתים הירבו להדאיג את המימשל של אדמס, אך עד שהגיע ג'פרסון לשלטון פגו קשיים אלה. הנשיא החדש, שלמרות המשפט-הקדום האגררי והאנטי-מסחרי של כמה מתומכיו ידע אל-נכון את חשיבות הסחר הימי, מיהר לפעול. בחודש הראשון לשלטונו הוצאו פקודות לשיגור שייטת אל הים התיכון. לא ארכו הימים והמימשל החדש הסתבך בבעיות הקשות של מלחמה מעבר לאוקינוס.

גיהולה של המלחמה עם טריפולי שיקף את העמדה האמריקאית כלפי העולם החיצון. למטרות הלאומיות של שיחרור השבויים ושימת קץ לתשלום מס-עובד נתלו מטרות רחבות יותר. במאמצייהם לשדל את השלטונות הברבריים שטובתם שלהם

עצמם מחייבת להמיר את התהליך הכלכלי הפרימיטיבי של שוודים בסחר לגיטימי, ובשפתם פעולה עם מעצמות קטנות כגון שבדיה ונאפולי, פעלו האמריקאים כסוכניה של קהיליית-הסחר הבינלאומית בחסד עצמם. וחרף כל המרץ שהושקע במאמץ הזה להשפיל את העולם הלא-אירופי, הרי התנהל—בדומה למדיניות האינדיאנית מבית—על מישור נפרד מזה של היחסים עם המעצמות הגדולות. התחדשות המלחמה באירופה והאיום של צרפת בניו-אורלינס היה בהם כדי לעורר את ג'פרסון לחשוב על זיווג עם הצי והאומה הבריטיים; הדבר לא הפחית במאומה את המאמץ מול חופי טריפולי.

בכל-זאת, לא מיהרה ההצלחה לבוא. לגבי ממשלה כה צעירה וחסרת-נסיון התברר שניהול מלחמה במרחק שכזה הוא מעמסה ניכרת מבחינה מינהלית וממונית. אך ברבות הימים התגברו על כל הבעיות: ההסגר הנמרץ שהטיל הקומודור פרבל (Preble) על טריפולי, והמסע האגדי של איטון מאלקסנדריה לדרגה, עשו את שלהם, וב-1805 נכרת חוזה-שלום מתאים. אף כי הקשיים שהתעוררו אחר-יכן בין האמריקאים לבריטניה-הגדולה העמידו את האלג'ירים בנסיון והביאו לתפיסת עוד כמה שבויים, עדימהרה נמצא פתרון למצב זה כאשר ב-1815 הושב השלום על כנו ונתאפשר שיגורה של שייטת אמריקאית אדירת-כוח.

בהשוואה לחבלי-ייסוריה של אירופה בשנים הללו, היו צרותיהם של האמריקאים עם הברברים קלות למדי. בכל-זאת, היו להן תוצאות רבות-משמעות. הפעלת הצי לעזרת המסחר הצדיקה את המניעים שהביאו להקמתו. עלילות-הגבורה של דיקאטור (Decatur) וסומרס ואיטון ליבו את הפטריוטיות האמריקאית מבית; הצלחתה של ארצות-הברית בחיסולו של מיטרד שמעצמות אירופה השלימו אתו שנים רבות הרימה את קרנם של האמריקאים בחוף-לארץ. כתוצאה מן הפעולות בים התיכון זכתה הרמה הגבוהה של הבנייה הימית האמריקאית—ששליטי הברברים עמדו עליה מכבר—להערכה כללית, ובתוך כך קנו להם קציני-צי אמריקאיים נסיון מועיל במגע-ומשא עם שליטים בלתי-אירופיים.

היו לכך השפעות גם על המדיניות לטווח ארוך. הפטריוטיות, שיקולים של יוקרה, הדאגה למסחר והאפשרות של סיבוכים נוספים עם הברברים הבשילו את ההחלטה להחזיק כוח ימי בים התיכון. להוציא פרקי-זמן קצרים כגון שנות המלחמה עם מקסיקו, מלחמת-האזרחים והמלחמה עם ספרד, היתה שייטת אמריקאית מוחזקת במים הללו עד לזמן שפרצה מלחמת-העולם הראשונה. כיון שמגרו שודדי-הים, אפשר היה לשאת עיניים מזרחה ולחשוב על האפשרויות להגברת הסחר עם גלילותיו של השולטן העתומאני, ואילו הנסיון בחוף-הברברים והנוכחות הנמשכת של השייטת רמזו על הפעלתה של דיפלומטיה ימית לפתיחתו של איזור אקזוטי זה למסחר מודרני ומכניס-רווחים.

הצד הדידאקטי שבנסיון האמריקאי לא התבטא אך-ורק בהפצת התורה של הרחבת המסחר. בעקבות "ההתעוררות הגדולה" והניסוחים התיאולוגיים של יונתן אדווארדס וסמואל הופקינס, נצטרפה ליזכותו המוחלטת של האדם לבקש את המסחר ואת

האושר גם מצוה לתרום—מתוך "נדיבות חסרת-פניות"—לאשרם של אחרים. עם בוא המאה הי"ט הופנה הציווי האתי הזה כלפי-חוץ. הרחבת האפקים הגיאוגרפיים כתוצאה מהמשך גילויים של שטחים חדשים והקמתן של אגודות מיסיונריות בריטיות לארצות-חוץ הורו את הדרך. פירושי גבואות שהעידו כי אכן ימות-המשיח קרובים לבא שיוו דחיפות למאמץ לניצורו של העולם. תוצאה חשובה מן העמדות האלו היתה ייסוד המועצה-האמריקאית-לנצביי-מיסיונים-לארצות-חוץ בשנת 1810, והיה זה הארגון המיסיונרי הראשון והחשוב ביותר לארצות-חוץ. בהקשר של התקופה נעשתה ארץ-ישראל בהכרח ובשלב מוקדם מטרה למפעל המיסיונרי, בשל חשיבותה ההיסטורית של ארץ-הקודש וחשיבותם האסכטולוגית של היהודים.

ב-1818 נשלחו שני מיסיונרים צעירים מניו-אינגלנד, פליני פייסק ולוי פארסונס, לעבודה במזרח הקרוב; הם הפליגו בשלהי השנה שלאחר-כך וב-1820 הגיעו לאיזמיר. אף כי המטרה הסופית היתה לנצר את היהודים ולהשיבם לארצם, היו ההוראות שניתנו לחלוצים האלה כלליות מאד, ואפשר לומר—אמריקאיות מאד: שתי שאלות גדולות שלא תזוונה ממחשבותיכם מעולם תהיינה אלו—מה טובה אפשר לעשות? ובאיזה אמצעים? מה אפשר לעשות למען היהודים? מה למען עובדי-עבודה-זרה? מה למען המוחמדיים? מה למען היושבים במצרים, בסוריה, בפרס, בארמניה, בשאר ארצות שאותן אולי תקיפו בחקירותיכם?

התשובות על שאלות אלו הצריכו סיורים, חקירות ולימודי לשונות; עשיית הטוב, באיזה קנה-מידה בעל-משמעות, חייבה תגבורת. ב-1822 סיירו הראשונים האלה במצרים ובחלקים גדולים של המזרח הקרוב וביקרו בירושלים, ועוד מיסיונר אחד הגיע למלטה ועמו מכבש-דפוס להוציא בו לאור את דבר האלוהים. בשנתיים שלאחר-כך הגיעו שני זוגות של מיסיונרים לביירות והקימו את המיסיון הפרוטסטנט-טאנטי הראשון בסוריה, ושם פתחו גשיהם בית-ספר לילדים ערבים. ב-1823, ובשתי שנים שלאחר-מכן, נעשו מאמצים ליסד תחנה בירושלים, אך מדי-פעם באה התנגדות מצד השלטונות או ריתחה בחברה וכפתה נסיגה. ובעוד שבביירות הוסיפו לעסוק בהטפה, הוראה ולימודי לשונות, הרי עד-מהרה הועמדה העבודה הזאת בסכנה עקב האנארכיה שנתלוותה למלחמת-העצמאות היוונית. מחמת נחיתה של יוונים מן הים ושל בדווים מן המדבר, התפרצות מגיפת הדבר ויצירתם של הקונסולים האירופיים לאחר קרב-גאווארינו נעשה המצב בלתי-נסבל לכאורה. ב-1828, לאחר חמש שנים של מאמץ, נטשו המיסיונרים את ביירות ופרשו למלטה.

כך נסתיימה הפלישה המיסיונרית הראשונה ללבאנט. אולם אף כי ספק אם אפשר היה להתפאר בהצלחה, בכל-זאת נקבעו תקדימים חשובים וסומנו קווי-פעולה—האמצעים שבהם יותן לעשות טוב. לימוד הלשונות התקדם, והחל תרגום הברית-החדשה ללשונות המקום. מלבד הטפה והפצת עלונים, נזרע זרע של חינוך שעתיד היה לעשות פרי-הילולים, ואילו הדפוס במלטה, שהסתגל להתפתחות הזאת, מגביר היה את תפוקתו בכרטיסים של איות, ספרי-דיקדוק ושאר צרכי לימוד. ולבסוף הביאה הקיבולת להתקדמות נוספת בשיתוף-פעולה אנגלו-אמריקאי בלתי-רשמי:

כמו שבגיברלטר ובמלטה סייע הצי הבריטי בשעתו לשיטת האמריקאית בעת המלחמה עם טריפולי, כך עתה במצרים ובסוריה תמכו סוכנים קונסולריים בריטיים במיסיונרים האמריקאים.

בעוד המיסיונרים חוקרים את הלבנט, החלה הממשלה מפית לגלות ענין גובר-והולך בסחר הים התיכון ובמשא-ומתן על חוזה מסחרי עם תורכיה. עוד ב-1800 ביקר כלי-שיט של הצי האמריקאי בקושטא ומפקדו מסר כי מצד התורכים יש רצון לכונן יחסים דיפלומטיים. ב-1805 באו מצד שיטת-הים-התיכון פניות נוספות בנוגע לעושר הפוטנציאלי של סחר הים השחור ולכדאיותו של חוזה. אבל הסיבות עם אנגליה וצרפת והמלחמה של 1812 דחו את המשא-ומתן לעשר שנים.

ואולם עם תום המלחמות הגדולות שב הענין לתחייה. תקוותם של סוחרים פרטיים לגישה אל הים השחור נתחזקה בזכות יצירות שיצאו לאור, ובכללן אחת שחיבר מרדכי עמנואל נוח, מחזאי ופוליטיקאי יהודי ולשעבר קונסול בתוניס. לחצים אלה עוררו את הממשל לתגובה, ואילו הנסיון בחוף ברבריה לימד מה-מועיל הוא לנהל משא-ומתן בתמיכת הצי. הקומודור ויליאם ביינבריג, ששוגר ב-1820 לפקד על שיטת-הים-התיכון, נשא עמו הוראות לנסות לערוך ביקור בקושטא; בחברתו נסע סוכן חשאי שהוטל עליו למשש את הדופק ב"שער העליון" לגבי האפשרויות לעשיית חוזה. ואף שקיפולת זו גופה לא הועילה הרבה, מכל-מקום סיפקה את הדגם לשיחות שנוהלו ברבות הימים, הן עם התורכים הן עם שאר חברות בלתי-מעריבות.

אף שלכאורה היו נציגיו של השולטן מסבירי-פנים, עוכב הטיפול בהכנת חוזה הן בקושטא הן מבית מחמת ההדים של מלחמת-העצמאות היוונית. בקושטא היו התורכים שקועים ראשם-ורובם בבעיות המרד. בארצות-הברית הביא החזיון של צאצאי פריקלס ואפלטון הנושאים קולם אל צלליהם של פראנקלין או וושינגטון, ומנסים לכאורה להקים את חברתם מחדש על-פי הדוגמה האמריקאית, לידי התפרצות של חיבה להילגים. תנועה זו פעלה את פעולתה על הספרות האמריקאית ושירתם של בראיינט והאלק ובמחזות כגון השבוי היווני של נוח; באורח מוחשי יותר הביאה לאיסוף כספים ומשלוחי סיוע וליציאתם של כמה מתנדבים ליוון. מלחמת היווני נגד התורכי, שנשתקפה בפולמוס הפנימי בין אובהי החופש לאובהי המסחר, הצביעה על הניגוד הפוטנציאלי בין תמיכתה של אמריקה בחופש ובהגדרה-עצמית ובין ההדגשה האמריקאית של מסחר כדאי ונושא-תרבות. התברר כי "הקדחת היוונית", שהגיעה לשיאה בוויכוח נמרץ בקונגרס, בו מילאו ובסטר וקליי את התפקידים הראשיים, על התפקיד שיאָה לה לארצות-הברית בקידום עניינה של החירות, שימשה משך זמן-מה ממשול רציני על דרך המשא-ומתן עם התורכים.

בסיכומו של דבר ניצחה אי-ההתערבות. הממשלה התמדה בדיפלומטיה המסורתית שלה, אשר, כפי שתיאר אותה היסטוריון אחד בן אותו זמן, היתה "בעלת אופי מסחרי בסך-הכל". ב-1823, בעוד הבית הלבן ממשיך בהבעת איחולים חגיגיים להצלחתם של היוונים, שוגר סוכן-סתר שני לקושטא; כעבור שלש שנים נועד

מפקדה של שייטת-הים-התיכון לפגישה עם האדמירל-הגדול התורכי; ב-1828 נעשה נסיון נוסף. בסופו של דבר באה ההתמדה על גמולה, וב-1830 נחתם החוזה הנכסף-מפבר. התברר כי בהצלחה זו נודעה חשיבות ממדרגה ראשונה להשמדת הצי התורכי בנאווארינו על-ידי האירופים, הישג שהעמיד בסכנה כה גדולה את המיסיונרים והסוחרים בלבאנט והגביר כל-כך את ההתלהבות מבית. בעמדו מול אירופה עוינת, כשהוא תלוי בשליטה על הים לצורך השליטה על קיסרותו דמוית-הסחרון, נמצא השולטן אנוס לשאת עיניו לתמיכה ימית מבחוץ. הפירסום שקנו להם האמריקאים בבנין ספינות-צי, פירסום שנתבסס במלחמות עם הברברים ונתחזק מכוח נכחותה הנמשכת של שייטת-הים-התיכון, שימש אבן שואבת אדירת-כוח. ארצות-הברית—רחוקה ולפיכך לא מסוכנת, נבונת-מעש ולפיכך מועילה, מאמינה בהגדרה-העצמית ולפיכך נוחה לאהוד מעצמה בלתי-אירופית הנתונה לחץ מצד העולם הישן—דומה היה כאילו אפשרויות גדולות גלומות בה. בחוזה של 1830 נתלווה לסעיפים המסחריים, שקבעו את תנאי המסחר ופתחו גישה אל הים השחור, "סעיף נפרד וסודי" שהתיר לתורכים לקנות או לבנות אניות-מלחמה בארצות-הברית.

משקרבה המלחמה היוונית אל סיומה והמשא-ומתן עם תורכיה התקרב לגמר חתימה טובה, נערכו המיסיונרים מחדש להתקדמות נוספת. הבעיות שהעמידה הנסיגה מביירות למלטה הניעו את מזכיר "המועצה האמריקאית" לבקר בים התיכון. ב-1829 סייר אדון זה ביוון כדי לאמוד את האפשרויות לעבודה אֶוֹנוגלית, עמית אחר שוטט בחופה של אפריקה הצפונית, ושני מיסיונרים נצטוו לצאת למסע ברחבי אנאטוליה וקווקאז ואפילו לתוך פרס. להוציא רק את צפון-אפריקה, מקום שם דומה היה כי אין כל גישה אל האוכלוסיה האיתנה בדת האסלאם, היו כל הדו"חות כאחד אופטימיים ועד-מהרה הביאו לידי מעשים. הובא כוח-אדם נוסף מאמריקה וב-1830 נפתחה התחנה בביירות מחדש. ב-1831 נאחזו מיסיונרים אמריקאיים באתונה ונפתחה תחנה בקושטא. ב-1833 הועבר הדפוס ממלטה לאיזמיר. בשנה שלאחר-כך הוחל במאמץ חדש בירושלים והמיסיונר הראשון שנשלח לפרס הגיע לטבריו.

המיתקפה המופלגת הזאת שיקפה את עוזה של התנועה האמריקאית להקמת מיסיונים בחוץ-לארץ. אך בתכלית הבהירות נראתה ה"חבילה" האמריקאית בשלמותה דווקא בקושטא, בירתו של "התורכי הגדול". שם עמדה שנת 1831 בסימן בואם של הקומודור דוד פורטר, קצין-צי מכובד ששוגר כממונה ראשון על ענייני הצירות, והרוורנד ויליאם גודל (Goodell), המיסיונר שהוטל עליו לפתוח את התחנה בקושטא, ובעת-ובעונה-אחת עמהם בא גם הנרי אקפורד, בנאי מחונן של ספינות-צי שהביא עמו קורבטה שאותה קיוה למכור לתורכים. הגם שהסינאט פסל את הסעיף החשאי בחוזה, קיבל עליו פורטר להדריך את התורכים בהשגת ציוד ימי. כיון שמכר אקפורד את ספינתו, נתמנה בנאי-הצי הראשי של הקיסרות העותומאנית ופתח בתכנית בנייה שאפתנית. לבד מזה שהקים בבירה בתי-ספר לנוצרים היוונים

והארמנים, נענה מר גודל לבקשה תורכית ויסד שני בתי-ספר בהם לומדו קציני-צבא כתיבה, כתב-סתר ושירות טופוגרפי. הרכיבים הפרטיים והציבוריים המעורבים של הפעילות האמריקאית מעבר לים הצמיחו משהו דומה מאד למיסיון-סעד מודרני ששקד לסייע להגדרה-העצמית של התורכים ולמודרניזציה של תורכיה.

מעתה ועד תום המאה הי"ט התגבש-והלך הדגם של הפעילות האמריקאית במזרח הים התיכון, לפעמים בצורות בלתי-צפויות. לגבי המסחר, הדאגה הראשונה, היו התוצאות מאכזבות במידה ידועה. אף כי נמשך המסחר עם איזמיר, ופותחה איוו פעילות במקומות אחרים, הרי סחר הים השחור מעולם לא אימת את התקוות שתלו בו בתחילה. אבל יוקרתם של האמריקאים בבניית אניות ובייצור נשק וקסמיו של מקור רחוק ומופרש זה לבשורת ההגדרה-העצמית אכן היתה להם השפעה קיימת-ועומדת. שיקומו של הצי העותומאני בשנות ה-30 למאה שעברה בהנהלתם של בנאים אמריקאיים שימש הקדמה לשיגור שתי משלחות ימיות עותומאניות לארצות-הברית בשנות ה-40 וה-50, ולאחר-מכן נמשך המגע ובסוף המאה נבנתה בארצות-הברית סיירת משוריינת בשביל עבד אל-חמיד. בשנות ה-50 הסתבך ההסדר של חוזה מסחרי עם פרס, בצורה שהיה בה כדי להזכיר את המשא-ומתן עם התורכים, מחמת מאמצים חוזרים-ונשנים מצד הפרסים להשיג תמיכה ימית מארצות-הברית. החדיב אסמאעיל של מצרים, אשר בשנות ה-70 ניסה לבצר את עצמאותו ולהרחיב את ממלכתו, רכש כמויות גדולות של נשק אמריקאי והכניס לצבאו קצינים אמריקאיים שהשתתפו בשעתו במלחמת-האזרחים.

בתחום ההומאניטרי הוסיפה המסורת של נדיבות חסרת-פניות לתת אותותיה בפעילות סעד ובעבודה מיסיונרית. כמו ביוון בעת מלחמת-העצמאות כך גם בסוריה ובכרתים משך שנות ה-60 סייעו תרומות פרטיות להחיש סעד לאוכלוסיות הנתונות במצוקה. במרוצת השנים הוסיף המאמץ המיסיונרי להתפתח באנטאוליה, סוריה ופרס, ובתוך כך נפתחו שטחים חדשים במצרים ובבולגריה. אם גם התברר שהמרות-הדת היו מועטות, וכמעט כל הממירים היו ארמנים מתורכיה ונסטוריאנים מפרס, הוסיפה רשת החינוך וההשכלה להתרחב. הצלחת החינוך היסודי הביאה לידי דרישה לבתי-ספר ממדרגה גבוהה יותר, והללו מצדם עוררו דרישה למדרשות ובתי-אולפן. בשנות ה-60 הושלם הבנין בגולת-הכותרת משנוסדו רוברט-קולג' בקושטא והקולג' הפרוטסטאנטי בבירות. מוסדות אלה, שפתחו שעריהם כמעט אך-ורק למיעוטי-הנתונים של הקיסרות העותומאנית, עודדו במידה רבה את צמיחת הלאומנות הארמנית, הבולגרית והערבית, ואילו הדגש אשר שמו אותם מוסדות באמנויות המערב, מדעיו ולשונותיו כמכשירים של מודרניזציה הוסיף על תסיסת התמורה.

הסחורות והפישורים שהביאו האמריקאים למזרח הקרוב לא הצטמצמו בתחומי המדע הצבאי והימי, בתחומי האוונגליזם והחינוך. יצוא זה, שסימל את הטיפטוף הראשון של זרם שלימים נעשה שטפון של מודרניזציה, הרבה פנים היו לו. עוד בעת המלחמות עם הברברים שימש שבוי אמריקאי מוכר ל"דיי" של אלג'יר ושבוי אחר שימש רופא לפחה של טריפולי. לאחר החוזה התורכי החלו סוכני-מכירות אמריקאים

להופיע בקושטא ועמהם ספינות-קיטור ושאר חידושים; הקולונל קולט בא לבקש חוזה לנשק הקל המפורסם שלו; נציג של סמואל מורס ניסה לעניין את השולטן בטלגרף. בשנות ה-40 הופיעה משלחת הסיוע הטכני, כאשר נענתה ממשלת ארצות-הברית לבקשת תורכיה וסיפקה יועצים לגידול כותן ולניצול אוצרות מחצבים. בשנות ה-70 שימש אמריקאי אחד במועצה העליונה של החינוך הציבורי במצרים. בתום המאה כלל היצוא האמריקאי מיצרכים מודרניים כגון קטרים וקרונות של רכבת, מכונות חקלאיות ומוצרי נפט. עם המאה העשרים עתידות היו לבוא תכניות-הענק של חברת-הפיתוח העותומאנית-האמריקאית.

בהמשך המאה הי"ט הופיעו בכל פינות כדור-הארץ, בצירופים שונים, הרכיבים השונים של הפעילות האמריקאית מעבר-לים—החתירה להרחבת המסחר, התמיכה בחירות והביטוי לגדיבות חסרת-פניות, יצוא השיטות הטכניות והעניין במודרניזציה המצמיחה תועלת הדדית. אך בעוד הרשת של חילופי-גומלים בתחומי הכלכלה והתרבות הופכת להיות בינלאומית יותר ויותר, נשאר המזרח הקרוב יחיד-במינו בכמה מובנים: היתה לו בכורה בזמן, ומהיותו ערש הנצרות ומכורתם של היהודים נשתמרה לו חשיבות מיוחדת בעיני הפרוטסטנטים האנגליים של אמריקה. בארץ-ישראל הבשילה זיקה תיאולוגית ואסכטולוגית זו, יחד עם ההתעניינות בפיתוח כלכלי, איזה מאורע מופלא.

חשיבות התנצרותם של היהודים ושיבתם לציון כתנאים מוקדמים לימות-המשיח הממששים-ובאים תפסה מקום מרכזי בקיבולת המיסיונרית בראשיתה. לכתחילה היתה מטרתם של המיסיונרים הראשונים לשבת בירושלים. אך כאן נחלו כשלון. בניגוד להמרותיהם של ארמנים ונסטוריאנים, ולמפעלי החינוך המתפשטים בתורכיה ובסוריה, הרי קשיי-ערפם של היהודים והאנארכיה בארץ-ישראל שמו את כל המאמצים לאל. אף כי לאחר המלחמה היוונית חזרה המועצה האמריקאית ופתחה את המיסיון שלה בירושלים, לא הושגה כל הצלחה; ב-1843 שוב הופסקה העבודה והמיסיונרים הנותרים בחיים שוגרו למקומות אחרים. ואולם אף כי הארגון המיסיונרי האמריקאי העיקרי גאלץ לשנות את מטרותיו, הוסיפו אמריקאים אחרים להוכיח את התעניינותם בתושבים ובאיזור כאחד.

בארצות-הברית, הארץ שכוהן אחד מניו-אינגלנד תיאר אותה ב-1822 כ"האומה הנוצרית היחידה שמעולם לא רדפה את יוצאי-חלציו של ישראל", הקדים להופיע הרעיון של מקלט ליהודים. ב-1819 פירסם אחד מתושבי פילאדלפיה קול-קורא ליהודי אירופה להגר אל עמק המיססיפי העליון; בשנות ה-20 פיתח מרדכי-עמנואל גוח תכנית ברוכת-דמיון, תערובת של אוטופיה וספרות בקרקעות, שכינה לספק בית ליהודים על אי אחד בנהר ניאגארה. אך עם הזמן נצטיירה ארץ-ישראל ולא אמריקה כמקלט הנאות והיהודים נצטיירו כגורמים הנאותים בהחייאתו של אותו איזור.

עוד ב-1816 העיר Nile's Register כי אם אך יוכלו היהודים לעשות אגודה אחת הרי שוב יוכל המזרח המנוון להיות מעון המסחר והמדבר יפרח כחבצלת. מקץ שלושים שנה הניבה עמדה זו תוצאה מפתיעה כאשר שוגרה משלחת רשמית של

צי ארה"ב לחקור—מכל המקומות שבעולם—דווקא את גהר הירדן וים-המלח. בדו"ח שלו חזה מפקדה של המשלחת, הלייטננט ו.פ. לינץ, את נפילתה הקרובה של העצמה העות'מאנית, שלאחריה יושבו היהודים למכורתם ויזרו תהליך הציביליזציה. מכוח חזון זה עצמו עיבד מהנדס אמריקאי, ב-1852, תכניות לבניית שובר-גלים ביפו ומסילת-ברזל שתחבר נמל זה לירושלים ולדמשק. ב-1856 ושוב אחרי-כן ב-1860 קמו אנשי החברה-האמריקאית-לגיאוגרפיה-וסטאטיסטיקה להטיף לענין המסחר, הציביליזציה והנצרות ולנבואות דניאל וישעיהו. על סמך הטענה שהמדבר הסורי הוא "החוליה לאיחודו ולתירבותו של כל המין האנושי על-ידי המסחר", המריצו את הממשלה לשגר משלחת-חקר שניה ולשקוד על בנייתה של רשת מסילות-ברזל בסוריה. אך כל האפשרויות שהיו גלומות בהצעה זו נפלו קרבן למלחמת-האזרחים האמריקאית.

ואולם לעת הזאת כבר עוררו נבואות דניאל וישעיהו הגירה של אמריקאים לארץ-ישראל. מכל האישים המוזרים שהשתתפו בתנועה זו—אשר מגיעיהם המעורבים כללו את הציפייה לביאתו השניה והקרובה של ישוע, את הרצון להקנות ליהודים את שיטות החקלאות המודרנית ואת התקוה להשקעות כדאיות במקרקעים—היה האיש הראוי אולי ביותר לשימת-לב הקווייקר המומר מפילאדלפיה, ווררר קרסון (Cresson). גדולה ביותר היתה קבוצת האדאמסיטים מלאחר המלחמה, אשר כשלון התישבותם ביפו הוזכר בתימאים כחויץ-לארץ למארק טוויין. בנוסף ליזומות פרטיות אלו פיתחה הממשלה האמריקאית עצמה מעורבות מסוימת. רדיפות בדמשק וברדוס הביאו לידי התערבות מצד הממשל של ון-ביוון; קשיים ברומניה הביאו לידי מינויו של בנימין-פראנקלין פיג'וטו לתפקיד קונסול בבוקארשט במטרה העיקרית להיטיב את מנת-גורלם של אֶחיו בני-דתו.

כל המאמצים האלה היו אמריקאיים דיי-הצורך בנעימתם. התלהבותם הגדולה של האמריקאים במאה הי"ט לספסרות בקרקעות הודגמה בעשיותיהם של נוח והאדא-מסיטים. שימת הדגש הג'פרסוניגית בחקלאות באה לידי גילוי בהתעקשותו של קרסון על העליונות "המוסרית והגשמית" של עיסוק בחקלאות לעומת עיסוק בחרושת. ההתעניינות במסילות-ברזל בסוריה שיקפה את נסיון התפתחותה של ארצות-הברית. האמריקניזם של פיג'וטו ניכר היה בעליל לא רק בשמותיו הפרטיים אלא גם בהדגשה המיסיונרית של ההשכלה כאמצעי למודרניזציה של יהודי רומניה הנחשלים. בשנות ה-80, כאשר נתמנה סיימון וולף, ידיד של פיג'וטו וממנהיגי הציבור של יהודי אמריקה, קונסול-כללי בקאהיר הרי מתוך דאגתו האמריקאית לקידמה, עצמאות והגדרה-עצמית הריע למאמצי המיסיונרים "בספרי-לימוד, ביבילות ותחוקות", הגה אהדה להתנגדותם של המצרים הלאומנים ללחצים אירופיים, וסייע בעצה ובהדרכה לעראבי-ספחה.

כל כמה שנתרשם מכוח-הדחיפה של התפשטות המסחר האמריקאי, הטכנולוגיה האמריקאית והנדיבות האמריקאית חסרת-הפניות, ועם כל חשיבותם של אלה במסגרת תהליך מתסיס ומאיץ של התמערבות, לא היתה התנועה כולה חד-סטריית.

עוד בשלב מוקדם תרמו תאגדי איזמיר לתזונת האמריקאים, כשם שהאופיום התורכי תרם לשלוות-הנפש האמריקאית ולסחרה של אמריקה עם סין. השפעת הצורות הארדכיכליות המצריות נתגלתה לעין, והגילוי הבולט ביותר היה אולי אנדרטת-ווינגטון. בשנות ה-40 כבר נתאזרח המרחץ התורכי בארצות-הברית. בשנות ה-60 הובאו ממצרים וסוריה, במאמץ לכבוש את "המדבר האמריקאי הגדול", כמה משלוחים של גמלים לשימוש של הצבא בדרום-מערבה של ארצות-הברית. חשוב יותר מן היבוא של ארכיטקטורה או מיצרכים או בהמות-משא היה יבוא החכמה, וכתוצאה מכך הרחבת האופק האינטלקטואלי האמריקאי והעשרת התרבות המערבית-הקוסמופוליטית המתפתחת. דו"חות המיסיונרים, שנתפרסמו בעתונות הפריודית שלהם, תיארו גופים של הקלאסיקה הקדומה, מקומות בעלי חשיבות מקראית מסיני ועד אררט, וכן את העממים והמנהגים של המזרח הקרוב. ספריהם של נוסעים במספר גדל-והולך, שפנו אל קהל-קוראים שמחוץ לקהילה האוונגלית, אשר ג'ון ל. סטיפנס הוא אולי הזכור ביותר מתוכם, מצאו להם ציבור שכפי הנראה לא ידע שבעה. הספר הארץ והספר (1859) מאת המיסיונר האמריקאי ו. מ. תומסון הוא אחת היצירות התיאוריות המוצלחות ביותר שבכל הזמנים. על מישור אינטלקטואלי גבוה עוד יותר היו הישגי המיסיונר עלי סמית וחוקר-המקרא אדוארד רובינסון, שפיתחו שיטה מתוקנת ללאטיניזציה של מלים ערביות, ואשר מחקרם הביא לידי פירסום חיבורו של זה האחרון, מחקרים מקראיים בארץ-ישראל, הר-פיני וערב (1841), המסד לכל העבודה שנעשתה אחרי-כן בארכיאולוגיה של ארץ-ישראל.

תגובת המעורבות האמריקאית במזרח הים התיכון לא הצטמצמה בחילופי סחורות ובהרחבת אפקי הדעת: היא כללה גם דגם מפותח לשיג-ושיח עם העולם החיצון. הצירוף של גישה נמרצת לאזורים בלתי-אירופיים עם מדיניות של התנזרות מפוליטיקה מעצמתית אירופית, שהסתמן בעת התסבוכת הטריפוליטנית, החזיק מעמד כל ימות המאה ה"ט. נמשך השימוש בדיפלומטיה ימית לחיזוק המסחר, שפותחה לראשונה בשיחות עם הברברים ועם תורכיה. שייטות של הצי הוצבו לחוף אפריקה, במזרח האוקיינוס השקט, ובחופים של מזרח אסיה. בעקבות החוזה עם תורכיה באו המשלחות של אדמונד רוברטס לקוצ'ין-צ'ין, סיאם ומוסקאט, והמשא-ומתן שניהלו קאשינג בסין, פרי ביפאן ושוּפּלֵט בקוריאה. תחנות של מיסיונרים ובתי-ספר מיסיונריים קמו באפריקה, בהודו, בקידמת-אסיה ובאיי האוקיינוס השקט; סוכני-המכירות צצו בכל מקום. שיתוף-הפעולה האנגלו-אמריקאי הלא-רשמי, שעליו העידו הסיוע שניתן לשייטת בעת המלחמה הטריפוליטנית ולמיסיונרים בשנים שלאחר-כך, נמשך גם הוא ככל שהרחיבו מפיצי הנצרות את מאמציהם באפריקה ובהודו ובסין וככל שהתפתח המסחר האנגלי והאמריקאי לאורך חופיה של סין. באזורים החדשים האלה, כמו שהיה הדבר קודם-לכן במזרח הקרוב, הועמדה חכמת המערב לרשותם של ציבורי לקוחות חדשים האלה בזכות בתי-הדפוס המיסיונריים, הקמת בתי-ספר מיסיונריים וייסוד מדרשות נוצריות. נסיונות מוקדמים

בפיתוח כלכלי, כמו בגידול כותן בתורכיה ובתכניות לסלילת המסילה יפו-ירושלים, היו להם מקבילות מאוזרות יותר במשלחות חקלאיות אמריקאיות ליפאן ובתכניות שנזומו על סף המאה לבניית מסילות-הברזל בסין.

במאה העשרים היו המעבר אל המזרח הרחוק ועליית חשיבותם של ענייני המזרח הרחוק, שנסתייעו בעדותה של המפה ובהיסטוריה החדשה, נוטים להעיב על העבר הנושן יותר. האוקיגוס האטלנטי החל להצטייר לא דווקא כדרך-המלך אלא כמחיצה; הקשר לים התיכון נשכח במידה רבה. ובכל-זאת גותרו כמה קווים של רציפות: סחר הים התיכון לא נעלם; גבר העניין בארכיאולוגיה של המזרח הקרוב. בדרכים שונות המשיכו האמריקאים בביצוע ההוראות שניתנו בשעתו לפיסק ופארסונס עם שבאה הציונות בהתפתחותה וחיוקה את הדאגה לעמי המזרח הקרוב, זו שהמימסד המיסיונרי ותומכיו מבית העמידו לה דפוסים של קבע.

העובדה שהאינטרסים המסורתיים האלה שמרו על השפעתם הוכחה במלחמת-העולם הראשונה ולאחריה, בסירובה של הממשלה להכריז מלחמה על תורכיה או לנתק את היחסים עם בולגריה; בזעקה לנוכח השחיתות בארמנים ובמפעל הסיוע-למזרח-הקרוב; בדאגה הווילסונית להגדרה-עצמית שהביאה לידי משלחות קינג-קריין והארבורד ולהצעה של מגנט אמריקאי על ארמניה. חרף השינויים העצומים של מחצית-המאה האחרונה, עדיין השפעתם של קווי-הרציפות האלה נראית לעין כיום.

פול ה. באק: הפטריוטיות החדשה

שלושים שנה לאחר כניעת צבאות הדרום באפואמאטוקס [8.4.1865] לא נותר ניגוד בסיסי בין שאיפות הצפון והדרום. העם של ארצות-הברית היה סוף-סוף אומה בעלת אינטרסים משולבים ורגשות מאוחדים. למרות החילוקים במסורות העבר והמשך הניגודים בין האזורים נשען מבנה החברה בצפון ובדרום כאחד על אותם יסודות בקירוב. ההשפעות שקבעו וגיבשו את גורל האומה פעלו פעולתן באותו תוקף בשני חלקי הארץ. השילוב שבא בעקב התלות הכלכלית הכריע כליל את המגמות הפארטי-קולריסטיות. תכניות להתקדמות חברתית וכלכלית באו על הגדרתן במונחים שנתקבלו על דעתם של אנשי הדרום והצפון כאחד. זכרונות העבר נארגו למטווה של רגש לאומי שפרר לו מתוך הריבות משכבר אותם מעשים של גבורה הדדית שנתנו מקום לגאווה על הישגי ההווה והבטחות העתיד. התמורות המופלאות שחלו בתוך פרק-הזמן הקצר של ימי דור אחד יצרו סולידאריות לאומית שלא נודעה כמוה בחיים האמרי-קאיים קודם-לכן. איחודה המחודש של האומה היה עובדה.

עדות לשיעור היענותו של הדרום לזרמים הדינאמיים שבחיים הלאומיים נמצאה בהשתתפותו בתחייה החינוכית של העשורים האחרונים למאה. הארץ שבה והתקדשה לאמונה בחינוך כגורם בעיצוב הכוחות המורכבים של החיים המודרניים. מרץ והון הושקעו ביתר-שאת בתנועה שחוללה שיפורים בכל חלקיה של מערכת-החינוך, החל בבית-הספר היסודי וגמור באוניברסיטה. בדרום היתה ההתקדמות אטית הרבה יותר מאשר בצפון. העוני, דלילות האוכלוסיה ומחירה היקר של מערכת-החינוך דו-גזעית גרמו שבת-הספר לא היו מספיקים והאנשים לא היו מחונכים די-הצורך. בכל-זאת, מן הימים בהם העמיד תומאס ג'פרסון את החינוך הציבורי כעקרון-אב לאמריקניזם לא תבעו מנהיגי הדרום—בין פוליטיקאים ובין זולתם—בעקשנות כה רבה את הגשמת "האידיאל האמריקאי" של חינוך-לכל. זאת ועוד: אף כי עדיין רב היה הפיגור, הונחו היסודות להצלחה בעתיד. בתום המאה שוב לא היה החינוך הדרומי בגדר חטיבה אשר לה אידיאלים בסיסיים ותכניות מקיפות המיוחדות אך לה. הדרום היה חלק ממערכת-החינוך הלאומית הכללית.

האמונה המשותפת והמטרות המשותפות איפשרו הבנה משותפת ומאמץ משותף בין חלקי הארץ. המאבק לבתי-ספר משופרים במדינות הדרום היה אפוס אמריקאי טיפוסי שהקביל לנסיובם של יישובים במזרח ובמערב. אנשי הצפון, שהיטב ידעו במה דברים אמורים, הנקל היה להם להבין את התנועה הדרומית ולהשתתף בה. כה הרבה מרץ, זמן, מחשבה וכסף השקיע הצפון במאמץ לשפר את החינוך הדרומי עד שבדין מתארים את התנועה כ"פרשת-מעשה של שיתוף-פעולה בין מנהיגים צפוניים ודרומיים". בהזדמנויות רבות נועדו יחד אנשים מכל קצות הארץ לדיון

ממצה וגלוי-לב בבעיות חינוכיות. כתב-העת אמלאנטה קונסטיטיושון קבע ב-1889 כי "אנשים מן הצפון השקיעו בחינוך גבוה לכושים באטלאנטה לבדה יותר כסף ממה שהקצו שש מדינות דרומיות כלשהן לחינוך גבוה לנערים לבנים. הכנסיה-המיתודיסטית-הצפונית לבדה מוציאה בדרום יותר כסף להשכלה גבוהה ממה שנותנת כל מדינות הדרום יחד לקולגים שלהן". אפשר שהגזים הקונסטיטיושון. אבל הפילאנתרופיה הצפונית—בפרט הכנסיה הקונגריגאציונית והכנסיה-המיתודיסטית-הצפונית, וכן קרן ג'ון פ. סלייטר, שנוסדה ב-1882—עדיין נשאה בעיקר הנטל של החינוך הכושי. אפילו קולגים לבנים בדרום, כפי שהעידו הקולגים של וודרבילט, טולין ואמזרי, תלויים היו במידה רבה בתמיכה כספית מן הצפון. שני האנשים הפעילים ביותר בשדה החינוך הדרומי היו ג'. ל. מ. קארי, איש דרומי ששימש סוכן כללי של קרן-פיבודי-לחינוך, וא. ד. מאיו, איש צפוני שב-1880 פתח ב"שליחות של חינוך בדרום", שליחות שהיתה ממושכת ורבת-ערך. טיבה הזוה של מלאכתם מלמדנו על אותו תואם במחשבה ובמעשה שקיים היה בין חלקי הארץ השונים בנושא החינוך.

"פרישת-המעשה של שיתוף-הפעולה" הגיעה לשיאה הטבעי בשורה של ועידות שנתיות לענייני החינוך בדרום שהחלו ב-1898 בקייפון-ספרינגס, מערב-וירג'יניה. מנהיגים גדולים משני חלקי הארץ השתתפו בפגישות אלו שבהן נדונו בעיות במלואן וגובשו תכניות. בעקב הוועידות אורגנו מועצת-החינוך-הדרומית ב-1901 ומועצת-החינוך-הכללית ב-1902, שני גופים אשר בשנים שלאחר-כך עתידים היו לחולל גדולות בדרום. האנשים שלקחו חבל בעבודה הזאת—ר. צ'. אוגדן, ג'. פ. פיבודי, אלברט שו, ד. צ'. גילמן, ר. א. מקאייבר, א. א. אולדרמן, ו. ה. פיגי, ג'. ד. רוקפלר—הפן ואחרים—סימלו את הפטריוטיות החדשה שהביאה לידי "שיזור מוחות ומיגת לבבות"¹.

במובן עמוק הרבה יותר אי-אפשר היה להפריד את האינטרסים הכלכליים של הדרום מן האינטרסים של הארץ בכללותה. ברקע של החיים הלאומיים פעלו הרבה השפעות פרזואיות שריתכו יחד את השטחים העצומים והגיוונים האזוריים של ארצות-הברית. הנשמות הרומנטיות שעדיין התעקשו לגרוס כי הצפוניים והדרומיים הם בחזקת שני עמים שנקודות החילוק שביניהם מרובות על נקודות-הדמיון נוטות היו להתעלם מגורמים פשוטים כגון היעדרן של הומות-מכס, האהידות של שיטות העסקים והאתיקה העסקית, קלות התובלה והתחבורה, האחזדה של הפרסומת, קלות זרימתו של האשראי והיקפן הרחב של ההשקעות, אחידות המטבע והמידות והמשקולות, חופש-התנועה של סוכני-מסחר הצריכים לדבר רק לשון אחת ולספק טעמים דומים, וההסכמה השוררת בכל האזורים באשר למטרותיו הרצויות של איש-העסקים. אף-על-פי-כן הרי תופעות אלו הן שהיו ההשפעות התקיפות ביותר של אותם ימים. בצירופן הביאו לידי הלאמת העסקים שהקיפו את הדרום לא-פחות משהקיפו את הצפון והמערב.²

התעשייה הדרומית על כל צדדיה העידה על התלות המשולבת של הפעילות הכלכלית. אם גידלו מגדלי-הסוכר של לואיזיאנה יכול השווה מיליונים בכל שנה, היה הכסף מוצא סמוך לקבלתו ומחלחל לתוך כל מדינה של ארצות-הברית—לקנטאקי ומיסורי תמורת פרדים, לפנסילבניה תמורת נפט ופחם, לאיובה וקנזס תמורת שיבולת-שועל, תירס ומספוא, למינסוטה ולדאקוטה הצפונית והדרומית תמורת חטים, לאילינוי תמורת בשר, לוויסקונסין תמורת חמאה, חלב וגבינה, לאוהאיו ואילינוי תמורת קרונות, מרכבות ומכשירים חקלאיים, למסצ'וסטס תמורת געליים, ולניו-יורק ופנסילבניה תמורת הלבשה.⁸ שמונה ביליוני הדולרים שקיבל הדרום בעד יכול הכותן שלו בשנים מ-1865 עד 1900 היה בהם משום הסבר חלקי להבראתו המהירה. אך היתה להם גם השפעה בלתי-אמצעית על צמיחתם של מרכזי-כספים בניו-יורק ופילאדלפיה, והם העסיקו כהלכה הרבה בתי-חרושת בניו-אינגלנד והרבה משקים במערב התיכון בייצור סחורות ומוזנות לצרכיו של הדרום.⁴ אפילו איתורם של בתי-חרושת לכותן בפימאונט [מזרח ארה"ב] יצר חוליות-חיבור חשובות לא-פחות מן התחרות בין שני חלקי הארץ, שזכתה לפירסום רב יותר. זרימת ההון מגיני-אינגלנד לדרום אחרי 1890 לא נשאה עמה חורבן לתעשייה בחלק הישן יותר. פירושה היה התמחות-יתר שבמסגרתה יהיו מפעלים הנמצאים באותה בעלות מיצרים בדרום מוצרים שאינם דומים למוצרים שבצפון. הנה כך אפשר לראות באוגוסטה השלמה לגיני-בדפורד ובשארלוט השלמה ללואל. כפי שציין אחד המשקיפים, "פנסילבניה יורדת בתחום הכותן, אבל אם התחרות של צפון-קארולינה משתקת את הפלכים שלה, הרי החוטים הרפים של אותה מדינה מספקים תעסוקה לגולי הטריקו שלה".⁹ ושוב, "הסדינים והבדים המודפסים של הדרום נצרכים בבתיים בצפון וחוטים דרומיים נטווים בגולים פנסילבניים ומהם עושים מוצרי-טריקו בניו-יורק ופנסילבניה".¹⁰ הופיע ענף תעסוקה חדש, מתווכים בין שני חלקי הארץ, ולא יאנקי ודרומי אחד בלבד מצאו להם עיסוק מכניס רווחים בשבתם במועצות ההנהלה של מפעלי כותן בצפון ובדרום.⁷

עוד ענפים הוכיחו אף הם כי המורכבות והגיוון מביאים לידי זיקה הדוקה יותר אל שאר חלקי הארץ. סיפור הברזל והפלדה במחוז בירמינגם-צ'אטאנוגה הפך להיות פרשת-מעשה של שילוב גובר-והולך שסופו היבלעות בתאגידים העצומים שמרכזיהם נמצאו בפיטסבורג.⁸ במפעלי הטבק היתה המגמה לריכוז הבעלות וליצירת אחד הטרוסטים הגדולים ביותר שבארץ, שבו מילא את התפקיד השליטי האיש העשיר ביותר בדרום, ג'יימס בייקן דיוק.⁹ בכל מקום ברחבי הדרום ניפרת היתה השפעת השווקים הגדלים והמגעיים המתרחבים. רשת הרפכות התפשטה, ועל-ידי איחודי אינטרסים גדולים קמו בתוך כך מספר מערכות גדולות שהעניקו יציבות וקביעות לרשת התובלה של הדרום.¹⁰ פעילות בית-הבנק של ג'. פ. מורגן העידה על קליטתו של הדרום בכלכלה הלאומית והוא הדין בהתפשטותן של חנויות-שרשרת שלמראה הארכיטקטורה שלהן, זו של החזית האדומה, ידע האמריקאי כי בתוך שלו הוא שרוי במובייל ובדאלס לא-פחות מאשר בסאקראטו, די-מוינז והארטפורד.

הדרום נשאר חקלאי ביסודו, והחקלאות היתה נתונה במשבר רציני משך כל שנות ה-90. ואולם במובן זה היו סבלותיו של הדרום סבלותיה של האומה בכללותה. הירידה במחירים, אי-ההתאמה בייצור, האשראי החקלאי הלקוי ודמי-החכירה המאמירים היו במובן-מה בעיות שקירבו חקלאים מכל חלקי הארץ במסגרת של שותפות-אינטרסים.¹¹ יתר על כן, צעדי קידמה חשובים נקטו בחינוך החקלאי, ורובם נעשו מתוך תיאום עם השפעות צפוניות. רבת-משמעות באותה מידה היתה התפשטותם של כתיב-עת חקלאיים מן הדרום וחילופי מאמרים עם כתיב-העת של המערב התיכון.¹²

קו חשוב חדש במצב החקלאות היה ההתפתחות של משקי-גן שתוצרתם יעודה למכירה בשוקי הצפון. השינויים בהרגלי התזונה של האומה, הסתעפות שלוחות התובלה, המצאת קרון-הקירור, ועונת גידול שהוארכה—כל אלה בצירופם העניקו לדרום תעשייה מכניסת-רווחים שאיחדה אותו אינטימית יותר עם הצפון. אזור הירקות והפירות התפשט לאורך החוף מן החוף המזרחי של מרילנד ווירג'יניה על-פני קארוליינה הצפונית והדרומית בואכה פלורידה ומשם לאורך מפרץ-מקסיקו אל טקסאס. בולטימור, גורפולק, וילמינגטון, צ'ארלסטון, סאוואנה, מז'ייל וגאלוסטון היו בין הערים שעשו חיל כמרקזי שיווק ומשלוח של תוצרת זו. מחוזות שונים התמחו בירקות, תפוחי-אדמה, בצלים, בטנים, תות-שדה, אפרסקים, הדורים ומילונים. עד 1900 כבר נעשה הדרום "גינת-השוק של הצפון", ונוצר קשר כלכלי חדש בין שני חלקי הארץ.¹³

מחוץ לתנועתם של אנשי-עסקים, נשארה התנועה בין שני חלקי הארץ בעיקר עניין של נסיעה דרומה לשם בריאות ונופש. יותר ויותר נהרו הבריות אל גאות-החורף של החוף האטלנטי הדרומי. פלורידה התפתחה במהירות כה גדולה עד שהמספר הגדול של מבקרים עשירים ובני המעמד הבינוני שביקשו מדי-שנה תענוגות ובידור באקלימה הטרופי-למחצה שינה עד היסוד את חייה החברתיים, המדיניים והכלכליים. מצד שני, לא זכו להצלחה מרובה המאמצים הנמשכים של חברות-הרכבות והמוסדות המדינתיים והמקומיים למשוך מתישבים לאזורים החקלאיים של הדרום.¹⁴ המיפקד של 1900 אמנם הצביע על אחוז גדול יותר של חדשים מקרוב-באו מאשר המיפקד של 1890, אבל המספרים היו בטלים-בששים בהשוואה למספר המהגרים שהתישבו בצפון ובמערב ולמספר הדרומיים שנמשכו ובאו אל הפרפים המרכזיים שבצפון-מזרח ובמערב התיכון.¹⁵ בכל-זאת אפשר לומר שהצפוניים שמצאו את פרנסתם בדרום כאנשי-עסקים ומרצים בקולגים השפעתם גדולה היתה יותר ממספרם, ובתוך כך לא מצאו הדרומיים שום דלת סגורה בפניהם בצפון. היאנקים בדרום התאימו עצמם ברובם הגדול למנהגי המקום. אבל בצפון היתה גאותו של איש-הדרום על מוצאו נחשבת לו לזכות. הייחוס הדרומי היה, לכל הפחות, בגדר נכס חברתי שמעטים היו הדרומיים שגרו בצפון ולא העריכוהו.

בדיקה של הדרום ב-1898 עדיין תציג לפנינו עם חקלאי ברובו המכריע השוכן בארץ שיישובה דליל-ביחס. אחוז עצום מן האוכלוסיה היה שרוי בעוני ובבידוד. כל

המדדים של עושר ותרבות גילו כי מדינות הדרום נמצאות מתחת לממוצע של ארצות-הברית בכללה. ההתקדמות התבטאה בעיקרה בשטחים אחרים שמחוץ לחקלאות. הדרום המתקדם עמד בניגוד בוטה לדרום בו מתבזבזים כוחות חברתיים והמנהגים אינם משתנים. שום עובר-אורח לא היה יכול שלא להבחין בניגודים שבתמונה. בעמוד אחד היה מציין את העיר אשר בה "בתי-הרושת והגויות ורחובות מרוצפים ואורות חשמל", "בתי-ספר מוחזקים כהלכה", "גברים ששטחי פעילותם רחבים יותר ונשים שמלבושיהן מרובים יותר", "התפשטות של רווחה" ו"תסיסה בחיי-הרוח". בעמוד הבא היתה מופיעה תמונה קודרת של משקים מוזנחים שבהם "המבנה הכללי של החיים הוא אחד—רצף משמים של עונות שבהן עוסקים בחקלאות בדרכים המיושנות, מקום שעקרות-בית יגעות מגלות השלמה עם הגורל יותר מאשר שביעות-רצון ואשר בו נעשתה הבורות מרוצה מעצמה".¹⁶

הדרום הכפרי היה רחוק מהתקדמות, וכאן הציבו העוני והבידוד מחסומים נגד הזרמים שבחיים הלאומיים. לא היתה זו בעיה של רגשי התנגדות חיים ופועלים כלפי ארצות-הברית. לא מחמת מרירות כי אם מחמת בדידות עמדו זכרונות מן העבר בעינם ומנעו את החדרתו של החדש. מטיפי התורה הישנה יכלו להציג לפני אנשים כאלה את הליברליזם כאיום יאנקי. פוליטיקאים מן המפלגה השלטת יכלו לנהוג בהם כבאזרחים של איזור ספציפי. גברים ונשים שייצגו את סדר-הדברים הישן יכלו "לטעת עקרונות חברתיים ומדיניים הזרים לאידיאלים האמריקאיים".¹⁷ ובכל-זאת היו ההשפעות הריאקציוניות דחפים שתש כוחם העומדים במערכה אבודה עם הכוחות הבונים של התעשייה והחינוך. עתרת האפשרויות הספוגות בחיי הדרום יכלה להתממש רק אם יסתגל האיזור לדרכים המודרניות.¹⁸ חידוש-עלומיה של קארולינה הצפונית, לשעבר "גיא של השפלה בין שני הרים של יוהרה", הקריירות שעשו בדרום פנימה קארי, טומקינס, אייקוק והריס, וההישגים שהשיגו בזירה הלאומית דיוק, וודרו וילסון וו. ה. פייג, העידו על העובדה שעושר ומנהיגות נחלו הישגים והאישים שהיו שרויים בהרמוניה עם המגמות הראשיות שבחיי האומה.¹⁹

גברים ונשים שמזגם אינו יודע פשרה נותרו הן בצפון והן בדרום. לשעבר מצאו בניגודי האינטרסים בין חלקי הארץ קרקע פוריה לטיפוח תכניות של חשדנות ואי-אמון. אבל העידן החדש לא סיפק עידוד רב לעמדתם שעבר זמנה. מדינות הדרום שוב לא היה להן שום יעד משותף לשקוד עליו בצורה תוקפנית כנגד האינטרסים של האומה. בשום מובן מציאותי לא היה הצפון יכול לראות בדרום איום על חייו. אותם שלא ידעו פשרה ופיוס נדחקו לקרן-זווית. הפורקנים היחידים שנמצאו לרשותם היו פעולות בלתי-מזיקות באופן יחסי של העלבת גיבורי חלקה השני של הארץ, ייסוד אגודות היסטוריות על בסיסים מצומצמים, והתנצחות עם מחבריהם של ספרי-לימוד להיסטוריה. אפילו השנאה לחלק-שכנגד שוב לא נתחייבה ממנה שנאה לארצות-הברית. מסורת הניגודים מן העבר לא יכלה לעכב אף באחד משני החלקים את התפתחותה של גאון משותפת על ארץ משותפת.

בכל־זאת עמדה הנאמנות בה דגלו שני החלקים כלפי האומה שאוחדה מחדש בסימן של הבדל יסודי בעמדה. הצפוניים נוטים היו לחשוב כי החלק שלהם הוא אמריקאי אפייני יותר מכל איזור אחר בארצות־הברית. הדרומיים ראו ב"דיקסי" חטיבה בתוך חטיבה גדולה יותר. אולם אפילו עמדה זו לא היתה מנוגדת ללאומיות החדשה. הפטריוטיות המקומית היא בסיס איתן לבניית אהבה רחבה לאומה לא־פחות מן הנטייה הצפונית לרומם את הגדול על חשבון הקטן. למען האמת, אחת התרומות הראשיות של "דיקסי" * לפטריוטיות החדשה היתה הטענה העקשנית שלאומיות בת־תוקף אפשר לבסס רק על יחס של כבוד לגזנים משולבים כיאות בתרבות אזורית ובשימורן. במובן ידוע היה זה עניינו של הדרום במלחמת־האזרחים. המשך קיומו היה שבח להצלחתו של הדרום בעמידה בפני ניסוח צפוני יחדני של האמריקניזם.²⁰

חוטי ההתפייסות המגוונים כבר טוו את לבוש האיחוד המחודש כאשר פרצה המלחמה עם ספרד ועשתה פירסום לעובדה שעמה של ארצות־הברית הוא אומה. להצהרות של נאמנות מצד לוחמי הקונפדרציה לשעבר נתלוו דרך־כלל הבטחות שאם שוב ירחף ענן המלחמה על־פני הארץ ייחלצו לובשי־האפורים לשעבר להגנת הכוכבים־והפסים באותה מידה של גאווה כלובשי־הכחולים. מלחמת ספרד—אמריקה הוכיחה את כנותם ובכך השלימה את המהפכה שברגש שעברה על הדור. למשך זמן־מה חשו כל היושבים בארץ בגל הרטט המחשמל של מטרה משותפת. כשוך הגל נתגלתה מחדש תחושה של לאומיות, מבוססת על תודעה של כוח ואחדות לאומיים. הדרום נענה מיד לסערת־הרגשות הלאומית שבאה בעקבות טיבועה של אניית־המלחמה מיין. הצעד הפעיל הראשון של הצבא הסדיר היה גיוס חיילות במרכזים דרומיים. שנים מתוך ארבעת המאיור־גנרלים שנתמנו מקרב האזרחים היו ותיקי הצבא של הקונפדרציה, פיציו לי ו"גיו הלוחם" וילר. היתה זו הכרה בעובדה שהדרומיים הצהירו עליה בגאווה, ש"בכל שדה־קרב של המלחמה ייראו ותיקי הקונפדרציה ובניהם מגינים על הכבוד הלאומי ושומרים על בטחונה של האומה מלוא מידת ההתמדה ועוֹו־ההחלטה שציינו אותם בתחילת שנות ה־60.²¹ כאשר נשפך במשותף דמם של שני חלקי הארץ אך טבעי היה שתחוש הארץ כי, כמו שהכריזה התאגדות־שרידי־הקונפדרציה בכינוסה בצ'ארלסטון בשנת 1899, "מתים אלה, לפחות, שייכים לכולנו".²² האויבים משכבר־הימים היו ידידים. הנשיא מקינלי עשה את המחווה הסופית כאשר ב־1898 אישר באטלאנטה כי הטיפול בקברים של לוחמי הקונפדרציה הוא חובתה של האומה.²³

הנער הצעיר ביותר שהיה מסוגל לשאת נשק בגטיסבורג היה גבר בן חמישים בתום המאה ואילו אותם שזכרו את "קגוס שטופת־הדמים" היו בני ששים ומעלה. רובם המכריע של בני הדור אשר בשעתו הקשיב במורא־הוד כאשר רעמו התותחים בוירג'יניה ואניות־המלחמה העלו קיטור על המיססיסיפי שכבו בקברים דוממים

* שם כולל למדינות הדרום של ארה"ב. (המערכת)

שבהם נקברו עמהם המטרות אשר למענן חירפו את נפשם. הישן פינה מקומו לחדש. מסביב לשרידים הנותרים לפליטה נקהלו צעירים צמאי-עלילה. מעט-מעט הסתלקו הדמויות השחוחות משבר-הימים. מאחריהן השתרע, ברוגע של בשלות, עבר של מלחמת-גבורה ושלוש גדול יותר. שום מורת-רוח לא ליוותה את הסתלקותם. כיון שהתפייסו הם עצמם, הניחו אחריהם מורשה של הסתגלות גמורה לתנאים שהביאה עמה המלחמה.

גדול מן ההקרבה בשדה-הקרב היה נצחון זה של שלום. מה-שונים יכלו פני הדברים להיות אילו מת דור-המלחמה בלי פיוס והוריש לבנים ובני-בנים את רגשי השנאה והסלידה של חייו. או-אז היתה משימת האיחוד המחודש מסתבכת עד אין תקוה לפתרון, שהרי אין לך דבר קשה לעקירה יותר ממורשה של רגשי-שנאה. האמריקאים רשמו לזכותם את אחד מהישגיהם הנעלים ביותר כאשר בתוך ימי דור אחד בא שלום-אמת לפקוד אנשים שנלחמו זה בזה.

הערות

¹ ראה אצל שלוינגר, "עליית העיר", 201—160, תיאור של התחייה הלאומית בחינוך. על הדרום ראה נייט, "החינוך הציבורי בדרום", 435—415, ומרפי, "בעיות הדרום בהווה", 250—205. הנאומים, המאמרים והדוחות המרובים של קארי ומאיו לא יסולאו בפז. הספרות הפריודית עדיין תועלתה בצדה.

² הש' א. ש. טארבל, "הלאמת העסקים" (ניו-יורק, 1936).

³ ו. צ'. סטאבס, "הדרום בבניינה של האומה", ו, 86—85.

⁴ אדמונדס, "גאולת הדרום", 28—26; הוק סמית, "השפעות הרסניות של חוק-הכוח", Forum, יג (1892), 692.

⁵ ו. ס. קלארק, "הדרום בבניינה של האומה", ו, 303—302.

⁶ המיפקד האחד-עשר (1890), "תעשיות", חלק ג, 172.

⁷ שירטוטים ביוגרפיים שונים ב"טקסטילים" של למב.

⁸ ארמס, "פתח וברזל באלאבאמה".

⁹ בויד, "פרשת דרהם", 95, 129.

¹⁰ ברוס, "הדרום החדש", 286; י. ב. פיליפס, "הדרום בבניינה של האומה", ו, 311.

¹¹ ג'. ד. היקס, "המרידה הפופוליסטית" (מיניאפוליס, 1931).

¹² הש' דבריו של ר. ה. אדמונדס, "עובדות על הדרום" (בולטימור, 1894), 30—29.

¹³ ברוס, "הדרום החדש", 77—63.

¹⁴ ו. ל. פלמינג, "ההגירה למדינות הדרום", Political Science Quarterly, XX (1905), 276—297. טיפוסים לענין זה "מדריך למבקשי-בית לשנת 1895", מטעם מסילת-הברזל המרכזית של אילינוי.

¹⁵ המיפקד השנים-עשר (1900), "אוכלוסיה", א.

¹⁶ ו. ה. פינג, "קיימון של קהילות ישנות" (ניו-יורק, 1902), 109, 110, 116.

¹⁷ ו. פ. טרנט, "כוחות שליטים בחיי הדרום", Atlantic Monthly, LXXIX (1897), 50—51; פינג, ר' למעלה, 142—134.

- ¹⁸ הש' ה. ו. אודום, "תקופה אמריקאית" (ניו-יורק, 1930), 327, וכן ברוס, "הדרום החדש", 421—435.
- ¹⁹ הש' צ'. ה. פו, "ההתנערות ברמות הדרום", 8961—8978, *World's Work*, XIV (1907); קארי, "נאום בצ'ארלסטון, דרום-קארוליינה, 12 במאי 1889"; אולדרמן, "נאום-זכרון על חייו של ג'. ל. מ. קארי"; וכן הנדריק, "הכשרתו של אמריקאי".
- ²⁰ הש' לנקודה זו ב. ב. קנדיק וא. מ. ארנט, "הדרום מביט על עברו" (צ'אפל היל, 1935) וה. ו. אודום, "גלילות הדרום" (צ'אפל היל, 1936).
- ²¹ *Richmond Times*, כמצוטט ב-XXIV (1898), *Public Opinion* 326.
- ²² *Confederate Veteran*, V (1899), 246.
- ²³ ראה, כדוגמה טיפוסית להלך-הדעות בדרום, את הערותיו של ס. ד. לי, ב"היסטוריה צבאית של הקונפדרציה", 360—368.

הילקה

שירים

בהוצאת א. לוין-אפשטין

הופיע

הספר שאוהבי השירה ציפו לו
וכל מדף ספרים יתפאר בו

להשיג בכל חנויות הספרים

הפצה ראשית: בית "עלים", רח' קרל נטר 3
טלפון 623959, תל-אביב.

נוקס לרנר: חווית הנהגה

מאות-בשנים גברו כוחה ועשרה של אמריקה ועצמו הודות לנחשולי ההגירה הגדולים מאירופה, שמקורותיה נעו פחות או יותר מן האיים הבריטיים וארצות סקנדינביה אל ארצות הים התיכון, אל הארצות הסלאביות. ב-1790 מנתה אמריקה פחות מארבעה מיליוני נפש, שמתוכם היו שלוש-רבעי מיליון כושים: 82 אחוז מכלל האוכלוסיה הלבנה היו אנגלים. בארבעים השנים שלאחר-כך, עד 1830, לא מיהרו מהגרים לבוא. בשנות ה-30 למאה הי"ט הוחשה "הנדידה האטלנטית", שהביאה תחילה איכרים אירים, אחרי-כן חקלאים ובעלי-מלאכה גרמנים, ולבסוף סקנדינבים רעבים לאדמה. בראשית שנות ה-80 בא גל גדול יותר של ההגירה ה"חדשה"—"חדשה" במובן הכפול ששוב לא באה ממערבה ומצפונה של אירופה אלא ממזרחה ומדרומה, ושהאנשים נוטים היו יותר להתישב בערים הגדולות ולעבוד במכרות ובסדנות ובבתי-החרושת מאשר על האדמה.

כמה מספרים מעלים סיפור דראמטי. מ-1800 עד 1914 עזבו את אירופה כחמישים מיליון נפש, שמהם באו קרוב לשלושים-וחמישה מיליון לארצות-הברית. במאה-וחמישים השנה מ-1800 עד 1950 עקרו כארבעים מיליון מהגרים לארצות-הברית, 85 אחוז מהם מאירופה, 11 אחוז מארצות אחרות בחצי-הכדור האמריקאי, 3 אחוזים מארצות אסיאניות, והיתר משאר חלקי-הגלובל. בעשור-השיא האחד 1914—1904 באו עשרה מיליונים, ובשנת-השיא 1907 באו למעלה ממיליון ורבע.

עם שזיעזעו פירפורי עריצות, מלחמה ורעב את העולם, ו"קו האפשרויות" נצטמק בעולם הישן והתחזק-והלך בעולם החדש, שפעו מיליוני אדם ופרצו את הסכרים באמריקה, וההגירה כמו לבשה אופי של טירוף כמעט. היא טופחה על-ידי חברות הספנות, ששלחו סוכנים לגייס מהגרים ולתאר את הגדולה והתפארת של הכוכב החדש הדורך במערב; והיא נסתייעה בירידה המתמדת של דמי התובלה. אך ההגירה היתה באה אפילו בלי גורמי-המרצה אלה. אמריקה כאבן-שואבת הפעילה כוח היפנוטי שדי היה בו למשוך מיליונים אל חופי ההבטחה.

בעיקרו של דבר, האיכרים הם שבאו—מאירלנד, מגרמניה, מארצות סקנדינביה, מאיטליה, מרוסיה ופולין, מן הבלקנים. רבים באו גם מן הערים—בעלי-מלאכה שאין להם עבודה, חנוונים שנהרסו ממעמדם, פליטים מדיניים, משכילים שלא מצאו את דרכם ועתידים היו להקים באמריקה "חוות לאטיניות" (כפי שקראו להן בבוז כבוש). אך רוב המשפחות שבאו חיו לשעבר על האדמה, והאדמה לא יכלה לפרנסן. חלקות-הקרקע היו קטנות כליכך וארחותיו של הציבור הכפרי מסורתיות היו כל-כך, עד שלא יכלו להפעיל את השיטות החקלאיות החדשות. החובות היו אדון משפיל ותובעני, והעניות—רעיה קודרת. כשהחל הרעב לכרסם בשולי חיד, וחלקת אדמתך

הקטנה עוקלה ואתה נמצאת מנושל, החילות לחוש כי תחומו המצטמצם של כפרך כבד עליך מנשוא. תחת גטל המסורת הפיאודלית והקליריקלית, באין לך עוד כל תקוה לעצמך אף לא הבטחה לגופך בה לילדיך, כלום היה דבר טבעי יותר מאשר להיתפס לדימוי של ארץ בה עדיין אפשר להשיג אדמה ובה יכול אדם לנוע ולנוע עד אשר ימצא אתגר הולם לכוחו ואפשרויות בלי-מצרים לבניו? "העשירים גשורים באירופה", כתב דה-קרווקר הרבה קודם-לכן, "רק בני המעמד הבינוני והעניים הם שיוצאים".

תמיד היה פרק-זמן מר של המתנה וסבל בין העקירה מן הבית הישן ובין ההשתקעות בבית החדש. היו אשמורות-לילה יגעות בבתי-לינה לאורך הרציפים בערי-הנמל של אירופה עד שסודרו ענייני היציאה עם איזה סרטור והאניה הפליגה סוף-סוף. המקומות באניה, שמתוך תאוות-בצע נמכרו לאנשים רבים מדי, לעתים קרובות היו קרים, צפופים, מלוכלכים, נגועי-חולי, שורצי-חולדות. בחשיכה לא היה הבדל כמעט בין הלילות הארוכים והימים הארוכים. מחמת מיעוט המזונות והמים הרעים נעשו הצפדינה, הדיזנטריה ו"קדחת-האניה" אויבים קטלניים. בהגיע האניה נמצא המהגר, נבוך ונדדה, שרוי בעולם שבסגולותיו האיפריות המסורתיות לא יכול היה להתמודד עמו. חייב היה להשיג לו עבודה מיד-עבודה מכל סוג שהוא, בכל שכר שהוא, בלי הבדל מה השעות והתנאים—כדי לחיות את נפשו; כך נעשה טרף מועד למעבדים נצלניים, לרמאים יוצאי-ארצו, למלווים בריפית קצוצה. לפעמים השתקע בעיר הגדולה הראשונה שאליה הגיע, כשהוא מצטופף בגיטו יחד עם בני-ארצו; לפעמים היה לאל-ידו לעשות את דרכו אל פנים-הארץ וליטול חלקת-קרקע, או לקנות לו גסיון כ"איש שכיר"—שוב, דרך-כלל, סמוך לאחרים בני גזעו שלו. בשני המקרים כאחד צריך היה תחילה להמיר את עבודתו ומומחיותו בהון: משך שנים אחרי בואו צריך היה אפוא לחסוך ולקמץ, לחיות על לא-כלום כמעט, למען יוכל להתחיל כהלכה בחנות או במסעדה או במשק חקלאי או כיום זעיר.

שנים על שנים, אולי עד אחרית ימיהם, היו רבים מן המהגרים האלה עתידים להישאר (כמו שתיאר אוסקר הנדלין בצורה נוגעת כל-כך אל הלב בספרו העקורים*) אנשים מגופרים—מגופרים מן התרבות שעזבו כמו גם מוז שעדיין לא האירה להם פנים ממש ושאותה לא הבינו, ולבסוף מגופרים מעצמם. ארחות-הקבע הישנים של הציבור הכפרי, כל כמה שהיו מרגיזים, היה בהם משום דרך של יציבות, בה ידע אדם מה נדרש ממנו. ארחותיהם החדשים של הכפרים האמריקאיים הרועשים וכפרי-החוות האצים לגדול היו מביכים. המהגר הפך להיות מושא, שבוי לכוחות שאין לו שליטה עליהם, אנוס לצאת לרשות-הרבים ולהמיר שם את כוחו בדולרים שבהם יוכל להשיג את הדרוש לו למחייתו.

המשפחה ההדוקה והמלוכדת של קהילת האיכרים או של המסורת היהודית נדונה לעמוד במתחים ובטלטלות של החברה החדשה; תכופות נפלגה ללא תקנה, אף כי

* ר' עמ' 126 וגו' בחוברת זו. (המערכת)

אותן שהחזיקו מעמד מצאו כי קשרי הליכוד חזקו ואמצו מכוח העובדה שהוצרכו בניהן להתייצב יחד מול עולם נכרי. טראגית יותר מכל היתה העובדה שלעתים קרובות מצאו המהגרים והנה ילדיהם שלהם—שהסתגלו ביתר-קלות לדרכים החדשות, שנשבו למיקצבים החדשים, קיבלו את מטרות-החיים החדשות ונפשם יצאה להתמגז עם הסביבה החדשה—נסחפו מהם הלאה והתנכרו להוריהם. אולי על-מנת למחות את הקרע שבינם לבין חבריהם החדשים, ראו את אביהם ואמם בעיני ה"אמריקאים" והחלו להתחסס אליהם כאל אנשי-חוץ זרים—קיצורו של דבר, מושאים. מעגל הניכור הושלם.

חווית המהגר היתה איפוא קודרת וטראגית. אף-על-פי-כן תהיה זו טעות לראותה כך בלי להוסיף שהיתה זו גם חוויה מסעירה ותוססת. מיליוני מהגרים, לאחר שנתנו את אונם לארץ החדשה, מתו בהרגשה של שכול וכשלוך. אך מיליונים רבים פי-כמה שרו וגם יכלו, קנו להם מעמד של השפעה בקהילותיהם, וזכו לראות איך הגשמת ההבטחה האמריקאית בחייהם שלהם מתקיימת כפליים בחיי ילדיהם. "הכל היה נוטה לחדש את הווייתם", כתב דה-קרווקר על חבריו המהגרים, "חוקים חדשים, אורח-חיים חדש, משטר חברתי חדש; כאן היו לאנשים: באירופה משולים היו כולם לצמחים שאין-בהם-חפץ, הזקוקים לרקבובית של צמחיה ולמטרות-גשם מתיים; הם לחשו לחש-ומחסור, רעב ומלחמה קצרו בהם מיד; אך עתה, בכוח ההשתלה למקום אחר, הרי, בדומה לכל יתר הצמחים, היכו שורש ויפרחו!"* ספק אם תיאור לירי זה, שנכתב בשלהי המאה הי"ט, מתקבל היה כפשוטו כעבור מאה שנים; ועם זאת תיאר תהליך שאכן היתה לו משמעות לרבים כל עת החוויה המהגרית ועוד יותר מכך לדורות השני והשלישי, שאספו את יבול ההשתלה של אבותיהם בלי שהוצרכו לשאת בסבל ובמצוקה.

אף-על-פי-כן גם סבל זה היה בו כדי להעשיר את המהגר ואת ארצו החדשה. אפשר שראה עצמו ביש-גד בפפר הישן וחסר-ישע בדרך לארץ החדשה, ואפשר שלאחר כל תבוסה החל לפקפק בגברותו. אבל דבר אחד שמעולם אי-אפשר היה לגזול ממנו היה אותה ממשות בלתי-אמצעית של חויתו: כל אשר השיג, בכוחו השיג ובכוח מאמציו שלו. חווית המהגרים היתה בחזקת חזרה על סבלותיהם של חלוצים אמריקאיים ראשונים, מבחינות רבות בתנאים קשים יותר, שכן הקשיים בהם נתקלו היו קשייה של חברת-ג'ונגל ולא דווקא של שממת-ג'ונגל. היא הוסיפה ממד של עומק טראגי שדרוש היה לחיים האמריקאיים: אפילו בשלביה הטראגיים ביותר סיפקה תסס של חיוניות שחזר-וברא את החוויה האמריקאית בכל עשור ועשור. היו בה בנפש האמריקאית הרבה יסודות שנטו להיעשות קבועים וקונפורמיסטיים. החוויה המהגרית תקפה את הדבר הזה בלהיטות עקשנית, ובתוך כך הציתה שלהבת

* ר' עמ' 34/5 בחוברת זו. (המערכת)

שהמסה הרבה מן הנוקשות הקפואה. בשנים האחרונות, בהיות השערים נעולים כמעט, התמעטו המהגרים החדשים שימשיכו בתהליך ההתחדשות. בסופו של דבר מצאו להם המהגרים את מקומם במשק האמריקאי, וכל שיכבה חדשה שבאה מלמטה דחפה את הקודמים אל הרזבד הבא. אבל המשק גם הוא חש בהשפעת ההגירה שסיפקה כוח-עבודה לתיעוש המתרחב-והולך במהירות. יאמר אדם מה שיאמר על חשיבותם של אוצרות-הטבע האמריקאיים, האוצר העשיר ביותר היה כוח-האדם: בלי המהגרים לא היתה אמריקה יכולה למצוא במהירות מספקת את כוח-האדם שיבנה את מסילות-הברזל, יכרה את הפחם, יפעיל את כבשני הפלדה הפתוחים ויניע את המכונות. יתר על כן, אף כי רוב המהגרים נדחפו לעבודות הפשוטות, מפרקות-העצמות, היה בהם מספר מספיק של בעלי-מקצוע—שהביאו עמם את שיטות התעשייה האירופית שהקדימה לקום—ולכן היתה "הגנדיה הגדולה" לא רק גנידה של אנשים אלא גם של כשרונות, כישורים ומסורות תרבותיות. כן גם הביאה עמה ההגירה בגידולה לא רק תוספת יצרנים אלא גם תוספת צרכנים. המכונות החדשות הפחיתו את עלות הייצור והוצאותיו, ואף-על-פי-כן בוכות מיליוני הצרכנים המתרבים בתמידות היו רווחים גדולים מוסיפים לזרום בחזרה אל התעשייה. ומאחר שבראשית דרכם השתכרו המהגרים מעט כל-כך היתה רמת-חייהם עולה בתמידות, והשוק הפנימי גדל לא בטור אריתמטי אלא בטור גיאומטרי.

את הדיבוק של העלאת רמת-החיים נטל המהגר מן החיים האמריקאיים אך אותו גם נתן להם. הוא היה אדם שאץ לו הדרך, לא רק לעשות כסף אלא גם להראות שעשהו, לא רק לזרוע את זרע יגיעו ותושייתו אלא גם לקצור את יבול הצלחתו. סיפורי-המעשיות על "האיש שעלה בכוחות עצמו", שלכדו את הדמיון האמריקאי, היו במקרים רבים מעשים בנערי-מהגרים שפתחו בסחבות וסיימו בהון-עתק, שטיפסו והגיעו אל מרום הערימה. שיטותיהם העסקיות לא היו שונות הרבה מאלו של האמריקאים שקדמו להם, אך הואיל ותאבים היו כל-כך לתוצאות צמחה האגדה שהם חסרי-מצפון מובהקים, ולעתים קרובות היתה תהום פעורה בין עולם העסקים ה"מהוגנים" (ז.א., של "בני-הארץ") ועסקי ה"מהגרים". בלי ספק היתה בו במהגר איזה להט קודח שהיה חלק מעולם-הפליאה שלו: הוא היה הזאטוט שחטמו נלחץ אל חלון-הראוה שממתקו הם מחוץ להישג-ידו אלא אם כן יוכל להיכנס פנימה ובידו מטבעות מלוא החופן. הוא היה מלא פליאה על הנסים של המדע וההמצאות המיכניות, על תנופת הקידמה, על השיאים המסחריים של עושר ועצמה. מלא היה תחושה של הבטחה ואפשרויות, שחידשה את הניצוץ החלוצי.

משהכויבה ההבטחה והאפשרויות נתקעו בחולות, יכול היה לתת ביטוי למרירותו על-ידי תנועות פועליות או ראדיקליות, שבראשיתן היו מחאתו של איזה קיבוץ אתני ואחר התרחבו ונעשו פלג פורש או אפילו תנועה של מפלגה שלישית. אך השפעתו המדינית של המהגר הורגשה בעסקי-הפוליטיקה המפלגתיים של הכרך לא-פחות מאשר בפוליטיקה המתנגדית של המערב התיכון. עסקי-הפוליטיקה של ה"בוסיס המפלגתיים" של בוסטון, פילאדלפיה, ניו-יורק, שיקאגו וסנט-לואיס היו מבוססים

על החלפת רגשי-הנאמנות של המהגרים הגלמודים, שזוקים היו לעזרה מסוג אישי מאד בפגישותיהם עם מקומות-עבודה ועם החוק, בחסותם של האנשים שקנו להם בקיאות בהוויות-העולם וידעו את סוד כוחם של קולות המהגרים בהמונם.

המהגר בן הדור הראשון, בין שדר בחוה שבכפר ובין שדר בעיר גדולה, צפוי היה שיחיה את חייו בשולי החברה החדשה, ומשם שילח לתחומי תרבות רבים את הזרם המרטיט של תקוותו, בדידותו, עצמיותו. בנו, המהגר מדור שני, הוא שמחברי הרומנים כתבו עליו כתיב-פלסטר כמי ששוקד לחקות את "האמריקאים בני-הארץ" או להצטיין יותר מהם במשחקם שלהם. הוא היה סאמי של מה מריץ את פאמי? לבאד שולברג, הוא היה הארי בוגן של אוכל להשיג לך זאת בסיפוחות לגירום ויידמן. הוא נהג כאילו הוצק אל תוכו איזה "סם-השוואה", שהניע אותו להתפרצות מופלגת של מרץ או (כמו במקרים שמחברי הרומנים השגידו בהם פחות) לעטות שיכבה מוגזמת של צבע-מגן.

המהגר בן הדור השלישי נפל בשביו של פאראדוקס. מצד אחד, הרי הלחצים הנמשכים מעולמם של אלה שאבותיהם נתקבלו כאבות האומה הפנו אותו בכיוון של יציבות וקונפורמיזם, ובכך הרחיקוהו מקשריו אל החוויה המהגרית. מצד שני, הטעים מרקוס האנסן במסה ראויה-לציון כי "הדבר שהפן מבקש לשפוח הנכד מבקש לזכור", וכי המהגר בן הדור השלישי, ששוב לא התבייש במוצאו התרבותי, מצא בו את האומץ לאמצו לעצמו. את שתי המגמות אפשר למצוא בנכדיו ובניניו של המהגר כשהן נאבקות בו על הבכורה; אבל אני משוכנע כי עוד יתברר שהדבר אותו ציין האנסן הוא החזק יותר.

תמורה גדולה חלה בעמדות האמריקאים כלפי ההגירה אחרי מלחמת-העולם הראשונה והיא הוליכה להפליה הגועית של חוקי-המכסות של 1921 ו-1924. למעשה החלה התנועה לחוקי-הגבלה עוד לפני ראשית המאה, כמעט עם ראשית הגל הגדול של ההגירה החדשה. כל עם הוא "אֶתְנוֹצֶנְטְרִי", ובכך כאילו אמרנו כי אכן סביב השמש סובבים הארץ והירח והכוכבים; ודבר זה נכון במיוחד לגבי הלך רגשותיה של הקבוצה השלטת. האמריקאים ממוצא אנגלי-בין יאנקים מניו-אינגלנד ובין יאנקים שהושלתו למערב התיכון-חשו כי שליטתם משכבר-הימים נתערעה על-ידי נחילי המהגרים החדשים הזרים; כמה מן הטובים שבהם, שנתגדלו על הדוגמה הדמוקרטית, היו שרויים בדאגה עזה ומפולגים ברגשותיהם. הלבנים הדרומיים, שניסו לשמור על הדרום כ"ארץ האדם הלבן" ולפיכך התייראו מפני הכושים המקיפים אותם, הפכו את פחדיהם לחשדנות כללית יותר כלפי "זרים". מחגה-המילואים של פועלים, שפה חשוב היה לאי-העסקים לפי שנתן לו את החומר האנושי להתרחבות התעשייה, נחשב איום בעיני רבים ממנהיגי הפועלים שחששו מפני תחרות של עבודה זולה. כמה מן המשכילים של התקופה הפרוגרסיבית, שחרדו לרציפותה של המסורת בת-הארץ, געשו אויבים מושבעים להגירה. אחרים הושפעו מתורות אירופיות של עליונות ונחיתות גועית ומצאו חיוק "מדעי" לחששותיהם הפוריסטיים לגבי מה שמדיסון גראנט קרא לו "הסתלקות הגוע הגדול".

ברית של יאנקים, דרומיים, אנשי האיגוד המקצועי, משכילים פרוגרסיביים, תיאור-טיקנים גזעניים, קנאי טהרת האוכלוסיה ושונאי-זרים מקצועיים וכתה להישגים בבואה לשכנע את יוצאי-חלציהם של המהגרים הקודמים שההגירה המאוחרת מסוכנת ומחייבת הגבלות חמורות. הם הבהילו אותם בתמונות-אימים של פשיעה, ראדיקלים וערמומיות מזרחית, בדוגמות לקוחות מן המאפיה ו"היד השחורה", מן האנארכיסטים של היימארקט והרוכלים היהודים שנעשו בנקאים בינלאומיים. הם הצליחו להפחיד אמריקאים חששניים שחשבו כי ארץ-אבותיהם לא תצלח עוד לילדיהם בגלל מהגרים חדשים המוכרים עצמם בוויל, מורידים את רמת השכר, קוראים ספרים מסוכנים, חיים כחזירים ומתרבים כשפנים.

בלי ספק חל שינוי במשמעותה של כל החוויה המהגרית, בין מצד הקולטים ובין מצד הנקלטים. בשנות ה-80 למאה הי"ט כתב גיימס ברייס לאמור כי "האווירה האינטלקטואלית והמוסרית שאליה באים המתישבים מאירופה כוחה לבולם גדול יותר מכוח סגולותיהם הגזעיות לשנותה". בכך הביע הוקרה לכוחה של הסביבה האמריקאית והגן על המהגר מפני ההאשמה שהוא נחש משחית באיוה גן-עדן אמריקאי. אולם בעצם הימים בהם כתב היתה תמורה מתרחשת בהווי האמריקאי. להיות מהגר בשנים הקודמות פירושו היה השתתפות בחוויה מתרקמת-והולכת. לא היית חש עצמך בלתי-רצוי או לא-יצלח, גם לא היה עליך להתבייש במוצאך התרבותי. אבל אחרי מלחמת-האזרחים, עם נצחון התעשיינות, הפכה אמריקה הארץ בה גסים מתחוללים במלוא התנופה והכניסה אליה היא כרטיס-גישה אל עשיית-הנסים. כמהגר הבא אל משהו ששוב אינו בחזקת נסיון אלא כבר נבדק ונברא, חשוד היית שאתה מנסה להרוויח בעסק טוב. בחינת צירוף של דמי-כניסה ותשלום-כפרה היו דוחקים אותך לתוך משכנות-עוני, מאלצים אותך לעשות את העבודות המלוכלכות והמקופחות, נוטעים בך הרגשה שאינך שייך.

ה"ילדים" החלו לשאול איך פורצי-השערים האלה מעיזים להיות כה שונים מהם. "אם ישפכו אל תוכנו מיליון אנשים בני הגזעים האלפני, הימתיוני והשמי", כתב הסופר קנת רוברטס, "בהכרח תהיה התוצאה גזע-כלאיים של אנשים חסרי-ערך ורודפריק כבני-התערובת הנקלים של אמריקה התיכונה ודרום-מזרח אירופה". "בני-תערובת" כה רבים היו שופעים ובאים; הם נראו משונים, התגודדו בכל מקום, הרעישו יותר מדי; הם באו מאירופה הרוחשת קנוניות מהפכניות לאמריקה שבה היו בעלי-הנכסים מתחילים לחוש אי-בטחון. חוץ מזה, ברקע קינן תמיד האיום המיני המפלצתי (והקוסם) שטוהר-דמה של אמריקה יזוהם על-ידי נישואי-תערובת עם הזרים השחרחריים.

הנה כך איפל השלב המאוחר בהגירה את תעצמות-הכוח הנדיבות של אמריקה מתקופה צעירה יותר. חזונו של ישראל זננוויל על אמריקה כ"כור-היתוך"—תנור-מצרף שלתוכו שופעות מתכות מכל הארצות בעוד "האלכימאי הגדול מתוך וממזג אותן בשלהבתו המטהרת"—נתקבל בהתלהבות, אבל היה זה ציור מסוכן לפי שנרמז ממנו כי כל גזעי המהגרים חייבים טיהור על-ידי התבוללות במשהו "אמריקאי"

יותר. במלחמת-העולם הראשונה צץ ועלה הפחד מפני "אמריקאי של מקף" שאינו מותך, ממוזג ומטוהר במהירות מספקת. "הבהלה האדומה" שבאה בעקבות המלחמה היתה מכוונת נגד ילידי-החוץ, ובדומה לשגעון העז עוד יותר שבא לאחר מלחמת-העולם השניה הגבירה את כל הספק המיסר באשר לטיבה של הזהות האמריקאית. כמה אמריקאים מצאו בכך פורקן סאדיסטי לתוקפנותם; הרבה אחרים גפלו טרף למבוכת-רוח אינטלקטואלית ורגשית. נוסחת המכסות שנתגלמה בחוקי-ההגירה משנת 1921 הומצאה על-ידי מיסיונר בעל כוונות טובות ששירת בסין ובשיטת-המכסות ראה דרך למזג את ההגבלות על הגירה מן המזרח עם הגבלות כלליות יותר ובזאת להכחיש למעשה את קיומן. בחוק של 1924 הורחקה לאחר השנה הבסיסית שעל-פיה נקבעה המכסה לכל ארץ וארץ ("סעיף המוצא הלאומי") על-מנת להקטין עד כמה שאפשר את מספר הנכנסים מארצות הים התיכון ומזרח-אירופה. קשה היה לאירופים לרדת עד-חקרה של פילוסופיה דמוקרטית המתירה את כניסתם של 3,000 צרפתים ו-5,000 איטלקים בלבד לשנה, לעומת כ-25,000 גרמנים ו-65,000 בריטים.

צימצום ההגירה נעשה אפוא במתכוון ענין של הפליה וגזענות, וכך נשאר באמצעות חוק מקקארן-וולטר של 1952 עד עצם היום הזה. "דלת הזהב" של אָמה לאוארוס הוגפה כמעט לגמרי. אם ב-1900 היו 13 אחוז מן האמריקאים ילידי-חוץ, וב-1950 רק 7 אחוזים, הרי ב-1960 כבר היה האחוז בטל-בששים. האירוניה שבמדיניות הסתגרנית התבטאה בכך שהואיל ואי-אפשר היה לנקטה כלפי פּוֹאֵרטו-ריקו (שהיתה חלק מאמריקה הטריטוריאלית) נאלצו הסתגרנים להשלים עם זרימתם של פוארטו-ריקנים, שהיו שונים עד מאד מן הטיפוס האידיאלי שלהם. אם היתה מטרתה של מדיניות ההגירה להבטיח קליטה יציבה של 250,000 מהגרים בשנה, למשל, אפשר היה להשיג זאת בצורה ראציונלית יותר על-ידי קביעת מספר זה והכנסתם לפי הסדר של קבלת בקשותיהם או לפי עדיפות המקצועות הנדרשים. המאבק להמתקת חומרתם של חוקי-ההגירה וביצועם עודו מתנהל בלב-ולב, משל כאילו שוב אין איש סבור שייתכן להפוך את הקערה על פיה, שהרי (יחשבו האינטלקטואלים כאשר יחשבו) היסוד המתנגד לזרים בקונגרס ובציבור הבוחרים עודו חזק.

עוד לפני נעילת השער כבר הורגשה השפעתו של צימצום האפקים בנפשות המהגרים עצמם. כיון שדבקה בהם קדחת המרוצה לאמריקה, היו להוטים מדי ומתוחים מדי. הכל מוחרף היה אצלם: האהבה לחופש, הדחף "להצליח", הרגישות ללעג, החרדה להשתייך. מבנה המשפחה המהגרית נסתחף, ונתערעה גאות האמונה במסורות שהובאו מעבר-לים.

המהגר נמצא לכוד בין שני גיטאות. האחד היה הגיטו החיצוני של ההפליה הכלכלית והחברתית שנכפתה עליו. השני היה הגיטו הפנימי שקם מתוך מאמציו הקדחתניים לקדם את פני ההסתערות הזאת על-ידי נשיאת התגים של התרבות החדשה וחיקוי האופי שלה, תוך כדי דחיית משפחתו ומסורתו האתנית שלו, או על-ידי הדגשה מופרות באותה מידה של התכנסות לתוך קליפת התרבות הישנה, שלבשה צורה של

שוביניות אֶתְנִית. הנה כך פעל תהליך כפול של פיצוי-יתר—תהליך של התבוללות שוקקת ותהליך של אדיקות אֶתְנִית לוחמת. בשני המקרים היתה זו תגובה על איבה וביטוי של ניכור. סיפורי-ההצלחה של מהגרים בודדים אינם מכחישים זאת אלא מאשרים את הדבר דווקא. רוב סיפורי-ההצלחה על בן-מהגרים שנעשה אֵיל-תעשיה מספרים על אנשים שמצאו את המעבר מתרבות אחת לחברתה תלול מכדי שאפשר יהיה לגשר עליו בלי מאמץ נחוש המשאיר את רישומיו באישיות.

שלב "כור-ההיתוך" במחשבה האמריקאית על המהגרים לא האריך ימים, לטוב-המזל. כיום מעטים הסופרים והוגי-הדעות הרציניים שאינם מבחינים בכזב שבראיית התרבות האמריקאית כמין תהליך ייצור המבער את גילויי השוני התרבותיים והופך חומר אנושי מורכב לפרצוף-אבן גדול ומוגוליתי. ודאי, זרם המהגרים החדשים נידלדל בתכלית (מאז 1940 לא עלה הרבה על 100,000 בשנה בממוצע), ולכן השאלה היא איך ינחו את חייהם בני הדור השלישי והבאים אחריו. הלך-המחשבה שהוכתר בנצחון בקרב קבוצות המהגרים החדשים הוא זה שחוללוהו רגדולף בורן והוראס קאלן—רעיון ה"פלוראליזם התרבותי" בו הקבוצות האתניות מטפחות את מסורותיהן שלהן עם שהן מסרבות להתבדל מן התרבות הרחבה יותר.

לגבי המהגרים החדשים שמקרוב-באו ולגבי ילדיהם, ובעצם לגבי כל האמריקאים, הבעיה היא להחזיק כמה וכמה תרבויות במצב של השבתה אורגאנית, תוך כדי שיזור כל אחת עם האחרות בתהליך שבלעדיו לא היתה החברה האמריקאית כפי שהיא מופרת לנו יכולה להיוצר. השאלה איננה אם המסורות הישנות צריכות להשתנות; כי השינוי, אגב מידה של ספיגה, הוא הכרח שאין מנוס ממנו. הבעיה האמיתית היא לדאוג לכך שלא יתנהל השינוי במהירות הרסנית ולא יהיה קשור בבריחה מן השרשיות של אבות המותירה את הבנים והנכדים בלי בסיס שעליו יגשימו את המעבר. זהו הבדל לא רק בקצב אלא גם בהלך-רוח ובערכים. זה ההבדל בין התבוללות, שהיא מסע חד-סטרי שאינו מיחס כל ערך למה שנותר מאחור ונועד לכליה, לבין השתלבות, שהיא מעגל דו-סטרי, בו ההכרה הלאומית החדשה מוסיפה ממד חדש למסורת האתנית הישנה, ואילו המסורת הישנה מוסיפה עומק ושרשיות רגשיים לתוצר התרבותי החדש.

וודרו וילסון: אל אזרחים אמריקאים ילידי-חוץ

הרי זה מחמם את לבי שאתם עורכים לי קבלת-פנים כזאת. אך לא על עצמי רוצה אני לחשוב הערב כי אם על אלה שעתה-זה נעשו אזרחים של ארצות-הברית. זוהי הארץ היחידה בעולם היודעת לידה מחודשת מתמידה וחוזרת זו. ארצות אחרות סומכות על ההתרבות של ילידיהן. הארץ הזאת מתמידה לשאוב כוח ממטיינות חדשים בזכות כך שקבוצות גדולות של גברים חזקים ונשים צופות-קדימה מארצות אחרות מצטרפות אליה מרצונן. וכך, הודות למתנה שמעניקים לה אנשים בלתי-תלויים, מרצונם הטוב, היא מתחדשת תדיר מדור לדור מפוח אותו תהליך בו נבראה מולכתחילה. דומה הדבר כאילו גמרה האנושות אומר לדאוג לכך שאומה גדולה זו, שנתספרה לתועלתה של האנושות, לא יהיה לה מחסור באמוניהם של אנשי העולם כולו.

אתם נשבעתם עכשיו אמונים לארצות-הברית. אמונים למי? לא אמונים למישהו, אלא אם כן המדובר הוא באלוהים—ודאי לא אמונים לאנשים המיציגים באורח זמני את הממשלה הגדולה הזאת. אתם נשבעתם אמונים לאידיאל גדול, למערכת גדולה של עקרונות, לתקוה גדולה של הגזע האנושי. אתם אמרתם: "אנו הולכים לאמריקה לא רק כדי להשתכר למחיתנו, לא רק כדי לבקש את הדרכים שקשה היה יותר להשיגם במקום בו נולדנו, אלא כדי לפייע בקידום מפעולותיה הגדולות של הרוח האנושית—להודיע לבריות כי בכל מקום בעולם יש אנשים המוכנים לחצות אוקיינוסים זרים וללכת למקום שמדוברת בו לשון זרה להם אם אך יוכלו למלא את משאלת רוחם; מתוך ידיעתם כי, בלי הכרל מהי הלשון, לב האדם יש לו רק כמיהה אחת ודיבור אחד—לחופש ולצדק". ועם שאתם מביאים עמכם את כל הארצות, הרי אתם באים במטרה להניח את כל הארצות האחרות מאחריכם—להביא את המיטב שברוחן, אך לא להציץ אחר מעבר לכתפיכם ולחתור להנציה מה שאמרתם לעוזב בהן אחריכם. אני ודאי לא אבוא אפילו לרמוז שיחדל אדם מלאהוב את בית-מולדתו ואת אומת-מחצבתו—אבל דבר אחד הוא לאהוב את המקום בו נולדתם ודבר אחר הוא להתמסר למקום אליו אתם הולכים. אין אתם יכולים להתמסר לאמריקה אלא אם כן בכל המובנים ובכל מאמצי רצונכם תיעשו אמריקאים עד-היסוד-בכם. אין אתם יכולים להיעשות אמריקאים עד-היסוד-בכם אם תחשבו על עצמכם קבוצות-קבוצות. אמריקה איננה מורכבת קבוצות. אדם הרואה עצמו שייך לקבוצה לאומית מסיימת באמריקה עדיין לא נעשה אמריקאי, והאיש הבא אל מחניכם לעשות מסחר בלאומיותכם אינו בן הראוי לחיות תחת דגל-הכוכבים-והפסים.

וזה תהיה עצתי הדוחקת לכם: לא רק לחשוב תמיד ראשונה על אמריקה כי אם

גם תמיד לחשוב ראשונה על האנושות. אין אתם אורחים את האנושות אם אתם מבקשים לפגג את האנושות למחנות מקנאים זה לזה. את האנושות אפשר ללכוד רק על-ידי אהבה, על-ידי אהדה, על-ידי צדק ומשפט, לא על-ידי קנאה ושנאה. צר לי על האיש המבקש לעשות הון אישי מיצרי-לבכם של אחיו בני-האדם. הוא איבד את תחושתה של אמריקה ואת האידאל שלה. כי אמריקה נוצרה על-מנת לאחד את המין האנושי בכוח יצרי-הלב המרוממים ולא בכוח יצרי-הלב המפרידים ומסכים. אנו באנו לאמריקה, בין בעצמנו ובין בדמות אבות-אבותינו, כדי להשביח את האידאליים של בני-הארץ, כדי להראותם דברים נאים יותר ממה שראו קודם-לכן, כדי להיפטר מן הדברים המפלגים ולבצר את הדברים המאחדים. בלי ספק היה זה אך מקרה היסטורי שהארץ הגדולה הזאת נקראה בשם "ארצות-הברית"; ואף-על-פי-כן אסיר-תודה אני מאוד על שאותה מלה "ברית" מצויה בשמה, והאיש המבקש לפגג אנשים וקבוצות ואינטרסים כפריית הגדולה הזאת הריהו הולם בלבכה ממש.

נקודה מעניינת מאד היא בשבילי, כשאני חושב על אלה מתוככם שעתה-זה נשבעו אמונים לממשלה הגדולה הזאת, שנמשכתם אל מעבר לאוקינוס על-ידי איזו אצבע קוראת של תקווה, על-ידי איזו אמונה, על-ידי איזה חזון על פוג חדש של צדק ומשפט, על-ידי איזו ציפיה לחיים מסוג טוב יותר. אין ספק שהתאכזבתם מאחרים מאתנו. אחרים מאתנו מאכזבים מאד. אין ספק שמצאתם כי הצדק בארצות-הברית מתלווה רק ללב פהור ותכלית נכוחה, כדרכו בכל מקום אחר בעולם. אין ספק כי מה שמצאתם כאן לא נראה לכם, אחרי הכל, טבול באותו יופי מושלם של האידאל שנצטייר לכם קודם. אבל זאת זיכרו: אם התרוששנו בכלל באידאל, הרי קצת ממנו הבאתם עמכם. אין אדם מקווה לדבר שאינו מאמין בו, ואם יש בנו כאלה ששכחו כמה האמינה אמריקה, אתם, על-כל-פנים, הבאתם בלבבותיכם את חידוש האמונה. משום כך אני, למשל, מקבל את פניכם בכרחה. אם באיזו מידה שהיא שכחתי אני מה הדבר אשר לשמו נועדה אמריקה, אודה לאלוהים אם תזכירו לי. אני נולדתי באמריקה. אתם חלמתם חלומות על אמריקה כפי שהיא צריכה להיות, ואני מקווה שהבאתם את החלומות עמכם. אדם שאינו רואה חזיונות לעולם לא יגשים שום תקווה רמה ולא יזום שום מפעל רם. מעצם העובדה שהבאתם עמכם חלומות יש סיבוי רב יותר שתגשים אמריקה חלומות מעין אלה שהבאתם. אתם מעשירים אותנו אם באתם בציפיה שנהיה טובים יותר ממה שהננו.

אתם נכנסתם אל האומה הגדולה הזאת כשאתם מבקשים מרצונכם-אתם משהו שעלינו לתת, וכל מה שבידינו לתת הוא זה: אין אנו יכולים לפטור אתכם מעבודה. בשום מקום בעולם אין איש פטור מעבודה. אין אנו יכולים לפטור אתכם מן המאבק ומן הנטל משערי-הלבבות של המאבק היומיומי—זו נחלת אנש בכל אשר הוא שם; אין אנו יכולים לפטור אתכם מן המעמסות שאתם חייבים לשאת. יכולים אנו רק להקל אותן ברוח בה הן נישאות. זאת היא רוח התקווה, זוהי רוח החופש, זוהי רוח הצדק.

אוסקר הנדלין: הלם הניכור

מכתבים מוליכים את הקולות הנמוכים אל מעבר לים. הקולמוס שאינך רגיל בו מגשש למצוא את המלים הנכונות. כשאתה מבקש משהו שיכתוב בשבילך, הרי עליך להזמינו למאכל ומשקה. לכן אתה מנסה בעצמך. בחנות יש טפסים מודפסים מן המוכן. לפעמים די בהם להעברת ידיעות. במאמץ כאוב ותוך כדי הקרבת זמן יקר, אתה מבטא את הסולידאריות שעורך חש עם אלה שנשארו במקומם. גליון הנייר הוא אז סמל הקשרים המוסיפים לקשר.

פניות חגיגיות, אל יקירי-נפשי... אל כל פלוני ופלונית שמילאו את ימי-החיים הישנים ואשר אותם לא אשוב עוד לראות לעולם. במכתב הזה אני מנשקכם. אל ההורים הזקנים שגידלו ופירנסו, שטרחו ויגעו, ששפכו דמעות בעדי ועתה אין להם מנחם; לאח שהיה שותף לי במלאכה ויצוע; לחברי בשדות; לכל שארי-הבשר שהיו מתלווים לחגיגות; אל כל האחנה, השלמות הנראית-לעין של הכפר, שאיבדתי את זכותי עליה בהגירתי; לכל אחד אני שולח את ברכותי. ועם ברכותי באים האיחולים שתדעו שנים מתוקות של חיים, של בריאות ואושר, אשר-אהה-חמקמקים הם גם שם גם פה.

נדודים הם שיצאו לעולם הרחב ולעתים קרובות נכספים הם אל העבר הרחוק ממנו באו. הרי אפילו הציפורים המתעופפות ממקומות מולדתן עודן נחפזות לחזור. כלום אי-פעם יכול אדם לחוש עצמו מאושר באמת בהיותו נדון לחיות הרחק מן המקום בו נולד? אף כי בצאתו ניתק עצמו והוא יודע כי לא ישוב עוד לעולם, אף-על-פי-כן הוא מקווה, בהושיטו ידו לאחור, שעודו שייך למכורה.

לצורך כך הבעל והאשה והילדים הגדולים נאספים לחזות במלאכת הכתיבה; לצורך כך הם נאספים לקרוא את התשובה. מן המוצאות אותם אין הרבה שכדאי לכתוב עליו, ודאי לא על המאבק המוגונוני להיאחזות במקום החדש. תחת זאת פונות שורתיהם לזכירה, לריענון זכרונות, לציונם של ימי-שנה. לימים, כשהאמנות מתפשטת ותצלומים אפשר להשיג במחיר שווה לכל נפש, הללו מוחלפים בתכיפות מרובה.

היו עוד מעשים של סולידאריות שריתקו גם הם את תשומת-לכם של המהגרים. זכרונות עזים וברורים של הסבל שהניחו אחריהם דירבנו אותם במאמץ להפריש מהכנסותיהם הזעומות סכומים מספיקים לעזרת אלה שלא באו. ב-1860 כבר היו האירים לבדם שולחים בחזרה ארבעה או חמישה מיליוני דולר בשנה; מקץ מחצית המאה היה הסך-הכל שהעבירו כל הקבוצות גם יחד עולה בהרבה על מאה-וארבעים מיליון לתקופה של שנים-עשר חודש. תכופות מתוסף היה איזה אסון בלתי-רגיל ומעורר היענות מיוחדת שבאדהה-הכנסיה שעלתה באש, או רעב שהופיע, או

מלחמה שפרצה. תרומות מעין אלו היה בהן משום הכרה בחיבור הנמשך אל המקום הישן. עם הזמן נתחזק חיבור זה עוד יותר מתוך השתתפות בתנועות לאומניות שביססה אינטרס מדיני בעסקי הארץ הישנה, אינטרס שלא היה להם לאיכרים בעודם שם.

בעוד השנים העוברות מרחיבות את הריחוק, לבשה הארץ שעובו המהגרים קסם ויופי. בעיות של הווה העיבו על הבעיות שאותן הניחו מאחור בלא פתרון; ובאד-הערפל של הזכרון נראה היה לאנשים האלה כי לשעבר פטורים היו מעגמות-הנפש של ההווה. דומה היה כאילו נעשה העולם הישן ראי גדול שלתוכו הביטו כדי לראות אל-נכון כל מה שאיננו כשורה בעולם החדש. הנוף היה נחמד יותר, השכנים מסבירי-פנים יותר, כוחה של הדת גדול יותר; במשברים התכופים, כאשר כשל כוח-הסבל, בא ופקדם הירהור של געגועים: שם זה לא היה קורה.

אולם המגעים הממשיים מאכזבים היו. הבקשות—שיגידו שם תפילת-מיסה, או ישאלו בעצתו של איש חכם, או ישלחו לכאן איזה עיטור דתי—הללו היו מחוות מלאים תקוה. אבל התגובות לא היו מספיקות; ככל דבר אחר, הצטמקו בדרך. המהגרים כתבו, אבל התשובות, כאשר באו, משעממות היו, אפילו שדופות במשפטיהן המיכניים, או שפך נראה היה הדבר לאנשים אשר משום-מה קיוו כי איגרות אלו תערנה את הרגשות שהושקעו במכתביהם שלהם שנתחברו בדי-עמל. תכופות מדי התברר כי המעטפות שכה ציפו להן אינן אלא קליפות ריקות והתוכן הפנימי חסר-ערך. לאחר ההמתנה הממושכת לבואו של נושא-המכתבים היו דפי הכתב המעוות מפגרים בהכרח אחר המצופה. היתה אחידות טורדנית בתלונות על זמנים קשים, במריבות הקטנוניות והחוזרות; ולא ארכו הימים וקצרה הרוח בבקשות הנצחיות לעזרה שבאו במישרים בעקבות ברכת-השלום הפורמלית.

נקודה אחרונה זו היתה מציקה למהגרים. הידידים והקרובים שנשאר מאחור לא יכלו להוציא ממוחם את הרעיון שבאמריקה הרחובות מרוצפים זהב. שלח לי בשביל מעיל... יש פה חלקת-אדמה ואם רק תשלח היינו יכולים לקנותה... בתנו היתה יכולה להינשא, אבל אין לנו מספיק בשביל נדוניה... אנו מתביישים, כל האחרים מקבלים... לעתים קרובות הרבה יותר מאתנו. בתחינות האלו מובלעת היתה הדעה שהיציאה היתה עריקה, שעדיין נותרו התחייבויות שלא נתמלאו, ושבוכות ולא בחדס ראשי הכפר לדרוש עזרה מבניו שיצאו.

מארצות-הברית נדמה היה כי שם, בארץ הישנה, אין הבנה לקשיי הסידור. מרגיו היה זה לאסוף בקרבנות מרובים את כספי-המשלוחים ולקבל בתמורה רשימה של צרכים חדשים, משל כאילו אין די צרכים גם בעולם החדש. המהגרים מעולם לא נפטרו מתחושת החובה לעזור; אך עם זאת החלו לראות בכני ארצם הישנה מין אנשים התלויים בעזרה. צרתם של האירוסים היתה שאין הם יכולים לעמוד על רגליהם שלהם.

הדודן שעתה-זה ירד מן האניה זכה לאותה הערכה שלילית. אם גם היה גידולה של

המולדת, בכל־זאת כאן עשה רושם עלוב; הליכות מגושמות, מלבושים גסים, ואולת־
 יד גמורה במצב החדש—אלו היו סגולותיו הבולטות ביותר. המתישב הוותיק יותר
 מצא והנה כמעט קפאה על שפתיו ברכת ברוך־הבא נוכח נחשלות שכזאת.
 עם כל מגע של ממש נמוגה גדלותו של הכפר; הדברים לא הלמו את הדמות בה
 נצטייר למהגרים ולא יכלו לעמוד בהשוואה עם אמריקה. כשבאה התמונה הביטה
 בה המשפחה המתכנסת מתחת לאור. זאת אמנם היתה הכנסייה, אבל לא כך היתה
 זכורה; והניגוד המדכא גרע מעט מחדוות הזכירה. התצלום לא שיקר. הנה כך הוא,
 בנין שפל־קומה נוכח הדרך המאובקת, שדוף־רוחות ומפגין בעליל את מצבו הרעוע.
 אבל גם הזכרונות לא שיקרו משל כאילו אך תמול עברו בדלתות האלו, יכול יכלו
 לזכור את תחושת הרחבות והרוממות שעורר תמיד מראהו של הבנין לשעבר.
 שני הרשמים היו נכונים, אך אי־אפשר היה לישבם יחד. הדימוי שבמחשבה והמרצה
 שעל הנייר לא התאחו מפני שהאחד נוצר מקני־המידה והערכים של הארץ הישנה
 ואילו השני נרצה באור קני־המידה והערכים של החדשה. וכך אירע בכל מגע אחר
 שבהשקפה־לאחור. בלהיטות הוסיפו המהגרים לשאת עיניהם אל מעבר לאוקינוס
 האטלנטי בתורם אחר סיפוקיה של אחנה. אבל החיפוש לא בא על גמולו. כיון
 שנעשו אמריקאים, שוב לא היו בני־כפר. אם גם בנפש חפצה עשויים היו ליטול
 עליהם את ההתחייבויות הקודמות ולהכיר באחריות הקודמת, לא יכלו להשיב להם
 את נקודת־המבט הקודמות או להחזיק בהערכות הקודמות. יותר מדי ראו, יותר
 מדי חזו מבשרם, ושוב לא יכלו להיות בני העדה. לשווא הוסיפו לשגר את המכתבים;
 האנשים האלה, כיון שנפרדו, שוב לא יכלו להשתייך עוד זה לזה מעולם.

ביתם היה עכשיו ארץ אשר לא נולדו בה. את מקומם בחברה ביססו להם מתוך
 התלאות של חציית הים וההתישבות. תוך כדי כך השתנו, שוננו הצדדים האינטימיים
 ביותר של חייהם. כל מאמץ להיצמד אל דרכי־מורשה של עשייה וחשיבה הביא
 לידי הסתגלות דקה־מן־הדקה שבה לבשו הדרכים הללו צורה אמריקאית חדשה. כיון
 ששוב לא היו אירופים, כלום יכלו איפוא המהגרים לומר כי יפירם מקומם באמריקה?
 התשובה היתה תלויה במושגיהם של אזרחים אחרים של ארצות־הברית בדבר אופי
 האומה ותפקידם של החדשים בתוכה.

בראשית המאה הי"ט נראתה ההגירה באור חיובי מובהק בעיני אלה שכבר התבססו
 מצד זה של האוקינוס. כשנעשתה הנסיעה בים מובטחת לאחר השלום הכללי של
 1815 והסתגנו ובאו ראשוני המהגרים החדשים, היתה הנטייה הכללית לקדם את
 פניהם בברכה. העמדה החיובית נמשכה אפילו כאשר גבר הזרם ולבש את ממדי
 השטפון של שנות ה־40 וה־50. האיש היורד מן האגיה נתקבל אז בלא עירעור ובלא
 תנאי.

ההסכמה לתוספות בלתי־מוגבלות על האוכלוסיה המקורית קלה היתה על האמרי־
 קאים, שערים היו לצעירותה של ארצם. עומדים היו על שפתה של יבשת עצומה,
 נמשכים אל האתגר של ארץ ריקה שכמעט אין קץ לרחבותה. היה בה מקום די־

והותר לכל הנכונים להשקיע מכוחם בניצולה. המחסור היה בידיים עובדות ולא באקרים; כל זוג ידיים נוספות הגדיל את ערכו של שפע המשאבים והרחיב את האפשרויות לכל.

צעירותה של האומה גם הצדיקה את קבלת כל הזרים שבאו לחופים האלה, בלי כל הבחנה. היתה אמונה עזה בעתידה של הריפובליקה, היה בטחון שההיסטוריה העתידה שלה תצדיק את המהפכה ואת הגיתוק מבריטניה-הגדולה. התבררה והתרבות אשר תקומנה בשטח הזה תעלינה על אלו של העולם הישן מפני שאין הן עתידות לחקות דרך-עבודת את הדפוסים המיושנים ואת המסורות שעבר זמנן המחניקות את הבריות באירופה. ארצות-הברית תצעד בכיוונים חדשים משלה מפני שעמה הוא עם חדש.

לפיכך תקיפה היתה הדעה שארץ זו איננה סתם מושבה אנגלית שהגיעה לעצמאות. זוהי אומה יחידה-במינה במקורותיה, פרי עירוב של הרבה טיפוסים שונים שמתוכו קמה מציגה חדשה לגמרי, האמריקאית. האזרחים התוססים סבירו וטענו כי לשונם, ספרותם, אמונתם וחייהם המדיניים מקוריים הם ומובהקים ביחודם, הללו גם סברו וטענו כי האוכלוסיה שלהם לא לוקחה ממקור יחיד אלא דווקא קנתה לה את סגולותיה המיוחדות מעירובם של כל מיני יסודות.

היה בטחון שהתהליך ימשך. הטיפוס הלאומי לא נקבע על-ידי אבות-אבותיו הנתונים; מתגבש היה והולך מתוך הנסיון של חיים ביבשת חדשה. הואיל ואיכותם של בני-האדם נקבעת לא על-פי התנאים המתלווים להולדתם אלא על-פי הסביבה בה בילו את ימיהם, לא היה כל טעם לבור מתוכם. הכל יבואו רעננים ברוח ובנפש לקליטת רשמים חדשים; ומתוך שיהיו באמריקה ייעשו אמריקאים. לפיכך לא היה טוב מאשר לקבל ללא סייג את כל המבקש לטעת כאן את אהלו. ארצות-הברית תהיה אז כור-היתוך גדול, גדול עד להכיל את כל הנכנסים מרצונם החפשי; והאומה אשר תוצק לבסוף מאותו כור תהיה עשירה שבעתיים בזכות שוני היסודות שהוערו לתוך התערובת המזתכת.

החוקים של רוב שנות המאה הי"ט שיקפו עמדה זו של נכונות לקליטה. ארצות-הברית לא עשתה שום מאמץ פעיל להניע אדם להגר אליה, אך היא גם לא שמה כל מכשולים על דרך בואם. בארבעת העשורים שלאחר 1819 נתקבלו כפעם-בפעם חוקים שקבעו תקנות לספנות בתקוה לשפר את תנאי הנסיעה בים. למעשה, קל היה לעקוף את הסעיפים שהגדירו את מיזער כמויות האוכל ואת מירב מספרם של הנוסעים שרשאית כל ספינה להוליך. אף-על-פי-כן כיונו אותן תקנות להגן על הנוסעים ולסלק את התנאים החמורים שהיו עלולים לרפות את ידי המהגרים החדשים הבאים אל הארץ.

גם חוקי המדינות לא נועדו לשים סייגים יותר. נמלי-הים, שמעמסות התמיכה בעניים גרמו להם דאגה, השיגו חקיקה שתבטיח את קופותיהם מפני חובות מעין אלו. הצורה היתה לפעמים התחייבות שתערוב לכך שלא ייעשה המהגר תלוי מיד בתמיכה ציבורית; פעמים היה זה מס קטן שהוטל לקיזוז הוצאותיה של צדקה. בשני המקרים

לא היה רצון להגביל את הכניסה לארץ; ואף אחד מן הצעדים האלה לא היתה לו כל השפעה נראית לעין על היקף ההגירה. משעה שירד המהגר לחוף נמצא שווה במצבו לילידי-הארץ. בתוך תקופה קצרה יכול היה להתאזרח ולקבל את כל זכויות-היתר של אזרח. אכן, בכמה מקומות היתה לו זכות-בחירה עוד בטרם תבוא השבועה בבית-הדין ותשנה את מצבו המשפטי. בעיני החברה אמריקאית היה עוד לפני היותו כך בעיני החוק.

המהגרים לא היו צריכים כלל להעמיק חקר בכתבים של אנשי ההלכה המדינית והחברתית כדי להבין תפיסה זו של אמריקה. שלם וברור התבטא הרעיון בחיי-המעשה. ההרגשה שהם רצויים וברוכים נתנה לאנשים שבמקומות אחרים נחשבו מיותרים את הבטחון שמאמצייהם לבנות חיים חדשים יתקבלו באהדה על-ידי שכניהם החדשים. על יסוד שכזה יכלו להתחיל להכות שורש על-פי דרכם, להסתגל על-פי דרכם לתנאים החדשים.

רב-משמעות היה הדבר שהמהגרים החדשים לא נאלצו להתאים עצמם לדפוסים קיימים של פעולה או להשלים עם קני-מידה קיימים. הם ראו עצמם בני-חורין למתוח בקורת על הרבה צדדים של החיים שגילו בעולם החדש, על העיסוק המוגזם בדברים שבחומר ועל שימת-הלב הלקויה לדת, על הבריות הנדחפים וקצרי-המנוחה, על טיבם החולף והארעי של יחסי-המשפחה. עזותן של חוות-דעת מעין אלו העידה על האופי הוולונטארי של הסתגלות המהגרים. הזרים לא בלעו את אמריקה בלגימה אחת; באמצעות איגודיהם ומאמצייהם שלהם גילו איך לחיות במקום החדש ועם זאת להיות מה שהינם.

עד לשנות ה-80 הפריעו הקבוצות השונות בארצות-הברית זו לזו רק במקרים יוצאי-דופן מאד; בדרך-כלל הניחה ההתפשטות המהירה מקום לכל לפעילות ללא סייג. אכן, סביב המהגרים החדשים עצמם לא ניטשה אז כל מחלוקת; גם לא היתה כל נטייה לפפק ולהקשות אם אמנם רצוי להמשיך במדיניות המסורתית של דלת פתוחה. אבל הדור השני היה גורם בלתי-יציב במצב; ככל שהתבלט-והלך כך עורר בעיות מטרידות דווקא משום שלא היה לו מקום קבוע ומוגדר בחברה. עומד היה בין התרבות של הוריו לתרבות של אמריקה הוותיקה, ובתוך כך חשף את הפגום שבהנחה כי היתוכם של היסודות המרופים בכור-ההיתוך כמו יבוא מאליו. רגעי ההתגלות, אם גם עדיין נדירים היו, הרעישו את מעמקי הנפש.

על-הרוב באה התגלית בעניינים הקשורים לתעסוקה. בלי הבדל מה היתה דעתו של השכיר המקומי בדבר השפעות המהגרים על המשק בכללותו, ידוע ידע כי אנשים אלה אינם מתחרים אתו במישרים על מקום-עבודתו. אבל ילדיהם של המהגרים היו אמריקאים שלא הסתפקו במקומות המתיחים לזרים. בשוק-העבודה דחקו בני המהגרים החדשים את רגלי בניהן של משפחות מבוססות. עדיין לא צר היה המקום במערכת הייצור שגדלה בקצב מזורו יותר ויותר. אך פה-ושם נתקל הבחור השאפתן במודעה: איריים אינם צריכים לפנות! הפגיעה היתה

משפיעה עליו, אך גם על אביו. היא היתה מגלה למהגרים האלה, ולרבים שבאו אחריהם, את גבולות שייכותם לאמריקה.

גם בפוליטיקה היו מקרים שבהם נתקלו פעולותיהם של האזרחים החדשים באיבת הוותיקים. אם אז היו התוצאות בולטות יותר, הרי זה משום שבהתמודדות על שליטה פוליטית היה פחות מקום לתחרות. היו זמנים שבהם ביקשו קבוצות של אנשים, שנבצר מהם להשיג את מטרותיהם באמצעות המימשל ונבצר מהם להבין את כשלונם שלהם, להטיל את האשמה על ילידי-החוץ שבתוכם. בשנות ה-50, למשל, מחמת התסיסה סביב שאלת העבדות ומחמת שפע של הצעות לריפורמה הוטל עומס קשה-מגושא על המבנה המפלגתי הקיים. שנים של פשרות לא הבשילו פתרון בן-קיים; תחת זאת עוררו חששות חמורים למלחמת-האזרחים הרת-השוואה שהיתה מממששת-ובאה.

בנקודת-המשבר נעשה הזר שעמד לשטן בדרך השגתה של איזו מטרה מסוימת מועד להתקפה. הדוגלים באיסור העבדות ובעלי-ריפורמות למיניהם שמצאו והנה האירים השמרניים נערכים נגדם בקלפיות, פוליטיקאים מתומכי העבדות שהפריזו בהערכת הראדיקליות של אחדים ממנהיגי הגרמנים, ומטיפי איסור-המשקאות שראו בנכרי שוחר הטיפה המרה את המכשול העיקרי בדרך להתנורות כללית—אנשים מעין אלה היו עמוד-השדרה של מפלגת ה-"Know-Nothing" * שקנתה לה חשיבות פתאומית בבחירות של 1854. הערב-רב של יסודות שנכנסו לקואליציה המדינית הזאת היה להם רק מעט מן המשותף; רק שנתיים דרושות היו להם כדי להכיר היטב יותר זה את זה, ומאותה שעה התפוררה המפלגה. שום דבר חיובי לא ליכד אנשים כאלה; הם נמשכו זה אל זה בעיקר על-ידי הפחדים שהדריכו את מנוחם. הרבה אמריקאים, שלפי-שעה לא היו מסוגלים להתמודד עם הפילוגים האמיתיים בתוך החברה שלהם, הגיעו לאחדות זמנית על-ידי שעשו אגודה אחת נגד הזר אשר בתוכם.

תנועת ה-"Know-Nothing" כשם שהופיעה במהירות כך נעלמה במהירות. במובן זה התוותה נתיב שאחרי-כן הלכו בו תנועות דומות שחלפו לרגע באופק המדיני—ה-A.P.A. של שנות ה-90 והתעמולה האנטי-גרמנית מן הימים של מלחמת-העולם הראשונה. הפסקות חטופות אלו ברקמת יחסים שהיתה שלויה בדרך-כלל לא היו להן השפעות בנות-קיים על החקיקה או על העמדות של המון ילידי-הארץ.

אבל אפילו הברקות חטופות מאד של השנאה שעלולים לחולל נגדם די היה בהן להטריד את המהגרים. זכרון של האשמות שהועלו בחימה שפוכה נתקיים ימים רבים לאחר שההאשמות עצמן לא היו עוד בחזקת סכנה. הן הניחו אחריהן דאגה קיימת-ועומדת. ילידי-החוץ לא יכלו לשכוח שפעם נמצאו עוררים על זכויותיהם כאזרחים. איך יכלו שלא לתהות עד כמה אכן שייכים הם לארצות-הברית? קרבות-רחוב שנתלקחו לפרקים בין הנערים והציבו קבוצה כנגד קבוצה, מזמן לזמן מהומות רציניות יותר שבהן היו בריוני העיר תוקפים את הזרים, והעלבונות

* מפלגה אמריקאית שפעלה בשנות ה-50 והתנגדה למהגרים ולקאתולים. (המערכת)

התכופים יותר בעתונים ומעל בימת הנואמים—כל אלה הוסיפו לקיים את הספק הזה.

ואולם עד שנות ה-80 היה הבטחון שקול כנגד הספק. כל עוד נשמרה בילידי-הארץ האמונה שאמריקה תגבר חיילים בזכות תוספת השוני לתרבותה שנתמרה במהגרים החדשים התקוה, למרות קשיי ההתערות והחרדה שגרמו מעשי-איבה בודדים, כי ימצא כאן בית לחסרי-הבית של אירופה.

כבוא הרבע האחרון למאה הי"ט הסתנגה גימה של רגונות לחוות-דעתם של כמה אמריקאים שחשבו על צד זה שבהתפתחות תרבותם. זה זמן רב כבר היה כור-ההיתוך מבעבע, אולם המוצר הסופי לא נראה קרוב יותר משהיה. נסיון החיים בארצות-הברית לא שבר את האופי הנפרד של היסודות שנתערבבו בתוכו; דומה היה כאילו כל אחד שומר על זהותו שלו. כמעט מחצית המאה לאחר ההגירה הגדולה של האירים והגרמנים לא נעשו האנשים האלה דומים בכל דבר לשאר אמריקאים; עדיין אפשר היה להכיר במ שהם אירים וגרמנים. ואולם אפילו אז היו גלים חדשים יותר של מהגרים מתדפקים על החוף האטלנטי. כלום היה איזה סיכוי שאי-פעם יתבוללו כל ההמונים האלה, שאי-פעם יתאמרו?

דור אחד קודם-לכן לא היו שאלות כאלו עשויות לצוץ. האמריקאים בני המחצית הראשונה של המאה יצאו מתוך הנחה שכל אדם הכופף עצמו לסביבה האמריקאית הופך להיות אמריקאי. הואיל ובסופו של דבר עתיד אדם חדש לישב את העולם החדש, לא סתם שלוחה של איזה גזע קיים אלא יצור שונה מן הכל ונעלה על הכל, לא היו שום קני-מידה קבועים של אופי לאומי למוד על-פיהם את התנהגותם של החדשים-מקרובי-באו. סברה היתה שהלאומיות של הריפובליקה החדשה היא נזילה, אך זה החלה להתפתח; היה מקום לגיוונים אין-קץ מפני שהשוני היה הנורמלי ולא האחידות.

מהבעת הספקות שמא כמה מחלקי האוכלוסיה לא ייעשו אמריקאים לכל דבר נשתמע שקיים בוחן מוסכם מהו אמריקאי. לשעבר היה זמן בו לא הכירה החברה בשום הבחנה בין האזרחים מחוץ להבחנה שבין ילידי-הארץ לילידי-החוץ, ואותה הבחנה לא נשאה עמה שום רמז של עליונות או פחיתות. עתה היו נסיונות להבחין בקרב ילידי-הארץ בין אלה ששייכים באמת לאלה שאינם שייכים, לבודד את אלה שנוולו בארצות-הברית אלא שמוצאם המהגרי מנתקם מעם-הארץ לאמיתו.

אולם קשה היה למתוח את הקו. לאחר 1880 הבדיל המיפקד בין ילידי-הארץ לילידים שהם בני הורים זרים. אבל זה היה קו-הבדלה שאיננו מספיק; הוא לא המציא דרך להכרה חברתית ולא הביא עמו בסיס שעליו יוכלו האמריקאים האמיתיים להתלכד, להזדהות בתור שכאלה.

כל אותן שנים היתה אצל כמה אמריקאים חתירה מודעת-למחצה אל איזה מונח שיתאר את האנשים שאבות-אבותיהם היו בארצות-הברית לפני גלי ההגירה הגדולים. במקום שם נמצאו אנשי ניו-אינגלנד שם התקראו יאנקים, מלה שתכופות

שימשה בהוראת לא-אירי או לא-קנדי. אבל יאנקי היה פשוט כינוי מקומי ולא הכליל את כל הנמנים על הוותיקים. על-כל-פנים, כינוי כזה לא היה משום סיפוק בצדו. מחזיקיו היו קבוצה אחת מתוך רבות, בלי שום תביעה מיוחדת לאמריקאיות, מנותקים משאר עממים רצויים שתפסו מקום בולט בעבר של הארץ. רק הגילוי של אבות משותפים מני-או יכול היה לבטל את החציצות בין האמריקאים האמיתיים.

אך כדי למצוא מכנה-משותף צריך היה לחזור הרחק לאחור. למעשה לא היתה שום תגלית כשלעצמה מניחה את הדעת לגמרי. עם הזמן נמצאו סופרים שהגדירו את הציביליזציה של ארצות-הברית כאנגלו-סקסית. מתוך שהרחיקו את ראשיתה לבריטניה הקדומה רמזו שתרבותם שלהם תמיד היתה אנגלית במוצאה ושמו לנרים את יוצאי-חלציהם של אירים וגרמנים, קל-וחומר של מהגרים מאוחרים יותר. אנשים אחרים העדיפו נוסח אחר והגיעו לאותה סתגרנות על-ידי שהתקראו "דוברי-אנגלית", תואר שיצא מתוך הנחה כי יש אחדות וייחוד בשבט אשר יישב את אי-הבית, הדומיניונים וארצות-הברית. ועוד היו אחרים שנוקקו לכינוי רחב קצת יותר. הם הציגו עצמם כטבטונים וטענו כי כל שהוא אמריקאי מובהק מקורו ביערותיה של גרמניה; על-פי השקפה זו היו רק האנשים שאבותיהם התנסו בחירות של שלטון-עצמי שבטי ובשיחרור של הריפורמציה הפרוטסטנטית אמריקאים במלוא מובן המלה.

מונחים אלה לא היה להם שום צידוק היסטורי כלל. ובכל-זאת נמצאו להם מהלכים הרבה במחשבת העשורים האחרונים למאה הי"ט. בלי הבדל מה היה הביטוי המסוים בו השתמש מחבר או גואם מסוים לצרכיו, ביטאו כולם כאחד את ההכרה שאיזה יסוד-מורשה הוא ששיוה צורה לתרבות האמריקאית. לא היה מנוס מן המסקנה: על-מנת להתאמרק חייבים המהגרים להתאים עצמם לאורח-החיים האמריקאי שכל-כולו הוגדר קודם בואם.

שני פנים היו להאשמה שאין המהגרים מיטיבים כל-כך להסתגל. ראשית, האשימו אותם בעניותם. הרבה אזרחים נדיבים, שהתחמץ לבם למראה התנאים העלובים בשכונות שבהן יושבים העמלים, התקשו להאמין כי ליקויים חברתיים כאלה צמחו מאדמתו של העולם החדש. גות היה יותר ליחסם למומיהם של המהגרים החדשים, לחוסר-יומה, רשלנות ובערות ולא דווקא לחוסר-האפשרות להשתכר דיי-הצורך למחיה.

אכן, לגבי אלה שפתיהם היו ב"מעלה העיר" היו הגיטאות טריטוריה זרה לגמרי המתקשרת במחשבה לזוהמה ופשיעה וחטא. לכאורה מן הגמנע היה שיוכלו בני-אדם לחיות חיים הוגנים במקומות שכאלה. כוהן-דת טוב-לב שיצא לסיור של צדקה הזדעזע לנוכח הסכנות המוסריות שבפרוודור החשוך והלא-מזאר. בינו-לבינו חש להגן על הצעירה המהוגנת: יהיה רצונה אשר יהיה, אין היא יכולה לעשות ולא-כלום-הבושה מונעת אותה מלצעוק. כוונתו של המתקן היתה לשפר את הדיור, אבל הסיכום היה בכל-זאת בזו הלשון: אין אתה יכול להקים אזרח אמריקאי מתוך משכנות-הטוני.

המהגרים החדשים הואשמו גם בכך שהם מתכנסים בקבוצותיהם שלהם ואינם מוכנים להתערב בקהלם של אנשים מבחוץ. ילודי-חוץ נוהרים אל הערים הגדולות ומסרבים בעקשנות להתפזר כחקלאים ברחבי הארץ; דבר זה כשלעצמו היה לצנינים בעיני חברה שעדיין החזיקה באידיאל של חיי-כפר. אך אפילו הגרמנים בוויסקונסין והסקנדינבים במינסוטה היו מתנשאים ומסתגרים בתוך מחניהם. בכל מקום עמדו הזרים בזרותם ובעקשנות התבדלו מן החיים האמריקאיים. מחנך אחד נכבד השמיע את האזהרה: תפקידנו הוא לפזר את מושבותיהם, לבולל ולמזג את את האנשים האלה ולטעת בתוכם את התפיסה האנגלו-סקסית של יושר, חוק וסדר. לא פשוט היה הדבר להיענות לקריאת-תגר זו. התושבים הוותיקים זרזים היו למתוח בקורת על התבדלותו של המהגר אך מהססים היו כשעשה צעד לצמצם את המרחק. בעלי-הבתים בשררה החמישית או ברחוב ביקון או בנוב-היל יכלו לעמוד בנקל על קלקלותיהם של משכנות-העוני אך הם לא נטו לקדם בברכה שכן אדם שהתגורר לשעבר באיסט-סייד או בגורת-אגד או ברובע הלאטיני והשיג את האמצעים לעקור משם. בקרב הפרוטסטנטים רבה היתה הדאגה נוכח גידולם של ארגוני-דת קאתוליים, יהודיים ואורתודוקסיים, אך לא היתה כלל להיטות להביא לידי המרת-דת המונית שאולי תמלא את הכנסיות הקודמות בהמון זרים עניים. כאשר השתנתה האוכלוסיה של השכונה היתה הקהילה עשויה פחות לבנות למשון אליה את המהגרים החדשים מאשר לסגור או למכור את הבנין שלה ולעבור לאיזה רובע אחר.

אכן, היתה דר-משמעות יסודית במחשבתם של האנשים שדיברו על "התבוללות" בשנים הללו. הם הגיעו להשקפתם שלהם שהתרבות האמריקאית היא קבועה, מגובשת ממקורה, מתוך שהגיפו את הדלת בפני ההמון הגדול של המהגרים שלא היו אנגלים או לפחות לא טבטונים. עתה היו מצפים לכך שהאנשים המורחקים הללו ישנו את עצמם למען יזכו במגת-חלקם באמריקאיות. אותו תהליך יכול היה להתרחש רק על-ידי הגברת המגעים בין התושבים הוותיקים לחדשים, על-ידי שיתוף במקומות-עבודה, כנסיות, מגורים. ואולם בחיי-המעשה היה האיש שראה עצמו אנגלו-סקסי מוצא כי קירבתם של אחרים שעתה-זה הגיעו לארצות-הברית היא בלתי-נוחה ובלתי-נעימה, ובחיייו שלו ביקש לא להקטין את הפרץ בין מעמדו למעמדם אלא להגדילו.

לא היה מנוס מן הדילמה המטרידה הזאת. גוח היה לישב את הקושיה בטענה כי ההבדלים בין אמריקאים מצד אחד לבין איטלקים או יהודים או פולנים מצד שני הם עמוקים עד כדי כך שאין כל אפשרות לגשר עליהם. אם היו הגזעים האחרים הללו מובדלים מכוח טבעם המהותי שלהם, מכוח סגולות מורשתם, הרי היה הדין עם הגזע המקורי הן בבואו לעמוד על הקבוע שבאפיו הן בהימנעו ממגע עם הזרים.

אלה שביקשו לחזק את העמדה הזאת שאבו מאוצר נכבד של רעיונות גזעניים שהעמיקו להיספג במחשבתם של הרבה אמריקאים סמוך לסופה של המאה הי"ט.

מכמה וכמה מקורות נתרקמה משנה שהכריזה על חלוקת המין האנושי לגזעים נפרדים ביולוגית.

בשנים המרות של הפולמוס שהקדימו את מלחמת-האזרחים היו דרומיים שחשו צורך דוחק בהצדקה דומה לזו. המטיפים לביטול העבדות העלו את השאלה בדבר הכשרות המוסרית של העבדות והצהירו כי חטא הוא לאדם לשעבד את רעהו. בעל-המטען, שהיה רגיש לבקורת אך בחייה-המעשה רתוק היה אל רכושו, נמשך אחר הרעיון שאין השחורים אֶחיר-לצלם. אולי, כמו שאמר לו ג'ורג' פיצינו, אין הכושים כלל בני-אדם באמת אלא סוג אחר של ברואים, שטבעם דן אותם מראש למעמד של שיעבוד.

בתקופת השיקום הטראגית שבאה לאחר השלום קנתה לה הטענה משנה-תוקף. אותות הכפיפות הפורמליים, המשפטיים לא היו עוד; חשוב היה איפוא כפליים להשאיר את הצבעונים בכפיפותם באמצעים אחרים. יתר על כן, הדרום נתון היה עתה לפיקוחה של רשות לאומית, ששליטים בה אנשי הצפון; המנוצחים עמדו בפני המשימה לשכנע את המנצחים כי הענין שהפסיד הוא כשר ויצא מעיקרו.

שנים לאחר שנסתיימה המלחמה ניהלו הדרומיים זרם של דיונים משני עבריו של קו מייסון-דיקסון. נימה אחת בלתי-משתנה עברה כחוט-השני בכתביהם ובדיבוריהם—הכושי נחות הוא מטבע-בריאתו, אין הוא זקוק לזכויותיהם של בני-אדם ואינו ראוי להן, אין הוא יכול להשתמש בהן ואין להפקידן בידינו. אין זה חשוב כמה שומעים או קוראים השתכנעו; עצם העובדה שהועלתה השאלה על הפרק קירבה את האמריקאים למושג הגזע.

מחוף האוקיינוס השקט באה בשורה דומה לזו, אף היא פרי צרכים מקומיים. מחמת האגדרלמוסיה שחולל המשבר ב-1873 ודעיכתו של משק-המכרות התפתחה בקאליפורניה תנועה אנטי-סינית חריפה. אלה שראו באיש-המזרח את מקור כל קשייה של המדינה לא אמרו די באותם צעדים של הפליה שיכלו המחוקקים להנהיג. מבוקשם היה להרחיק כליל את הסינים, לא פחות מכך.

מילוויה של אותה דרישה יכול היה לבוא רק מצד הקונגרס הפדרלי; וכדי להגיע את הקונגרס לפעולה צריך היה לשכנע נציגים מכל חלקי הארץ כי האיום הוא ממשי. ההתקפה על אוכלי-האורז השחומים והקטנים, המזוהמים ונטולי-המוסר מעצם מהותם, הביאה לאותן תוצאות כמו ההאשמות של הדרומיים נגד הכושי; היא עשתה מהלכים למושג של הבדלי-גזע שאין לעקרם מן השורש.

בעיה שלישית הביאה לרעיון את תמיכת יוקרתם של הרבה שמות בעלי-השפעה. המלחמה עם ספרד העניקה לארצות-הברית נחלות חדשות ובעלות-משקל מעבר-לים, והשליטה בהן העלתה בעיות טורדניות. על-פי הדפוס המסורתי של ההתפשטות האמריקאית נחשבו הארצות הנוספות טריטוריות, המוחזקות במצב-מעבר עד לשעה שתיעשינה מדינות. אבל יושביהן היו אזרחים, זכאים לכל הזכויות של תושבי החלק הוותיק של ארצות-הברית.

זרמים חשובים בדעת-הקהל התנגדו להענקת יחס מעין זה לאיים שנרכשו זה-

מקרוב. הדוגלים במדיניות ימית ובאימפריאליזם תוקפני, אנשי-עסקים שהיו מעוניינים באפשרויות להשקעות כדאיות, ואנשי-דת פרוטסטאנטיים שנמשכו אחר האפשרות להעביר הרבה קאטולים ועובדי-כוכבים על דתם, העדיפו שיהיו השטחים הנכבשים מושבות ולא טריטוריות, העדיפו שיהיו התושבים נתינים ולא אזרחים המוגנים על-ידי התחוקה. כדי לשכנע את האומה בכשרותה של סטייה מעין זו מקווי העבר, טענו האימפריאליסטים שאין העממים הנכבשים מסוגלים לשלטון-עצמי; שפחיתותם הגזעית שלהם מצדיקה מעמד של כפיפות מתמדת.

עד לשנת 1900 כבר נהיר היה לאמריקאים המושג של הבדלים ביולוגיים קבועים בין בני-האדם מתוך הוויכוחים על הכושים, הסינים והפיליפינים. הדיבורים על "עובדות הגזע" כבר נעשו או מטבע עובר-לסוחר, מושמעים כלאחר-פה כמעט. כך, למשל, נמצא סינאטור אחד נכבד, המפורסם במזגו הפרוגרסיבי ובהישגיו בחכמה, שדיבר בהתרוממות-הרוח על האפשרויות בפיליפינים ובשווקים הנרחבים של סין. לא נותר על חלקנו ותפקידנו בשליחות הגזע שלנו, נאמן הציביליזציה של העולם. לא לחינם הכין האלוהים את דוברי-האנגלית ואת הטכטונים משך אלף שנה. הוא עשאנו מארגנים-למופת כדי לכוון שיטה ופדר במקום שם שורר תהו-ובוהו. הוא התווה על העם האמריקאי את אות העם הנבחר למען יצעד סוף-סוף בראש בהתחרשות של העולם.

היו אלה רעיונות גטולי-שיטה; עדיין היו אלה רק דברי-סניגוריה חסרי-קשר על עמדות ספציפיות. אבל לא היה מחסור באנשים שיתנו למושגים הגולמניים האלה מבנה מסודר, שיפתחום לכלל תורה מדעית. בשלהי המאה אך החלה הסוציולוגיה בארצות-הברית להתגבש כענף מדעי בלתי-תלוי. חוקרי-החברה האמריקאיים ניגשו אל הנושא שלהם מתוך הניתוח של מיפגעים ספציפיים: פשיעה, שכרות, עוני וחולי. בכל אשר נשאו עיניהם מצאו משום-מה שמהגרים מעורבים בבעיות אלו. בבוא המלומד לתרץ פגמים מעין אלה בסדר החברתי יכול היה לבור בין כמה וכמה אפשרויות: היו אלה הגילויים הפאטולוגיים של איזה מום, בין בטבעם של המהגרים החדשים ובין בטבעה של החברה כולה. נוח היה לקבל את ההסבר שהטיל את האשמה על הבאים מן החוץ.

מתוך כתביהם של האירופים גובינו, גרימון וצימברליין קיבלו הסוציולוגים את הפסיקה שסימני-היכר חברתיים תלויים בהבדלים גזעיים. שורה רצופה של ספרים באה עתה להוכיח כי ליקויים בהרכב הביולוגי של כל מיני קבוצות מהגרים הם האשמים בכל הפגעים שבאו על הארץ—לאביונות, לילודה הנמוכה אצל בני-הארץ, למשברים כלכליים, להבדלים מעמדיים, לזנות והומו-סקסואליות, ולהופעתם של משכנות-עוני בערים הגדולות.

יתר על כן, אנשי מדע-החברה של תקופה זו לא הסתפקו בניתוח אקדמי. ברי היה להם כי הכרח הוא שייתכן לעשות שימוש במסקנותיהם הלכה-למעשה ולעתים קרובות נתנו ידם לתנועות הריפורמה שבדרך התיכנון קיוו להמציא תקנה לקלקלות הזמן. הסוציולוג שלהוט היה להיטיב את מנת-חלקו של אחיו הנברא-בצלם על-ידי

שינוי התנאים בהם חי מצא כי המהגרים החדשים הם אנשים אטומים, המשתגים לאט-לאט, מכשולים בדרך לקידמה. הואיל ורק מעטים מבין הוגי-הדעות האלה מוכנים היו לקבל את האפשרות שאולי הם עצמם טועים, לא נותר להם אלא להסיק כי הזרים אינם מסוגלים להשתפר. מקצוות מנוגדים של הארץ פסקו שני נשיאי-קולגים פה-אחד כי המהגרים הם אנשים מוצפים מוגזעים מוצפים, בלתי-מסוגלים מבחינה ביולוגית להתרומם, לא עתה ולא באמצעות הבאים אחריהם, מעל למנטאליות של ילד בן שתיים-עשרה.

הפתרון היחיד שנראה לעין נמצא בתחום האבגניקה, הפיקוח על הרכב האוכלוסיה באמצעות בחירה של זנים נאותים בהתבסס על תורשה נאותה. חוקר חברתי מפורסם הביע את דעתו השקולה שהברלי גזעים טבועים ברם ממש. יכולים גזעים להחליף את דתיהם, את משטריהם ואת לשינותיהם, אך מתחת לכל אלה עשויים הם להמשיך את הכישורים והמיגבלות הפיזיים, השכליים והרוחניים הקובעים את האופי האמיתי של דתם, ממשלתם וספרותם. הסתגלות שעל-פני השטח רק תסווה את התכונות הדקות והמהותיות המבדילות בין ילדי-הארץ לילדי-חוץ.

הפחד מפני כל דבר זר שהחדירה מלחמת-העולם הראשונה הביא למלוא הליבולב של זרעי החשיבה הגזענית. שלושה ספרים שזכו לפופולאריות עצומה—שמחבריהם אחד אנתרופולוג, אחד אבגניקן ואחד היסטוריון—גילו למאות-אלפי נורדיים נחרדים איך נסתאב הגזע הגדול שלהם מתוך גזע עם גזעים פחותים ממנו, גמדיים בקומתם, מעוקמים במנטאליות שלהם, וחסי-רתיעה בשקידתם על טובתם האנוכית.

רעיונות אלה נשתגרו בלשונו של הזמן. אין ספק שהרבה אמריקאים שדיברו כמנוחים המרים של הגזע השתמשו במליהם במובן מושאל או סייגו באיזו צורה אחרת את השלמתם עם התורה הזועמת. אחרי הכל, עדיין הכירו בתוקף המסורת האמריקאית של אפשרויות שוות ופתוחות, של המסורת הנוצרית בדבר אחוות האדם. אף-על-פי-כן, אם גם לפעמים הטרידתם הסתירה, בכל-זאת היו בהם רבים למדי שהאמינו אמונה שלמה במושגים הגזעניים, עד כדי כך שבתחילת שנות ה-20 יכלו חמישה מיליונים להיעשות חברים בקו-קלוסק-קלאן.

ובכן, אדם שהיה אז בן ששים ראה בימי-חיו חידושים הרבה; ואם גם לא זו מעיר-הולדתו הרי בכל-זאת הפליג עולמו כולו הרחק והשאיר אותו, במובן ידוע, נכרי במקום-מכורתו. גם הוא ידע את כאב הזרות, את הרגעים של ניגוד בין היש לבין מה שהיה. לעתים קרובות פגע בו איזה מאורע גורלי ואז עמד בפני התוצאות של משק תעשייתי, של חברה עירונית, של מוסדות חסי-יציבות, ושל יחסים משובשים. ובעודו נאבק עם הפחד מפני העתיד הנעלם נכסף גם הוא לביטחה שבשייכות, להבטחה שלא אותו לבדו פקדה התמורה אלא על הציבור כולו עברה והיא בבחינת התקדמות בעלת-משמעות מן העבר.

מחמת אי-היציבות שבדברים היה קושי מרגיז בהכרת סימנים של קירבת-משפחה. מחדרתם הדאוגה מפני בידוד סקרו הבריות זה את זה בחיפוש-שווא אחר איזה אות-פלא שיאמר להם כי אכן שייכים הם זה לזה. היו שמתוך רגשי-כשל יצרו

איוז תחושה של קהילה, התוו מעגל פנימי סביבם על-ידי שהרחיקו את האחרים כאנשים מן החוץ. המוצאים מן הכלל נעשו העדות לשייכותם של הנמצאים בפנים. לא היה זה רק, גם לא בעיקר, מפני ששנאו את הקאתולי או את היהודי, לא משום כך בלבד צעדו האנשים השותקים חבושי-ברדסים [קו-קלוקס-קלאן], אלא משום שבהבדילם את עצמם מן הזר יכלו סוף-סוף לגלות את הזהות המשותפת שלהם, להרגיש עצמם חלק של כלל-משמעות.

הפעולות של ה"קלאן" היו בגדר איום בלתי-אמצעי למהגרים, ובאשר כך גם עוררו התנגדות. אבל היתה גם משמעות רחבה יותר לתנועה. היתה זו ראייה, שסוף-סוף נגלתה לעין, כי המהגרים החדשים הם בין המוצאים מן הכלל. הדעה אשר הדוגלים בהתבוללות רק רמזו עליה, שהוגי-הדעות הגועניים כתבו עליה בעקיפים, ה"קלאן" הוציאה אותה לאור-עולם. הפאב נגרם מחמת העובדה שדיבוריהם של אנשיו לא היו גזומות מופלגות אלא רק הבעות קיצוניות של אמונות אשר ימים רבים היו הרבה אמריקאים קרובים לקבלם. לגבי ילידי-החוץ היתה זו הוכחה לדבר בו חשדו כבר ממילא, שעתידיים הם להישאר מגופרים לעולם הישן.

הרבה קודם-לכן החל לחץ בדילותם להדריך את מנוחתם של המהגרים. כאשר אך קנתה לה התפיסה של אמריקניזציה את ההוראה של הסתגלות לדפוסים קיימים, ממילא הועמד כל אורח-החיים הקבוצתי של המהגרים החדשים בסימן-שאלה. הסתגלותם תלויה היתה לשעבר ביכלתם כיחידים בחברה חפשית להתאים עצמם לסביבתם בצורות שבהן בחרו. דרישת מבקריהם שתתנהל ההסתגלות במסלול שנקבע מראש כמו העמידה בסימן-שאלה את זכותם לתפוס, כפי שהם, מקום בחברה האמריקאית.

לא שהתלבטו האנשים האלה בתיאוריות של לאומיות, אבל בחיי-המעשה עוררה איבתם של ה"ילידים" פיקפוקים מטרידי-מנוחה באשר לכשרותם של המעשים התמימים ביותר. האיכר שנעשה חבר ב"גשרי פולין" או ב"בני איטליה", לדעת-הוא פועל היה כאמריקאי; זה היה צעד שהוא לא היה עשוי לנקטו בביתו הישן. חתימה על עתון היתה מעשה אזרח של העולם החדש, לא של הישן, גם אם היה העתון אחד מתוך אלף שהופיעו ב-1920 בלשונות שמחוץ לאנגלית. כאשר שמעו המהגרים שהאגודות והעתונים שלהם מכונים בלתי-אמריקאיים יכלו להסיק מכך רק זאת שאי-כח הסתבכו בהוויה שאינה שייכת לא לארץ הישנה גם לא לחדשה.

עם זאת היתה דרך ההסתגלות חסומה כמעט בפניהם. היו עניינים שבהם ביקשו להידמות לאחרים, לא להיבדל מכל זולתם, אך מעולם לא הזדמנו להם האמצעים להגיע לכך. לא היתה גאווה על שם-המשפחה, שבאירופה לא הירבו להשתמש בו, ורבים מן המהגרים החדשים מוכנים היו למדי לשנותו, לפי רוחה של הארץ החדשה. אבל אוגוסט ביירקג'ון לא שפרה עליו נחלתו הרבה שעה שהתקרא ג'ק, והוא הדין בבולמברג שנעשה קלי. הליטאים והסלובנים שבאו למכרות-הפחם של פנסילבניה התקשטו בשמות של המתישבים הוותיקים יותר, של האירים והאיטלקים שהיו שם

לפניהם. לאמיתו של דבר התקשו האנשים האלה לדעת מה הצורות ה"אמריקאיות" שחזקה עליהם לאמצן לעצמם.

אולם הם ידעו כי לא הצליחו, כי לא התבססו עד כדי כך שיוכלו לצפות שינהגו בהם כאילו שייכים הם למקומם.

גם אם היה האיש נכרי, ועני, ובמובנים הרבה חסרי-ישע, אף-על-פי-כן ילוד-אשה היה, ולבו התחמץ בקרבו כאשר התעלמו מכבודו-העצמי האנושי. הוא חש נימה מובלעת של חמיצות בכל מגע עם פקיד. אנשים במדים מצאו תמיד שאינו ראוי ליחס של כבוד; השוטרים האלמים ניצלו לרעה את פחדו מפני החוק; נושאי-המכתבים התקלסו בכתב הנכרי שעל מכתביו; נהגי החשמליות צחקו לבקשותיו ההססניות להדרכה. תמיד נהגו בו כמו מגבוה, בחינת מושא לצדקה וחסד, או כמעט כך.

אויביו המובהקים היו הפקידים שעליהם הוטל להשגיח עליו במיוחד. כאשר המריצתו איזו פורענות לבקש סעד או כאשר על-פי תקנות השלטון באו לבדוק את מעונו, אר-או נתקל בעובדים הסוציאליים, שמתוך בטחונם בכוונותיהם הנדיבות שלהם נעשו חסרי-רחמים בהתעלמותם מרגשותיו. שלוחי המוסדות הציבוריים והפרטיים, בוטחים בעליונותם האישית והחברתית ומצוידים באידיאלולוגיה של הסוציולוגים שהרביצו בהם תורה, שוקדים היו לשפר את המהגר עד לנקודה בה שוב לא יכיר את עצמו.

האדם שהיה לו מגע-ומשא עם העובדים הסוציאליים לעתים קרובות היה איש סר וזעף ולא שיתף פעולה; מאוס היה עליו שנאלץ להיעשות תיק, לגלות את תלותו לזרים. גם חשדן היה, חושש פן לא תהיה הבנה לאורח-החיים שלו או לבעיותיו; ומתמרמר היה, שכן היו הזרים החזקים דנים אותו על-פי קניי-מידה שטחיים משלהם. האדון הצעיר והמעומלן מן המרכז-הסוציאלי סקר והעריך מאמצע המטבח. כלום יש תמונות במסגרות על הקירות? יש פסנתר, ספרים? הוא רשם לו הערה לדין-וחשבון: משפחה זו עדיין לא התאמרה; עדיין אוכלים אצלם אוכל איטלקי.

השירותים הם רבי-ערך, אבל קבלתם משפילה. טוב ונאה הוא ללמוד את לשון הארץ; אך כדי ללמדה עליך להניח להם לנהוג בך כמו בילד. כל הזמן אנו אומרים, זה שולחן, זו דלת. אני יודע שזה שולחן וזאת היא דלת. לשם מה לחזור על זה כל הזמן? המורה שלי היא צעירה נחמדה מאד, צעירה מאד. היא אינה מבינה על מה אני רוצה לדבר או לדעת.

ההתנגשויות הכאובות ביותר נובעות מסירובם של המהגרים לראות את ההגיון שבעניינתם. במשרד הוא נראה מתקבל-על-הדעת למדי: אנשים שקצרה ידם לפרנס את עצמם ייטב להם אם ידאג להם מישהו. הרי זה יעיל יותר למסד את חסרי-הכל מאשר להרשותם, בעזרת צדקה וחסד, לנהל את בתיהם שלא-כהלכה. אבל העניים הנבערים מתעקשים להדיבק אל משפחותיהם, הם מאיימים בהתאבדות כשמדברים אליהם על בית-המחסה של האגודה, או אפילו על בית-החולים. כל כמה

שתקבל האשה עזרה, עדיין לא נחה דעתה. כך מגיע המכתב כסויה-טובה. אינני מבקשת אתכם להכניס אותו לבית-מחסה שבו אני צריכה לפנות אל ילדי. אינני מבקשת אתכם להכניס אותם למעון ולאכול לחמו של אדם אחר. אינני יכולה לחיות כאן בלטריריהם. אני חולת-געגועים אליהם. הייתי יכולה לגור בבית ולחפוף בשבילם מאכלים טובים. איזו טובה עשיתם לי כאשר שלחתם אותי לבית-המחסה? אתם רק רוצים שאנשים יחיו כמוכם אבל אני לא אשמע עוד בקולכם.

כמה עובדים סוציאליים מסורים, רובם נשים, למדו להבין את הערכים בחיי המהגרים עצמם. בכמה מדינות, כשנעשה הדור השני בולט בעסקי-הפוליטיקה, החלו מוסדות ממשלה לשתף פעולה עם המהגרים החדשים ולגונן עליהם. אך אלה היו מקרים נדירים ויוצאים-מן-הכלל. ספק אם ריפכו את הכלל אותו למדו ילדי-החוץ בכל מקום, שהם נדרשים לעשות מה שאינם יכולים לעשות—לחיות כמו האחרים. לילדים לא היה זה קשה כל-כך. הם לפחות היו בני-המקום ויכלו ללמוד להתאים את עצמם; בשבילם לא היה המרכז הסוציאלי בגדר איום תמיד אלא לפעמים היתה להם הזדמנות. אכן, הם יכלו לקבל בשלמות את ההגחה שהאופי הלאומי נקבע מכבר, ורק לבקש מקום מיוחד בתוכו לקבוצתם שלהם. היו שהצדיקו את האמריקניזם שלהם על-ידי גילויי של עבר קולוניאלי; בשורות הדור השני המשכיל החל חיפוש נפתל אחר אבות-ראשונים במאה ה"ח שיוכלו לתת להם חלק ונחלה בציביליזציה האמריקאית בהוראתה המצומצמת יותר. אחרים עמלו לרכוש להם תחושה של השתתפות מתוך היבדלות מיסודות מאוחרים יותר, או נמוכים יותר, באוכלוסיה; הם נתנו יד להסתה נגד יוצאי-המזרח, הכושים, והמהגרים החדשים ביותר, כמו על-מנת להתקרב בכך אל ילדי-הארץ האמיתי. שתי הדרכים כאחת היו כרוכות בדחיית הוריהם, שהם עצמם היו פעם "ירוקים" שעתה-זה ירדו מן האניה ולא יכלו להתפאר בשום אב-קדמון בעולם החדש.

הקשישים ידעו אז כי אין הם עתידים להשתייך, לא מכוח נסיונם שלהם ולא מכוח צאצאיהם. הדרך היחידה בה הצליחו להסתגל לחיים בארצות-הברית היתה הסתגלות הפרכה בבדילותה של קבוצתם, המגבירה את הכרתם בהבדלים שבינם לבין שאר חלקי החברה. באותה הסתגלות סבלו תמיד מתודעת היותם זרים. הדרישה שיתבוללו, שיוותרו על בידולם, דנה אותם תמיד להיות אנשי-חוץ. בחיי-המעשה איפשר להם המבנה החפשי של החיים האמריקאיים ללכת בדרכם בסייגים מעטים בלבד, אך בצל של תודעה שלעולם אין הם עתידים להשתייך. הנה כך השלימו את ניכורם מן התרבות אליה באו כמו גם מן התרבות שאותה עזבו.

אריה גורן: דיוקן של פוליטיקה אתנית

הסוציאליסטים והבחירות לקונגרס ב־1908 ו־1910 באיסט-סייד

ימים רבים היה הדימוי של כור-היתוך גדול ההופך מיליוני מהגרים חדשים לאמריקאים אחת מאמיתות-השיגרה בספרות ההיסטורית האמריקאית. הוא נשען באיתן על אתוס לאומי שהזעיף פנים לסיפאראטיוזם והאמין שבסופו של דבר תושג הומוגניות בחיים האמריקאיים. עתה זה זמן-מה היסטוריונים בעלי רגישות חברתית ובראשם אוסקר הנדלין מעיינים מחדש בהשקפה זו על טימועם של המהגרים. הם מדגישים שהתהליך מורכב הרבה יותר. מצד אחד, גבתה החוויה של כור-ההיתוך מחיר נפשי ותרבותי חמור שפירק את המשפחה המסורתית ואת החיים הקהילתיים שהביאו המהגרים עמם מן העולם הישן. מצד שני, לא השיגה את המטרה הסופית של המזיגה. המהגרים וורעם נשאר תלויים אי-שם לאורך רצף כלשהו בין קטבי-המשיכה של הסתגרות אתנית והתבוללות מהירה. הם העריכו את הלאום החדש שלהם, שמחו לקראת הסיכוי להשתלבות חברתית וקיוו להפיק תועלת מן ההזדמנות לקידום עצמי שהובטחה מתוך השתלבות שכזאת. אך הם גם ביקשו להם עגינה בקהילה האתנית שלהם וחששו מפני הסתלקותה.¹

היסטוריונים צעירים, שעבודתו של הנדלין חידדה את רגישותם, ביקשו לעמוד על מידת חשיבותו של הגורם האתני הזה. הפוליטיקה, במיוחד הניתוח הקפדני של התנהגות מדינית מקומית, שימשה אחד האזורים שבו שפכה גישה מעין זו אור חדש על תהליך הסתגלותם של מהגרים, על התנהגותם של הקבוצה המסוימת שנבדקה, ועל התיפקוד הבסיסי של המערכת המדינית. לסוג זה של מחקרים משתייך דיון זה, שעניינו במערכות-הבחירות של 1908 ו־1910 במחוז הקונגרסאי התשיעי של ניו-יורק.²

ה"תשיעי", שנחצב מלב האיסט-סייד התחתון, הכיל ב־1910 אוכלוסיה בת קצת יותר מ־400,000 נפש אשר 75-למאה ממנה יהודים ממזרח-אירופה. יישוב יהודי צפוף זה, על חיי-הציבור האתניים השוקקים והמגוונים שלו, היתה לו תנועה ראדיקלית צעירה, שופעת-אזנים. ב־1906 השיג המועמד הסוציאליסטי לקונגרס, מוריס הילקוויט, 26 אחוז מכלל הקולות. כעבור שמונה שנים נבחר לקונגרס המועמד הבא אחריו, מאיר לונדון, הסוציאליסט השני שזכה לשבת במורשון והראשון שבא ממדינה שבמזרח ארה"ב. מערכות-הבחירות של 1908 ו־1910—הממד המפתיע של מפתחו של הילקוויט והחלפתו בלונדון—מציינות את המעבר ממיעוט רעשני אך קטן לדרגה של כוח ראשון-במעלה באיסט-סייד התחתון. הן משמשות גם רקע למיפגש בין קהילת-מהגרים מקומית, על האתוס והרגשות המיוחדים שלה, ובין מפלגה שהשקפתה לאומית וקוסמופוליטית ואשר התיחסה באיבה לדברים שבהם ראתה תמיכה מזיקה באינטרסים אתניים.³

א

ב־31 באוקטובר הביא העתון הסוציאליסטי ניו־יורק איוונג קול בעמוד־השער שלו, באותיות־ענק ובמסגרת שחורה, את דברו של יוג'ין דבס, "מלה אחרונה אליכם ערב המערכה". המועמד הסוציאליסטי לגשיאות יחד את מלות העידוד המיוחדות האלו לבוחרי המחוז הקונגרסאי התשיעי בניו־יורק.

האיסט־סייד [כך כתב] עתיד להיות שדה־קרב היסטורי. כאן עשה הקאפיטליזם שמות, כאן הפיץ את קללתו הממאירה כמגיפת־דבר, להחריב גברים, לטמא נשים ולטחון את דמם ובשרם ועצמותיהם של ילדים להיוחם מאכל לתאוות־הבצע. כאן באיסט־סייד, מקום שקרבנות הקאפיטליזם נאבקים וסובלים, כאן חייבים צבאות החירות לקום מן האדמה, מדושני המצוקה של מעמדם. הילקוויט, המועמד הפועלי לקונגרס, יכול וצריך להיבחר למען יזכו הפועלים לגציגם הראשון בקונגרס של האומה.

גם מחוץ לקריאתו של דבס היו סימנים שהעידו כי באיסט־סייד יצאה המפלגה הסוציאליסטית למיתקפה רבה. בשני מחוזות־הבחירות, הששי והשמיני, שהיוו חלק גדול מן האיסט־סייד התחתון, היו חבריו של הילקוויט לרשימה רוברט האנטר וגיימס גרהם פלפס סטוקס. השלושה נמנו על השורה הראשונה של ההנהגה הכל־ארצית.

ב"תשיעי" נראו הסיכויים הטובים ביותר לפריצה למרחב. על־פי הגיונו של הניתוח הסוציאליסטי, מצויים היו כאן גורמי־היסוד הדרושים לנצחון: "השמות שעשה הקאפיטליזם" היו גלויים לעין יותר מאשר בכל מקום אחר; הסוציאליסטים שבמחוז היו פעילים, דרוכים לקרב, ובעלי משקל מספרי נכבד; ופונים היו אל ציבור שרוב־רובו־שכיר־יום מרוששים.

לדיאלקטיקה הסוציאליסטית הזאת הוסיף הילקוויט, בראיון שנתן לכתב של הנרי יורק טיימס, ניתוח של מאזן־הכוחות המדיני במחוז שעל־פיו היתה בחירתו מובטחת לכאורה. ארבעה מועמדים מתחרים היו על מספר צפוי של 11,000 קולות. מי שיקבל 4,000 קולות, גרס הילקוויט, מובטח לו שייבחר. לאור חישובי־בחירות אלה, די היה להילקוויט שיוסיף שלש־מאות קול על הישגו משנת 1906 על־מגת לנצח. הכתב השווה את "האדישות" של שאר מערכות־הבחירות ל"התלהבות, השופעת ועוברת על גדותיה, בקרב הסוציאליסטים של האיסט־סייד התחתון". הוא סיכם ואמר כי מנהיגים ריפובליקאיים ודמוקרטיים "רואים הרבה אמת בתחזיתו של מוריס הילקוויט"⁴.

הרעש שחוללה מערכת־הבחירות של דבס ותמיכת רשימה חזקה יותר של מועמדים מקומיים אף הם הוסיפו על האופטימיות של הילקוויט. ואולם, להוציא גורמים מדיניים משתנים שכאלה, הסתמך על תמיכה ללא־פשרה מצד ההנהגה הסוציאליסטית של תנועת האיגודים היהודית. למרות מגרעותיה וחולשותיה (עדיין לא הגיע תורה־זהבה של התנועה), היה בה כוח פוטנציאלי חזק למדי. יתר על כן, פקדי האיגודים שהיו מעסקני המפלגה הסוציאליסטית צוברים היו גסיון מדיני עם כל מערכת־בחירות. עוד נכס ראשון־במעלה שאותו יכול הילקוויט להביא בחשבון היה

התמיכה הגלגת של הפארווערטס הסוציאליסטי ועורכו רבי־השפעה, אברהם כהן. ב־1908 כבר נעשה הפארווערטס העתון האידישי הנפוץ ביותר. בשביל הילקוויט חשובה היתה גם עלייתו המפליאה של הארבייטער רינג, מיסדר אחנה של עמלים יהודים שהתיחס באהדה למפלגה הסוציאליסטית. מספר חבריו של זה בניו־יורק־ העיר הוכפל בשנתיים שבין 1906 ל־1908. בינתיים הביאה ההגירה הגואה מרוסיה תגברות של סוציאליסטים "מן המוכן", בעלי כושר־ביטוי מפותח.⁶

הסוציאליסטים ניהלו מערכה קולנית ומאורגנת מכל אשר ידעו לפני כן. עורה מבחוח חיוקה את הארגון המחוזי של המפלגה. באוטוביוגרפיה שלו מספר הילקוויט על "המוני המשפילים הצעירים" שהיו "באים בכל יום ויום לנאום בקרנות־רחובות". בשבועות האחרונים למערכת־הבחירות היתה המפלגה הסוציאליסטית מקיימת בממוצע בכל ערב עשרים־וחמש אסיפות שקהל משתתפיהן הסתכם ב־25,000, להערכתו של הניו־יורק טיימס. מתוך תחושה של בטחון־עצמי, שלא כדרכם של מנהיגים סוציאליסטים, ציפו הללו לקולותיהם של אוהדים אשר לשעבר חששו לבזבז את פתקי־הקלפי שלהם על מועמד סוציאליסטי שאין לו כל סיכוי לבצח. הסוציאליסטים של האיט־סייד—שהתרשמו מהישגם שלהם ב־1906 ומשוכנעים היו כי עיסקה של השעה האחת־עשרה גולה מהם אז במירמה את הנצחון—התכוננו לשלוח לווינגטון את ציר־הקונגרס הסוציאליסטי הראשון. שבוע קודם הבחירות חש הילקוויט בטחון בנצחון עד כדי כך שהכריז כי אפילו תלכד האופוזיציה מאחרי מועמד אחר, עדיין יוכל הוא לבצח. בסקר של מערכת־הבחירות לקונגרס לא חזה הניו־יורק טיימס אפשרות ממשית לשינויים בניו־יורק חוץ מאשר ב"תשיעי".⁷

ואולם כאשר נמנו הקולות נמצא שהילקוויט בא במקום השני, הרחק אחרי הציר הדמוקרטי הנרי מאיר גולדפוגל. כלל הקולות שקיבל היה קטן בשליש כמעט ממה שהשיג ב־1906, והישגים גרועים במידה דומה לזו אפשר היה למצוא רק בשנות־הבחירות הרעות של מחציתו הראשונה של העשור. הניתוחים־בדיעבד שסיפקו הפרשנים הסוציאליסטיים הזדרזו לתרץ את המפלה: עיסקה בין הדמוקרטים לריפובליקאים, שפוננה להביס את המועמד הסוציאליסטי ויהי־מה; הטרור של טאמאני־היל; יציאתם המתמדת של סוציאליסטים מן האיט־סייד אל רבעי בראונז־ויל וברונקס המניחים אחריהם מישקע גדל־והולך של חנוונים ורוכלים התלויים בחסדי טאמאני. פרשן אחד בפארווערטס הוסיף הסבר פסיכולוגי: הסלידה של היהודי־הרוסי מכל פעילות פקידותית מתרצת את אדישותו להתאזרחות, לרישום, ולבסוף להצבעה. ואולם בנתחם את המפלה בחרו הפרשנים הסוציאליסטים להתעלם מאותן סוגיות שסבבו על ציר האינטרסים האתניים של אוכלוסיית ה"תשיעי".⁷

ב

"התשיעי" היה לא רק המחוז של בני־דירות, סדנות־זיעה וראדיקלים מהגרים. הוא שימש מרכז־קליטה בלתי־רשמי להמונים השופעים־ובאים של יהודים־רוסים דוברי־אידיש. חיים חברתיים, תרבותיים, ובמובנים ידועים גם כלכליים, שלוחי־רסן

ושלמים-לעצמם, הקלו את חבלי הקליטה על התושבים. ארבעה יזמונים באידיש וכעשרים כתיביות שהיו מופיעים באיסט-סייד שיקפו קשת מלאה של טעמים מדיניים וספרותיים. 350 בתי-הכנסת ששכנו ברובע לא די שמילאו את תפקדיהם הדתיים אלא גם סיפקו שירותי חברה, חינוך וסעד. עד ל-1900 כבר נעשה האיסט-סייד היהודי גם המרכז העיקרי של ענף ההלבשה. הרוב הגדול של בעלי-החנויות והקבלנים היו יהודים מזרח-אירופים, והוא הדין ב-80 אחוז מעובדיהם. סימן לעצמת ההרגשה הקיבוצית האתנית היה היקף החדירה של הלאנדסמאנשאפט, האגודות שהקימו יוצאי אותה עיר או עיירה בעולם הישן. כמעט כל בתי-הכנסת באיסט-סייד כללו בשמותיהם ציון לעיר מוצאם של המתפללים. כך נהגו גם מאות אגודות לעזרה הדדית. אכן, חרף הציווי הסוציאליסטי הקורא לאחדות הפועלים, התבססו רוב הסניפים של ה"ארייטער-רינג", הסוציאליסטי במגמתו, על עקרון הלאנדסמאנשאפט. בענף ההלבשה אפשר היה לזהות סניפים שלמים על-פי המוצא המשותף של המנהלים והעובדים כאחד, בני אותה עיר או עיירה. אף כי תופעה זו לא היתה מיוחדת למהגרים יהודים ממזרח-אירופה, הרי באיסט-סייד התחתון נעשתה עד-מהרה המסגרת המוסדית המקובלת ביותר לפעילות ציבורית.⁸

עליית הלאנדסמאנשאפט בחיים היהודיים ביטאה לא רק געגועים לחמימות של "הבית הישן"; היא ציינה גם את גודש הדאגה לשארי-בשר שנותרו מאחור. ממש כמו שבתכנם של עתוני אידיש נתגלתה חרדתו של המהגר מקרוב-בא לרווחת בני-משפחתו ובני-עירו "בצד השני", כך גם היו תפקידי הלאנדסמאנשאפט-בין כבית-כנסת בין כאגודה לעזרה הדדית-מכוונים לקליטתם ולסידורם הראשון. חרדה זו הגיעה לשיאים חדשים של דחיפות בארבע השנים שקדמו לבחירות של 1908, שנים של פוגרומים ברוסיה ואבדן כל תקווה להמתקת יחסו של השלטון הצארי ליהודים. חלה עלייה תלולה בעבודת הסעד. יחידים בולטים, ובתוכם משכילים ראדיקליים שקודם-לכן לא פעלו בחיי-הציבור היהודיים, עתה ניאותו למלא תפקיד פעיל יותר. היתה עלייה נמרצת בהיקף ההגירה. יותר מתמיד שררה ההרגשה שאין ליהודי רוסיה ברירה אלא להגר.⁹

אווירה זו של משבר באה בעת-ובעונה-אחת עם הוויכוח הציבורי על ההגירה: הנסיון המחודש לקבוע מבחן של ידיעת-קראו-וכתוב להגבלת ההגירה, הקמתה של ועדת דילינגם מטעם הקונגרס של ארה"ב לחקירת השאלה כולה, המשא-ומתן על הגירה יפאנית, רוסיה ופולמוס הדרפון האמריקאי. ארגונים יהודיים, שיצאה נפשם למלא תפקיד בחיי-הציבור היהודיים, נחלצו למערכה נגד "מגבילי ההגירה". במישור האישי והמוסדי שלטה אפוא בקהל המהגרים נימת החרדה והפחד פן תיסגרנה דלתות המקלט. חרדה זו באה לידי ביטוי ברגישות עצבנית לסוגיה של הגבלת ההגירה. יכולים אנו אפוא להעריך את חומרתו של הוויכוח כאשר הוטלה סוגיה זו דווקא לתוך מערכת-הבחירות במחוז הקונגרסאי התשיעי וכאשר הטיחו כלפי הסוציאליסטים שבמרכז-העיר שהם מצדדים בהגבלת ההגירה.¹⁰

עוד נושא אחד, שלא היה תלוש מסוגיית ההגירה, היה מכרסם בגאותו של הרובע

היהודי. בעיני המתקן החברתי, הדוגל בהגבלת ההגירה, הסוציאליסט והאח-לדת הדר ב"מעלה-העיר", היה הגיטו של האיסט-סייד התחתון תמציתן של קלקלות-למיניהן—פשיעה, זנות, חולי, פוליטיקה מפלגתית במובן הגרוע ביותר, ונחשלות תרבותית. אף כי במידה רבה צוירה תמונה זו של תנאי הניווט שבגיטו על-ידי אנשים הדורשים טוב לתושביו, התקומם הרובע היהודי על הדימוי הזה. אפיינית לרגישות זו היתה התגובה באיסט-סייד על מאמר שפירסם מפקד-המשטרה, הגנרל תיאודור בינגם, שהופיע בחוברת ספטמבר 1908 של ה-"North American Review". במרומו ייחס המפקד ליהודים חמישים אחוז מכל הפשעים המבוצעים בניו-יורק-העיר. בעוד שלואי מארשל ושאר אזרחים יהודים מיוחסים יעצו לנהוג התאפקות וביקשו לטפל בפרשה בריחוק מעיני הציבור, נערכו באיסט-סייד איספות-מחאה. המאגנעבלאט קרא להפגנות המוניות בדרישה להתפטרותו של בינגם על שהוציא שם רע ליהודי האיסט-סייד. הכוונות הטובות של מכתב ההוקעה של לינקולן סטיפנס או המליצות שהשמיע דבס למען הילקוויט ובהן הדגיש את הצורך "לבער" את תועבות האיסט-סייד היו בעיני רבים חיזוק לקיטרוגו של בינגם.¹¹

באיספת-הבחירות הראשונה של הילקוויט ב-1908, בה ישב ראש אברהם כהן, עורך הפארווערטס, אמר המועמד-לקונגרס:

הסוגיות שמעלה המפלגה הסוציאליסטית במצע הלאומי שלה הן גם הסוגיות במהון הקונגרסאי הזה של ניו-יורק...

אמת שבמידה רבה המחוז שלנו מאוכלס תושבים ילידי-חוץ... למעשה כמו גם להלכה האורח החדש ממוצא יהודי-רוסי הוא אורח לא-פחות מן האמריקאי ילידי-הארץ ממוצא הולנדי או פוריטאני.

לכן האינטרסים של העמלים במחוז הקונגרסאי התשיעי זהים לגמרי עם האינטרסים של העמלים בשאר חלקי הארץ, ואם אבחר לקונגרס לא ארצה עצמי נציגם המיוחד של האינטרסים המיוחדים כביכול של המחוז הזה אלא נציג המפלגה הסוציאליסטית והאינטרסים של מעמד-הפועלים של הארץ כפי שמפלגתי מבינה ומפרשת אותם...¹²

האירוניה במצב שבו שני יהודים רוסים, מוריס הילקוויט ואייב כהן, מכריזים חגיגית כי אין הם מכירים ב"שום אינטרסים מיוחדים" באיסט-סייד התחתון אולי נתעלמה מן הקהל הסוציאליסטי של יהודים-רוסים. המליצות שהשמיעו אזרחים ידועים של הגיטו בלשונו של הגיטו האפילו על האנזמאליה. ובכל-זאת, במבוכ ארגוני הגיטו השקודים בצורה זו או אחרת על ההמשכיות האתנית, היה הסוציאליזם יוצא-דופן בהטפתו להשתתפות בחיים האמריקאיים ולדאגה לשאלות שלמעלה מן הקבוצה האתנית.

ג

ביום שקודם הבחירות כתב לואי מילר, חברו הוותיק של אייב כהן ועתה ארכי-בוגד בעיני הסוציאליסטים בשכונות-העוני, בעתונו ווארהייט:

העם האמריקאי יש לו מטרה אחת שכבודה גדול, כהונתו של הנשיא. לכהונה הזאת הנעלה ביותר הוא בוחר לו בבנו המשובח ביותר, המפורסם ביותר, המסור והנאמן

ביותר. אנו היהודים ברובע יש לנו רק כהונה של צירי־קונגרס. אולי אין זה הרבה, אבל זה כל אשר לנו. למי נתן את הכהונה הזאת, לאדם שתמיד היה אתנו, או לאדם שמעולם לא טרח להכירנו ואין לו כל רצון להכירנו עכשיו, שבבואו בקהל זרים הוא מכחיש שהוא יהודי, שהיה, הינו ותמיד יישאר עריק. העובדה שמורים הילקוויט בא אלינו היהודים כשהוא רוצה בקולות שלנו היא כשלעצמה צריכה להיות לנו סיבה מספקת שלא להצביע בעדו.¹³

בפומון החזור, "היכן היה מורים הילקוויט כאשר...", מנה ווארהייט אחת לאחת את ההאשמות באדישות לאינטרסים של הרובע היהודי: שבינת הדיירים נגד העלאת דמי־השכירות בינואר 1908; החרם המאורגן על סיטונאי הבשר הכשר שהעלו את המחירים ב־1907; מסע־התעמולה של יוליה ריכמן לגירוש מהגרים שחטאו בעבירה על תקנות הרוכלות; פשיטת־הרגל של קופות חסד ועזרה הדדית בימי המשבר של 1908–1907; האשמתו של מסקד המשטרה בינגם בדבר הפשיעה בקרב היהודים.¹⁴

הרשימה של גילוויי אדישות סיימה בהאשמה הזאת:

היכן היה מורים הילקוויט בימי הפוגרומים כאשר יצאו זקנים וחולים להפגנות ונשים הטילו את תכשיטיהן לתוך קערות־הצדקה? כאשר העם היהודי כולו, ראדיקלים כשמרנים, צעירים כזקנים, התאחד מתוך אחנה ביום הגדול של הטראגדיה.¹⁵

הרמז היה כאן לנחשול האסיפות ההמוניות והמגביות שבא בעקבות הפוגרום בקישינוב ב־1903. חדשים של פעילות נסערת הגיעו לשיא ב־4 בדצמבר 1905 כאשר צעדו 125,000 יהודים לבושים אָבֶל מן האיסט־סייד התחתון אל כיכר־יוניון. רב רפורמי צעיר, יליד אמריקה, יהודה ל. מאגנס, עמד בראש הארגון היוזם, "האגודה היהודית להגנה". על הוועד־הפועל של הארגון נמנה הרב צבי הירש מאסליאנסקי, דרשן יהודי־חרדי מהולל. מנהיג־פועלים יהודי ולשעבר מועמד סוציאליסטי לקונגרס מן המחוז הקונגרסאי התשיעי, יוסף בארונדס, היה מסקד המיצעד. יעקב ה. שיף, בנקאי נדבן, התגלמות של מעמד מכובד ואמריקאיות, תרם לקרן שנועדה לרכישת נשק ליחידות־מגן יהודיות מחתרטיות בערי רוסיה. לרגע אחד נדמה היה כי ריבות־אחים ומלחמת־כיתות נשכחו בשם "האחזה ביום הגדול של הטראגדיה". כעבור שלש שנים הזכיר ווארהייט לבוחרים איך עמד מורים הילקוויט מנגד.¹⁶

פשע האדישות הפך להיות פשע של בגידה ומעל במגילת־העוונות של המאנעבלאט השמרני.

מורים הילקוויט נמנה על אלה המסתירים את לאומיותם היהודית... הנוחלים על ארבע אחרי הגויים. לא די היה לו ששינה את שמו... לא די שברח מבני עמו, אלא גם... תמך בסגירת דלתה של ארץ־החושש בפני אלה שכמותו ביקשו למצוא בית באמריקה.¹⁷

"המתבולל, המתנכר לעמו, הבוש בלאומיותו", זה האיש מורים הילקוויט לא יוכל ליצג את מיליון היהודים של ניו־יורק!

כל יהודי החושב נכונה יודה שיהודי ניו־יורק צריכים לכך שנציגם בקונגרס יהיה

יהודי שדעתו נתונה לאינטרס היהודי. אם ייבחר מוריס הילקוויט הרי יהיה פירוש הדבר שלא יהיה ליהודי ניו-יורק נציג בקונגרס של ארצות-הברית.¹⁸

במלחמת-הבחירות הרחבה יותר היה האינטרס של היהודי כמו זה של כל אורח אחר. אולם המערכה בתוך "התשיעי" היתה מערכת-בחירות יהודית במפורש וללא בוש. היא נעשתה כזאת ברגע שהכריז מוריס הילקוויט שאינה כך. בהתלהבות סוציאליסטית לאמיתה הוקיעו הילקוויט ותומכיו את הבערות, הפשע והניזון המוסרי של האיסט-סייד ותיארוהו כהוכחה ניצחת לניזונו של הקאפיטליזם. תמונת הגיטו כפי שציירתו התעמולה הסוציאליסטית לציבור האמריקאי נראתה בעיני המאנעבלאט מלשינות נוראה עד כדי כך שהתערור להגן לא רק על השם הטוב של הרובע היהודי באיסט-סייד אלא של יהדות אמריקה בכללותה. מן ההשקפה האתנוצנטרית הזאת בלבד מתח העתון בקורת על טכסיסי התעמולה של הסוציאליסטים. "אנו חדשים בארץ. עלינו להגן על כבודנו ועל גורלם של אלה שצריכים עדיין לבוא". תעמולה מעין זו, הצהיר המאנעבלאט, היא תחמושת בידיהם של צוררי היהודים:

הם [הסוציאליסטים] צריכים להוכיח עד היכן ירדה החברה תחת המשטר הנוכחי. הם מספרים לעולם כולו שבאים הם להציל את היהודים המזוהמים, המפגרים... אין תימה שהאנטישמי מטיח את כוביו כנגד האיסט-סייד. אין תימה שהציבור רואה באיסט-סייד מרכז של פשע. די לו לגוי שישמע את נאומו של מוריס הילקוויט כדי שיגדיר את האיסט-סייד בשם הגיהנום של אמריקה ואת היהודים היושבים בו כגרועים שבכל הלאומים שבאמריקה.¹⁹

בנוסף זה עתיד "בינגם הסוציאליסטי", כפי שכינה מאנעבלאט את הילקוויט, לדבר בקונגרס ולהעמיד בסכנה את יהודי אמריקה.

אין מצבנו נופל ממצבם של אחרים... שקר בזוי ביותר הוא שהאיסט-סייד הוא בלתי-מוסרי או שהוא עני ככל שאומרים ה"חברים"... אסור לנו להרשות לתאר כך את האיסט-סייד... אנו אורחים, הגונים וישרים כמו האחרים... מי שאומר שהאיסט-סייד מלא שחיתות, הזנחה וזוהמה אסור לו ליצג את האיסט-סייד.²⁰

אין ספק שמוריס הילקוויט היה הדמות הגבוהה משכמה-ומעלה של המפלגה הסוציאליסטית במדינות-המזרח. הוא היה איש בעל-מעמד בכינוסי המפלגה, ציר בקונגרסים בינלאומיים, תיאורטיקן מן החשובים, והאינטרסים שלו כמו גם שאיפותיו היו מעוגנים במישור הכלל-ארצי. כפי שהתבטא דבס עצמו, היתה בחירתו עתידה לתת לקונגרס נציג של מעמד-הפועלים. הוא התעלה מכבר על צרות-האופק של עסקי-פוליטיקה מקומיים. אולם רק על המישור הזה לבדו ניהלה האופוזיציה את מלחמת-הבחירות שלה.

במידה ידועה יכלו פניות סנסאציוניות אל רגשות אתניים לבוא על סיפוקן בפירסומו הכלל-ארצי של מוריס הילקוויט ובתהילה שקנה לו כעורך-דין, מהדורה סוציאליסטית של סיפור-ההצלחה האמריקאי; מהגר רוס, שנות התגבשות בתוך העוני של האיסט-סייד, מאבקי-נעורים על שיפור התנאים שם, ולאחר-מכן לימודים בבית-ספר-למשפטים והיחלצות למלחמתם של הנדכאים שבעולם. חבריו-לרשימה מקס פיין,

במחוז-הבחירות הרביעי, מוותיקי המארגנים של האיגודים-היהודיים-המאוחדים, ויעקב פאנקו, נואם עממי במחוז-הסינאט האחד-עשר, יחד עם אייב כהן והפארווערטס שלו, דיברו בלשון הגיטו. הסוציאליסטים אכן נתגלו בגאווה הגזע במידה שהספיקה להם לספוג נזיפה מן הטאגעבלאט על עזות-מצחם בעשותם תעמולה למוריס הילקוויט כיהודי-רוסי.²¹

אבל בתוך כל הנאצות נשזרה והופיעה הגימה השלטת של סוגיית ההגירה. הואיל והיה ממנהיגי הסוציאליזם האמריקאי, הוחזק עתה אחראי על כל מעשי מפלגתו. הואיל והיה מן הדוגלים במתינות במפלגה, הוכיחוהו עתה על פניו בגלל דר-המשמעות שלו עצמו בשאלת ההגירה ושמך עליו תג של מטיף להגבלת ההגירה ואיב לפועל המהגר.

ד

יפה תיארו את הקו הרשמי של המפלגה הסוציאליסטית בשאלת ההגירה כהיאחות בשני עקרונות מנוגדים. מצד אחד, קראה ההלכה הסוציאליסטית לסולידאריות הבינלאומית של מעמדי-הפועלים. מצד שני, הרי שיתוף-הפעולה עם האיגודים המקצועיים והחיזור אחר הפועל האמריקאי הצריכו עמדה המצדדת בהגבלת ההגירה.²²

ב-1904 תמך מוריס הילקוויט, שייצג את הסוציאליסטים האמריקאיים בקונגרס של האינטרנאציונל הסוציאליסטי באמסטרדם, בהצעת-ההחלטה של המיעוט להגבלת ההגירה מ"גזעים נחשלים". ב-1907 הלך הילקוויט לקונגרס הסוציאליסטי בשווייץ-גארט כשהוא מצויד בהוראות מטעם ההנהלה הארצית של המפלגה האמריקאית "להילחם ביבוא של כוח-עבודה זול המכוון להרוס את ארגון הפועלים, להנמיך את רמת-חיינו של הפועל ולעכב את הגשמתו הסופית של הסוציאליזם". כאשר כתב הילקוויט שהוא מתנגד להגירת פועלים מארצות המפגרות מבחינה תעשייתית לפי "שאינם מסוגלים להיטמע בקרב העמלים של ארץ-קליטתם", מכוון היה להגירה אסיאנית. באיסט-סייד לא התעלמו מן העובדה שאפשר להסב את הדברים על הגירה מרוסיה. חמישה חדשים בלבד לפני מערכת-הבחירות של 1908 גנזה הוועידה הסוציאליסטית בשיקאגו הצעת-החלטה אנטי-מהגרית. פעולת ההשגחה לא הסתירה את הנטייה הנמרצת להגבלת ההגירה שהתבלטה בוועידה.²³ בעצרת-הפתיחה של מערכת-הבחירות השתדל הילקוויט לזהות את נטיית הסוציאליסטים להגבלת ההגירה עם הבעיה של ההגירה האסיאנית.

אשר לשאלה של הרחקת אסיאנים, אולי זו סוגיה שבביל העמלים בחוף האוקינוס השקט... אבל העמלים של המחוז הקונגרסאי הזה יש להם בכך רק ענין רחוק ומופשט.

בהאחזו בעיקר-יסוד מעיקרי הסוציאליזם הבינלאומי, הדרישה "שדלתותיהן של כל ארצות-התרבות תישארנה פתוחות לפני העמלים האומללים... במיוחד קרבנותיו של דיכוי מדיני", ביקש להטות את ההתקפה מעליו.²⁴

בדמותו של דניאל די-ליאון, המועמד של מפלגת-העבודה-הסוציאליסטית, נמצא לו להילקוויט יריב ערמומי ומבין-ענין שניהל את מערכת-הבחירות שלו במטרה אחת בלבד: להביד את יריבו הוותיק, מוריס הילקוויט, ולבזותו. מתוך שידע היטב עד כמה הילקוויט נוח-לפגיעה בשאלת עמדתה של המפלגה הסוציאליסטית ביחס להגירה, נקט די-ליאון קו-התקפה כפול. המפלגה הסוציאליסטית סתה מעיקרי הסוציאליזם והילקוויט הוא אשר נתן מהשראתו למדיניות זו. הוארהייב רב-התפוצה של לואי מילר נתן פירסום בתרועות-שופר ברחבי הגיטו לגילוייו של די-ליאון. הצעות שהגיש הילקוויט לוועדות של כינוסים נשלפו מגניזתם של הפרטיכלים. מפי ניציגים של הבונד (המפלגה הסוציאל-דמוקרטית היהודית ברוסיה) נמסר כאילו אמרו שהצעת-ההחלטה של הילקוויט בשוטגארט "היתה כנעיצת סכין בבשר החי".²⁵

בשבועות האחרונים למערכה נעשתה ההגירה שאלת-השאלות. בהכחשה שהשמיע הילקוויט ב-23 באוקטובר נתגלה פולמוסן-אמן המתוכח על הצד הקשה יותר שבטענה. בהזכירו את המשבר של 1907-1908, שכתוצאה ממנו ירדה ההגירה וחלה עלייה גדולה במספר המהגרים היוצאים, הכריז הילקוויט:

ההגירה איננה סוגיה במערכת-הבחירות הזאת... הבעיה... היא איך להפסיק את היציאה.

הוא נאחו בהיקש הבא: "המשטר הקאפיטאליסטי מאלץ את הפועל להגר מארץ לארץ לבקש לו לחם; את הדבר הזה אי-אפשר להפסיק כל זמן שהקאפיטאליזם קיים"; לפיכך על-ידי שימגרו הסוציאליסטים את הקאפיטליזם יפתרו את שאלת ההגירה. כמו בנאומו הקודם כך גם עתה, העלה את ההומאניטאריות הסוציאליסטית כערובה לכך שהמפלגה דוגלת בדלת פתוחה "במיוחד בשביל הסובלים מניצול כלכלי, התקפות גזעיות ומדיניות, פליטים כגון יהודי רוסיה". ואולם המפלגה הסוציאליסטית מתנגדת ל"ניצול ההגירה לרעה". חברות-ספנות קאפיטאליסטיות ממריצות בצורה מלאכותית את יציאתם של פועלים מאירופה. בשוטגארט נקראו הסוציאליסטים ואנשי האיגודים המקצועיים למנוע יבוא של מפירי-שביתות ועובדי-חוזים ובכך הודו כי לא תמיד ההגירה היא דבר רצוי.²⁶

אולם קביעת סוג של "הגירה בלתי-רצויה" לא היתה עשויה להרגיע את חששותיו של הרובע היהודי. הגיון אחד נואש שלט בקהל המהגרים: דלת פתוחה להגירה; הגבלה בכל צורה שהיא סופה שתשפיע על ההגירה מרוסיה. במצב כזה, כל כמה שמצא הילקוויט ניסוח מזהיר להסתייגויותיו, התעקש הרובע היהודי על תמיכה ללא סייג בהגירה ללא הגבלה. כדבר של הסוציאליזם האמריקאי לא היה הילקוויט יכול למלא אחר דרישה כיתתית זו. הוא דיבר מתוך זהירות של מועמד-לנשיאות ולא במשוא-הפנים האזורי המצופה מצד מועמד-לקונגרס.

במהלכה של מערכת-הבחירות המרה זכה חבר-הקונגרס של אותה תקופה, הנרי מ. גולדפוגל, לתשומת-לב מועטה מעל דפי הטאגפבלאט הנוטה לריפובליקאים,

הוא ארהייט התומך בהילקוויט והפארווערטס הסוציאליסטי. הראדיקל הלל רוגוף, איש מעורה בדרכי האיסט-סייד, נתן לנו הסבר חלקי לדבר:

תעמולת הבחירות נוהלה כמעט אך-ורק על-ידי הסוציאליסטים, ואילו טאמאני סמכה על עבודתם היעילה של עושי-דברה ביום הבחירות.

גולדפוגל אולי לא מצא צורך לנהל מערכת-תעמולה פעילה ומשום כך הוקיעה האופוזיציה את טאמאני-הול כנבל שבמחזה ואת גולדפוגל כמכשיר בלבד. אולם אפשר שההתעלמות מן הלז באה מתוך שיקולים נוספים שמחוץ לזילזול או חוסר ענין עתונאי. כנציג של האיסט-סייד לא היה גולדפוגל נוח-לפגיעה במיוחד. על-פי המסורת של החיים המדיניים האמריקאיים, נאבק חבר-הקונגרס על האינטרסים המיוחדים של מחוזו. בעודו טירון בקונגרס העלה את "הצעת-ההחלטה של גולדפוגל" שקראה אל הנשיא שיפעל למען יחס שווה לכל המחזיקים בדרכון אמריקאי. השאלה שעמדה על הפרק היתה זכותם של יהודים מתאזרחים ממוצא רוסי לנסוע באין מפריע בעת ביקורם ברוסיה, זכות שאותה מנעו מהם פקידים צאריים שהתעלמו מהיותם אזרחים של ארצות-הברית. בדומה לזה הרי אותו יום בדצמבר 1905, כאשר התאבלו היהודים על קרבנות הפוגרומים ברוסיה, הגיש גולדפוגל הצעת-החלטה שיביע בית-הנבחרים את רגשי צערן וזוועתו העמוקים לנוכח השחיתות ויקרא לנשיא שיפעל למניעתם של מעשי-נבלה מעין אלה. כאשר העליב מפקד-המשטרה בינגם את הציבור היהודי במאמר שלו על הפשיעה, נאם חבר-הקונגרס גולדפוגל לפני ועידת-החירום של מנהיגי העדה שהתכנסו להתייעצות. כל המקרים האלה היו עניינים שוליים בעיקרם. אף-על-פי-כן נגעו בהכרת-הערך העצמית וברגש-השייכות של האמריקאים החדשים באיסט-סייד התחתון. אם היה גולדפוגל נוח להתקפה, היה זה לא בגלל פרשת פעולתו אלא בגלל זיקתו למנגנון המפלגתי. לכן נעשתה טאמאני המטרה הנאותה.²⁸

משקיפים שגו בהערכת כוחם של הסוציאליסטים כאשר דנו על-פי המדד הפגום של גילויי להט במערכת-הבחירות. "כל-אימת שעבר מיצעד סוציאליסטי בחוצות היתה ההתלהבות אדירה וספונטאנית", כתב צ'ארלס אדווארד ראסל לאחר מעשה. "כשהגיע יום הבחירות... זכינו אנחנו בתשואות והמפלגות הישנות זכו בקולות". לאחר הבחירות של 1908, כתום התהלוכות, הסביר מ. ברנוף, עתונאי סוציאליסטי מן האיסט-סייד, את התופעה של תשואות רמות וקולות מועטים. וכך כתב:

טוב יהיה הדבר אם יקימו החברים ממרכז העיר ועד שתפקידו יהיה לעזור לפועלים יהודים להתאזרח. עכשיו נראה כאילו אנו היהודים מקימים את הרעש הגדול ביותר לפני הבחירות ואנו שמים את עצמנו לצחוק כאשר אין אנו יכולים להצביע ביום הבחירות.²⁹

המפקד של 1910 אימת מה שהיה ידוע כל-כך לתושבי האיסט-סייד. רק 18.6 אחוז מן הגברים לידי חוץ-לארץ שבגיל-הבחירה במחוזות-הבחירה השני, הרביעי והשמיני היו מאזרחים. הנחשול החדש של מהגרים יהודים מרוסיה, בתוכם רבים שהושפעו מן התנועה הסוציאליסטית היהודית ברוסיה ונכוו בגחלת המהפכה הרוסית של 1905,

היה מביא עמו סוציאליסטים מן המוכן לאמריקה. מסתבר ביותר שסוציאליסטים אלה השתתפו באסיפות-הבחירות אך לא היו עתידים ללכת לקלפיות במספרים של ממש אלא לאחר 1910.⁸⁰

אולם חרף התבוסה, הצליח הילקוויט הרבה יותר מנושא-הדגל של מפלגתו, יוג'ין דבס. הבוחר מן האיסט-סייד פיצל את הצבעתו. הילקוויט טען כי המנגנון הריפובלי-קאי, מתוך שלא ראה כל תקוה למועמד שלו וחשש להכרעה סוציאליסטית, עשה קנוניה עם טאמאני והורה לחסידיו "להתפצל בשביל גולדפוגל". בדיקה של תוצאות הבחירות למשרות במחוז הקונגרסאי התשיעי, מחוץ למשרת צירי-הקונגרס, מגלה הפכפכנות מדהימה. המועמד הריפובליקאי לנשיאות, ויליאם הווארד טאפט, השיג ב-5 אחוזים יותר קולות מחברו המועמד למשרת מושל-המדינה, צ'ארלס אוואנס יו. אין ספק שגילויי-הדעת החיובי של טאפט בשאלת הדרכונים, שאותו השמיע מעל בימה באיסט-סייד בשלב מאוחר במערכת-הבחירות, יחד עם הרצון הטוב שרחשו הבריות לתיאודור רוזוולט, תרמו להצלחתו היחסית של טאפט ברובע היהודי. קשה יותר היה להסביר את ההפרש של 7 אחוזים בקולות הסוציאליסטים ואת ההפרש של 11.5 אחוז בקולות הריפובליקאיים בבחירות צירי-הקונגרס במחוזות שכנים. נראה היה בעליל שמשקל רב נודע לאישיות בעיני הבוחר מן האיסט-סייד. בתורת בן-המהגרים היהודי שעשה חיל ובתורת מליץ-ישרו של האיש העמל, היה לו למוריס הילקוויט כוח-משיכה גם מחוץ לשורות הסוציאליסטים. כך יכולים אנו להבין מדוע קיבל הוא 21.23 אחוז מן הקולות לעומת 13.56 אחוז שקיבל דבס במחוז הקונגרסאי התשיעי. מצד שני, היתה דמותו של הילקוויט דר-משמעית ושנויה-במחלוקת מפדי שיוכה בתמיכה הרחבה של אוכלוסי הרובע היהודי. העובדות המדיניות המוצקות הדגישו בעיקר שהפסיד 1,133 הקולות לעומת 1906 ולא דווקא שזכה ליתרון של 897 קולות על חברו-לרשימה דבס.⁸¹

העובדה שהמפלגה הסוציאליסטית הפיקה לקח מן המערכה נתאשרה בדמותו של המועמד החדש שאותו הציעה לציבור הבוחרים של הרובע היהודי ב-1910. בהציגם את מועמדותו של מאיר לונדון, השתדלו הסוציאליסטים למנוע התנגשות אינטרסים. בלב-ולב החלה המפלגה להכיר בכך שכאשר הסוציאליזם פועל ברובע היהודי הוא חייב להודות בלגיטימיות קשרי-הנאמנות האתניים של תושביו.

ה

בקונגרס הסוציאליסטי שנערך במאי 1910 היה מאיר לונדון אחד משני הצירים שייצגו את לשכת-ההסברה-היהודית שאורגנה ב-1907 לשם גיוס פעילים יהודים למפלגה הסוציאליסטית ולא יגודים המקצועיים. בעיני ה"ותיקים" היתה חשודה על מגמות יהודיות "לאומניות". מאז הוקמה הלשכה התנגדה לה הנהגת הארגון המפלגתי בניו-יורק-העיר. בדצמבר 1908 שכרה ההנהלה הארצית מארגן בשביל החוגים דוברי-האידיש. כעבור חודש תבע הילקוויט לפטר את המארגן. כאשר בקונגרס של מאי עורר לונדון את שאלת זכויות ההצבעה של צירי הלשכה, פסק הילקוויט,

יושב-הראש, שנציגי ארגונים של לשונות זרות אינם צירים. יש להם מעמד ייעוץ בלבד, ונבצר מהם להצביע או להשתתף בוועדות. כעבור שבועות אחדים קיבל מאיר לונדון את המינוי הסוציאליסטי במחוז הקונגרסאי התשיעי. הילקוויט, שרם היה מעמדו במועצות הפנימיות של המפלגה, הוחלף בלונדון שמעולם לא התרומם מדרגת מנהיג האיסט-סייד. הילקוויט הסתבך בפשרות של עסקי-הפוליטיקה הכל-ארציים בעוד שלונדון שירת במסירות את האינטרסים של שולחיו. הביוגרף שלו, שבמחשבתו התכוון אולי להילקוויט, כך אמר על לונדון:

מנהיגי הפועלים והסוציאליסטים הוותיקים יותר באיסט-סייד חשבו שנוכחותו בקרבם היא זמנית. סברה היתה שמעט-מעט ייצמד לתנועה האמריקאית הכללית וירחיב את פעילותו לאזורים הלא-יהודיים. אך הוא לא עשה כן. יותר ויותר נמשך לונדון למעגל הפעילות הסוציאליסטית והאיגודים שבאיסט-סייד. הוא נשאר באיסט-סייד כי שם היו שירותיו נדרשים ושם היה לבו.

לונדון הוא אשר שירת יועץ משפטי לארבייטער רינג, מיסדר-האחזה הראדיקלית, ובזאת זכה לנאמנות ללא סטייה מצדו. ולונדון הוא שהוזמן להשתתף במועצה המשותפת של איגודי פועלי-ההלבשה באוגוסט 1908 שהתכנסה לדון בהכרזתה של שביתה כללית. בתוך לבטים של התפוררות ארגונית ומצוקה כספית התכנסו מנהיגי האיגודים באווירה של ייאוש גמור. העידוד שנתן להם לונדון היה לאגדה. כפרקליטם של עובדי-ההלבשה, ניצב בקיץ 1910 ליד ההגה של "מרד ה-70,000". יחד עם יוליוס ה' כהן, שייצג את המעבידים, ועם המנהיג הקהילתי היהודי רב-ההשפעה, לואי מארשל, עיבד לונדון את פרטיו של "פריטכל-השלום". בסתיו 1910 היה לונדון לא רק הגיבור הפופולארי של תנועת-העבודה היהודית אלא גם הנציג הנבון המוכן לשתף פעולה עם החרשתנים ועם הנציגים הגייטראליים של הקהילה היהודית על-מנת להביא יציבות וסדר לענף ההלבשה.⁸²

לונדון הפראגמאטי, נטול הדוגמות, מי שהיה עמית לכהן והילקוויט בימים הראשונים לפעילות הסוציאליסטית, בא בברית עם התנועות החיוניות באיסט-סייד. יכול היה לצפות לא רק לתמיכת הסוציאליסטים המשכילים אלא גם לתמיכתם של העשוקים ופשוטי-העם. בעת מערכת-הבחירות הביא פארווערפס את הראיון הבא עם חנווני אחד:

כאיש-עסקים אני אפעל ואצביע בעד מאיר לונדון. האינטרזים שלנו מחייבים זאת... הפוליטיקאים מוצצים את דמנו, דם הסוחרים... הסוחר ההגון זקוק למישהו שיעמוד לצדו, [מישהו] שהפוליטיקאים יפחדו ממנו... כאשר ייבחר מאיר לונדון הוא לא יהיה חייב שום דבר לשום איש. כאזרח של האיסט-סייד יוכל להשיג הרבה. הוא ישחרר אותנו משוחד ושלמונים...
האיסט-סייד אין לו לא אבא ולא אמא, אין לו דובר... כאשר ייבחר מאיר לונדון הוא יהיה הדובר של הרובע היהודי גם בווינגטון וגם בניו-יורק.⁸³

לאחר הבחירות של 1910 באה שורה של מכתבים-למערכת בניו-יורק אחוזנית קול בתגובה על מאמרו של לואיס בודין, "מילוזקי וניו-יורק", ונתנה תוקף לשינוי בטאקטיקה. במילוזקי היה הפרש של פחות מ-10 אחוזים בין מירב הקולות ומיזער

הקולות שהשיגו מועמדי הסוציאליסטים. במחוז הקונגרסאי התשיעי השיג לונדון יותר מכפליים מן הקולות שקיבל מועמד המפלגה למשרת המושל. לדברי בודין,

במערכת הבחירות של לונדון היתה פנייה אל המשפטים הקדומים הגזעיים והתת-גזעיים של הבוחרים. פנו אל היהודים-הרוסים מפני שהחבר לונדון היה גם הוא יהודי-רוסי.⁸⁴

אחד החברים בוועד הבחירות של לונדון השיב לאמור כי לונדון נבחר בשעתו להיות מועמד בגלל "הפופולאריות העצומה שלו אצל פועלי האיסט-סייד". אשר להאשמה בפנייה אל "משפטים קדומים גזעיים", כתב אותו עסקן,

נמנענו מלנצל זאת יותר למרות הפיתויים שבאו מצד האויב.⁸⁵

מכתבים אחרים העידו כי נעשה נסיון לדבר אל לבם של לא-סוציאליסטים. אורגנה ליגה של בעלי-מקצועות-חפשיים. הארבייטער רינג ואיגוד עובדי-ההלבשה הקימו ועדי-בחירות. התעמולה שפירסמו הוועדים האלה, הסביר אחד המכתבים, לא הציגה את הסוציאליזם כשאלה העומדת על הפרק. מערכת הבחירות הבליטה את אפיו של לונדון, ואת קלוגו של גולדפוגל. כניסוחו של אחד הכותבים,

נימת-המפתח בתעמולת הבחירות היתה "התפצלו בעד לונדון" ובזאת באה הקריאה אל המשפטים הקדום הגזעי, באה הקריאה אל הלאומנות, ולמעשה באה הקריאה לכל דבר מחוץ להכרה המעמדית של הפועלים האלה.⁸⁶

היתה כאן הודאה גלויה כי נעשה נסיון נמרץ להשיג את הקולות של הסוחר הזעיר ושל איש המקצוע החפשי.

33.09 האחוזים מן הקולות שאסף לונדון עלו ב-11.86 אחוז על ההישג של הילקוויט ב-1908. מרובים היו ב-17.31 אחוז מן הקולות שקיבל הילקוויט באותו איזור בו היה מועמד של הסוציאליסטים בבחירות של 1910 לבית-הדין לעירעורים. להוציא את בחירתו של חבר-הקונגרס הסתכמו הקולות שהשיגו הסוציאליסטים ב-1908 במחוז הקונגרסאי התשיעי לשאר משרות עירוניות ומדינתיות ב-15.78 אחוז עד 15.12 אחוז. התבססות ושיפור צנוע הסתמנו בהישגי הבחירות של המפלגה. עליית כוחם של הסוציאליסטים לא מנעה את לונדון מלקבל כפליים מן הקולות שקיבלו שאר המועמדים של מפלגתו למשרות האחרות. מערכת הבחירות של לונדון וכוח-המשיכה של לונדון חרגו הרבה משורות חסידיהם הקבועים של הסוציאליסטים.⁸⁷

הדבר שאנשים כגון בודין והילקוויט ראו בו "אוירה ממאירה שנוצרה על-ידי הפנייה אל רגשות לאומיים או גזעיים... [ו]מעשים בלתי-סוציאליסטיים..." העיד בעצם שהמפלגה המקומית אכן הכירה בקיומם של "אינטרסים מיוחדים". הוויכוח הלוהט מלפני שנתיים חשף את עומק "הרגשות הלאומיים והגזעיים" האלה. החרדה לגורלם של אחים שנתרו במרחקים והשקידה על העברתם לאמריקה שקולים היו נגד יתר רגשי-הנאמנות. רגשות אלה, יחד עם המאמצים הנמשכים להגבלת ההגירה, חיזקו את קשרי-הנאמנות הקבוצתיים. תחת שיוקיע את המצב באיסט-סייד, נדרש הנציג של המחוז הקונגרסאי התשיעי להגן על השם הטוב של מחוזו ואזרחיו.

לונדון הסוציאליסט, המושרש באיסט-סייד, מילא אחר הדרישות האלו. כשנבחר מאיר לונדון לבסוף לקונגרס ב-1914, אמר בעצרת-הנצחון שלו:

אינני מקווה לעשות נפלאות כאשר אתפוס את מקומי בקונגרס. מקווה אני להביא לושינגטון את דבר העם... רצוני להראות להם מהו האיסט-סייד של ניו-יורק ומהו היהודי של האיסט-סייד.³⁸

אכן רב-רושם היה פעלו של לונדון, שנבחר מחדש ב-1916 ונבחר בשלישית ב-1920. הצלחתו המדינית קשורה היתה, כמובן, בהופעתה של תנועת-העבודה היהודית ככוח ממדרגה ראשונה ברובע היהודי, אבל התפתחות זו חפפה את הנכונות החדשה להתחשב בגורם האתני היהודי. מנהיגי האיגודים שיתפו פעולה עם מנהיגי הקהילה היהודית לא רק בתיווך בשביתות. אחרי שפרצה מלחמת-העולם, למשל, עשו אגודה אחת עמיהם בהושטת סיוע מעבר-לים ובאירגון הקונגרס-היהודי-האמריקאי. בשנים האלו אימץ לו הארבייטער רינג מצע לביצור קיומה של תרבות אידיש. ב-1912 הוקמה סוף-סוף ההסתדרות הסוציאליסטית היהודית, ההסתדרות הסוציאליסטית הלשונית האחרונה לאירגון, למרות התנגדותם של ה"ותיקים" הקוסמופוליטיים. לונדון היה קשור קשר חיובי לכל המאורעות האלה.³⁹

הערות

¹ א. הנדלין, העקורים (בוסטון, ליטל בראון, 1951).

² דיון מלא יותר בגורם האתני בעסקי-הפוליטיקה האמריקאיים ראה אצל ס. פ. היין, "אפשרויות חדשות להיסטוריה מדינית אמריקאית: הניתוח התברתי של החיים המדיניים", אצל ס. מ. ליפסט ור. הופשטאטר, עורכים, סוציולוגיה והיסטוריה: שיטות (ניו-יורק, ביזיק בוקס, 1968), ואצל ר. פ. סוירנגה, "ניתוח מדיני אתנותרבותי: גישה חדשה למחקרים אתניים אמריקאיים", v, (אפריל 1971), Journal of American Studies, 79—59.

³ על הרקע של עסקי-הפוליטיקה האתניים היהודיים בניו-יורק העיר מ-1880 עד 1918 ראה אצל מ. רישין, העיר המוכפחת (קמברידג', הוצאת אוניברסיטת הארוורד, 1962), עמ' 35—221, וכן מ. דובנפסקי, "הצלחת הסוציאליזם וכשלונו בניו-יורק העיר 1918—1900: תיקי-מחקר", Labor History, x, (סתיו, 1968), 75—361.

⁴ ניו-יורק טיימס, 19 באוקטובר 1908, ע' 2; ניו-יורק איוונינג קול, 13 באוקטובר 1908, ע' 6; מוריס הילקוויט, עלם פורחים מחיים שדקקים (ניו-יורק, מקמילן, 1934), 115—109; פארווערטס, 29 באוקטובר 1908, ע' 4.

⁵ א. כהן, בלעטער פון מיין לעבן, כרך ו (ניו-יורק, אגודת פארווערטס, 1928), עמ' 38—536, 43—542, 49—547; ניו-יורק טיימס, 26 באוקטובר 1908, ע' 3.

⁶ מ. הילקוויט, ר' למעלה, עמ' 115—109; ניו-יורק טיימס, 19 באוקטובר 1908, ע' 2; פארווערטס, 29 באוקטובר 1908, ע' 4.

⁷ צוקונפט, דצמבר 1908, ע' 768; פארווערטס, 4 בנובמבר 1908, ע' 1, 5 בנובמבר, ע' 1, 9 בנובמבר, ע' 4.

- ⁸ א. א. גורן, יהודי ניויורק והחיפוש אחר קהילה (ניו-יורק, הוצאת אוניברסיטת קולומביה, 1970), עמ' 21—17; מ. רישין, ר' למעלה, עמ' 75—51, 43—115; לאמעד שפירא, "אימיגראציע און לאנדסמאנשאפטען", די אידישע לאנדסמאנשאפטען פון ניויורק (י. ל. פרץ שרייבער פאראיין, ניויורק, 1938), עמ' 32—24.
- ⁹ ש. ניגער, "תרבות אידיש", העם היהודי: עבר והווה, כרך ד (ניו-יורק: ספרי-עזר אנציקלופדיים יהודיים, 1955), עמ' 63—362.
- ¹⁰ ג'. האיים, זרים בארץ (ניו-ברונזוויק, הוצאת אוניברסיטת ראטג'ס, 1955), עמ' 29—128, 63—162; ספרי-השנה ליהודי אמריקה 1910—1909, עמ' 41—29. עשרים יחמש הצעות-חוק להגבלת ההגירה הוגשו לבית-הנבחרים לבדו בין יולי 1907 לאוגוסט 1908 (ספרי-השנה ליהודי אמריקה 1909—1908, עמ' 76—74).
- ¹¹ גורן, ר' למעלה, עמ' 37—25.
- ¹² ניויורק איוונינג קול, 12 בספטמבר 1908, ע' 3.
- ¹³ 3 בנובמבר 1908, ע' 4.
- ¹⁴ שם; ניויורק טיימס, 1 בינואר 1908, ע' 3, 2 בינואר, ע' 8, 5 בינואר, ע' 9, 11 בינואר, ע' 8; אמריקן היברי, 25 בספטמבר 1908, ע' 493, 3 באפריל, ע' 552; היברי סטאנדארד, 3 באפריל 1908, ע' 6.
- ¹⁵ ווארהייט, 3 בנובמבר 1908, ע' 4.
- ¹⁶ אמריקן היברי, 8 בדצמבר 1905, ע' 73; ב. ג. ריצ'ארדס, "אמאל איז געווען א קהילה", צוקונפט, פברואר, 1945, ע' 83.
- ¹⁷ טאנעבלאט, 26 באוקטובר 1908, ע' 4. הילקוויט שיגה את שמו בשעתו מהילקוביץ.
- ¹⁸ שם, 2 בנובמבר 1908, ע' 4.
- ¹⁹ ניויורק איוונינג קול, 28 באוקטובר 1908, ע' 1; טאנעבלאט, 30 באוקטובר 1908, ע' 4, 1 בנובמבר, ע' 4.
- ²⁰ טאנעבלאט, 1 בנובמבר 1908, ע' 4.
- ²¹ טאנעבלאט, 26 באוקטובר 1908, ע' 4. הילקוויט, שגולד בריגה, דיבר רוסית וגרמנית אך לא אידיש.
- ²² ד. שאנון, המפלגה הפוציאליסטית באמריקה (ניו-יורק, מקמילן, 1955), עמ' 48—47.
- ²³ י. קיפניס, התנועה הפוציאליסטית האמריקאית 1897—1912 (ניו-יורק, הוצאת אוניברסיטת קולומביה, 1952), עמ' 206, 79—275.
- ²⁴ ניויורק איוונינג קול, 12 בספטמבר 1908, ע' 3.
- ²⁵ ווארהייט, 10 בדצמבר 1908, ע' 1, 13 בספטמבר, ע' 4, 22 באוקטובר, ע' 1, 29 באוקטובר, ע' 4.
- ²⁶ פארווערטס, 23 באוקטובר 1908, ע' 4; ניויורק איוונינג קול, 22 באוקטובר 1908, ע' 2, 23 באוקטובר, ע' 4.
- ²⁷ ה. רוגוף, אפוס מן האימפריה (ניו-יורק, ונגארד 1930), ע' 57; יומן בית-הנבחרים, המושב הראשון של הקונגרס הניו, ע' 541 (תרגום נאומו של גולדפוגל באידיש הופץ כקונטרס ברחבי האימפריה); י. מגידוף, אספקלריות האימפריה (ניו-יורק, הוצאת המחבר, 1923), עמ' 131—117; ניויורק טיימס, 6 בדצמבר 1905, ע' 6; אמריקן היברי, 11 בספטמבר 1908, ע' 449.
- ²⁸ צ'. א. ראסל, ידיים ריקות וחזמות אכן (ניו-יורק, סקריבנר, 1933), ע' 206; פארווערטס, 12 בנובמבר 1908, ע' 4; ה. רוגוף, ר' למעלה, ע' 16.
- ²⁹ א. גורנשטיין, "דיוקן של פוליטיקה אתנית", פירסומי האגודה להיסטוריה של יהודי אמריקה, (מארס 1961), ע' 228.
- ³¹ ניויורק טיימס, 3 בנובמבר 1908, ע' 1; מ. הילקוויט, ר' למעלה, ע' 116; ניויורק

- טיימס, 29 באוקטובר 1908, ע' 1; גורנשטיין, ר' למעלה, עמ' 231—229.
- ³² מ. אפשטיין, הפועלים היהודים בארה"ב, כרך א (ניו-יורק, הוועד היוזם של האיגוד המקצועי, 1950), ע' 398; כהן, ר' למעלה, כרך ד, ע' 544; פארווערטס, 3 באוקטובר 1910, ע' 1; גורן, ר' למעלה, עמ' 98—196; רישון, ר' למעלה, עמ' 52—250.
- ³³ פארווערטס, 20 באוקטובר 1910, ע' 1.
- ³⁴ 25 בנובמבר 1910, ע' 6.
- ³⁵ 29 בנובמבר 1910, ע' 6.
- ³⁶ 3 בדצמבר 1910, ע' 6; 6 בדצמבר, ע' 6; 7 בדצמבר, ע' 6.
- ³⁷ גורנשטיין, ר' למעלה, עמ' 225, 229—238.
- ³⁸ ניו-יורק טיימס, 9 בנובמבר 1914, ע' 14.
- ³⁹ גורן, ר' למעלה, עמ' 201—197, 17—215; א. יאנובסקי, היהודים וזכויות המיעוטים (ניו-יורק, הוצאת אוניברסיטת קולומביה, 1933), עמ' 72—171.

בנק ישראל אמריקה

לפתוח התעשייה בע"מ

נוסד בשנת 1956

ע"י בנק הפועלים ואמפל

המאזן ליום 31.12.1970 215.6 מיליון ל"י

הון המניות וקרנות 17.3 מיליון ל"י

שלום י. בהן:

הזמן ואחרית־הימים בספרות האמריקאית שתי הערות היסטוריות

Some say the world will end in fire,
Some say in ice.
From what I've tasted of desire
I hold with those who favor fire.
But if it had to perish twice,
I think I know enough of hate
To say that for destruction ice
Is also great
And would suffice.

בשיר הזה, "אש וכפור", נתן רוברט פרוסט ביטוי קולע, מתוח ומר להשתקעות ממושכת, אפילו דיבוקית, של הסופרים האמריקאיים בנושאים של הקץ האכזר וסופו של עולם. לא הנושאים האלה, גם לא העיסוק הקרוב אליהם בצדדים פרובלימטיים של הזמן וההיסטוריה, אינם מיוחדים לארצות־הברית, כמובן; אבל בעולם החדש עוקמו ולבשו צורות שונות מאלו המוכרות באירופה, ובמין להט מיוחד שקדו עליהם. זה נושא עשיר וסבוך במידה עצומה, ואני אביא רק כמה דוגמות טיפוסיות, מעט מתוך הרבה.

חכמי המחקר והבקורת של השנים האחרונות, בלי ספק מחמת ההשפעה הניצחת של היטלר והירושימה, אולי מדגישים היו את הנושאים האלה עד־לזר; וכתגובה על גודש של התיחסויות שטחיות לאפוקאליפסה ביקשתי אני להבין יותר, בפרספקטיבה היסטורית, את צד סוף־העולם של אותו מושג. שני ספרים רבי־השפעה היו אדם האמריקאי מאת ר. ו. ב. לואיס (1955), שתהה על "דו־שיח" של דעות באמריקה של המאה הי"ט, החל במה שקרא לו אַמרסון הקרע בין "מפלגת העבר ומפלגת העתיד"—או, בניסוח אחר, מפלגות הזכרון והתקרה; ועיונים בזמן האנושי מאת ז'ורז' פולה (1950), שתרגומו האנגלי מן הצרפתית הופיע ב־1956 עם גספה שהוקדש לסופרים אמריקאיים קלאסיים. רק כדי לרמוז, בחטוף ככל האפשר, על קצת מן הממדים שלא אוכל אני לעמוד עליהם, הריני מצטט את הסיכום על ת. ס. אַליוט אצל פולה, שמצא בשירתו של הלז את סיכום כל הטיפוסים העיקריים של חוויות־הזמן אצל האמריקאים שאותם חקר:

בדומה למלוויל ובדומה לפו, הוא מתנסה במוראות הזמן הסיבובי. בדומה לאַמרסון ובדומה לתורו, תופס הוא את חשיבותם של הרגעים הבודדים שהם חושפי הטראנס־צנדנטלי. בדומה להתורו, הוא מבין את הסולידאריות העמוקה של ההווה והעבר.

אבל סולידאריות זו שבדיעבד מניעתו לגלות, בדומה לוויטמן, סולידאריות רחבה יותר, המקשרת אל העבר וההווה את המציאות הצפויה של העתיד, ומפוחה הוא מבין לבסוף, יחד עם ג'יימס, שאם כל הזמנים דבקים זה אל זה הרי כל רגע גם מכיל בקרבו ממשות אינסופית. ביכולתו של האדם לא לשנות את הזמן אלא לשנות את משמעות הזמן. ומכל הדרכים שבהן יכולת זו באה לידי ביטוי אין גם אחת שהיא יעילה יותר, כפי שהבינה אַמילי דיקינסון, מן ההקרבה. הנה כך שומר אַליוט אמונים למסורת בבטאו את מחשבתו שלו, שהיא דווקא כפירה בנאמנות ובמסורת. בבטאו את עצמו הוא משמר איוו מורשה. כל הזמנים של קודמיו חוזרים ונמצאים בזמן שלו.

המחברים שלי, והפרספקטיבה שלי, יהיו שונים עד מאד.

א

רוצה הייתי לעמוד תחילה בקצרה על הקטביות שבין הזמן כפי שנברא לצורך מסוים ובין הזמן כממד גייטראלי. גראה לי כי זה באמת ההבדל המכריע; והתפיסה הזאת האחרונה, כמובן, היא שנשתררה בעולם של המדע הניוטוני, שחוקי הכובד והכוח שלו שולטים היו על גופים הנעים מיכנית במרחב ובזמן, ואפשר היה להביעם במונחים של מרחקים וזמן-שעון הניתנים-למדידה. אולם לא כך היא חוויית הזמן; ולאחר שהוכיח קאנט את הכורח א-פריורי במרחב ובזמן בחינת "צורות" של חוויה, נחקרו יחסיה-הגומלים שביניהם עד שבאו ויליאם ג'יימס ואחריו אַגרי ברגסון "ישמו את המקף בין המרחב והזמן", כמו שכתב ויגנד לזאיס בספרו מפרה-המחשבה, המרקיע בהשערותיו ומפליג בהיקפו, הזמן ואיש-המערב (1927). לסינג בלאוקון שלו הגדיר את הבעיה בשביל תורת-האסטטיקה; ויוסף פראנק, ב"הצורה המרחבית בספרות המודרנית", הצביע על המקום המרכזי שתופסת בעיית המרחב-הזמן אצל רומניסטים כגון ג'זיס ופרוסט, ובשירה ה"אימאזיסטית" של פאונד ואַליוט, שביקשה להציג "מכלול אינטלקטואלי ורגשי בהרף-עין אחד" (פאונד). סיכם פראנק:

הדמיון ההיסטורי האובייקטיבי, שהוא גאות האדם המודרני, אשר כה שקד לטפחו מאז ימי הרנסנס, מתגלגל אצל הסופרים האלה בדמיון המיתי שלגביו אין קיום לזמן ההיסטורי—הדמיון הרואה במעשים ובמאורעות של זמן מסוים רק התגלמות של אבות-טיפוסים נצחיים. אבות-טיפוסים האלה נוצרים על-ידי גילגול עולם-הזמן של ההיסטוריה לעולם-הנצחים של המיתוס. ועולם-נצחי זה של המיתוס, שהוא התוכן המשותף של הספרות המודרנית, הוא המוצא לו את ביטויו האסטטי הנאות בצורה מרחבית.

והנה, התפתחות מורכבת זו והדיון הבקרתי שנתלווה אליה—שאך בדוחק ציינתי כמה מנקודותיו הבולטות—מוליכים אותנו לתוצאה פאראדוקסלית באמריקה. הדבר שפראנק קרא לו "עולם-הזמן של ההיסטוריה", לפחות לגבי ההיסטוריון ה"מדעי" המחפש שרשרות של סיבתיות וחוקים לפי הדוגמה הניוטונית, היהו ביסודו של דבר העולם המודרני, הפראגמתי שבו רוב האמריקאים מתהלכים, עובדים ומתקיימים. בו, כמו שאנו אומרים, "הזמן הוא כסף", בר-מדידה, שצריך לקצבו ולנצל—אך לאיוו מטרה? חיי היחיד מחולקים בקפידה:

For I have known them all already, known them all,
Have known the evenings, mornings, afternoons,
I have measured out my life with coffee spoons...

(ת. ס. אלוט)

או, כמו ששאל ויטמן, בניסוח קודם של הבעיה :

כלום אדחה הודייתי ותפיסתי בדבר ואזעק אל עיני,
שתפנינה מהביט אחרנית במורד הדרך,

ותעסקנה מיד בספרות ותעשינה את חשבוני עד לפרוטה—

בדיוק ערכה של אחת מה הוא, וערכה של שחים מה בדיוק, ואיזו קודמת ?

(שירת עצמי, פרק 3) *

עצם השגב בשירתו של ויטמן—לא בלי קורטוב של היסטריה שנעשתה מפורשת יותר אצל כמה מקטגי הבאים אחריו—מוכיר לנו מסורת ישנה יותר, "עולם המיתוס הנצחי", שפה רבות מן הנשמות האמריקאיות הנאצלות ביותר שאפו לחזור אליו, פעמים מתוך ייאוש-מה. קיצורו של דבר, בטכנולוגיה ובמסחר ובהיסטוריה החברתית של אמריקה מושל במידה רבה זמן-השעון ; אבל טובי סופריה התקוממו על עריצות זו וביקשו ליצור יצירות התוהות על זמן-האדם ומשמעויותיו, באורח דמיוני ולפעמים באורח "מיתי".

המסורת השניה הזאת ימיה כמעט כימי הציביליזציה המערבית. שרשיה נעוצים בספור של ספר-בראשית, ובאי-אלה פיתוחים מקבילים של הפילוסופיה היוונית, וביטוי קלאסי ניתן לה אצל אוגוסטינוס הקדוש באותו חלק של הוידויים שלו בו הגה במשמעותו של הזמן, וכך פתח :

אלוהי, באשר לך הנצח, הכי נעלם ממך מה שאני אומר אליך ? או שמא רואה אתה בזמן מה שחולף בזמן ? מדוע אפוא סודר אני לפניך קשרים כה מרובים ?

(ספר אחד-עשר)

מצד אחד, נכנס האלוהים לזמן ההיסטורי (שאותו יצר הוא עצמו, לדברי אוגוסטינוס) על-מנת להגשים את מטרותיו הנעלמות ; ומן הצד השני, איש-האמונה, החי בזמן ובהיסטוריה של האדם, מבקש לקיים מגע כלשהו עם עולמו הנצחי של האלוהים. ביטוי מצוין לתחושת-הזמן הנוצרית מוצאים אנו בחיבורו של יונתן אדווארדס, היסטוריה על מעשה-הגאולה³, שבא לקבוע, בתוך שאר דברים, "כי מרחב הזמן מתקומת המשיח ועד קץ העולם ממולא כולו בהגשמת הפעולה הגדולה או ההצלחה הגדולה" של התכלית האלוהית—גאולת האנושות והפגנת תפארתו של האלוהים. הדיון של פרי מילר בספר זה—פרק-השיא ("היסטוריה") בספרו, יונתן אדווארדס—מראה לנו איך באמריקה נטתה תכליתו של האלוהים להיתרגם לתכליתו של האדם : "מה שנראה לאדם כאמיתיה של ההיסטוריה הוא הדבר שבנצחוננו הוא חפץ"⁴.

כאשר בא אדווארדס לצייר את "אחרית הימים", זכר את הבטחתו האגדית של אלוהים

* עלי עשב, ע' 54, תרגום שמעון הלכין, ספריית פועלים, 1952.

לגוֹח: החורבן הסופי לא במים יבוא כי אם "במבול של אש" (407, 421)—הוא "אגם האש" בספר-החזיון שבברית החדשה (כ, 15). וכאן אנו חוזרים אל שירו של פרוסט שבו פתחנו, ולחלופה שהוא מציע—"הכפור". ראובן א. ברואר (Brower) כתב כי השיר "נראה כמו גיאולוגיה וודאי בהחלט שאינו כך"; ובפרק הקרוי "מזימת אוסל" ציין כל מיני קווים-דמיון בין נושאים "מאוימים" קרובים לאלה ובין פסוקים אצל סופרים קדומים יותר בניו-אינגלנד, במיוחד תורו וצמרסון. בקריאתו הדגיש ברואר את "ההשלמה חסוכת-הדמע עם שני היצרים"—אהבה ושנאה—"בצורתם ההרסנית ביותר"; בשאלה האפוקליפטית עיין "כאילו היה איוה מדען-על שוקל סופי-עולם אפשריים"⁶. עם זאת הייתי אני גותן לשיר ממד קוסמי-תיאולוגי יותר: לדעתי, אפשרות האש רומזת על "אגם האש" של הדת המסורתית; ואילו הכפור (או הקרח, בתרגום מילולי מדי של Ice) מרמז על המושג המודרני של אנטרופיה ואיבוד האש של השמש—וגם, למרות השגתו הנמרצת של ברואר, להד של עידן-קרח גיאולוגי חוזר. כמו שכתב אחרי-כן יוג'ין או'ניל, "איש-הקרח בא"—במשמע המוות. הממד הפסיכולוגי של אהבה-שנאה מצוי כאן אף הוא בפירושו, כמובן, ומכאן אולי מתבקשים הירחורים ביחס לקפיאתו או למותו של הרגש בחיים המודרניים, ובמיוחד בחברה התחרותית, האינדיבידואליסטית והמרוסקת עד מאד של ארצות-הברית.⁶

יש התפתחות ממושכת מאחרי החלופה של ה"כפור", שבחלקה סוכמה להפליא אצל הנרי אדמס בחלקים של חיבורו האוטוביוגרפי, חינוכו של הנרי אדמס, וביתר-פירוט בכמה כתבים שקובצו אחרי מותו על-ידי אחיו, ברוקס אדמס, בשם *הסתאבות הדוגמה הדמוקרטית* (1919).⁷ אדמס תפס בבהירות את שנתחייב מן המדע של ימיו, שחיפש חוקים אוניקסיטיביים שלא "נתגאלו" בתיאולוגיה והפועלים בזמן-השעון הנייטרלי; בעולם מעין זה תוכל ההיסטוריה להסתיים, אם גסיט קימעה את הדימוי שלנו, רק בהתקלקל השעון לגמרי—או, כפי שביטא אָליוט לאחר זמן את הצד האנושי שבהבדל, "לא ברעם כי אם ביבבה". ניחושים מסוג זה באשר לעתיד הרחוק היו נושא מקובל ביותר על סופרי המדע הדמיוני, ואחת הדוגמות הבולטות היא "המכונה נעצרת" מאת א. מ. פורסטר (1909), שבו, לאחר שמוכנו למעשה כל התפקידים החיוניים של החברה, המערכת המורכבת מתחילה להתקלקל ולהתקרב בגניחות וחריקות לסיום מפתח, אפוקאליפטי. חיים ממוכנים, שניטל מהם חומו האנושי של הדם, בהכרח סופם מיתה. מסתבר שפאשר חיבר פרוסט את שירו "אש וכפור" בתחילת שנות ה-20, שנות "ארץ-השממה", הרי כיון לסגנון העיונים שאותו סימל אדמס—לא דווקא לאדמס עצמו.

ב

אדוארדס מספק בסיס כביכול שממנו כמו הסתעפה כל ההתפתחות המאוחרת יותר באמריקה, ואילו נוטה היא לפעמים לחזור. אילו היתה כולה חד-סטרתית אפשר היה לספר את הסיפור בקלות יחסית; אבל הדיאלקטיקה, התגובות והתגובות-שכנגד, שבתולדות הרעיונות והתרבויות לעולם אינן פשוטות עד כדי כך. בכללו של דבר,

אנו מגיעים אל פריצת המעגל, כפי שהגדירה מארג'ורי הופ ניקולסון את התהליך בשם המכתיר את מחקרה החשוב (1960); אך עם זאת היתה אחיותן של ההשקפות המסורתיות חזקה עד מאד.⁹

בדרך-כלל, כמו שמצטייר לנו הזמן במחשבה ובדמיון כך יצטיירו לנו במחשבה ובדמיון כיוונו וסופו. זמן שאלוהים בראו יהיה מונחה על-ידי איזו תכלית אלוהית; זמן נייטראלי ינוע לו מיכנית קדימה, ומן-הסתם יסתחף לתוהו, תחת שיגיע לאיזו מטרה בעלת-תוכן. אולם קרוב-לוודאי שהעמדה האמריקאית-המודרנית האפיינית ביותר היתה לא זאת ולא זאת כי אם רצונית, עמידה מוצקה על החירות, ברוח שורתיו של מארוול:

Let us roll all our strength and all
Our sweetness up into one ball,
And tear our pleasures with rough strife
Through the iron gates of life...

(To His Coy Mistress)

ולנוכה המגמות הניהיליסטיות האופפות אותנו כיום, אולי ראוי לנו שנוכור את הנימה הקונסטרוקטיבית שבקעה מן הסרט של פאר לורנץ, הנהר-שבו היתה ורימת הנהר סמל מסורתי של שטף הזמן, בד-בבד עם עוד הרבה דברים. כאשר נתפרסם התסריט (ניו-יורק, 1938) הקדימה אותו פסקה מן החיים על המיסיסיפי של מארק טוויין המדברת על ה"אגן" של אותו נהר בחינת "גוף האומה... כמשפן לאיש-התרבות הרי הוא ראש-וראשון על-פני כדור-הארץ שלנו". ראוי שנוכור מלים אלו מאותו תסריט נשכח: "ואפשר לשלוט על הנהר הזקן. היה לאל-ידינו לפרק את העמק-יש לאל-ידינו לשוב ולהרכיבו". או, אם נשוב אל מארוול: "וכך, אם גם לא נוכל לצוות על שמשנו / לידום, בכל-זאת הרץ נריצנו".

הביטוי החילוני המקובל ביותר לרצון-החירות האמריקאי הזה היה בלי ספק משנת הקידמה, בה ספוגים היו המדע והאמונה במחצית השניה של המאה הי"ט. בשלב מוקדם יותר לבש זה צורה של "כפיפת" שרשרת-ההוויה המסורתית, כניסוחו של לאבג'וי, לרשות הזמן; ¹⁰ ואחרי דארווין התמוג ביטוי זה עם תורת-האבולוציה והעמיד השקפת-עולם בעלת כוח-שיכנוע אדיר. דומה היה כי חוקי-הטבע עצמם, גם אם אינם חסרים גילויי אכזריות של "שיניים וציפרניים" משלהם, הם ערובה לכך שמגמת-פניו של העתיד תהיה לא רק קדימה כי אם גם מעלה-מעלה, אל עולם טוב יותר ויותר.

על הרקעים האלה, רוצה אני להסב עתה תשומת-לב אל המשחק בממדי-הזמן בשתי יצירות שאינן ידועות ביותר מאת מארק טוויין, כי אצלו חזקים היו שני צדדים של רעיון הקידמה בביטוי הספרותי: האוטופיה (והאנטי-אוטופיה), והמדע הדמיוני.¹⁰ בלשון פשוטה, תחבולה חביבה על השואפים לעולם טוב יותר היתה-להטילו על-דרך הדמיון אל חיק העתיד; ולפי שהאמונה בכוחו של המדע להיטיב את מנת-גורלו של

האדם היתה דוגמה מרכזית ב"פרוגרסיביות", הרי לעתים קרובות התגלמה התחבולה ביצירות ספרותיות המבוססות על הנחות "מדעיות", או בדימויים ובמצבים השאובים מן המדע והטכנולוגיה. מעניין הוא במיוחד לראות איך השתמש מוחו ההומוריסטי, הספקני והסאטירי של מארק טוויין באמצעים של דמיון למתיחת בקורת על משנות האבולוציה שהיו מקובלות כל-כך בזמנו. אף כי ברגיל אין להפריד בין הצד החברתי למדעי, כמו בדוגמה הבולטת של יאנקי מקונטיקאט, הרי הדוגמות שבחרתי הן קרובות יותר לרוחו של המדע הדמיוני.

"כמה מעשיות מלומדות, לבנים ובנות רחימאים" (בשירטוטים, חדשים גם ישנים, 1875) ¹¹ באות בשלושה חלקים, והן הולכות בעקבות אייסופוס בכך שהן מגלמות אנשי-מדע בדמותם של בעלי-חיים—הפרופסורים צפרדע, חילזון, תולעת, וכן הלאה—שנשלחו על-ידי "יצורי-היער" למשלחת מדעית. גורם אחד בסיסי של המשחק הסאטירי הוא איפוא המידות: יצורים ננסיים אלה אמורים "לחפש מעבר צפוני-מערבי בתוך הביצה" * ולגלות את "סוף העולם"—בכרה-המרעה השכן! יש כאן הרבה הבלותות נוסח מארק טוויין הקשורות במינוח "מדעי"; והצד של "המכונה בגן"—דבר של שיגרה בדור הספרותי הוא—מופיע כאשר הרכבת החדשה משתקשקת ועוברת ב"צריחת שדים" (276). הדין-וחשבון של ה"יעדה" על מצאיאת חפץ מסתורי, שלפי המסתבר אינו אלא בקבוק רום, הוא פארודיה משיבת-גפש (280—279), והוא הדין בתגלית מין חדש של "עץ" (למעשה עמוד-טלפון) המכונה "מר-המנונים" בגלל "הצליל העשיר וההרמוני היוצא ממנו" (281). וכן הלאה.

ב"חלק השני" מופיע ממד-הזמן ב"החוקים המסתוריים של התפתחות המינים... בדרך-המלך של הזמן!" (283); ובנקודה זו משובת-הדמיון געשית מעניינת מאד כניסוי סגנוני, המשקף בכמה נקודות את מקראותיו של מארק טוויין בספרות ה"עתיקה" של האליזבתנים, שעד-מהרה עתיד היה לעשות עליה פארודיה באותה יצירת-מופת של שיחת-פריצות שרגילים לכנותה 1601 (נכתבה ב-1876). החיות מוצאות "מוזיאון ליד המים", המנהל על-ידי "וארנום"—רמז ברור לפ. ת. בארנום ולמוזיאון המפורסם שלו. על-פי דרכו האמריקאית המיוחדת, היה בארנום בבואה לתנועות הדתיות של זמנו, כמו שהפליא קונסטאנס רורק להבהיר בשזפרות היובל (1927). ¹² בדומה למארק טוויין, היה גם בארנום עתונאי בשעתו, ובסגנון הדראמטי-זציה-העצמית הנמלצת שלו שילב ערכים של דמוקרטיה, פטריוטיזם, אנטי-פוריטא-ניות, הומור (בורלסקות ומעשי-קונדס), מדע, מרי, פירסומאות יאנקית, הפרוות של ספר (מעשיות-גוזמה), שגעונות מגוחכים, ומין מעורפל של דתיות מרוממת. כאשר זכר הנרי ג'יימס את המוזיאון של בארנום בניו-יורק-העיר, נראו לו ביקוריו שם בימי נערותו "מואדמים בוהר הרומנטיקה ממש".

להדגמת המשחק של מארק טוויין בקדמוניות: מוזיאון-החוף נמצא ב"מעה", ועל

* רמז לחיפושם של האירופים אחר מעבר צפוני-מערבי אל הודו וסין—שכידוע הביא, דרך-טעות, לגילויה של יבשת אמריקה. (המערכת)

שלט אחד נאמר בתוך השאר: "אוסף נפלא של מעשי-שענה, מאובנים עתיקים וכו'". המצב הסאטירי הוא זה שהמדענים-החיות, כשהם מוצאים שרידים של ציביליזציה אמריקאית מתה ושל "מין השרץ שנכחד מכבר ונקרא אדם", מתחיסים לאזורים התפלים של החיים האמריקאיים כמו אל מימצאים ארכיאולוגיים ואנתרופולוגיים טרום-היסטוריים. "הדין-וחשבון הרשמי" מתאר את צלמי-השענה של האדם:

זאת היתה תגלית מענגת במיוחד, שכן באחרונה נתקבל הדבר באופנה לראות ביצור הזה מיתוס ואמונת-הבל, פרי דמיונם הפורה של אבות-אבותינו הרחוקים. אך כאן, באמת, היה האדם, משומר להפליא, במצב של מאובן. וזה היה מקום קבורתו, כפי שנקבע כבר על-ידי הכתובת.

("פרופסור כינמת" כבר הקדים ו"קבע" כי המלה "מוזיאון" פירושה "מקום קבורה"—נקודת-פיפיות סאטירית, שפגעה בעת-ובעונה-אחת בחולשת פסיקותיו של איש-המדע ובשיעמום הקטלני של רוב המוזיאונים).

ועתה התעורר החשד כי המערות שאותן בדקנו היו מעונותיו הקדומים באותה תקופה נושנה בה שוטט על-פני הארץ—שפן על חזהו של כל אחד מן המאובנים הגבוהים האלה היתה כתובת בכתב שצוין למעלה. באחת נאמר, "הקפיטן קיד שודד-הים"; באחרת, "המלכה ויקטוריה"; באחרת, "אייב לינקולן"; באחרת, "ג'ורג' וושינגטון", וכו'.

בסערת-נפש פנינו אל התעודות המדעיות הקדומות שלנו על-מנת לגלות אם יתאים תיאור האדם המובא שם למאובנים אשר לפנינו. הפרופסור כינמת קראו לפנינו בקול, כנוסחם המשונה והעבש, לאמור:*

"בימי אבותינו עדיין התהלך האדם על האדמה, כאשר נדע מן המסורה. ניהי זה יצור גדול ועצום, עוטה עור רופף, אשר לפעמים צבע אחד לו ופעמים צבעים הרבה, ויכול יוכל להשיר את עורו כאשר יחפוץ; וכעשותו זאת והנה נגלה כי הרגליים האחוריות מוזיגות בצירפניים קצרות הדומות לצירפני התפרפרת אך רחבות יותר, אולם הרגליים הקדמיות היו מוזיגות באצבעות מוזרות בדקותן ועולות בארץ לאין-ערוך על אצבעות הצפרדע, אף גם צירפניים רחבות להן לפצור באדמה ולהעלות לו ממנה את מזונו. כעין נוצות היו לו לראשו כמו לחולדה, רק ארוכות יותר, וקקור אשר יסכון לחיפוש מזונו על-פי הריח. כשהיה נפעם מאושר, היה מדליף מים מעיניו; וכאשר סבל או נעצב, והרָאָה זאת ברעש-תופת איום ומגעגע אשר כל שומעיו יחרדו במאד-מאד והתאוו בלבבם כי יקרע עצמו לגזרים ויאבד, ותמו תלאותיו בזאת. בהיות שני אדמים יחד והשמיעו זה אל זה קולות כמו: 'הו-הו-הו-יופי-טופי, יופי-טופי', וכן גם קולות אחרים דומים לאלה מעט או הרבה, ולכן דימו המשוררים כי דיברו, אבל המשוררים הלא זה דרכם כל הימים להיאחו בכל דבר-איולת מטורף, האלוהים עדים. ויש אשר יהלך יצור זה והוא אוהז במקל ארוך אשר יגיש אל פניו וממנו יפיה אש ועשן בשאון ורעש פתאומיים ומרגיזים מאין כמוהם והמה יפחידו את טרפו עד מוות, וככה יתפסהו בצירפניו והלך לו למעונו והוא אכול שנאה עוזה ושטנית הרבה מהכיל".

13 (285—6)

לפנינו עימות תמהוני של סגנונות, להטוטים ולשון מסוג זה שבו ייעשה שימוש קולע יותר כעבור חמש-עשרה שנה ביאנקי: בקשר לתיאור הרובה המובא למעלה,

* במקור מובא קטע זה בחיקוי לכתוב האנגלי של תקופת אליזבת. (המערכת)

מיד עולה על זכרוננו האנק מורגן המפיח את עשן מקטרתו מבעד לחרכי קסדתו כשהוא מחקה בכך דרקון אוכל-אש (פרק יד). ואותה כוונת-ספיות שכבר עמדנו עליה מופיעה בהיפוך המוטעה (האמנם מוטעה ?) של הדמעות כסימן של אושר והצחוק כסימן של סבל.

אבל הסאטירה נמשכת ונוגעת גם בסוגיות קוסמיות. בחלק השלישי מוצאים כתובת על-גבי אבן, והתרגום שממציא "פרופסור כינמת" ב"עמל אין-קץ" הוא פארודיה—בלשון דייקנית-מדעית—על אי-הוודאות בפירושם של כל המסמכים העתיקים מסוג זה, המדגימה בתוך כך גם את הנושאים האפוקליפטיים שלנו. הכתוב האמיתי מתיחס למבול בשנת 1847—כשהיה סם קלמנס (הוא מארק טוויין), דרך-אגב, בן שתיים-עשרה; שנה זו ציינה את קץ גערותו, במות אביו.¹⁴ וכך פותח אותו "תרגום" בלתי-מדויק: "לפני אלף שמונה-מאות וארבעים-ושבע שנה, ירדו (הלהבות ?) ותאכלנה את העיר כולה" (287). כאן אכן כיון מארק טוויין לפילוסופיות-של-ההיסטוריה ולניחושים אסכטולוגיים, כפי שמתברר מן העובדה שבעמוד הבא הכניס את "הגזע המסתורי והנשכח של בוני-תלים" (208 וגו'). הנושא האגדי הזה היה פעם פופולארי מאד, כנסיון מצד אמריקאים לאומניים לבנות על יסוד תיאוריות ארכיאולוגיות-מדעיות מהלכות ו"לברוא" לעולם החדש, בשירים וברומנים, תקופת-קדומים המונה הרבה מאות-שנים. נסיון זה מבוסס היה על ראייה מחזורית של ההיסטוריה, שהרוזן וולגני (Volney) עשה לה מהלכים בחיבורו הריפות הקיסרות (1791), שלפיו תרבויות קמות ונופלות תדיר וקיסריות חדשות נבנו על הריסותיהן של ישנות.¹⁵

את סיכום מוסר-ההשכל של המעשיות האלו מביאה "חיפושית-הזבל השפלה". זו אמרה כי כל מה שלמדה ממסעיה הוא שדי לו למדע בכנית-השערות כדי לבנות מתוכן הר של עובדות מוכחות; ושלעתיד-לבוא אומרת היא להסתפק בידיעה שאותה העמיד הטבע בלי סייג לרשותם של כל הברואים ולא לצאת ולחטט בסודותיה הנשגבים של האלהות".

מירווח אסתטי מסוג מוזר ביותר, אך גם משפיע ביותר, הושג על-ידי ההסתכלות באי-אלו עובדות אמריקאיות של אמצע המאה הי"ט—תחילה מזווית-הראייה של חיות קטנות ומטופשות; שנית, כשרידים של תרבות שעברה מן העולם; ושלישית, כמושאים של סקרנות "מדעית". ועוד אני סבור שכאן מוצאים אנו את הביטוי הראשון לרעיון סאטירי שעתידי היה להתחזק ביותר בכתביו המאוחרים של מארק טוויין—כאשר המדענים-החיות מסכמים אירונית, בפתיעה גדהמת, כי "יש חיות נחותות יותר מן האדם!" מידרג-הערכים המסתמל בשרשרת-ההוויה המסורתית מהופך כאן ונעקר ממקומו, וכמוהו כן גם המובן התקין של הכרונולוגיה ההיסטורית-האבולוציונית. הבדיחה הראשונה היתה שהמדענים-החיות מתיחסים היו לשרידים דמויי-המאובנים של יצורי-אנוש כדרך שמדענים-אנשים מתיחסים בדרך-כלל לשרידיהם של בעלי-חיים; אבל כאשר דובר באחת התעודות האלו על "חיות נחותות יותר", נתן הדבר למארק טוויין הזדמנות לעוד סיבוב אחד במברג הסאטירי שלו, המעלה לפנינו את המדרג המשעשע הבא (בסדר יורד-והולך):

- (1) המדענים-החיות של "מעשיות מלומדות".
 (2) האדם, "מין שרץ שנכחד מכבר".
 (3) "החיות הנחותות"—נחותות יותר מן האדם!¹⁶

סוף-דבר הוא, כאמור, שהשקפות השטחיות של הקידמה האבולוציונית ברוח הדור הוא נדונו ללעג מר ולדחייה, יחד עם עצם המדע שעליו נתבססו. ב"מעשיות מלומדות" אין שום הסבר (מחוץ לציון המבול בכתובת משנת 1847) לסיבת היעלמותו של גזע האדם; וזמנו של סיפור-המעשה נקבע באיזה עתיד בלתי-מוגדר. אבל ביצירתו החשובה והמוגמרת האחרונה של מארק טוויין, שראתה אור אך לא מכבר, "מס. 44, הזר המסתורי"¹⁷ המצב מורכב הרבה יותר, והוא מסתיים בשורה של פעוללים אפוקאליפטיים נמרצים. העלילה מתרחשת ב-1490 בבית-דפוס אוסטרי, השוכן בטירה "הנחרת מרוב עובש". העלילה מסובכת למדי, אך ביסודה היא קשורה בשורה של עימותים בין קהילת בית-הדפוס, שבו המספר אוגוסט פילדנר עובד כשוליה, ובין מערכת שלמה של חוויות על-טבעיות וחלומיות, שבהן מעורב קודם-כל "זר מסתורי", שהוא בעצם מלאך בן-בלי-שם המכונה "מס. 44". אחרי כל מיני התרחשויות משונות, מוקדשים ארבעת הפרקים האחרונים ל"ליל-רפאים", או "אסיפת המתים". אך תחילה המלאך ה"תיאטרלי" מופיע "הדור בפינו השמימי ובחמדת עלומיו... וכל קומתו עטויה היתה אותה אש בת-אלמוות, ומוזהרת כשמש" (390)—שלאחריה ליקוי-חמה פתאומי! ארבעים-וארבעה "אמר בעצמו" כי פעול זה יימכה את בארנום וביילי אפיים ארצה—"ויכולים אנו לזכור כי בשלב מוקדם היה הקירקס המפורסם של בארנום (שכאן הוא קרוי בשם שסיגל לו על סף המאה ה-20) קרוי "תיאטרון מדעי". סיבה אחת לכך ש"מס. 44" מצליח כל-כך (כפי שהוא סבור) היא אפוא שמארק טוויין חוזר היה לרעיונות שהעסיקו אותו במעמקי גפשו מאז שנות בחרותו כסופר.

בפרק 32 שלאחר-כך, שעה אחת קודם שיתחיל ליל-הרפאים לצילצולה המסורתית של שעת חצות, מתחילות ההכנות:

"...והנה יש שתי דרכים ללכת בהן. האחת היא להעמיד את הזמן מלכת-דבר שכבר נעשה קודם לכן הרבה והרבה פעמים; והדרך השנייה היא להסב את הזמן לאחור למשך יום או יומיים, וזה דבר חדש לפי הערך, וחוזן מזה גם נושא הוא עמו את התוצאות הטובות ביותר.

"אחור פנה, הזמן, אחור, במעוף-החיל—
 עשני ילד שוב, לו אך הליל!"— (395)

השורות האחרונות האלו הן שורות הפתיחה של שיר שפעם היה אהוב על הבריות במידה עצומה, "הניעני ואישן", מאת אליזבת אייקרס אָלן (1833—1911), שהיה מופנה אל "אמא, אמא יקרה" ומיצה במין שלמות תמימה שפעי-שפעים של שירה רגשנית אמריקאית;¹⁸ וכמובן, הזמן עמד מלכת במלחמה על גבעון (יהושע י, 12—14). ב"מס. 44" אנו מובלים אחור בצורה משעשעת, שעל-שעל, בדרך העלילה של חצי תריסר הפרקים האחרונים; אך כשלבסוף שקיעת החמה מתהפכת, הרי הרושם הוא אפוקאליפטי באמת:

ואו, למען הבידור וההסתכלות בתוצאות, הופענו 44 ואנוכי—בלתי־נראים—בסין, שבה היתה זו עת הצהריים. השמש אך הכין עצמו לנטות מטה במסלולו החדש הצפוני-המזרחי, ומיליוני אנשים צהובים היו ניבטים אליו, המומים ומטופשים, בעוד מיליונים אחרים סרוחים על־פני האדמה בכל מקום, נלאים ותשושי־כוח מן האימים והמבוכות שעברו עליהם, ועתה מאושרים בחוסר־הפרתם. מתוך בטלה התנהלנו לנו מאחרי השמש סביב כדור־הארץ, שהיגו בכל הערים הגדולות שבדרך, אף הסתכלנו בתוצאות והתפעלנו מהן. בכל מקום היו אנשים עייפים חוזרים ומלהגים שיחות קודמות לאחור בלי הבין איש את רעהו, ואכן כה עייפים ויגעיים נראו מכל הדברים האלה! ותמיד היו קבוצות מתבוננות נכאים בשעוני־העיר; בכל עיר היו הללויות נערכות מחדש אף שכבר נערכו פעם, ועגלות־המתים והתהלוכות היו צועדות לאחור בכובד־ראש; מקום שם היתה מלחמה שוב נאסרו מלחמות האתמול, החל בצד ההפוך; אותם שנהרגו קודם שוב היו נהרגים, אותם שנפצעו קודם שוב היו נפגעים באותו מקום וקובלים על כך; היו גיהות פבירות ומסעירות־דם של המוני אבירים עוטי־פלדה על־פני השדה—אחורנית; ובאוקיגוסים היו האניות, שמפרשיהן מתנפחים ברוח, אצות־השות אחורנית על־פני אותם מים בהם חצו ביום אתמול, ובכל צוות של כל ספינה היו מבוהלים ומתפללים, ואחרים צופים בייסורי־אלם בשמש המטורף, והיתר היו עושים תועבות שאין להעלותן בדמיון. (399—400)

אף כי אולי התרגלנו יותר לפעלולים מעין אלה לאחר שראינו כד־וכך קטעים של סרט מוקרנים לאחור, הרי אותו "שמש מטורף" של מארק טוויין גורם "ייסורי אלם" לצופים בו—כשם שהוא מביא לידי "עשייה" קומית של תועבות! אפייני הדבר, אצל מארק טוויין אפילו האפוקאליפסה—ואין ספק כי השמש השוקע במזרח אפשר לראות בו מאורע אפוקאליפטי—מסיימת באבסורד של ההומור.

מוצא אני בכל הפיסקה הזאת מעשה־רב עטור־נצחון של דמיון מופלג, הראוי לניתוח מפורט יותר מזה שיכול אני להעלות כאן. נעמוד מעט על כמה גילויים אפוקאליפטיים: לאחר שהסב ארבעים־וארבעה את הזמן אחורנית "למען בידור", לוקח הוא את אוגוסט לתוך חשכת־אופל ו"דומיה שהיתה רגועה עד כדי כך שדומה היה כאילו העולם כולו עוצר בנשימתו". בהצלחה מופלאה מעלה מארק טוויין לפנינו את "הצורות העכבישיות והאפלוליות של אלפי שלדים במיצעדס"—תהלוכה מחרידה של מתי ההיסטוריה אשר יש עמה מן החגיגיות של הירידה לשאול, זו האדס, תחום "הנשמות והצללים של אלה שלא יוכלו עוד לעמול" (אצל הומירוס) והללו "שמעבר לגדת הנהר הנורא/מקום אין איש אשר ישוב ממנו" (אצל וירגיליוס). // "כמה מן השמות היו מוכרים לי, אך רובם לא היו מוכרים"—אף זו דוגמה להתקפתו של מארק טוויין על גאוות אנוש ועל הקרתנות של תמונת־העולם האירופית המסורתית, צרת־האופק והמוגבלת בזמן—בעוד שלאמיתו של דבר היו "אומות שנכחדו מן האדמה עשר, ועשרים, וחמישים, ומאה, ושלש־מאות, ושש־מאות אלף שנים לפני כן..." (401). השמות המוכרים פותחים באדם וחווה והם כוללים זכר לקרב האחרון של המלך ארתור; אבל שני הפרקים האחרונים מפתחים, בעיקרו של דבר, ניגוד בין "רבבות" ל"מאומה", המובא בסופו של פרק 33:

שעות על שעות חלפו־עברו המתים בהמונם, וקישקוש העצמות היה מחריש אזניים

עד שכמעט לא היה אדם יכול לשמוע את עצמו חושב. אחר, לפתע-פתאום, הניף 44 בידו ואנו עמדנו בעולם ריק ואין-קול.

מוסר-השכל אחד הוא ברור: הבל-הבלים הכל הבל—ההיסטוריה מצטמצמת כדי תהלוכה של רפאים "מקשקשים בעצב". פרק 34 המסיים, כאשר הופיע ב-1916 "שלא-במקומו כסיומו של הזר המפתורי, נעשה נקודת-מוקד לוויכוח ממושך על הפסימיות והניהיליזם של מארק טוויין. וכך אומר המלאך: "שום דבר אינו קיים מלבד החלל הריק—וממך!"—וכאן לפנינו "אתה" שהוא "חלום—החלום שלך, יציר-דמיונך". אף שאולי קצת מן הדברים מרמזים לכאורה על "קץ העולם", הרי היקום שלנו בדפים האלה אינו נעלם אלא הוא מוסבר בתיאוריה של "חלומות, חזיונות, בדיות ו" העולם הזה אינו מסתיים במבול, גם לא באש או בכפור, אף לא בכניעת הרצון (לאוגוסטינוס נאמר: "חלום חלומות אחרים, וטובים יותר ו")—אלא בהינף שרביט-הקסמים של הפייטן, הכותב בדף האחרון של יצירתו הדמיונית: "סוף".

כבן-דורו, הנרי אדמס, לא הלך מארק טוויין שולל אחר חזיונות ורודים של קידמה אין-קץ בחכמה המדעית ובארגונים החברתיים המכוונים לקידום רווחתו של האדם. הוא ראה, קרא והבין הרבה מפדי שייתפס לאופטימיות קלה מעין זו, כל-שכן בהגיעו לגיל 40, כאשר כלל "כמה מעשיות מלומדות" באוסף הראשון של השיריטופים שלו. בשבילו, כמו גם בשביל גיימס ג'יס, היתה ה"היסטוריה" "סיוט אשר ממנו אני מנסה להתעורר". ביצירה ספרותית נקל יהיה למדי לדמות ולהעלות קץ לאדם, קץ לעולם בו בני-האדם סובלים; אולם מארק טוויין לא נכנע לגירוים כאלה של "דמיון הפורענות" שלו, כפי שהגדיר אחד המבקרים צד זה שבכתביו. בעלילות האלוהים, המושלות ביקום, קל פחות להינבא על סיומים מעין אלה; וכפי שראינו, הקדים מארק טוויין להבין, עוד ב"משלי חכמה" שלו משנת 1875, כי לא מן החכמה הוא לנסות לחטט ב"סודותיה הנשגבים של האלוהות". אולם בכל יצירתו נפתל עם ההיסטוריה ועם הזמן המיתי, וביטוי קולע במיוחד נתן להלך-הרוח המיוחד של סוף-העולם, המציין כל-כך את המאה שלנו—וזאת בהרבה כתובים נבואיים מעשרים השנים האחרונות לחייו.

הערות

¹ ראה מרשל מקלוהן, *Understanding Media* (סיגנט, 1966), פרק 15: "שעונים: ניתוח הזמן". כן גם האבחנה של מ. גליאדה—בקוסמוס והיסטוריה: מיתוס השיבה הנצחית (1954), ובשאר מחקרים—בין הזמן ההיסטורי ל"זמן-הקודש" המיתולוגי.

² נתפרסם לראשונה ב-1945, אך תוקן לצורך אנתולוגיה בעריכת מארק שורר ואחרים, *הפקרות*: יסודות השיפוט הספרותי המודרני (ניו-יורק, 1948).

³ נכתב ב-1739 כשורה של דרשות שהושמעו בנורתמטון ויצאו לאור לראשונה לאחר מות המטיף ב-1774. המהדורה ממנה אני מצטט (ציוני העמודים בגוף הטקסט) אין עליה כל תאריך, והיא פורסמה על-ידי *American Tract society*, ניו-יורק-העיר.

⁴ נתפרסם לראשונה ב-1949. הדפסה חדשה בספרי־מרידיאן, 1959; המובאה מעמוד 312. ⁵ שירתו של רוברט פרופט (גיוריורק, 1963), 119—117.

⁶ בהקשר החברתי האמריקאי מוצא אני, אגב כתיבה, ב־*New York Review of Books* (7 בינואר 1971), בקורת על סרט, כפור, בבימויו של רוברט קריימר. כתבה אליזבת הארדוויק: "ככפור יש היעדר מכוון של אמנות, קישוט, עלילה, איפיון. כל היסודות האלה חסרים ועל מקומם יש מסירות מהפכנית. המסירות למהפכה היא העלילה, היא הדמויות. הללו ויתרו על האישיות, ההבדלים, ההיסטוריה של העבר והעתיד, ועירבוב זה של בני־אדם עם רוביהם, תעמולתם, 'פעולותיהם' ופרצופיהם וקולותיהם שאין להבחין ביניהם הוא מהותה של היצירה ועיקר עניינה" (ע' 3). זוהי מין אפוקליפסה קפואה, בה המהפכה באה על מקום ההתפוררות, לא מואצלת לתוך העתיד אלא מצויה בהווה, ומאוסה לא־פחות למרות ההתמסרות ל"אידיאלים" מהפכניים: "כפור מוסרט כאילו היה זה דבר... שכבר קרה".

ראה גם את הדיון המצוין של איחאב חסן, ספרות השתיקה (1967), המביא כדוגמות עיקריות של סופרים אפוקליפטיים מודרניים את הנרי מילר באמריקה ואת סמואל בקט באירופה. ה"אלימות" של הכתיבה בת־זמננו היא "מסוג מיוחד; היא מניחה מראש את דאכאו והירור־שימה", אך היא כוללת צורות אחרות של זוועות: "הנהגה כגורו ג'יימס בולדווין את שם ספרו המאיים מתוך פסוק מקראי: 'ויתן אלוהים לנוח את אות הקשת בענן: לא יהיה עוד מים, האש כפעם הבאה'". (6).

⁷ ספרי־*Torch* של הארפר (גיוריורק, 1969), מראיי־המקומות בגוף הטקסט. ראה "מכתב אל מורי־היסטוריה אמריקאים" (1910), בפרט החלק השני; וכן גם "כלל־השלבים כשימוש בהיסטוריה" (1909).

⁸ אפשר לראות משה זו בבחינת כמה הערות־שוליים לספרה של ניקולסון (תוקן ב־1960—מראיי־המקומות מכוננים למהדורה זו), שכותרת־המשנה שלו היא עיונים ברישומי של "המדע החדש" על שירת המאה ה־19, והמתעלם מן הספרות האמריקאית. רק בפיסקה האחרונה שלה, ברמז כי "אלה היו הרומנטיקנים הראשונים", התכוננה ניקולסון לאפשרות של המשך. אף כי הנושא שלה היה "המדע החדש", הרי באותה מידה באה לטעון כי "הרגלים ישנים מתקשים למות", וכי "הפיגור בזמן ברור לפעמים אצל מדענים לא־פחות מאשר אצל משוררים" (126). כל הדיון שלה חדור בבעיית הזמן עצמו כשרוי בניוין ובהתפוררות (למשל, 21, 43, 80—79, 100, 154); ואת רגע המעבר, בין שתי תחושות הזמן שהבדלנו ביניהן, קבעה בשירתו של דון: "העולם של אריסטו, של תלמי, של אוגוסטינוס ודאנטה, של שקספיר, לא היה עוד. על מקומו היה רק כוכב־לכת קטן יותר, טובב על צירו, הולך לדרכו המסודרת בין שאר כוכבי־לכת, נע סביב השמש שחמסה לה את 'המרכז הגאון' שהיה משך דורות עולמו של האדם... גם אין אנו יכולים לשחזר את מעגל השלמות הישן, שנשבר על־ידי המדע והפילוסופיה המודרניים. אמת דיבר דון כשאמר: 'אין דבר אינסופי יותר, אין דבר נוח יותר להישבר'". (123—122)

⁹ שרשרת ההווה הגדולה (1936), פרק ט. עברית: אהרן אמיר. הוצאת יחדי, 1968.

¹⁰ לא מקרה הוא שה. ב. פראנקלין, בספרו העתיד המושלם: המדע הדמיוני האמריקאי של המאה ה־19 (גיוריורק, 1966), הכליל שירטוט אחד מאת מארק טוויין ("מן ה'טיימס' הלונדוני של 1904") בפרק שהקדיש ל"מסע בזמן". בדברי ההקדמה שלו על "מארק טוויין והמדע הדמיוני" ציין בהכרח את יאנקי מונוטיקאט בחצר המלך ארתור—אשר השואה ה"חשמלית" שלו ב"קרב רצועת־החול" יכולה להיחשב חזות מוקדמת של איום ההשמדה בפצצות אטומיות; היאנקי כולו הוא מין אנטי־אוטופיה, אף כי זו יצירת־דמיון מורכבת עד כדי כך שתווית מעין זו באמת אינה ממצה אותה. כל הדיון של פראנקלין יש בו מן המועיל, אך הוא לא ציין אף אחת משתי היצירות שאעמוד עליהן.

ה"אוטופיה" האמריקאית בעלת ההשפעה הגדולה ביותר, כמובן, לא בלי קורטוב של מדע

דמינני, היתה סקירה לאחור (1888) מאת אדווארד בלאמי. ראה ג'. נגלי וג'. מ. פטריק, עורכים, חיפוש האוטופיה: אנתולוגיה של חברות דמינויות (1952, 1962), הכוללת שמונה דוגמות אמריקאיות שאינן ידועות ביותר שראו אור בין 1883 ל-1947.

לענין עוד אנטי-אוטופיה אחת, ראה א. סקסטון, "עמודו של קיסר: דוישיה האוטופיה והפורענות", *American Quarterly*, כרך יט, מס. 2, חלק א (קיץ 1967), 238—224.

לאחר שסיימתי מסה זו מצאתי אצל א. ל. טובסון, אומה נואלת: רעיון תפקידה המשיהי של אמריקה (אוגיב. שיקאגו, 1968), נספח בשם "יאנקי מקונטיקאט בבבל המיסטית" בו המחבר עוקב אחר "השפעות חזקות הנמשכות מאמונות משיחיות על שאלות כגון טבען וסיבותיהן של 'תקופות-החושך', על מקומם של האמריקאים במסכתה הגדולה של ההיסטוריה, על הערך המוסרי של חדשנות, הריצות, אינדיבידואליזם ודחיית העבר. וכאן במידה רבה הסבר לחמיהות בנוגע למסקנתו של הספר—כשלוך הקידמה..." (215)

¹² מראי-המקומות שלי בטקסט יכוונו להדפסתו החוזרת במדע וספרות ומקראה, בעריכת ג'. קאדן ופ. ר. ברסטובין (בוסטון, 1964), מקום שהיצירה מופיעה בכותרת: "סאטירה אמריקאית על הסגידה למדע" (1964—274).

¹³ *Harbing Book* (ניו-יורק, 1963). הנרי גיימס מצוטט בעמוד 300.

¹⁴ מעשי-שענה אלה היו בלי ספק חיקוי ל"תערוכת הגברת טיסו", המפורסמת יותר, בלונדון. העובדה שמארק טוויין מעביר את המוזיאון של בארגום מניו-יורק-העיר אל חופו של נהר ומשכן אותו במערה—עד-מהרה עתיד היה לכתוב את תום פוייר (1876), אשר בו הנהר המפורסם והמערה ממלאים תפקידים כה חשובים—מרמזת אולי על משמעויות ביוגרפיות שאין אנו יכולים להתחקות כאן אחריהן. כמו שהוא מספר לנו באוטוביוגרפיה שלו (עריכת צ'ארלס נייטר, ניו-יורק, 1961): "המערה היתה מקום שלא-מן-העולם-הזה, שכן היתה בה גוויה—גוויה של נערה רכה בת ארבע-עשרה. היא היתה בגליל של זכוכית הנתון בגליל נחושת שהיה תלוי על פס-ברזל שגישר על מעבר צר. הגופה שומרה בכוהל ואמרו שהולכי-בטל ובריונים היו גוררים אותה בשערותיה ומסתכלים בפנים המתים. הנערה היתה בת של מנתח אחד מסנטי-לואיס שכשרונו המופלג הוציא לו מוניטין. הוא היה אדם משונה ועשה הרבה מעשים מוזרים. הוא עצמו שם את המסכנה באותו מקום שכוח-אל" (10).

על התפקיד המורכב שהיילאה הסאטירה בהתפתחותו הספרותית של מארק טוויין, נושא הראוי לעיון גוסף, ראה ההקדמה המצוינת להסאטירות והבורלסקות של מארק טוויין, בעריכת פ. ר. רוג'רס (אוניברסיטת קאליפורניה, 1967). "כמה מעשיות מלומדות", שאין רוג'רס מזכירו, מדגים את הנימה הסאטירית ביצירתו בעשור הגדול שבין תום פוייר להאקלברי פיין.

אשר לרעיון חורבנה של הציביליזציה בשטפון של נהר המיסיסיפי, מפנה אותנו א. סקסטון לרומן "אוטופי" (אלוואראדו פולר, 2000 לספדי"ג, שיקאגו, 1890) אשר בו "הגיבורים מביטים מאשנביה של צוללת על הציביליזציה הטבועה של עמק-המיסיסיפי, מאחיים רגל מתחת למים" (ר' למעלה, 236).

¹⁵ בצורה משכנעת טען קרטיס דאל כי ספרות זו היא המקור המתקבל ביותר על הדעת לספר מורמון (ראה "בוני-תלים, מורמונים, וויליאם קאלן בראינט", רבעון ניו-אינגלנד, כרך 34, מס. 2, יוני 1961, 178—190).

¹⁶ לאחר עשרים שנה ויותר חזר מארק טוויין אל הרעיונות האלה, בהם השתמש בסאטירות על "הזר המסתורי", כאשר כתב את "החיה הירודה ביותר" ב-1897. ראה מפתחים מן הארמה, בעריכת ב. דייוויל (ניו-יורק, 1962), 232—222.

¹⁷ בעריכת ויליאם מ. גיבסון, כתיב-היד של הזר המסתורי למארק טוויין (אוניברסיטת קאליפורניה, 1969); "מס. 44" מופיע בעמודים 405—221; מראי-המקומות בטקסט.

¹⁸ ספר אוקספורד לשירה האמריקאית, בעריכת בליס קארמן (ניו-יורק, 1927), 301—300.

אירווינג קריסברג: האמנות האמריקאית -

עשיית היסטוריה בידיים

ערב אחד באביב של שנת 1959 התאספה בניו-יורק קבוצת אנשים לשמוע סיפור מוזר מפיו של ג'ימי אָרנסט. ג'ימי, בנו של הסוריאליסט הגרמני מקס ארנסט, והוא עצמו צייר, עתה-זה חזר מביקור ברוסיה. הוא שקד לשוחח עם חשובי הציירים של מוסקבה ולנינגראד, לא רק באורח רשמי אלא גם במחתרת, בביקורים חשאיים אחרי חצות, לראות מה הדבר שציירים אלה של ברית-המועצות חפצים כל-כך להראות לו. הוא תיאר איך בדירה אחר דירה, באולפן אחר אולפן, היו הציירים פותחים ארונות-סתר ומראים לאורחם האמריקאי את התמונות המופשטות שלהם—שלפי הודאתם שאובות היו מיצירתו של ג'קסון פולוק, שמת שלש שנים קודם-לכן. מדוע היו ציירים בקצה השני של העולם מעמידים בסכנה את עתידם, ואולי את חייהם, כדי להתיו צבע על בד ? ברור היה שלגביהם זהו מעשה של שיחרור. מניין באו ציור כזה ומשמעות מעין זו ?

אגב סקירה-לאחור אולי דומה עלינו כי הכרח היה זה שהאמנות שנוצרה בניו-יורק בשנות ה-40 וה-50 תקנה לה חשיבות כלל-עולמית שכזאת, שהרי אכן באה התגבשות זו בד-בבד עם עליונותה של העצמה המדינית האמריקאית. אולם הקשר ודאי שאינו בלתי-גמגע, והעובדה בעינה עומדת שב-1940 סברו רק מעטים כי יש לה לאמנות האמריקאית איזה סגולות בולטות של מקוריות או עצמה. למעשה הרי דווקא חיבורם של מאורעות ומאמצים ספציפיים הוא אשר איפשר את ההישגים, וכדאי יהיה לעקוב אחר הפקעות הללו ולראות איך נתקשרו יחדיו.

הגורם הראשון במתפוגגת המתקמת הזאת היה התעצמותן של מסורות מודרניסטיות בפאריז בעשרות-השנים הראשונות למאה שלנו. ב-1913 הוצגה בניו-יורק תערוכה גדולה של אמנות מודרנית, תערוכת-אָרמורי, שהתקבלה בלעג על-ידי העתונות העממית ובשוויון-גפש על-ידי רוב האמנים באמריקה. אבל היו אחדים שחשו זיקה למודרניסטים האירופים, וציירים כגון מקס ובר, ארתור דוב, סטיואר דיביס, מארסדן הארטלי וג'ון מארין שהו באירופה ובשובם ציירו בצורה מופשטת. בניו-יורק פתח הצלם שטייגליץ גאלריה שהציגה בתמידות יצירות של אמנים אירופיים ואמריקאיים מתקדמים. הקילוח הדק של אמנות אירופית מודרנית עדיין היו לו רק חסידים מעטים באמריקה, ואותם אמנים ותומכיהם ערים היו לעובדה שהם נלחמים לאמנות זרה.

אבל בשנות ה-30 באו המשברים הבינלאומיים בכלכלה ובמדיניות והעמידו את האמריקאים ביתר-חריפות על הווייתם הלאומית, וגבר הדחף ליצור אמנות אמריקאית אפיינית. אמנות זו—שבאה לידי גילוי בתנועה אשר לימים נתקראה הציור האזורי או ציור ההווי האמריקאי—בעיקרה היתה צורה של ריאליזם ורק בנושאה התימרה

בייחוד כלשהו. ציירים כמו תומאס בנטון, גראנט ווד, ג'ון סטיארט קארי, ציירו תמונות מחיי הכפר באמריקה; ואם גם בדיעבד אולי תיראה יצירתם חלשה ורגשנית, הרי העובדה בעינה עומדת שהיתה דרישה לאמנות אמריקאית, ומשך עשר שנים היו מיליונים בני-אדם מוצאים סיפוק לדרישתם זו. ובשלהי שנות ה-30 שאבו התנועה וההכרה כוח מתכנית האמנויות של הממשלה הפדרלית (WPA—מינהל-תכניות-העבודה) אשר בימי המשבר נתנה עבודה לאלפי אמנים. כאשר המליץ ג'ורג' בידל על תכניתו של הנשיא רוזוולט ראה בחונו רנסאנס של האמנות בארצות-הברית, אמנות אמריקאית בת-הארץ שעינה צופיה מקרוב אל ציורי-הקיר של מקסיקו של זמנה ובמרחקים אל גדולתה של המאה הי"ד באיטליה. וכך משך זמן קצר היה לה לאמריקה משהו המתקרב לאמנות רשמית. היתה מידה רבה של הסכמה כללית שארצות-הברית מפתחת אמנות משלה, הקשורה לאידיאולוגיה מדינית החופפת בעיקרו של דבר את המגמה הפרולטארית של הדור.

בתוך כך היו האמנים המופשטים של אמריקה מתרבים במספרם ומתחזקים בהכרתם, וב-1936 התארגנו כקבוצה ולאחר-מכן קיימו תערוכות שנתיות. אף שייצגו קשת שלמה של סגנונות מופשטים, הרי העמדה השלטת היתה שהכנסת דימויים—ולו גם "במופשט"—גורעת מכוח-הביטוי של התמונה בחינת מושא לעצמו. היתה העדפה לאותם סגנונות של אי-אובייקטיביות שבא לידי גילוי בצורות גיאומטריות קשות וחדות. יש להוסיף כי אמני תנועה זו ראו עצמם חלק מן האוואנגארד הבינלאומי. אחד ממנהיגיה, ג'ורג' ל. ק. מוריס, אמר ב-1938, אגב דיון בחידושים של סיואן, סירא והקוביסטים שבאו אחריהם: "התברר כי צעדים חיוניים אלה התוו כיוון, פונתה הדרך לאמנים מאוחרים יותר המוצאים בעצמם שעליהם לפשט את האמנות פנימה ולהעמידה על אותן עצמות ממש שמהן כל התרבויות נוטלות את חייהן".

אמנים אלה בוו למושג של אמנות אמריקאית אזורית, בפרט כדרך שהתגלתה בתמונות הרגשניות מחיי הכפר, או בתמונות-הגבורה הסוציאלי-ריאליסטיות הנפוחות שהיו משובש-עיניהם של אידיאולוגים מארקסיסטיים.

ובכל-זאת היתה בניו-יורק חבורה רופפת של אמנים מופשטים במגמתם שלא אמרו די בהליכה אחר מוריהם האירופים, אף-על-פי שלמדו אותם בשקידה והוקירו במידה שאין-למעלה-ממנה. אלה היו אמנים שברובם נולדו בעשור הראשון של המאה, שהגיעו לגמר בישולם בשנים הקודרות של המשבר האמריקאי והמשברים הבינלאומיים הגדולים שהביאו למלחמת-העולם השנייה. האמונה שהיתה לכמה מהם בהגיון המארקסיסטי של שנות ה-30 הסתיימה בפחית-גפש עם חוזה סטאלין-היטלר משנת 1939. המאורעות הריי-הגורל שפקדו את העולם איי אפשר היה להמתיקם ולהחליקם ברגש של הריאליסטים, בין אזוריים ובין זולתם. עתה נראה היה לרבים כי אפילו דרכה של האמנות המופשטת—שקודם-לכן נראתה הכרחית כל-כך—בהרמוניות המחושבות, חדות-הקווים שנתפסה להן, שוב אין עמה תשובה.

בחיפשיהם הדוחקים העמיקו יותר לתהות על ההנחות והעשיות של הסוריאליסטים. רוב הסוריאליסטים, בהנהגתו של אנדרה בריטון, עדיין עבדו בסגנון ריאליסטי ורק

השתמשו בנושאים האי-ראציונליים, התת-הכרתיים של החלומות. האמנים האמריקאים לא מצאו ענין רב בחומר כזה גם לא במגמה הקומוניסטית הקפדנית של בריטון. יותר מכך התעניינו בגישה של ציירים כגון מאטא ומאסון שפיתחו סגנון של אוטומאטיות, דרך-עבודה שזווגה מתת-ההכרה ולא עסקה בשום נושא שנקבע מראש. קצת מן האמנים האמריקאיים אכן פתחו בחלפת-מכתבים עם האנשים האלה, והחל מ-1940 אילצה המלחמה רבים מן האמנים האירופיים המכובדים ביותר לחצות את האוקיינוס האטלנטי ולבוא לניו-יורק. זו פעם ראשונה יכלו האמריקאים לבוא באיזה מגע בלתי-אמצעי עם אמנים כמו בריטון, מאסון, שאגאל, לִזֶה, ליפשיץ, דישאן, הנס הופמן ורבים אחרים. וזו פעם ראשונה שוב לא חשו האמריקאים שהם הקרתנים. נדמה היה להם שאחרי ככלות הכל תוכל ניו-יורק להיעשות בירתו האמנותית של העולם. ברור היה שהמלחמה שינתה את מושבי השררה ופארין, כמדומה, שוב לא נועדה למלא את התפקיד שמילאה זה מאה-וחמישים שנה. יתר על כן, כאנשים היו האמריקאים האלה נחושי-רצון, הם היו עתה בשנות-הארבעים שלהם, ומנוי-וגמור היה עמהם לבסס את עצמאותם במלוואה.

הם גפתלו עם הבעיה של פיתוח אמנות אשר תשאב מן התחומים המסתוריים, האדירים של תת-ההכרה, שלא תטפח על פני אי-הראציונליות העצומה שבעולם בצורות מופשטות עשויות-למשעי או בתמונות נאמנות של עולם-החולין, ואשר-חשוב יותר מכל—תהיה שונה מכל אשר ראו אירופה או העולם מעודם.

וב-1947 שבר ג'קסון פולוק את הקרח. בפועל-ממש הפך את פחית הצבע. מתוך שראה את הברד כמין שדה שיקלוט את הגטפים והרצועות הלא-מחושבים של הצבע, הניח את הברד הגדול שלו על הרצפה, טבל קנה בפחית של צבע-קירות והזיל צבע מאותו קנה בעודו מגפנף ומצליף בו על-פני השטח. הברד נעשה רישום התנועה הקצובה של זרועו; ואותה תנועה, לזהות ומתמשכת, נתנה אותותיה בכד ההוא, עד שהתקבלה תמונה שהפיקה רגש ואחדות שאין לטעות בהם. ציירים אחרים כגון מאד־רוול, פראנץ קליין ווילם דה-קונינג, גם הם הסתערו ברוב כוח ובספונטאניות על בדים גדולים, תוך שהם שומרים על תקיפות ומתיחות מופלאות על-פני חלקת הברד. אַרצ'ייל גֹרְקִי מת צעיר, אבל בשנותיו האחרונות החל מבנה הדמות-והרקע להיעלם מגופי-האדם המירוֹאִיים שלו והבדים החלו להיראות יותר ויותר כשדות רצופים של אֶנְרְגִיָה. ציירים כמו פיליפ גאסטון נטשו את הנושא מכל-יכול ומילאו את בדיהם מעשי-מכחול עזי-תחושה. ציירים אחרים, שקודם-לכן כיסו את בדיהם דימויים אטאוויסטיים פשוטים בדגמים צפופים פחות או יותר, עתה דיללו או חיסלו את הדימויים ועמסו על תמונותיהם שדות מעטים של צבע בלבד. עד לראשית שנות ה-50 כבר זכו תריסר או יותר אמנים מחוננים עד מאד ללידה-מחודשת מאוחרת ועתה היו מוציאים מתחת ידיהם בדים גדולים, קיצוניים בצורתם ועזים בהרגשתם.

בספונטאניות ובמחולטות שלהן היו יצירות אלו אמנות שלא דמתה כלל לאמנות המופשטת שהצמיחה אירופה משך המחצית הראשונה של המאה. והאמנות שתחילה רצו האמריקאים כי שלהם תהיה, לפתע היתה שייכת לעולם.

אין להכחיש שהמאמץ האמריקאי הזה נסתייע הרבה במבקרים-חלוצים כגון ג'ון גרהם, קלינגט גרינברג, הארולד רוזנברג ומיכאל פריד וכן באספנים-חלוצים כמו פגי גוגנהיים. הם עזרו לקיים, אצל האמנים ובקהל המתרחב-והולך, אותה תחושה של תכלית ומשמעות שבלעדיה אין שום אמנות יכולה לפרוח. בני-אדם הם שיוצרים את משמעותה של יצירת-אמנות, כמו את מושא-האמנות עצמו. משמעות זו נוצרת בעת-ובעונה-אחת על-ידי האמן, המבקר והקהל, על-ידי אנשים שרגישותם ומטרתם מניעות אותם לראות באמנות לא קישוט או עיטור אלא סמל לרגשותיהם העמוקים ביותר ולעמדותיהם היסודיות ביותר.

מה השיגו אפוא האמנים האלה? הם השיגו יתר אוטונומיה ומוחלטות ביצירתם; תמונות אלו אינן מיצגות שום דבר אחר ואינן מרמזות על שום דבר אחר. האמנים האלה שמו קץ לאותו דו-שיח עם הטבע שהיה אפייני לאמנות המערב משך 500 השנים האחרונות ושאפילו הקוביסטים, האקספרסיוניסטים, הפוטוריסטים והסוריאליסטים המשיכו בו כולם. באשר כך, סיימו את תפקידה של האמנות כפרשנית של הטבע, כמקבילתו של הטבע; הם לא כפו על המציאות מסגרת פילוסופית מרומזת. האמנות שלהם שמה קץ לרעיון הקומפוזיציה, לרעיון כפיפותו של החלק לשלם. עבודתם חיזקה את המושג המודרני של האמנות כמשהו אנטי-אינטלקטואלי, היא הוכיחה כי אפשר להשיג אחדות פנימית בלי סידור מכוון ושקול של חלקים; והיא הוכיחה שיצירות-אמנות הן לא דווקא עצמים שצריך להתבונן בהם אלא בעיקר ממריצות חוויה. הם העמידו את ערכו של התהליך על התוצאה, ובכך תרמו להפרה הניצחת של האמנים—ושל האנשים מן השורה—שהאדם המודרני מתקדם בתמידות אל תחומים חדשים שאי-אפשר למפותם אף לא לחזותם מראש. אכן, אף-על-פי שב-1960 כבר הורחקה אמנות זו של אקספרסיוניזם מופשט ממרכז הבימה על-ידי איומים חדשים יותר, כגון אמנות-פופ, אמנות קינטי, עבודות-עפר ואמנות מושגית, לא הוזמו הרעיונות החדשים של אקספרסיוניזם המופשט.

משך שנות ה-60 נתחוויר כי האקספרסיוניזם המופשט אינו עוד אחת מדרכיה הנמתחות תדיר של האמנות המודרנית, כי אכן זה טיבה של האמנות המודרנית: קיבולת של חידוש, ובאמצע שנות ה-40 עבר כס־השופטים של אותה התפתחות מתמדת מאירופה לאמריקה.

האנשים שנטלו אותה יומה מאירופה לא הצטיינו בגאונות יוצאת-מגדר-הרגיל, אבל הם היו אנשים הערים עד-למעמקהם לרצינותה של האמנות והם היטיבו מאד לדעת מה השיגו האירופים. ובכל-זאת מגויגמור היה עמיהם שלא להתפתות למושג של "אמנות בינלאומית" שדן אותם לקרתנות. מגויגמור היה אתם להיפטר מחסותה של אירופה וליצור אמנות מובהקת ביחודה. ב-1940 לא היה שום איש עשוי להיבא שבעתיד הקרוב תגאל ארצות-הברית את האמנות שלה מאותה קללה של קרתנות. אף-על-פי-כן לא יצאו עשר שנים והושג דבר זה. והוא הושג לא בכוח המקרה ההיסטורי אלא בכוח רצונם של בני-אדם.

התרבותיים בעולם המודרני בכלל. סאמלר אינו קנאי אידיאולוגי ולא מבקר אוטופיסטי. אין הוא חולם על חברה טובה או צודקת יותר. הוא פשוט מתבונן, מתאר ומתיחס.

פתרון לא הומניסטי

השאלה האם פיתוח מדעי טכנולוגי הנו תכלית לעצמו או אמצעי להשגת יעדים אחרים—חברתיים, תרבותיים או פוליטיים— היא מן המרכזיות בהגות האנושית כיום. רבים מתיחסים בספק, אם לא בשלילה, למאמצים הכספיים והאנושיים הכבירים שמשקיע האדם בפיתוח טכנולוגיות-חלל שעה שמאות-מיליונים ברחבי תבל חיים בתנאים של תת-תזונה. רבים טוענים כי ההגיון הפשוט מחייב לפתור, קודם-כל, את הבעיות שעל כדור-הארץ ואחר-כך להחליט אם להפליג למרחב שבין הכוכבים.

פרופ' נתן רוטנשטרייך, הישראלי, התייחס לנושא זה בספרו "עצמה דמותה" (1963). שם כתב:

"הרחבת תחומי השלטון ועשיית הנטייה לשלטון נורמה עליונה מופעלת תחה לגבי הקוסמוס, אך היא טומנת בתוכה את הסכנה שהיא תופעל גם לגבי בני-אדם ותעשה אותם לכפופים בלבד, ותשיג זאת על-ידי גודש אמצעים מדעיים שונים. ועל כן יצר הקיום-העצמי של האדם, ולא רק בדיקה בקרתית של תחומי הפעולות, מחייבים לראות את אפס הסמכות לעשות את הקוסמוס שדה שלטון לאדם. האימ-פריאליזם הקוסמי בא כדי להגביר את העצמה של המדינה ולעשות אותה מנותקת מן האקטים האנושיים המכוננים את המדינה ושומרים עליה שלא תפנה נגדם כליל". מעניין, דווקא אלה המכונים "אנשי-רוח" מתיחסים בשלילה לכיבושי החלל. עתים דומה שלבד ממניעים ענייניים מסתתרת כאן קנאה מקצועית שפן הפניית תקציבי-ענק לתכניות-חלל מותירה את הפילוסופים ה-סוציולוגים וחבריהם ענייים-ביחס. לעומתם, אנשי-מדעי-הטבע והטכנולוגיה רואים את כיבוש החלל לא רק מזווית ההתקדמות המקצועית שלהם אלא הם מפתחים גם אידיאולוגיה הטוענת כי במחקרי

ס פ ר י ם

כוכבי-הלכת של מר סאמלר

מהלך לו בחוצות ניו-יורק יהודי זקן, מניצולי השואה. שבעים שנה קודם-לכן נולד בקרא-קוב שבפולגיה, השכלה אוקספורדית קנה לו ותרבות אנגלית מן הטיפוס הישן, והוא מתבונן במאורעות רגילים לכאורה. משך הרומן הוא יומיים בלבד. הרקע ההיסטורי: שלמה שנות ה-60. יומיים לא היסטוריים, נטולי כל ייחוד מבחינת המאורעות הכלליים, ואף-על-פי-כן מאד מאד סמליים לגבי המתרחש על כדור-הארץ שלנו, הוא כוכב-הלכת של מר סאמלר. סול בלו מספר על ארתור סאמלר הזקן, המתעסק לכאורה בשני עניינים אישיים מאד: בגיסתו ומותו של שאר-בשרו העשיר ד"ר אליה גרונר, וב-שנזונותיה הפוליטיים כמעט של בתו שולה. ואולם באמצעות שימוש במיתודה ספרותית של זרם התודעה ונסיגות-לאחור מציג הסיפור לפנינו סרט של עולם ניו-יורקי מידרדר על הקשריו ועל השלכותיו.

רובו של הרומן מתרחש בתודעתו של סאמלר עצמו—יהודי זקן אך לא סגילי, שגון, חריף ורענן-מחשבה יותר משאר הדמויות הניו-יורקיות, יהודיות ברובן. הוא מתבונן, קולט, זוכר, מרגיש, משוחח. הוא מעביר תחת שוכט בקרתו האינטלקטואלית את תרבות החברה הפתרת-עשייתית, שניו-יורק היא בית-מקדשה. שתי תופעות מרכזיות עומדות ברקע כל המתרחש במוחו של סאמלר: ההתפתחות המדעית והטכנולוגית העצומה ששיאה הפריצה לחלל החיצון—לכוכבי-הלכת אחר, שאינו של מר סאמלר; והתערעורתה של מערכת הערכים החברתיים-

* סול בלו; כוכבי-הלכת של מר סאמלר; תרגום: חיים גליקשטיין; ספרית הפועלים. 1971; עמ' 228.

אחרים באושוויץ (אשתו נפחה או נשמתה, והוא יצא חי); פעם שניה, כאשר התחבא באחוזת-קבר מפני פורעים פולנים שיצאו לבצע החלטה מגבוה לכונן את פולין שלאחר המלחמה ללא יהודים. לאמריקה הגיע בעזרת שאָר־בֶּשֶׁרוֹ העשיר ד"ר גרוֹנֶר, שעשה ממון רב נביציע הפלות מלאכותיות וגרידות למיניהן. במלחמת-העולם השניה אבדה ל-סאמלר השקפת-עולמו ההומאניסטית נוסח לדעתו, זוהי בעצם עמדתו האידיאולוגית ישן, אותה קנה באנגליה עת שימש עתונאי לפני המלחמה. משך עשרים שנות שהותו בניו-יורק זכה לחיי חופש ורווחה כלכלית, אך כשלעצמו לא שבע נחת. שלא מרצונו היה מעורב בג'ונגל חברתי ותרבותי, ג'ונגל של מין ואלימות. סאמלר איננו פוריטן אף לא סרבן-מלחמה. בעת מלחמת-יוני "קפץ" לישראל (על חשבון ד"ר גרוֹנֶר) בהעמידו פני עתונאי, וברוח מרוממת למדי התקדם בעקבות הלוחמים המנצחים. גם לפרשה זו התיחס בבקורת נוקבת חסרת-פשרות.

מין ואלימות כעקרונות סוציו-תרבותיים מוצגים על-ידי סול בלו כשני סימפטומים עיקריים לניווט של תרבות-המערב. שניהם ביטויים להתיחסות אי-ראציונלית, כרבית, חייתית לחיים. הם עלו וניצבו בראש ערכי החברה משום התרופפות ההגיון והיחס האינטלקטואלי השקול למאורעות. שותפים לרסיון-השכל הם כייסים כושיים, פרופיסור-רים מכובדים, פוליטיקאים, ואפילו נשיא ארצות-הברית, שלדברי השמועה (בלשון הרומן) ניסה להוכיח את גברותו לפני עתונאים על-ידי שליפת זכרותו. סאמלר הוא כמעט יחיד במיגוון הטיפוסים השומר על צלילות-דעת כמעט בכל המצבים המטורפים אליהם נקלע—מטורפים, אך מתרחשים מדי יום ביומו לכל אדם ממוצע. ד"ר גרוֹנֶר גם הוא טיפוס חיובי הממלא את תפקידו באמונה, אלא שד"ר גרוֹנֶר גוסס ומת ומותיר לחברה האמריקאית בן ובת מטורפים-למחצה. סאמלר הוא אולי הצדיק האחרון, סוקראטס של ההווה, אלא שסול בלו אינו מצמיד אליה את אפלטון ליסד תרבות חדשה או לבסס ולתקן את הישנה. בני חבורתו של סאמלר ומעריציו רואים בו שמורת-טבע

חלל טמונה אולי אפשרות פתרון לבעיות אנושיות וחברתיות שלא נגאלו על-ידי אנשירוח ופוליטיקאים. עמדה זו מוצגת ברומן על-ידי ד"ר לאל, ביופיויקאי הר-די העובד ברשות-החלל האמריקאית. הוא אומר:

"...כל-יזאת מתרחש משהו רציני בפנים. הנשמה בלי ספק חשה את גבולות הישגה. שלא להפליג למקום שאפשר להפליג, דבר זה עשוי לבלום את ההתפתחות. אני מאמין שהנשמה חשה בכך, ועל כן זה הכרח. זה עלול להשליט פיקחון חדש. כמובן, הטכנולוגיה תעשה רושם על המרחות יותר מן האנשים... אני רואה בכך הכרח ראציונלי... אם נוכל להמריא ולא נעשה כן, נדון עצמנו לכליה. יקניטו אותנו או יותר מתמיד. והנה מלכות השמיים הנה ממש מעלינו וממחינה לקבל את שברי ההתפוצצות הסופית."

סאמלר עצמו אינו נוקט עמדה חד-משמעית בוויכוח, הוא, טיפוס סוקראטי-יהודי-פולני-אמריקאי, מותח בקורת גם על "אנשי-הרוח" גם על "המדענים". אין הוא מתיחס אף לאחת מקטיגוריות-שייך אלו. מוצא הוא את קודות-התורפה בשתיהן. "הודות ליקי-צת הבנתו עשוי יצור אנושי באמת לחוש שהוא עכברוש החי במקדש"; "השתחררות זו לאינדיבידואליות לא עלתה יפה. בשביל ההיסטוריון יש בה ענין רב, אך בשביל מי שמודע את הסבל היא מחרידה לבבות שאינם מקבלים את שכרם המלא. נשמות שאינן מוצאות שום מוֹן".

סול בלו נוקט עמדה עוד פחות מסאמלר. ברומן: אנחנו נמצאים על פרשת-דרכים—הגשרים אל מה שהיה בעבר הרוסים, השבי-לים לעתיד מרובים מדי ועדיין אינם מסו-מנים על המפה, ההווה בלתי-נסבל. אין מה לעשות אלא לומר זאת. מצד שני, חש הקורא, כסופר עצמו, שהעתיד נתון בידי המדענים והפתרון לא יהיה ההומאניסטי, חברתי או פוליטי, כי אם טכנולוגי.

מין ואלימות

ארתור סאמלר ניצל פעמיים מבור-קבר ממש. פעם, כשנורה יחד עם יהודים רבים

בקיצור, תאריכים מדויקים, ובעיקר—קצת דבריריכיל פוליטיים. אולם אפשר מטעמים של צנזורה—בין חיצונית ובין עצמית—אין דן מרגלית מציג מסמכים העשויים לשפוף אור חדש על נושא ספרו.

סימן סגנוני למיושנות זו ימצא הקורא בדרך כתיבתו הסתמית מדי של המחבר: "פקיד בכיר בירושלים התלונן..." (ע' 26), "נהג לומר דיפלוטמט אמריקאי מנוסה..." (ע' 30), "קבע קצין בכיר במטכ"ל" (ע' 106), וכו'. סגנון כזה מעורר אי־אמון בקורא שהרי בידיעה או בכתבה אקטואלית אין ברירה לפעמים אלא לבלוע סגנון עתונאי מתחמק שלעתים מתברר כי הוא מסווה ל"מלפפון" עתונאי. ואולם מחבר ספר חייב, כמדומה, להציג לפני הקורא את מקורו־תיו.

לכתיבה הסתמית המפוקפקת צירף דן מר־גלית נסיונות מליציים הנראים מגוחכים אף בספרות יפה, קל־חומר בכתבה פוליטית־היסטורית. למשל: "חלף חודש נובמבר ובאו שלגי דצמבר" (ע' 25), "מצד אחד לא רצה איש לשאת באחריות מפרשה מדינית בטחונות שלא היה שותף בה מראש ואשר גלים סוערים טילטלו אותה" (ע' 34). בכתבותיו ב"הארץ" אין דן מרגלית מרבה להשתמש ב"שלגי דצמבר". האם בזכות המסגנן?

גישתו של המחבר לנושא מוטעית, לדעתי, מעיקרה. הגיבורים האמיתיים של ממשלת־הליכוד־הלאומי הם, על־פי דן מרגלית, העתונאים הישראלים. כך, למשל, למד הקורא לדעת כי יוסף חריף מ"מעריב" גילה את תכנה של "תכנית רוג'ס" (ע' 23), כי גולדה מאיר אמרה לעמוס אילון מ"הארץ" שאפשרות התערבות סובייטית בקרבות לא הובאה כלל בחשבון (ע' 41), כי ישעיהו בן־פורת מ"ידיעות אחרונות" טילפן לבית סופרו המדיני של "דבר" חגי אשד וביקש ממנו להעריך ולפרש בשידור ראדיו ישיר את המאורעות המדיניים (ע' 70), כי יאיר קוטלר מ"הארץ" קיבל ידיעה מהימנה ש־ארצות־הברית לוחצת על ישראל, וכו'.

זיקתה של ממלכת העתונות בפוליטיקה היא פרשה מעניינת כשלעצמה, אך לפי סופרו

אך לא מורה־דרך. אנג'לה, בתו שופעת־המיניות של ד"ר גרונר, מטיחה בפני סאמלר שעה שאביה מוציא את נשמתו:

"אתה חי חיים מיוחדים בחדר המדפא ההוא. זה מקסים, אך איזה קשר יש לזה עם משהו. אניגני סבורה שאתה מבין את ענייניהם של הבריות. למה אתה מתכוון במשגל פה? מה אתה יודע על זה?"

מסקנת הספר היא שיסודות החברה המער־בית מתפוררים ותקוותה היחידה של חברה זו שסאמלרים זקנים המסתובבים עדיין ונושאים בנפשם ובמוחם שפיות־דעת אנו־שית יצליחו, אולי, לזרוע זרעים אחדים של המוצר הזה בדור הצעיר בטרם יילכו לעולמם.

שדר מהבית הלבן

עלייתה ונפילתה של ממשלת־הליכוד־הלאומי היא דרממה לאומית ופוליטית מרתקת. כדי לתארה באופן מניח את הדעת יש צורך במספר כישורים: אינפורמציה רחבה ומגו־ונת ככל האפשר על כל הקשור במישרים ובעקיפים בפרשה זו; הבנה פוליטית עמו־קה; אינטליגנציה אישית וכושר אנאליטי מעולה; עמדה אובייקטיבית, עד כמה שאפ־שר, כלפי המאורעות; חוסר מגמה־קדומה; הבחנה בין עיקר לטפל.

דן מרגלית, ששימש בתקופת פעולתה של ממשלת הליכוד הלאומי כתב מדיני של עתון "הארץ", ספק אם התברך באיזה מן הנישורים הנ"ל. לכן ספרו, "שדר מהבית הלבן", אינו אלא ריפרוטז'ה מורחבת המפ־ליאה אותנו בתמימותה—על אף שמאז חיבור הספר חלפה קצת למעלה משנה בלבד.

"שדר מהבית הלבן" הוא ספר רצוף עובדות היכולות לעניין אדם שלא היה כלל מעורב "בעניינים" בשעתו. אולם כל קורא עתון ישראלי יחוש כי אין בעובדות חידוש רב וכמו יזכור כי נתקל בהן פה־ושם. יש אמנם פרטים חדשים והרחבת דברים שנודעו קודם

* דן מרגלית: שדר מהבית הלבן; הוצאת אופת, 1971; עמ' 239.

רגיש לתיאורם, כמו רודפת אחר האור להשיגו, רגישה לשינויים קלים כסייסמוגרף, כנה בבחינת תמות־נפש־יוחשוף את קווי העמק הנשקפים מתחת פני־המים הרוגשים של נפש האשה. בא ספרה החדש, "וירח בעמק איילון", ומשאיר את הקורא במבוכה. לכאורה כל שנאמר על עמליה כהנא־כרמון מחברת הסיפורים נכון גם כאן, אך למעשה אין בו כדי להביע את המיוחד־המדוהים שבכאן, אין בו רמזו על העצמה הרבה של עמליה כהנא־כרמון ודאי לא על הפואטיקה שלה.

"וירח בעמק איילון" מובל הקורא למחוז אחר לא־מופך של עולם־הפנים של הגיבורים, מואר באור לא־צפוי ומוצג באמצעים לא־צפויים. הריתמוס של המסופר מפתיע מן השורות הראשונות: משפטים קצרים (תכופות משפטים חסרים), מעברים חדים מתחום לתחום, כשהסימנים המבחינים ביני־הם רק גרמזים, הדיאלוג החיצוני מקוטע, ואילו הפנימי—אסוציאטיבי אך מדויק. הקורא הלא־זהיר עלול לטעות בקשר בין הדיאלוגים והתיאורים לבין עצמם (למעשה רק, לאחר סיום קריאה ראשונה סוגת חתח־תים יכול הקורא לשוב ולקרוא את הספר בשטף); תחומי הזמן והמקום מיטשטשים. אם הריתמוס גדוש סינקופות, משתנה ולא־צפוי, הרי הלשון כוללת כמעט את כל הסגנונות האפשריים, מלשון־דיבור יבשה ועניינית לשברי משפט מרמזים, מקטעי דיבור שפמו מגיעים הם ממקומות שונים ורחוקים זה אחר זה לרישום אנין של זרימה אישית מלווה שברי פסוקי־מקרא המקנים ממד של משמעות, ממסירת־דברים בגוף שלישי תוך נסיון למסור תמונה שלמה של הנגלה והנשמע ללשון טעונה של גוף ראשון, כשהגיבורה הופכת מגברת טלמור המנופרת לנועה של גוף ראשון או לקרפדה של העבר.

לספר שני חלקים—הראשון קומפאקטי, השני פתוח יותר, ובסיומו ("כבסיום" הבריכה" של ביאליק ובסיום "בכפיפה אחת") רמזי־מפתח למבט־לאחור, נושא כמעט אינו ניתן להג־דרה ואת עלילתו אי־אפשר לסכם. אם נאמר

המדיני של "הארץ"—שבענין זה הוא טורח שלא להיות סתמי—מתעורר הרושם שה־עתונאים הם שעשו את הפוליטיקה. זוהי, כמובן, טעות אופטית פסיכולוגית של עתונאי הנוטה לראות עצמו במרכז העניינים.

אשר לממשלת הליכוד הלאומי עצמה, הרי המחבר תוקף אותה בחריפות רבה: "הממ־שלה לקתה בהיעדר יכולת לראות את הדברים בצורתם הכוללת ובחנה את התמונה ללא מימד של עומק ועמקות. הדברים נלמדו כפשוטם ובין אם נאמרו על־ידי אמריקאי או אם היו שמועה המצוצה מן האצבע חלפו־עברו כסופה רועמת בין משרדי הממ־שלה וביתני משרד־החוץ..."

רוב הנפשות הפועלות מוצגות באור מגוחך. עיקר חצי הבקורת והלעג מופנים כלפי השרים אבא אבן ויגאל אלון. גולדה מאיר זוכה לטיפול מעודן יותר. לעומת זאת משה דיין מוצג כסופרמן כמעט, דבר שהוא, כמדומה, בבחינת עוול גדול לדיין עצמו: "דיין המציאותי והספקן הניח מראש..." (ע' 42), "הציבור מכיר את שר־הבטחון על־פי תנופת הביצוע שמלווה את החלטותיו..." (ע' 53).

אפשר שהערכתיו של מרגלית את הממשלה ככלל ואת שריה כפרטים תואמות את המציאות, אולם הצגת עובדות ערומות והערכות ללא קשר סבת־ניתוחי ביניהן יוצרת יחס של אי־אמון כלפי המחבר. נדמה לי שלא יריביו של אבן ולא מעריציו של דיין לא ירוו נחת מהספר. מכל־מקום, הבנתו של קורא מן המניין ספק אם העמיקה בעקבות קריאתו של "שדר הבית הלבן".

ב. ש.

וירח בעמק איילון

מי שקרא את סיפורי "בכפיפה אחת" נדמה היה לו שהתודע אל עמליה כהנא־כרמון המספרת: סופרת־אשה, דקת־הבחנה ועש־רת־לשון, מפגימה נופים ומקנה ממד אישי

* עמליה כהנא־כרמון: וירח בעמק איילון; הקיבוץ המאוחד, 1971; 203 עמ'.

עולמה של הגיבורה גברת תלמור (פורטא-
לית, מנוכרת, גוף שלישי) או נועה (עם
עצמה, אינטימית עם אחרים, גוף ראשון)
או קרפדה (מבועתת ממגע בצלקת, גוף
ראשון), הוא עולמה של מי שהיתה רגישה
לאור (חיצוני ופנימי) ומפנתת, מנוכרת
למציאות כמו שהיא ולזמן בזרימתו, ועוצרת
ומאריכה רגעי המגע עם האקוטיקה המזר-
חית של הנוף ועם זו האירופית שבאדם,
נמשכת לאור הזוהר ונכנעת מרצון לעצמה
האלימה בצפונה שפטיש צרותיה יכה בצור
לבבה וימלט ניצוצות; רק שאור ראשון,
אור־שבעת־הימים שנגלה לה בנעוריה (לא
בילדותה, כמו לביאליק) אול והיא נשאת
מרוקנת, נברוטי, בלתי־מסוגלת למגע עם
אור חדש ורך שאחריו תרה, כשזה מזדמן
לה באקראי.

בהתמודדותה האכזרית של ע. כהנא־כרמון
עם האנשים שבסיפוריה, המתוארים אצלה
לא חלשים רק "חשופים, חסרה להם איוו
קליפה, להרשות לעצמם שלא להצמיח אותה
מעיד על חוסן אחר בסופו של דבר, חוסן
שהיה במ מיסודם, אלא שנשחק. בתוקף
התנאים" (ע' 201), תרה היא אחר "עדויות"
שבתוך תקופה של שלושה עשורים בארץ־
ישראל משתנית. וה"עדויות" של ההשתנ-
יית בגיבורה ובארהזה שלה מחייבות עמידה
פקוחת־עייניים לראות בתמורות, ואלו של
החוץ שאין היא בורחת מהן קשות ומערערות
אשליות, כמו אלו של הפנים. ירושלים אחרת
ותל־אביב אחרת, ואילת נוצרת, ובאר־שבע
משתנית ונועה משתנית מ־46 ל־48 ומ־48
ל־66 ומ־66 ל־67 (פיליפ אינו מכיר את
שתייהן, את תל־אביב ואת נועה, עם שובו
לאנגליה—והוא נחשב "מומחה לישראל").

כתיבה כגון זו של ע. כהנא־כרמון אין בה
שמץ מן השקט האפני (אף שעד כה לא
נכתבו תיאורים כה נפלאים של הארץ
בהווה), אף אין בה מן הריאליזם הליירי
של הקפאת המראה החיצוני שנתפס בתחושת
הפרט. ההתמודדות עם התמורות שבוזרימה
הפנימית, בזרימת מאורעות החוץ וגילגולי
המאורעות, כמו נוצרה באקסטאזה של
התמסרות של מאמין, ואכן עדות לכך אנו
מוצאים באתו אפילו של ראיון (ע' 201):

שעלידי רומן זה אנו חודרים במפולש
לעולמה של אשה שהכל סגר עליה והיא
כפרפר כבה־והולך מנסה לשלוח משושים
לעבר האור—לא אמרנו כלום. אך אם נזכור
שהאור הנופל מן ההר של ירושלים וממלא
את בינות בתיה הוא המערור ומפיח תקוה
בסיפורים הקצרים, הוא האור שכמעט נתפס
בעבר (בפרק "אני צמא למימך ירושלים",
שהופיע כסיפור עצמאי ב"כפיפה אחת")
ואילו כאן התרחשויות ההווה נעות כולן
מתחת לשמיים שלא ידעו שמש (השמש
נותרה אי־שם בגבעון מאחרי ההרים והקי-
רות) ועלילת החלק הראשון מתנהלת ברובה
במקום שהנזפים הנגלים הם בראשיתיים אך
צורותיהם המבועתות נגלות תמיד מבעד
לזוכית—או אז יירמזו לנו אולי שהחיפוש
אחר האור היה אשליה של נעורים, של
אמונה ביכולת ההחזק בו בלי שיימלט,
ואילו ההווה של הגברות מתנהל תחת
רישומה של האכזבה בתוך ריקות של אבדן
המאפיינת את הגיבורה בגברות.

"יורח בעמק איילוף" הוא בראש־ראשונה
רומן אינטימי מאד, או חשוף מאד (כפי
הגדרת הסופר בסוף הספר בראיון עם עתונ-
ית), של גיבורה בגיל־המעבר. רומן
המסכם אי־הצלחה ביצירת מגע ובבניית
דבר בצוות, רומן של קונפליקט חסר־תוחלת
בין אשה לגבר. אך בחינה מדוקדקת יותר
מגלה שהטראגדיה של גיבוריו היא טראגדיה
של דור שבנעוריו (בשנות ה־40) ריחף מעל
למציאות ונערך לכבוש פסגות, שהמאבק
והמלחמה נשאוהו אל שיאים חגיגיים של
חשיבות מעשיו, של כוח לשנות במעשיו
את הקורות, ואילו אחר־כך, עם בגרות, לא
מצא מידרך לכף־רגלו ונמצא מחדש בלא-
כלום של חול, מתרוקן אט־אט מן הריורבה
של כוחות נפש (נועה) או בונה מגדלים של
כמו־מעשים הסוגרים עליו ומונעים ממנו
כל מגע אנושי (אשר, ימימה). בערכה
חשבון שכינה־לבינה אומרת החוקרת ימי-
מה: "או, למשל, חיבה, איכות החיבה. פה
אנו בורות, כי חיבה כסיפה, אותנו זה אף
לא סיפק, מוסיפה היתה מרת תלמור ואו-
מרת". (ע' 186)

הסיפור, אורי פלד, הנושא את אשמת הישארותו בחיים—לאחר הריגת אביו, התי-אבדותה של אמו ורציחתה של חברתו אשר אהב, מנסה להתעלות ולהכות שרשים במצי-אות הישראלית. אך ניתוקו מן הממשות של הקיום וניפורו לאנשים ולאירועים מכשירים אותו ומקדמים אותו לקראת מותו במלחמת-יוגו. וכך הוא "פורע את השטר", בלשונה של אחת הדמויות, ומכסר בדמו על חטא הישארותו בחיים.

"ואורי ידע את אשמתו", כותב המחבר, "ידע אשמת שמו שקברו, וידע אשמת גישואיו לאסנת". משפט זה ממצה את עיקרה של העלילה. בין ניצולי השואה מהלכים אנשים רבים אשר במקרה או בדרך גס לא הלכו בדרך כל הקרבנות, ולאחר שחזרו מ"פלניטת אושוויץ" הם מנסים לשכוח את מוצאותיהם ומתחברים לחברה. התסביך של חטא ההצלה אינו מעיק עליהם, או שהם מצליחים להתגבר עליו. אורי פלד לא רק שלא הצליח להתגבר עליו, אלא גנע לו ברצון מתוך הכרה ומתוך היאבקות מועטה. למעשה, הוא חי בטרואמה של השואה ואינו יוצא מתחומה. "ואורי הלא בא מכוכב'לכת אחר", חוזר המחבר ומזכיר "נשכחות", ובכך הוא מסביר את כל תעיותיו הרבות בדרכי החיים.

הגישואים עם חברת-קיוץ אינם עולים יפה; מראשיתם היו נדונים לכשלון. איך יכול אורי לאהוב אשה—והצעירה אשר אהב נלקחה לעיניו אל קרונות-המוות? זכרונה חוצה תמיד ביגו לבין אשתו ומרעיל את היחסים ללא תקנה. הרעות עם ילדי-הארץ נפגמת בגלל אי-אמון יסודי כלפי כל אדם המקנן בלבו של אורי. בחלומותיו הוא שובי בממלכת-הצללים, ולבו הולך אחר איש העיירה שלו, חייט זקן, המשלים עם השואה כגורדינו של הבורא, שאין לערער עליו. "מרדו" היחיד של אורי הוא באי-השלמה עם "צידיוק-הדין" מסוג זה, אם כי דמות זו, כמו הדמויות האחרות של "היישוב הישן" בסמטות ירושלים, קרובות אליו יותר. הן מזכירות לו את אביו ואת סבו ואת כל יהודי העיירה שהושמדו בשואה. הדבר היחיד שיכול להציל את אורי פלד

נאמר מזדמנת לך "הוכחה". היא לא מזד-מנת, והיא שלוחה אליך. אתה שומע את הקול. אתה מנסה לברוח. יחלוף כלעומת שבא, ואתה מקווה. אף-על-פי שאתה יודע כי הטיל טיל מבויח, טיל דבק ביעד, אשר ירדפך עד שישגיך. ואתה בורח מפניו. כי אתה מפחד. כי אתה יודע מה יקרה עתה.

יראה גדולה תפול עליך, כמו נגלה לך כי חיך עד כה לא היו אלא הכנה לרגע זה. ושזו מן הידיעות האסורות על בני תמותה. הצצה אל מעבר לפגרו. ראיית הדברים הנצחיים במסילוחם. ב-בוזמן, נוסכת הידיעה שקט סהרורי: אתה אינך יכול לטעות עתה. אתה מופעל. כל צעד יהיה הצעד היחיד הנכון. כי אתה הקטן חלק עתה מן התנועה השמיימית. ואין סוף למשמעויות, אין סוף לדרכים הסדיות בהן צעדך הקטן מתרכב עם התנועה הגדולה. גלגלים בתוך גלגלים. אזי, נחצה אתה לשנים; חמוש כוחות על-אנושיים, תאמר לרוץ; להתנפל אלי עשיה. לעשות, להערוח, עד כלות הנשימה. בעת ובעונה אחת, אתה עוצר עצמך: לאט לך. משום הגדולה יש לנהוג בזה-רות, בחסכון, בכל התבונה שברשותך, בכל השליטה. ובעיקר, לשמור על נשימה ארוכה. אלמלא כן יברח הפלא מבוז. וכל הזמן ידיעה פטלית: זו שירת הברבור שלך. שירה אחרונה.

א. ז.

מותו של אורי פלד

את ספרו החדש של שמאי גולן, "מותו של אורי פלד", צריך לראות במסגרת יצירתו הכוללת, שנושאה המרכזי השואה היהודית. חוויותיו של המחבר משנות ילדותו מאותם ימים נוראים טבועות בתודעתו, וחרישן העמוק מעלה רבדים חדשים של זכרונות העבר המבקשים להתמודד עם ההווה. גיבור

* שמאי גולן: מותו של אורי פלד; עם הוצאת ספרים, 1971; עמ' 205.

ופסוקים, המשמשים היטב עיקר תכליתו. אך כשהוא משנה את טעמו ועובר למשפטים ארוכים, מפסיד הוא את צלילות סגנונו ומגיע לידי ערפול ואי־בהירות. בפרט כך הוא, כאשר המחבר מפליג ב"פלאשבק", כאשר הארת פרשיות מן העבר הרחק והקשה תובעת משנה־בהירות.

כטיפה בים

רבגונית היא אישיותה של מרים ברנשטיין־כהן: שחקנית, סופרת, רופאה שלא שימשה בעבודה מעשית, ולבד מכל אלו—מעמיקת־תפיסה וחריפת־גיתות. מכלול זה של תכונות ואופי מתגלה בזכרונותיה ומוסיף להם מלח ופלפל. ואם נוסיף לכך את הלשון השגונה והחדה של המחברת מספק ספרה חומר־קריאה מרתק ומושך. המחברת מעידה על עצמה שכל ימיה היה עליה לעסוק ב"אילוף הסור־ררת" שבתוכה, וסימנים רבים בכתיבתה אכן מעידים על דינאמיות ותסיסה בלתי־פוסקת.

דמותה של המספרת עומדת במרכזם של הזכרונות, אך הם חובקים הרבה גיאוגרפיה והרבה היסטוריה של האינטליגנציה היהודית בדרום־רוסיה. בבית אביה, רופא וציוני גודע, ספגה מרים את תחושת החופש הליבי־רלי־ההומאניסטי כמו גם זיקה לעניינים הגדולים שהתסיסו את מחשבותיהם של אינטלקטואלים באותם זמנים. גלים סוערים בישרו אז את בואה של המהפכה הרוסית, והאינטליגנציה היהודית והלא־יהודית דימתה כבר לנשום אוויר־פסגות של שיחרור לאומי וחברתי. מרים ברנשטיין־כהן גמנית על חוגים חברתיים אלה, שהספרות הרוסית הגדולה על משמעותה האנושית הפכה להם השקפת־עולמם ומוזן רעיוני.

מכאן נובע אפיים הלבבי והכן של זכרונותיה. דרכה בחיים היתה הרפתקה ממושכת שסבבה על ציר מרכזי אחד, כדברי ע. זוסמן בפסוקי

* מרים ברנשטיין־כהן: כטיפה בים (זכרו־נות); הוצאת מסדה, 1971; עמ' 247.

מהידרדרות גמורה אל סיוטי העבר הוא שירותו בצבא. ראיית הערבים כנאצים נוסכת בקרבו רוח של מלחמה, רוח עצה וגבורה. בהווי הלחימה הוא משתחרר כמעט לגמרי מאימי העבר. משמעת־ברזל שהוא כופה על פיקודיו והכנתם לעשות נקמה באויב משמ־שות לו טעם יחיד ובריא, כביכול, לקיומו. אך אשתו אינה משלימה עם שירותו בצבא־הקבע, ולאחר שהוא משתחרר הוא חוזר ושוקע ביוון־המצולה של תחושות האימה והזוועה של ההשמדה, עד שהוא מוצא את מותו במלחמת־יוני.

העלילה של הסיפור עשויה בהגיון וצורתה מותאמת לחיפוש הגיבור אחר זהותו האבו־דה. יש אחדות בתחנות שבדרך המקשרות ומסבירות את הגורליות הטראגית המלווה את אורי פלד בכל מעשיו ובכל גילוייו. דמויות הבאות מעולמות השואה משלימות את המבנה "הדימוני" של הסיפור, על צדו האפל והטראגי; כמשקל נגדי משמשים אנשי הקיבוץ, העיר והצבא, שתפקידם לנתק את אורי פלד מסיוטיו ולכוונו לקראת השתרשות במציאות. רציפותה של העלילה מוסברת בשימוש באמצעי־כתיבה מודרניים על דרך של "זרם התודעה", שלא תמיד הם עולים יפה. אך עיקרו של הסיפור—מאבקו של אורי פלד עם עצמו ולבטו בין שני העולמות—מתוארים בכנות ומתוך ידיעה רבה בנושא ובחומר הראיית שלו.

הדמויות הקלושות יותר הן אלו הבאות מן המציאות הישראלית, שאת תכונותיהן ואפיינ מתאר המחבר לפעמים בשטחיות ובאורח חד־צדדי. כאן ההיתפסות לקיצוניות אינה מועילה הרבה ואינה יכולה להיות תחליף להתעמקות הפסיכולוגית, שהיא הכרחית ובלתי־נמנעת. אישיותה של אסנת, אשתו של אורי פלד, ותיאורם של הוריה, חברי הקיבוץ, חבריו בצבא ובחיים האזרחיים, לא מוצו דיים. כתוצאה מכך לא הושג אולי די־הצורך, האיוון בין שני הכוחות, שביניהם מפרפרת גשמתו של אורי פלד, ומבחינה אמנותית, בנוסף לצד העובדתי, הוטל הפור לצד השואה.

על־הרוב משתמש המחבר במשפטים קצרים

ההקדמה הקצרים: "צמאון החיים וצמאון התיאטרון". הצמא שאינו בא על סיפוקו הוא המציין את תכונותיה ופעילותה של מרים ברנשטיין־כהן. כאשר פרשה לגימל־אות, מעידה היא על עצמה, "קינן בי הרגש, שקמתי משולחן מלא כל־טוב ולא שבעתי ולא רוויתי. התיאבון לשחק, לעבוד, עדיין חזק בי". החיים היו לה למשחק והתיאטרון היה לה לחיים, ומעולם לא סבלה, כמדומה, מפיצול האישיות בין הבימה למציאות. מקנן בה איזה כשרון אורגני מיוחד, המדריך את מנוחתה ומקפיץ עליה את רוגזו של יצר־המשחק. החיים מוצאים את בואתם בתיאטרון, ולא רק האמנים משחקים את תפקידיהם, אלא גם הקהל מורכב שחקנים בלבד. כל אדם הוא שחקן, ומה הם חיינו של כל יחיד אם לא משחק הנמשך עד יומו האחרון?

תורה זו ידועה למרים ברנשטיין־כהן, שכל חייה היו מסכת אחת של משחק ושל הצגה. לבה הלך אחר התיאטרון, והוא לה אהבה ראשונה ואחרונה. היא הקריבה קאריירה של רופאה על מזבח שאיפתה. כי: "התיאטרון הוא עולם נהדר, כמות מלא הבטחה והפתעה. אחרי שנים כה רבות של פגה בי ההתאהבות בו. חי וקיים זה הסיפוק הרב והקשר האנושי כל כך עם בני־האדם, מתוך אספקלריות כה שונות של עצמך, של יישותך האמנותית. חי וקיים אותו החיפוש אחרי האמת והבאתה לפני צופיך, והאפשרות הזאת, הנדירה כל כך, לתקן איכשהו, ולו מעט מזער, את העולם הדווי הזה באמצעות משחקך".

ההקדמה הקצרים: "צמאון החיים וצמאון התיאטרון". הצמא שאינו בא על סיפוקו הוא המציין את תכונותיה ופעילותה של מרים ברנשטיין־כהן. כאשר פרשה לגימל־אות, מעידה היא על עצמה, "קינן בי הרגש, שקמתי משולחן מלא כל־טוב ולא שבעתי ולא רוויתי. התיאבון לשחק, לעבוד, עדיין חזק בי". החיים היו לה למשחק והתיאטרון היה לה לחיים, ומעולם לא סבלה, כמדומה, מפיצול האישיות בין הבימה למציאות. מקנן בה איזה כשרון אורגני מיוחד, המדריך את מנוחתה ומקפיץ עליה את רוגזו של יצר־המשחק. החיים מוצאים את בואתם בתיאטרון, ולא רק האמנים משחקים את תפקידיהם, אלא גם הקהל מורכב שחקנים בלבד. כל אדם הוא שחקן, ומה הם חיינו של כל יחיד אם לא משחק הנמשך עד יומו האחרון?

פ. י.

מסעותי עם דודתי

הדודה אוגוסטה, דון־קישוט גשי בת 75, תמהוגית היודעת את הסוד של געורים־נצח, מושכת אחריה למסעות מקושטא ועד ארגנטינה את שנשור־פנשה שלה, מגהיל־בנק בדימוס, זעיר־בורגני טיפוסי החי עדיין בימיה של המלכה ויקטוריה. הצעירה־ברוחה ובן־אחותה, שקירבתו המשפחתית האמיתית לישישה מתבררת בסוף, אף שהקורא חושד בה מלכתחילה, יוצאים לשורה של הרפתקאות בעולם הציביליזציה המודרנית, בין מברית־הירואין, גנרלים תורכיים, פושעים, נערי־פרחים וכו'.

הפיקארסקה של גריהם גרין היא, כמדומה, "בדיחה פרטית" של הסופר האנגלי־קתולי הנודע, הנראה כאן כמין צאצא של פילדינג יותר מאשר בעל־בשורה. הפיקארסקה שלו היתה צריכה להיות פארודיה על סיפורי והחונכת—דחתו הישישה ורבת־האונים. אך הסגנון הקליל, העוקצני, בו מצטיין גריהם גרין הפעם, אינו יכול לחפות על הדמויות המלאכותיות, על חסרונה של אותה אווירה שובבה באמת המנשבת בסיפורי פיקארסקה מעולים. ככל שאתה מפליג בקריאה נדמה לך כי אי־שם בהתרגשות המסעות קיפח המחבר את המצפן הספרותי והפארודיה

* גריהם גרין: מסעותי עם דודתי; תרגום: חנוך ברטוב; עם עובד / ספריה לעם, 1971; 245 עמ'.

ההקדמה הקצרים: "צמאון החיים וצמאון התיאטרון". הצמא שאינו בא על סיפוקו הוא המציין את תכונותיה ופעילותה של מרים ברנשטיין־כהן. כאשר פרשה לגימל־אות, מעידה היא על עצמה, "קינן בי הרגש, שקמתי משולחן מלא כל־טוב ולא שבעתי ולא רוויתי. התיאבון לשחק, לעבוד, עדיין חזק בי". החיים היו לה למשחק והתיאטרון היה לה לחיים, ומעולם לא סבלה, כמדומה, מפיצול האישיות בין הבימה למציאות. מקנן בה איזה כשרון אורגני מיוחד, המדריך את מנוחתה ומקפיץ עליה את רוגזו של יצר־המשחק. החיים מוצאים את בואתם בתיאטרון, ולא רק האמנים משחקים את תפקידיהם, אלא גם הקהל מורכב שחקנים בלבד. כל אדם הוא שחקן, ומה הם חיינו של כל יחיד אם לא משחק הנמשך עד יומו האחרון?

רחוקים של השתפכות-הנפש, כמו אסור להפריד בינה לבין יציר-רוחה, שכל כוחם בא להם מאינטימיותם. אין המשוררת זורעת על מים רבים, היא שותלת את גיגונה בערוגה זעירה של גינתה הקטנה סמוך לחלונה, וברובם הגדול של שיריה היא מתפללת לגשם-נדרבות אשר יבוא ויפסח את חלקת-מגנינתה הזעירה.

עולם-הדימויים הוא כאן שלל-צבעיו של הטבע: הגשם, הפרפרים, הילדים, הפרחים והדשא. כל שיר מעלה ציור, ודומה כאילו הקורא עומד לפני אוסף של תמונות פלאסטיקות, המביעות בגונים שונים את רחש-לבו של האמן. בתמונה אחת—אנו עולים בין כרידשא, בין תלי-נמלים; בשנייה—מתעופף לו פרפר מגביע אחד למשנהו. המשוררת מדברת אלינו בפרחים; אפילו עלבוננו של ילד נראה לה "כמו צבעוני סגור שנפתח לפתע אדום". מקומו של האדם בין ערוגות הפרחים, אפילו כשהוא דורך עליהם ורומסם. קיימת "דומיית דשא", וצילון של טיפות-גשם הירודות על החלון ממשש אות ומופת "כי עוד אני שומעת". בלילה באה המוזיקה אישית וחרישית מ"יבל של סחם, או חליל, או פעמון של צביה, ואף שירה זו גם על אהבה שרה צביה, ואף שירה זו כולה פרחים. מוטיב הגשם חוזר פעמיים רבות בשליחותו המרעננה והמחייה. אך בכמה שירים נודעת לו משמעות מיסטית המקשרת ומגשרת בין האוהבים. רק לאחר שעברו כולם את הנהר אפשר לקטוף פרחים ולשלוח סירות-נייר, ועם רדת הגשם אפשר לבנות "היכלות במאה ידיים, וגשרים של פו, ואהבות כלולות, אגדה".

האיריסים עודם פורחים

שמעון קושניר, משרידי העליה השנייה, שפירסם לא מעט על אישיה המרכזיים, מספר הפעם על עצמו ועל חייו, "כדי לזרוע מעט אור על פרשת צמיחתו והתהוותו של

הופכת להיות מעשיה רצינית, כבדה, ספק-סאטירית ספק-פילוסופית, והסיום מתנהל בבכדות ובקהות עד כדי כך שהפואנטה אין בה כוח להפתיע או לשעשע.

עם זאת אין להכחיש כי "מסעותי עם דודתי" הוא ספר חביב, מפתיע לגבי סופר כבד-ראש כגריין, אף מהנה לא במעט. גם אם הדמויות פוחלציות במידה רבה הרי סוד הפתיכה הרהוטה והאמנות של סיפור-המעשה ידועים למחברנו היטב. אם נכתב כדי לשעשע את מחברו, אין כל סיבה שלא להצטרף אליו.

ז. ש.

ציפור הגשם

הטבע הוא היסוד השליט בדימוייה של צביה בן-יוסף גינור. אך בשיר אחד, המפליג מן הטבע ומופנם כולו לתוך ה"אגני", פותחת המשוררת כעין צוהר קטן לתוך עולמה הפנימי. אולי אפשר לראות בשיר זה פתיחה לכל שירתה. בדומה לשירים אחרים באסופה הזעירה והאינטימית, אין לשיר כותרת. אך בגלל קיצורו—וכל השירים הם קטנים ושוויוניים מיעור—יכול השיר כולו לשמש כותרת-הסבר לרעיון המרכזי של הליריקה שלה.

הרעיון המרכזי של השיר הוא שאם אמנם החיים זורמים במעגל "והכל חוזר חלילה, ואני חוזרת ואומרת את אשר נאמר", נשאר רק הצורך "לחזור ולהביע" את התחושות הממלאות את הלב, כעין "מהתלה של מעלה". ואף שמפת-הדרכים שאנשים מהל-כיום בה, מלאה סימנים ועקבות רבים, הרי כל "איש חלוץ לעצמו". על כל אדם לומר את דבריו, לפרוט את מחשבותיו לאסימונים, ולעמוס את אוצר מלותיו. אוצרה של צביה בן-יוסף גינור אינו עשיר ביותר ועגנה וצניעות משמשות לו עטרת-חן, מה-גם שפשטות וכנות הן נר לרגליה.

עם קריאה ראשונה מוכירים השירים תכופות שירי-ילדים. ההבעה אינה מפליגה על גלים

* שמעון קושניר: האיריסים עודם פורחים; עם עובד, 1970; 237 עמ'.

* צביה בן יוסף גינור: ציפור הגשם (שיריים); הוצאת עקד, 1971; 30 עמ'.

ברל כצנלסון, שמואל יבנאלי, המשוורת רחל, נח נפתולסקי ורבים אחרים. ואף-על-פי שכבר כתב קושניר על אבותיה של תנועת-העבודה, נקראים דברי זכרונותיו כחדשים. מעיין החוויות האישיות, היונק ממגעים אישיים וציבוריים בשכבר-הימים, מפכה את מימיו הרעננים כאילו עת-הזוה גדלו מן הבאר. הפכים הקטנים של האישים הגדולים, המתוארים על הרקע של תנאי הארץ לפני יובל-שנים, מגוונים את דמויותיהם ומרומי-מים את מעשיהם.

כך הרחיב שמעון קושניר את היריעה וחבר סיפור על הבן ועל האב ועל הרוח החלוצית, אשר ריחפה על האנשים והמעשים וכיונה אותם לקראת שליחותם הלאומית והחברתית. יודע המחבר להאיר את המעשים הקטנים של האנשים הגדולים ולחשוף אותם, על מסירות-הנפש וההקרבה-העצמית שבהם, לאור הרעיון המרכזי של שיחרור אדם ועם. הכנות הרבה שבזכרונותיו מקרבת רחוקים, מכניסה את הקורא לעולם-האחמול של ה"יישוב" ומציגה לפניו את אנשי "דת-העבודה".

י. פ.

הציונות

משך שנים קוננו המקוננים על היעדרה של היסטוריוגרפיה ארצישראלית כתובה וערוכה על-פי התביעות החמורות והמקפידות של המיתודה ההיסטורית. העפכות היו רבות, ורק בתקופה האחרונה ממש נפרץ הסכר ואנו עדים לא רק לתחיתיה של המאה הי"ט, הרחוקה, הקסומה, הבראשיתית, אלא גם לעיסוק תוכף-והולך בשלביה הראשונים של הציונות ובהיסטוריה הקרובה יותר של ארץ-ישראל, תקופת-שנים שהיא בלי ספק כר פורה ונרחב לדורות של חוקרים. אכן,

טוביה". בנו, אשר נפל בין ל"ה הצעירים, בדרכם לגוש עציון לפני הקמת המדינה. אלא שקורות חייהם של טוביה ושל בית אביו שלובים ואחוזים בהיסטוריה ובגיאור-גריפה של "העליה השנייה", וכל כמה שמבקש המחבר ליחד את הדיבור על משפחתו הוא חוזר ומעלה את דמויותיהם של אבות "העליה השנייה", על אורותיהם וצלליהם. והרי זו מעלה גדולה לסיפור שאין קושניר מקטיר קטורת לחבריו ולרבותיו ואין הוא מראה אותם בתמרתם בלבד. באוצר זכרונותיו נשתמרו גם חולשותיהם האישיות והציבוריות, ויפה נהג המחבר שלא התעלם מהן.

אך עיקרו של הסיפור מוקדש לבנו טוביה, אשר מימי ילדותו נמשך אל הטבע לאהבה אותו, להכירו ולחקור את צפונותיו. אהבתו קדמה לחקירתו, והתעניינותו בחיי הצומח היתה מרובה ביותר. לאחר-מכן בא הענין המחקרי והעיקוב אחר שלבי הצמיחה המרובים. בדרך זו הנצו בלבנו של יליד ירושלים זה הניצנים הראשונים שעשויים היו להבטיח לו מקום נכבד בין חוקרי הצומח הארצי-ישראלי.

תשומת-לב מרובה הקדיש טוביה לאיריסים. כאשר הביא לגינתו בכפר-יחזקאל את איריס-הגליל כתב לאביו: "...כשפרח הראשונה כה הפתיעני, כה שבה את לבי, את כולי... שמדי רגע ברגע ממהר אני לראותו ואיני יכול לשבעו. כשמניח אני אותו, נדמה לי שלא ראיתיו עוד כלל, ואני ממהר לראותו מחדש. התמזגו בו באיריס זה כל התכונות הנהדרות: אצילות, גוונים נהדרים וצנועים ועדינות אינ-חקר... פרחים אלה מביעים ואפשר למצוא בהם ניב וקשר בלתי-אמצעי למקור המקורות של כל נעלה ויפה בטבע..." וכך שימשו הפרחים לטוביה אמצעי של חתירה אל תעלומת-התעלומות, כעין מכשיר חדירה אל כוחות הטבע הכמוסים.

בדרך שהלך טוביה לגלות בה את אחי שבטבע הולך אביו, והוא מגלה בכתיבתו את דרך חייו שלו ושל אחיו מרדכי שניר, על רקע תיאורם של תרשישי "העליה השנייה": אהרן-דוד גורדון, יוסף-חיים ברנר,

* הציונות / מאסף לתולדות התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ ישראל; עורך: דניאל קארפי; אוניברסיטת ת"א / הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1971; 349 עמ'.

צבי ואחרים אכן הביאו לתגובות-נגד המז-הירות מפני הקפיצה ההיסטורית "עד כדי שבירת המפרקת" מחורבן בית שני עד בנין ראשון-לציון. ב-1914, למשל, כתב ח. זיטלובסקי: "אסון גדול יקרה לעמנו... אם יקרעו את העם לשבט יהודי ועברי".

דן גלעדי כותב על המשבר הכלכלי הגדול של "העליה הרביעית"—העירונית זעיר-בורגנית—בשנים 7—1926. זהו מחקר ראשוני על שרשיו הכלכליים והחברתיים של משבר הציונות הראשון, ויש בו פרטים חשובים על מבנה המשק העברי בארץ-ישראל באותה תקופה.

אניטה שפירא כותבת על פרשת הפילוג בגדוד-העבודה, פרשה שנכנסה למיתולוגיה הציונית בעיקר משום סיומה האכזרי לאחר שיבת אלקינד וחבריו לברה"מ והקמת "קומונה" בחצי-האי קריס. לדעתה, "הטראגדיה של גדוד-העבודה על שם יוסף טרומפלדור היא תופעה מעוגנת בהתפתחות תנועת-הפועלים הציונית-סוציאליסטית בארץ" ומקורה ב"אידיאולוגיה הדואליסטית של הציונות הסוציאליסטית, בארגון תנועת הפועלים בארץ בשנות ה-20, בפרספקטיבות של הבית הלאומי באותה תקופה—כל זאת על רקע הבולשביזם המנצח בבריית-המועצות ועל רקע הציפיות הגדולות שאיפיינו את החלוצים הגלגלים, אנשי העליה השלישית".

מעניין ומרתק במיוחד הוא מחקר של דניאל קרפי, עורך האסופה, על פעילותו הדיפלומטית של וייצמן באיטליה של מוסוליני. מתברר כי וייצמן היה הראשון שחיפש מגעים גם עם השליט הפאשיסטי בעל השאיפות האימפריאליות באגן הים התיכון וכי באחת משיחותיהם הועלתה לראשונה האפשרות של חלוקת א"י לשתי מדינות, לרבות בינאום ירושלים. חשיבותם של הגילויים אינה רק לתולדותיה של הציונות המדינית אלא אף לתולדות גילגוליו של רעיון החלוקה.

שמואל דותן מספר על ראשיתו של קומנוניזם לאומי יהודי בארץ-ישראל ותנודותיו בין מדיניות הקומינטרן לבין ההכרה הציונית.

כותבי המחקרים על תולדות הציונות וארץ-ישראל בזמן החדש דומים לא מעט לגמלים חרוצות ושקדניות המלקטות ומסדרות את חומר-הגלם בשביל ההיסטוריון המסכם ובעל הפרספקטיבה של העתיד. אחדים מן המחברים המתפרסמים בכרך השני של מאסף "הציונות" ודאי יהפכו מחקרים העומדים ברשות עצמם, ואכן יש לקוות לכך.

נראה כי קירבת הזמן להתרחשות המאורעות הנחקרים מעמידה אמנם קשיים לא מבוטלים, אך מבחינות רבות זוהי "שעה אחרונה" ללקט עדויות וזכרונות אישיים ולנער את האבק מעל אספי מסמכים ותעודות המצויות אצלנו לרוב. הקפדה על מיתודה היסטוריה מהימנה מונעת מכותבי המחקרים באסופה גלישה לתחום הפולמוס, האנולוגטיקה, הריטוריקה וכו'. יש לומר זאת לשבחם, כמובן, שהרי לאסופה מטרה מדעית "ליקודם ההר" ראה של הרעיון הציוני" והמחקר מטופח בכספים של ההסתדרות הציונית העולמית. אך, כאמור, כאן לפנינו מחקרים ראשוניים בסוגם ורציניים, שתכליתם האחת להאיר לראשונה, תוך ניצול חומר-הגלם ההיסטורי הרב, מאורעות שונים בתולדות ארץ-ישראל המודרנית.

האסופה כוללת מספר מאמרים רבי-ענין, כמה מאמרים מעניינים פחות, וכמה פירי-סומים שוליים בהחלט. ביבליוגרפיה של דברי י. טבנקין די לה אם תופיע במספר מתאים של עתקים ותמצא את מקומה בספריות אוניברסיטאיות ואין צורך להכיליה באסופה יקרה, שאינה מופיעה בתדירות גדולה. קטעי יומנו של בנציון בנשלום ז"ל, הרקטור הראשון של אוניברסיטת ת"א, הם כאן ציון-זכרון ארוך ומיותר.

יוסף גורני מפרסם פרק נוסף ממחקרו החשוב על "העליה השנייה". הפעם הנושא הוא "יחסה של מפלגת פועלי-ציון בא"י לגולה". גורני מגלה את היחס האמביוואלנטי של מנהיגי המפלגה הציונית-סוציאליסטית כלפי הקהילה היהודי בצוורה ואת תודעת הריחוק והזרות שהתפתחה בהם כלפי הפזורה, בחלק קה כפרי הרעיון הציוני ובחלקה בניגוד לו. ביטויים "כנעניים" מצד בני-גוריון, בן-

הפלשתינאים פתרון של רוב-מיעוט ולא פתרון של "דו-לאומיות".

אך ד"ר הטיס לא כתבה מאניפסט או פאמפלט אלא ספר מדעי ולא דעותיה או רגשותיה הם העומדים למבחן הבקורת, אלא אם כן יש בהם כדי לפגום במהימנותו של המחקר. לפיכך מותר לשאול מה כוונתה כשהיא כותבת כי רעיון ה"דו-לאומיות" שב ומהדהד בחלל האוויר הפוליטי-הרעיוני שלנו לאחר יוני 1967? ככל הידוע לכותב שורות אלו לא הועלה אפילו בדל רעיון בישראל משופעת-הרעיונות שלאחר המלחמה בדבר חלוקת הריבונות בארץ-ישראל שלמה לשניים. חלוקת ריבונות בחוג מדינה אחת—זה פירושה המקורי של "דו-לאומיות", הקובע הסדרים שלטוניים ומינהליים יציבים וקבועים, על-פי חלוקה נתונה מראש של אחוזי הריבונות. אמנם, עלה לדיון רעיון של "דו-לאומיות" המבוססת על חלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות ריבוניות-בתכלית הקשורות אולי זו לזו קשר פדרטיבי כלשהו, אך זוהי "דו-לאומיות" שונה-בתכלית מן ה"דו-לאומיות" שאליה התכוונו אנשי "ברית שלום" בגילגוליהם השונים. אי-הרלוונטיות של רעיון הדו-לאומיות בעידן הנוכחי של ה"סיכסוך" הארצישראלי אפילו כרעיון חכמני ומקושט היטב במוסר והומאניות מתברר מכך שדווקא אלה שנמנו בעבר עם תומכיה הגלהבים של דו-לאומיות תוב-עים עכשוו משראל לפנות את השטחים במערב-הירדן לבל תיהפך ישראל חלילה למדינה "דו-לאומית". והפעם כוונתם היא למדינה יהודית שבה מיעוט ערבי גדול עליו תוכל ישראל לכפות הסדר כלשהו של רוב-מיעוט. ה"דו-לאומיות" הפכה היום סיסמת-אזהרה ולא סיסמת-תקוה—וגילגול זה יש בו כדי להעיד על חוסר-הבהירות שליוה את כתבי מנחם של הרעיון מתחילתו. למתודה שבחרה ד"ר הטיס—העיקוב אחר גילגוליו של רעיון ה"דו לאומיות" ברצף היסטורי החוסף את תקופת המנדט הבריטי והמעקב אחר התגובה שעורר מצד אישים פוליטיים שונים, רשמיים ובלתי-רשמיים—אף היא מערפלת את המחקר, ולא

המאמר, יחד עם מאמרה של אניטה שפירא, הוא ודאי אבן-יסוד למחקר של תנועות השמאל בארץ-ישראל, העתיד ביום מן הימים להמשיך במה שהתחיל בו מחקרו המושלם של אלקנה מרגלית על "השומר הצעיר".

דו-לאומיות

בפתח מחקרה מציינת ד"ר הטיס כי הנושא בו היא עוסקת נעשה אקטואלי לאחר מלחמת-יוני וכי שוב נפתח דיון בדבר "דו-לאומיות" כפתרון אפשרי לשאלה הארץ-ישראלית. במסקנותיה היא מגלה לקוראים בכנות כי שעה שהחלה לחקור את רעיון ה"דו-לאומיות" האמינה בו אמונה עזה כפתרון מדיני, וגם לאחר שנעשתה ספקנית באשר לאפשרות מימושו בעתיד הנראה-לעין "אין לי כל התנגדות עקרונית לו". אדרבה, נוטה היא לקבל את הפתרון מבחינה רגשית ואינטלקטואלית. מסקנותיה של ד"ר הטיס אכן תואמות היטב את נושא מחקרה: רעיון שכל-כולו לא היה אלא נסיון יהודי-ציוני לפשר בין עמדות מוסר-יות-אינטלקטואליות שונות של הוגי הרעיון ללא התחשבות מיוחדות במציאות המדינית-החברתית בארץ-ישראל המנדטורית. עמדה כזו, של בנין דגמים מדיניים תיאורטיים, שכל כוונתם להשיג נוחות אינטלקטואלית-מוסרית של הבונים, אינה אפיינית רק למחזיקי רעיון ה"דו-לאומיות", מ"ברית שלום" ועד "השומר-הצעיר". אכן, תמיהה היא איך מתישבות עמדותיה האינטלקטור-אליות והמוסריות של המחברת עם קביעתה, סמוך מאד לכך, כי אפשר שצרת ה"סיכסוך" הארצישראלי היתה בתלות המוחלטת של הפלשתינאים במדינות הערביות, תלות שמנעה מן הישראלים אפשרות לכפות על

* Susan Lee Hattis, *The Bi-National Idea In Palestine During Mandatory Times*; Shikmona, 1970 : 355 pp.

לשינוי המבנה החברתי-הכלכלי של היהודים, והיא עלתה לא רק על רקע הציונות הרומנטית וראייתה של "שיבת-ציון" כשיבה אל עבודת-האדמה של העברים מתקופת התנ"ך אלא גם על הרקע הכללי של דחיית העיר והשיבה אל הכפר, בעיקר ברוסיה. הפארוקס הוא זה שהשמאל המארקסיסטי באירופה ראה בעיר את השלב המתקדם יותר של הציביליזציה ואת מוקד המהפכה; לעומת זה, הציונות, ובעיקר השמאל הציוני, פנו לא אל העיר כי אם אל הכפר. בארץ-ישראל העותומאנית ממילא היו הערים מועטות ותנאי-החיים בהן לא משכו את הלב. ידועים תיאורי הפגישה של ציונים מקרוב-באו עם יפו, ירושלים וכו'. אידיאולוגיה ציונית כפרית זו גרמה שכל האוטופיות הציוניות וכל הנסיונות החברתיים הציוניים פנו אל הכפר ואל צורות ההתארגנות הכפרית.

יש מקום לחשוב אם לא אידיאולוגיה זו של בחירה היא שחוללה את המאבק על "כיבוש העבודה", על כל תוצאותיו לגבי החברה הישראלית ויחסיה אל האוכלוסיה הערבית. הציונים לא באו לבנות ערים; הם באו להתחדש באמצעות עבודת-האדמה. העיר היתה "ציביליזציה" ואילו הם באו ליצור "תרבות", "עדה אנושית". אידיאו-לוגיה זו, אגב, יש בה לעורר אהדה משום תנועת השלילה הגדולה של העיר המודרנית, אך למעשה גרמה זניחת העיר עותמים גורליים בא"י.

זניחת זו של העיר היא נושא עבודתו של אריק כהן, שהיא גופה בבחינת ראשי-פרקים לעבודה מקיפה יותר ונחוצה מאד. זניחת העיר בתחומי האידיאולוגיה והפיכת הכפר למשא מרכזי של המחשבה ולגורם המכריע בחיים הפוליטיים היתה כרוכה בהתעלמות משוועת מן המתרחש בארץ למעשה. שפן העיר התרחבה והלכה בין שתי מלחמות-העולם, ומאז המנדט הבריטי ועד היום רובם המכריע של אוכלוסי הארץ יושבים בערים ובעיירות. התרחבות זו באה ללא אידיאולוגיה מכוונת. ראית העיר כ"גינה", מקור החטאים, גרמה שניתן לעיר להתרחב ללא תכנון על כל הקלקלות שבאו עקב

אחת מתקשה הקורא להבין באיזה מן הפת-רונות ה"דו-לאומיים" האפשריים להלכה הכתוב מדבר: בחלוקת ריבונות נוסח לבנון, בהסדר קנטונאלי נוסח שוייץ, בפרדציה של שתי מדינות ריבוניות? זהו פגם מצער, שהרי לפנינו מחקר מקיף, ראשוני בסוגו, על רעיון שלווה שנים רבות את פולמוסי הציבוריות העברית וכמה מן המגמות שעמדו מאחוריו עדיין יש להן מהלכים בקרבנו. "רעיון הדו-לאומיות בתקופת המנדט" הוא עבודה שזיפתה את בעליה בתואר-דוקטור. זהו מחקר המציג את ההיסטוריון כ"בלש" האוסף מסמכים ועדויות בחריצות ובשקדנות הראויות לכל שבה ומטרתו לתת תיאור שלם פחות או יותר של מאורע או של גילגול אידיאה בין קבוצות פוליטיות ואישים. כתוב עבודה כזו מצמצם בהכרח את נושאי התענ-יינות ורצף העדויות והציטטים נתלש לא מעט מהקשרו החברתי-ההיסטורי; לא תמיד הקורא, והענין הנדון, נשכרים מכך.

העיר באידיאולוגיה הציונית

לעיר היה תפקיד אמביוואלנטי בחיי האוכ-לוסיה היהודית במערב-אירופה כמו גם במזרח (יחד עם העיריה). מצד אחד, היתה העיר מתקדמת בתרבותה הרבה יותר מן הכפר והאוכלוסיה היהודית בה רחקה על-ידי כך מן הפיגור והניוון של הכפר במאות שעברו. אולם, מצד שני, אירגנה השיבה בעיר הפתוחה או בניטאות את היהודים כקבוצה חברתית בורגנית, זעיר-בורגנית ופחות מזה, צורת חברה וכלכלה שידועה השפעתה על היחס בין האוכלוסיה היהודית והלא-יהודית. השאיפה לגיתוק היהדות מן העיר היתה תולדת השאיפה

* Erik Cohen, *The City in the Zionist Ideology*; Jerusalem Urban Studies, Number 1, 1970; Institute of Urban and Regional Studies, The Hebrew University of Jerusalem; 126 pp.

מדינה זו נוסדה בארצות המערב כפרי מאבק ממושך, שתחילתו במהפכה התעשייתית ובו השתלבו כמה וכמה זרמי מחשבה. "המודל של מדינת-הרווחה", כמובן, אינו פטור ממבקרים מימין ומשמאל. יש הרואים בו רק צעד ראשון לקראת מהפכה חברתית שלמה ויש הרואים בו כמין "תפוח-זהב של דיאנה", המושלך לרגליהם של שואפי המהפכה החברתית ובכך הוא בולם ומעכב אותה. יש גם הרואים בו התפתחות מיותרת וגוראה לכיוון של עבדות, עידוד העצלות והטלת עול מימונם של עצלים וחסרי-כשרון על שכמ המוכשרים והמרוויחים, עול שאין מדינה היכולה לשאת בו לאורך-ימים. חסידיה של מדינת-הרווחה רואים בה פשרה בין אוטופיה חברתית, שהגשמתה במציאות היא סיוט למעשה, לבין מצב בלתי-נסבל של הפקרת האוכלוסיה לרעב ולמחלות בשל חלוקת האוכלוסייה לשתי אומות. נגד עיניהם של אלה האחרונים עומדת המטרה לשפר ללא הרף את "מדינת-הרווחה" ולהתאים את מושגייה וכליה להתפתחות החברתית הדינמית.

לפנינו כאן ספר מקראות, שנושאו העוני בישראל ומדיניות-הסעד-והרווחה של ממשלת ישראל, והוא יצא לאור ב-1969 כחומר-לימוד לתלמידי ביה"ס לעבודה סוציאלית בירושלים. "המצב הפוליטי הבטחוני של מדינת ישראל לאחר מלחמת יוני 1967 הביא לדחיקה נוספת של ההתעניינות בשירותי הרווחה מסדרי-היום הציבורי. הבעיות לא נעלמו אבל הן נדחקו הצדה בגלל נסיבות הזמן שגרמו לכך. מטבע בעיות אלה הוא שאי-אפשר לדחוק אותן הצדה זמן רב והן בודאי יצופו ביתר עצמה בעתיד הלא רחוק וידרשו ריפורמה מקיפה יותר במערכת שירותי הרווחה בישראל", כתב א. דורון בפתח המקראה. התחזית אכן התממשה במלואה והמקראה מוכיחה כי בציבור האקדמי, מאים, שעיסוקיו בתחום זה של סעד ורווחה, הורגש עוד לפני ההתפרצויות הרועשות האחרונות של בעיות העוני שעדיין צריכה מדינת-ישראל לעשות הרבה וכי לא די במה שכבר נעשה. אם בשנות ה-60 נעלם

כך לטווח ארוך. אולם, חשובה יותר מן ההתעלמות מן הנוף-הים, הנחלים, האתרים ההיסטוריים, טבע הקרקע וכדומה-היתה ההתעלמות המשוועת מטבע העיר המודרנית. אקטואליותה של הבעיה האקולוגית העירונית שלעתה לאחרונה על סדר-יומנו מוצאת את שרשיה בהיעדר מוחלט של אוטופיות עירוניות, ואולי אפשר לומר כי כיום-אם אין המועד מאוחר מדי-מדינת-ישראל זקוקה לאוטופיות עירוניות ולמחשבה מאומצת בכל הקשור לתיקון פני העיר.

מחקרו הקצר של אריק כהן אינו מחדש הרבה, אבל יש לקוות שעתידי הוא לעורר ענין בבעיה העירונית. ולבעיה זו אין כל קשר אל ציונות או אנטי-ציונות. זוהי בעיית-תה הדחופה ביותר של החברה הישראלית החיה כאן כיום. הנטייה לפיתוח מחודש של רומנטיקה כנרית על רקע מודרניסטי אסור לה לזרות חול בעיניים ולהמשיך באותה אידיאולוגיה ישנה שעבר זמנה לפיה העיר היא רע הכרחי ואילו עתידה של הארץ הוא בהמשך ההתישבות הכפרית, בין שיתור-פית ובין לא שיתופית.

מדיניות רווחה בישראל

"מדינת-רווחה" הוא מושג שטבע הארכיבישוף טמפל האנגליקני בשנת 1941 והוא בא להגדיר את טיפוס המדינה הדמוקרטית במערב, שבו כוחה של המדינה מגביל את התחרות החפשית נוסח הכלכלה הקלאסית במטרה לחלק מחדש את ההכנסות ולקבוע "מינימום לאומי". אמציעיה של מדינה זו הם חוקים המתקבלים בדרך המאבק הדמוקרטי ועניינם התערבות המדינה בהסדרי שר, מחירים וכו'. תכליתה של מדינת-הרווחה להעניק לכלל אזרחיה בטחון סוציאלי-בטחון מפני רעב, מחלות, תאונות וכו'-המלווה אותם "מן העריסה עד הקבר".

* מדיניות רווחה בישראל / מקראה; ערכו: אברהם דורון, לידיה ניניו וישראלה פישרוף; אקדמון, 1969; 500 עמ'.

המשכר הראשוני. כך אירע, בסופו של דבר, לז'אנר הפילוסופי-התרבותי ששם את הדגש במושג ובתודעת האבסורד. כאשר בא סרן קירקגור, הפילוסוף הדני המהולל, ופיתח מושג זה במחצית המאה הקודמת בספרו "פירוורים פילוסופיים", עתיד היה לקבוע כאבן-יסוד לאסכולות שלמות. כאשר באו סארטר, קאמי וחבריהם ונתנוהו במרכז הפילוסופיה האקסיסטנציאליסטית שלהם, נמצא האבסורד שחוק כלשהו. עתה באים חכמי מדעי-החברה ומנצלים את האבסורד ל"פיפירס" (פירסומים מדעיים).

שלמה שוהם—פרופיסור וראש המכון-לקריי-מינולוגיה-ומשפט-פילי בפקולטה-למשפטים באוניברסיטה של תל-אביב—בספרו "הסוציולוגיה של האבסורד" מגיש לקורא העברי מבוא אל...אבסורד. ואכן, כמעט בידועים ובמתכוון מטיל שוהם לקדירה אחת את האבסורד הפילוסופי, בגילגולו הסארטריאני בדרך-כלל, את הפנויטיביזם, הביהייביוריום והפרגמטיזם האמריקאי, מתבלם בפלפול פסיכואנאליטי מן האסכולה של פרויד, ומגיש לנו יצור-כלאיים—סוציולוגיה של האבסורד. לכאורה, בשם הנושא עצמו יש סתירה (אבסורד) אנאליטית.

אלא שכמדומה אין לך דבר שאי-אפשר לעשותו. ובעצם, מדוע לא? בצד סוציולוגיה של הדת, סוציולוגיה של החברה המדעית, סוציולוגיה של הדעת, תשכון כבוד גם סוציולוגיה של האבסורד כחוג-לימוד אוני-ברסטאי, או למיצער כנושא לסמינריון לקראת תואר מוסמך-לקרימינולוגיה. אלא שכדי ליצור ענף אינטלקטואלי או אקדמאי חדש יש צורך בכושר של חשיבה אנאליטית בדומה לזה של הפריי-סוקראטיקנים, לשפיי-נוזה, או לקאנט. שלמה שוהם התברך, לפחות לפי ספרו הנדון, בכושר-חשיבה סינתטי בדומה לספנסר, להבדיל; כלומר, כושר למזג נפרדים ולצרף צירופים ולהכליל טענות. אלא שלא כל גישה סינתטית יוצרת סינתזיה שבדיעבד היא קיימת בזכות עצמה.

ב"סוציולוגיה של האבסורד" אכן מרבה פרופ' שוהם לצטט גדולי-עולם—מהיראקס

כבר ההמרץ האידיאולוגי שהיה סימן-היכר לפעילות בתחום שירותי-הרווחה קודם-לכן, ואף באה לידי ביטוי אדישות וקשיחות, ירש את מקומו של מרץ זה ההמרץ של המחאה החברתית, המרירות החברתית והאיום על ה"קונצנזוס" החברתי-הלאומי בארץ-ישראל. נתגלה כי השנים הארוכות של המלחמה כיסו על קרחון גדול של בעיות חברתיות, כלכליות ועדתיות ושל היעדר מדיניות וכלים למאבק בעוני.

ציארלס בות, הפילנטרופ וחוקר העוני של לונדון בשנות ה-80 של המאה שעברה, שפרה עליו מנת-חלקו: מחקריו זיעזעו את דעת-הקהל הוויקטוריאנית, שינו את ראיית המציאות ושימשו דחיפה לחקיקת רווחה בדמות הריפורמות הליברליות הראשונות. החוקרים הישראליים לא זכו לכך. דינים-וחשבונות, המלצות ומחקרים געו-נדו על שולחנה של ביורוקרטיה ממוסדת. "ואדי צליב" ב-1959 ו"פנתרים שחורים" ב-1971 עשו לדעת-הקהל ולמדיניות הממשלתית מה שלא השכילו לעשות מחקרים שקולים ומהי-מנים.

המקראה אינה ספר-קריאה קל והיא מכילה חומר רב מתחלק לחמישה פרקים: עוני בישראל, סעד בישראל, ביטוח סוציאלי, בריאות, ותעסוקה ואבטלה. הקורא במחקר-רם, במאמרים ובדו"חות יקבל תמונה בלתי-נעימה של ההיסטוריה החברתית של מדינת-ישראל בעשור האחרון. אין בעברית חומר-קריאה מדעי על בעיות העוני, ועד שיתוקן מחסור זה והדיון בעוני ימלא לא רק עתוננים אלא גם ספרים עיוניים רציניים מן הדין לעיין לפחות בחלק מן החומר הכלול במק-ראה זו.

י. ש.

הסוציולוגיה של האבסורד

דרכו של עולם שרעיונות מתקדמים בשעתם נעשים לחס-חוק ונחלה לכלל הציבור עד כדי כך שהם מקפחים מחריפותם ומפוחם

• שלמה שוהם: הסוציולוגיה של האבסורד; הוצאת שוקן, 1971; 137 ע'.

פרקי לשון

כאשר הלך חנוך ילון לעולמו לפני כשנה היה איש שבעי-ימים, ומאחריו למעלה מיובל שנים של פעילות בלשנית וחינוכית בירושלים העיר. שנים רבות נודע בשם "המדקדק מירושלים", ומאמריו (הקצרים ברובם) הורו פיעו כמעט בכל כתב-עת מקצועי. ואף-על-פי-כן היה פירומו מצומצם, ושמו נודע בעיקר בין תלמידיו בסמינר "מזרחי" ובין בלשנים וחוקרי-היהדות. משנת 1952 יצא מאלמוניותו עם פירסום משנת-אלבק, שילון ניקדה בניקוד חדש ומפתיע (בעקבות הניקוד יצא ספרו החשוב, "מבוא לניקוד המשנה"). מאז עד מותו החלו ספריו לצאת לאור בזה אחר זה, ובשנת 1962 קיבל, בסמיכות תאריכים, את פרסי-ישראל על מפעליו המדעיים, ותואר דוקטור-כבוד מטעם האוניברסיטה העברית. בכך זכה ילון, והוא בן 76, להכרה מלאה, לאומית ואקדמית כאחת.

כאמור, ענפה היתה פעילותו שנים רבות לפני כן. אולם לא היקף פעילותו בלבד הוא שעשאו הבלוט שבבלשני ישראל לא אופי מחקריו, כיונם וגישתם החדשה, הכוונת יחדיו מקרא, משנה, מגילות, פיוט, לשון-תפילות ומסורות של עדות שונות. צמידותו אל גווילים עתיקים, אל כתב-ידים ואל דפוסים ראשונים, בקיאותו הנדירה ואזנו הקשובה למבטאם של בני אשכנז ותימן כאחד—כל אלה הם שהפכו כל אחד ממאמריו לאוצר בלום ולנכס-צאן-ברזל בעולם הבלשנות בעברית. כיום, מודים כל חוקרי העברית בארץ כי דווקא ילון, שמעולם לא תפס קתידרה אקדמית, ואף סירב להימנות עם חברי האקדמיה-ללשון, דווקא הוא שקבע את דרכה ואת מגמותיה של האסכולה הירושלמית בחקר הלשון העברית. הוא-הוא שביסס את ראיית הלשון העברית כרצף שאינו פוסק בלשון-המקרא או בלשון-המשנה, ובכך נתן לה לבלשנות העברית גידולת-הארץ ייחוד המבדילה במובהק מ-חקר הלשון העברית כגיבושו בידי מזרח-

ליטוס, המופיע במוטו של הספר ("קשה ללחום בכמיהת הלב. כל שתשיג תשלם במטבע של נפש") ועד אלבר קאמי בעמוד האחרון ("ז'ן-בטיסט קלימן הגיע למשברו על-ידי איבוד לדעת הישגי באמצעות זריקת עצמו מפסגת הפירמידה ההישגית")—ובין שני אלה 251 מאמרים מקומות, מובאות, הערות ומקורות (כמות הנראית מוגזמת קימעה בשביל 113 עמודי טקסט ניטו). משום גודש מובאות והתיחסויות לומד הקורא לדעת—אם גם בשטחיות—מה דעתם של אוגוסטינוס הקדוש, סארטר, קאמי, ז'ן ז'נה, היידגר, פארסונס, פרויד, סורל, מארטון ורבים אחרים. קשה לקרוא לזהות את תרומתו האישית הסגולית של שלמה שוהם לאבסורד, לסוציולוגיה, או לסוציולוגיה של האבסורד.

ואף-על-פי-כן? טיעונו המרכזי של המחבר: "האבסורד הוא משבר ערפי של מעורבות הנובע ממשבר ביחסיה-הגומלין בין בני-אדם". משפט זה אין לו משמעות אם אינו מעוגן במבנה תיאורטי מניח את הדעת. תיאוריה על הסוציולוגיה של האבסורד אין בספר. יש שפע קבילות על מצבו של האדם בעולם המודרני, על היותו זר לעצמו וזר לחברה, על הקשרים הפרובלמיטיים בין היחיד לחברה. בכל הנושאים האלה דגה הגות האדם מאז ראשיתה, ועצם העלאתם אין בה משום חידוש מדעי. שוהם מונה תריסר קטיגוריות של ניכור חברתי כריטואלית, הרגע שלאחר-מכן, ההמון הבודד, נסגנות וכו', אבל אין הוא משכנע שהקטיגוריוציה שלו מקצה ומציאה. ואם אינה מתקרבת לפחות למצב כזה, אין לה ערך מדעי רב.

המחבר עצמו חש, כמדומה, בליקויים המיתו-דולוגיים החמורים של חיבורו. בסוף ההקדמה כתוב הוא עצמו: "השתתפות-בצער כנה מוצעת... מראש לכל חוקר בישראל שירצה מכל סיבה שהיא להוכיח או לסתור את המערך התיאורטי שאנו מציעים בזה". כמי שלא מצא בספרו כל מערך תיאורטי, הנני מצרף את צערי לצערו של שלמה שוהם.

ב. ש.

* חנוך ילון: פרקי לשון; מוסד ביאליק, ירושלים, 1971; 503 עמ'.

מקרא או לשון חכמים", אך הספר הגיע לידי מעטים ורישומו—חרף חשיבותה הגדולה של הסוגיה בה הוא עוסק—קלוש היה, הן בספרות הבלשנים הן בקרב מורי-לשון, עורכים וכיו"ב. המהדורה של שנת תשי"א היתה לקויה במידה רבה בחלקה התיאורטי, אך מאלפת בשל תרגילי התרגום שהובאו בה—מלשון-המקרא ללשון-המשנה ולהיפך. בלשנים וסתם חובבי-לשון חיפשו את הספר בחנויות-הספרים (ואף בספריות הציבוריות) ולא מצאוהו; ואלה מהם שזכו והשיגו את הספר—ייחלו לראותו במהדורה מחדשת, בה יורחב הדיון הדיקדוקי ואף יתוקן לאור מימצאי המחקר החדש של לשון-חכמים.

עתה באו אלה כאלה על סיפוקם. גירסתו החדשה של הספר—שפרכה השני עתה-זה הופיע—הורחבה, והושקעו בה ידיעה ומאמץ כבירים. שם הספר תוקן קימעה (תיקון קטן אך מהותי), ובצדק לא צוין כי שני הכרכים שלפנינו הנם מהדורה שניה של ספר קודם, כי על כן זהו ספר חדש בשל היקפו ובעטיים של השינויים והתוספות הרבים שהוכנסו בו.

הכרך השני—שיצא, כאמור, באחרונה—רובו דיקדוק, אל-נכון: עימות דיקדוקי בין שני הרבדים הלשוניים, בשיטה סינפוטית. כאן תמצא דיון-מעמט בשינויי כתיב ובצורות המלים, יידוע ושלילה, ענייני תחביר וסדר מלים. פרק מעניין במיוחד (בעיקר לאלה הכותבים עברית) הוא הפרק הנקרא "ניסוח של סיפור מעשה" (עמ' 567 והלאה), בו הוצגו דרכי הניסוח האפייניים בשתי החטיבות כאחת.

כללי הדיקדוק לא ניתנו בספר בצורה סכימאטית, עמוסת-מונחים ויבשה, אלא עיקרם של פרקי-הדיקדוק הוא שפעי-שפעים של דוגמות, שאותן אסף המחבר בשקידה מן המקורות השונים. בזכות כך נוח הספר ל-קריאה אף למי שלא עסק בדיקדוק מימיו.

בסוף הכרך הזה באה ה"סופריה", הלא היא חטיבת תרגילי-התרגום בין שני הרבדים הנתונים. מובאים עשרות פרקים ורסיסי-פרקים מן המקרא ומן המשנה, ולעומתם תרגומם בלשון האחרת, אגב הפניית הקורא

נים נוצרים (ותלמידיהם היהודיים) בחוץ-לארץ.

בספר שלפנינו, "פרקי לשון", נקבצו 88 מאמרים, ישנים עם חדשים, ארוכים עם קצרים, ונוסף עליהם פרק של זוטות ("קצ-רות") הכולל 26 הערות ורסיסי-מאמרים. החומר שבספר (שנערך והוגה בחלקו בידי המחבר אך ראה אור לאחר מותו) מציג את מלוא קשת הנושאים שבהם התעניין ילון. המאמרים סודרו בספר לפי תאריך הופעתם המקורית ולא לפי חטיבות הלשון, ואפייני הדבר לגישתו העיקרונית של ילון, הרואה את העברית בחינת מיקשה אחת. רבים מן המאמרים קוצרו ועובדו, ונוספו עליהם אפניות-הדדן ומפתחות המקשרים בין הפרודות השונות ומעניקים להן צורה ושלמות אורגנית.

כמובן, עיקר שימושו של הספר הוא בבלשן ותלמיד-הלשון, אולם כל קורא המתעניין בלשון העברית, בתולדותיה כבי-מצבה הנוכחי, עשוי למצוא ענין בספר זה ולהתרשם מחריפותו של המחבר, מעמקותו ומתמציתותו (סגנונו של ילון הוא טלגרפי ממש, ועם זאת עשיר ואישי מאין כמוהו). שיטת הרצאתו אינה מתהדרת במונחי-דיק-דוק רבים, ורישומה של הבלשנות המהדר-נית—הסטרוקטוראלית, הגנרטיבית וכיו"ב—אינו ניכר כלל. עם זאת, אין ילון סומך רק על בקיאותו במקורות העבריים והאר-מיים. הוא מגלה בקיאות עזת-רושם בספרות המחקרית של הבלשנות השמית במערב, ורבת-רושם היא גם שליטתו בלשונות שמיות מלבד הארמית והעברית (אף כי ספק אם היתה לו שליטה של ממש בלשון הערבית). הקצרה: חריפות הבאה בצמיצום ובציניעה—וחדש בקנקן ישן.

לשון מקרא ולשון חכמים

לפני כעשרים שנה הופיעה המהדורה הרא-שונה של ספרו של אבא בנדויד, "לשון

* אבא בנדויד: לשון מקרא ולשון חכמים (כרך שני: דיקדוק ותרגילי סגנון); הוצ' דביר, 1971 עמ'.

חוקרים מובהקים. הוא מכון לציבור הרחב, ולכן כתיבתו בפרטות ולא בריכוז מקצועני.

אך יצוין כי דווקא היקפו הגדול של הספר, על שני כרכיו, ודווקא שפע הדוגמות שנאצרו בו, עלולים להיעשות עושר-השמור-לבעליו-לרעתו. השימוש בספר בצורתו הנוכחית (המפוצלת וכבדת-המשקל) לא קל יהיה על המעיין שאינו מקצועי אלא לאחר שיקרא הלז את הספר בכללותו וילמד להכיר את מבנהו, שיטתו וסמליו. לדעתנו, ייטיב בנ-דויד לעשות אם יוציא עתה מהדורה שלישית, מקוצרת ומרוכזת, נוחה לשימושו של הקורא הממוצע.

ש. פ.

הכליפות הערבית

ייבגני אלקסנדרוביץ' בילאייב היה מגדולי המזרחנים הסובייטיים. בצעירותו פעל במסגרת "ארגון הכופרים הלוחמים" והוצאת הספרים שלה, שמגמתם היתה להילחם בדת, ובמחקריו מן הימים ההם השתדל "לחשוף את השרשים הסוציאליים של האסלאם" וכן "לגלות את האינטרסים החמריים, המסתתרים מתחת לערפל של המיתולוגיה והמיסטיציזם הדתי". הוא היה חוקר ומרצה להיסטוריה ולכלכלה של ארצות המזרח התיכון, ובנושאים אלה פירסם כ-150 חיבורים וערך כ-30 עבודות אחרות. חיבורו האחרון והגדול, שפורסם לאחר מותו בשנת 1964, היה על "הערבים, האסלאם והכליפות הערבית בראשית ימי הביניים".

פרקי הספר הם: (1) ערב והערבים במאה החמישית והששית לספירה (גיאוגרפיה ואקלים, כלכלה וחברה, מבנה שבטי, אמורנות בימי "אל-ג'אהליה" ["הבערות"], התקופה בה לא ידעו את דת האמת); (2) מקורות

אל סעיפי-הדיקדוק הנוגעים בדבר. לא למותר הוא להביא כאן לפחות דוגמה אחת מתוך "תרגילים" אלה. הנה קטע שלשונו לשון-חכמים (תלמוד בבלי, שבת יב דף ב— ובספרו של בנדויד מובא הקטע ותרגומו זה מול זה בע' 403):

"לא יקרא לאור הנר"—שמא יטה. אמר ר' ישמעאל: אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא וביקש להטות; אמר: כמה גדולים דברי חכמים, שהיו אומרים: לא יקרא שמא יטה. רבי נתן אומר: קרא והיטה וכתב על פנקסו: "אני ישמעאל בן אלישע קריתי והיטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה".

והרי תרגומו של הקטע ללשון המקרא, מעשה-ידידו של בנדויד:

ולא תקרא באור הנר פן תטה. ויאמר ישמעאל: אנכי אקרא ולא אטה. ויהי היום ויקרא-קרא—ויבקש להטות, ויאמר: מה גדלו דברי חכמים האומרים: לא תקרא פן תטה. ונתן אמר: קרא-קרא וגם הטה היטה ויכתוב על לוחו לאמור: "אנכי ישמעאל בן אלישע קראתי ואט את הנר בשבת, לכן בהיבנות בית ה' (או: והיה כי ייבנה בית ה') והבאתי חטאת בריאה". כאמור, הקורא, ובעיקר זה שאינו מקצועי, יכול ללמוד הרבה מתוך אלפי הדוגמות המובאות אף מחוץ לקטעי התרגיל; גם המפתחות המפורטים שבסוף הספר יעמדו לו למעיין בשעת חיפוש אחר תופעה דיקדוקית או מילונית. ולבסוף: בביטנות הפריכה מודבקים שני תרשימים מאירי-עיניים—אחד מפרט את ספרי ההלכה והאגדה לפי זמני חיבורם ועריכתם המשוערים וביקתם זה לזה; והשני, מפת המעברים הדיקדוקיים בגזרות הפועל בתוך המקרא ומלשון-המקרא ללשון-חכמים (מפה זו תהיה בת-שימוש אך-יורק לאוהבי-דיקדוק מושבעים!).

זהו ספר שרבים-רבים יודקקו לו מעתה והלאה, ככל שתתרחב לשוננו ותקיף ציבור רחב יותר של דוברים-קוראים-כותבים. הספר אינו כתוב כספר-מחקר, וחסרים בו—במתכוון—אותם בירוים, אפאראטים וביב-ליוגרפיות המאפיינים את כתיבתם של

* E. A. Belyaev, *Arabs, Islam and the Arab Caliphate in the Early Middle Ages*. Translated from the Russian by Adolphe Gourevitch. Israel Universities Press, Jerusalem, 1969. 264 p.

האב. קהילה זו נעשתה היסוד הארגוני של המדינה הערבית" (עמ' 116—115). הוא דוחה את הסברת הצלחתם ונצחונותיהם של הערבים ב"קנאות דתית" וטוען כי הבדווים, שהיו רובו של הצבא הערבי, לא ידעו ולא יכלו לדעת הרבה על עיקרי הדת החדשה. חיבור הקוראן התחיל רק באמצע המאה השביעית, לאחר שכבר הושלם השלב הראשון של הכיבושים הערביים (ע' 129). בתקופת בית אומיית הוא רואה תקופת מעבר בתולדות הארצות הערביות שבה התנהלה התהליך של הפיכת האריסטוקרטיה הערבית מלידה, בעלת העבדים, למעמד פיאודלי שליט. הוא אינו מקבל דעות של חוקרים סובייטיים המקדימים את הפיאודליזם לתקופה של הופעת האסלאם. לפיו בא הדבר במאוחר יותר, לאחר כיבוש שטחים שהיו קודם לכן בידי ביוז'ן ופרס, ובמידה רבה בהשפעת המצב שהיה קיים בשטחים אלה. קצו של "מסטר-העבדים" בא, לדעתו, כתוצאה ממרד הזנג'ים (883—869), כפי שכוננו העבדים האפריקאים, אף שגם אחרי-כן לא נעלמה העבדות כליל והמשיכה בקיומה במשק-הבית ובמלאכה אך שוב לא בחק-לאות ובהשקאה (ע' 247).

תרגום הספר לאנגלית בא, כאמור על עטי-פתו, להציג את "העמדה הסובייטית" בנושא זה. הערות המתרגם, הכוללות רמיזות למקור רות נוספים ותגובות על טעויות המחבר, מוסיפות הרבה להבנתו, אך גראה שאין די בכך. כדאי היה בהחלט שלספר יצורף מבוא מאת איש-מקצוע בנושא זה שיסביר את הגישה הסובייטית, המינוח הסובייטי, ויספר בקצרה על כמה חוקרים סובייטיים שקדמו למחבר, המוזכרים בספר זה ברמיזה בלבד, וכן על המחבר עצמו.

הספר נכתב בבריה"מ ולכן הוא מגלם, כמובן, השקפה מארקסיסטית-לניניסטית ושם את הדגש בנושאים כלכליים וחברתיים. בחיבור העובדות אינו שונה מספרים מערביים שעסקו בהן, והוא משתדל להמנע מתעמולה וזולה ואף לבטל מה שנכתב בבריה"מ על-ידי הנלחמים באסלאם, כקלימוביץ', למשל. אפשר בהחלט לקבל את דבריו של מזרחן

האסלאם (מכה בראשית המאה השביעית, ה"חנפים" [הערבים שקיבלו את האמונה באל אחד בלי להצטרף לדת מונותאיסטית מסוימת] והאסלאם, ראשית הקהילה המוסלמית); (3) התהוות הכליפות (בעיית ה"ירושה", הכיבושים הערביים, מינהל השטחים הכבושים); (4) הכליפות האומיית; (5) כליפות בגדאד במאות ה-10—8 (העבא-סים). כל פרק פותח בסקירה על המקורות החשובים לנושא שבו הוא עוסק—ערביים, מערביים ורוסיים—וכן על הספרות המודרנית אגב שימת-לב מיוחדת לספרות הרוסית (בנידון זה בולט במספר פרקים ריבוי הספרות הרוסית מלפני המהפכה לעומת המעט שנכתב על כך בתקופה הסובייטית, שגם הוא כתוב בחלקו בצורה מגמתית ואין לו ערך רב). סקירות המקורות הנ"ל וכן מראי-המקומות שבסוף כל פרק הם חשובים ביותר, אף כי מורגש מיעוט אינפורמציה על כמה מקורות מערביים. כנראה ציין המחבר מה שהיה באפשרותו לראות בברה"מ עצמה אך מסיבות הקשורות בתנאי ארצו לא יכול היה להשלים מקורות אלה על-ידי ביקורים במדינות אחרות.

כמקובל בברה"מ, מבחין המחבר בין שלבים של (א) חברה פרימיטיבית, (ב) בעלי-עבדים, (ג) פיאודליזם. הוא גם מנסה למצוא הבדלים מעמדיים והסברים כלכליים וחברתיים להתהוות האסלאם ולהתפשטותו. לפיו נמצא בחלקים הקדומים יותר של הקוראן "חרוזים מסוימים המגנים בחריפות את העושר והעשירים שהם אוהבי בצע, שפלים ואכזריים". דברים אלה משכו אי-אלה עבדים ועניים חפשיים לדת החדשה, אך "הם אוכזבו במהרה. נביא האסלאם לא הציע שינוי של התנאים הכלכליים-חברתיים, והבטיח את הטבתם רק בעולם הבא" (ע' 98). האסלאם היה בעיני בילאייב "אידיאולוגיה חדשה המשקפת שינויים ניכרים בחברה הערבית, בעיקר את חוסר השוויון ברכוש, העבדות והתפתחות החליפים... בתוך אידיאולוגיה חדשה זו הופיע ארגון חדש, קהילת המאמינים, שעקרונה החשוב ביותר היה בהתנגדות להתארגנות של השבט או של בית-

וצרפת ולשורה של מדינות בדרגות שונות של עצמאות אך בחסותן של מעצמות אלו. ראשיתו נטו לעודד כוחות לאומניים מקומיים במגמה לכפתם לאינטרסים שלהן בלי להביא בחשבון אפשרות שכוחות אלו כאשר יתחזקו יספגו יותר מכל גורם אחר את המעצמות ה"ג"ל עצמן. נציגי המעצמות באזור תימרנו בין כוחות ערביים מתחרים שונים, בין יהודים לערבים, בין קבוצות דתיות ואתניות שונות, בין מפלגות ומנהיגים.

מדיניותן של המעצמות אמנם נקבעה על-פי שיקולי אינטרסים אך מנהיגיהן השתמשו גם במליצות על מטרות נעלות כמו אלו שנכללו ב"14 הסעיפים" של הנשיא וילסון. היו אז דיבורים רבים על דאגה לא רק לאינטרסים של העמים הגדולים באזור—התורכים, הפרסים והערבים—אלא גם לאינטרסים של היהודים, הכורדים, האשורים והארמנים. העולם עוד זכר אז (האם זכר באמת? ומי עוד זוכר זאת היום?) מה שנעשה בימי מלחמת העולם הראשונה

סובייטי גדול אחר, ו.ו. בארסולד, שאמר כי עם כל הספרות הרחבה בנושא זה הרי "כל השאלות הנוגעות לתולדות תקופה זו דורשות בדיקה מחדש". בדיקה כנ"ל נעשתה על-ידי ביליאבי, ויש בה תרומה חשובה לכל המתעניין בנושא זה.

הופעת המזרח התיכון

בשנת 1914 היה חלק ניכר של המזרח התיכון למעשה או להלכה בפיקוחה של הקיסרות העות'מאנית ששימשה כעין איזור-חיץ ומנעה, למרות חולשתה, את כניסתן של מעצמות אירופיות לאיזור זה, אף שלא היה בכוחה לעצור בהן מלחזור לחלק זה או אחר של האיזור. בשנת 1924 נשאר רק חלק משטח זה בידיה של תורכיה. חלקיו האחרים פוצלו לשורה של מדינות—סוריה, לבנון, ארץ-ישראל, חג'אז ועיראק—בחסותן של מעצמות אירופה. המזרח התיכון שב לחשיבות הבינלאומית שהיתה לו בימי קדם, וזאת לא משום שחלה בו עצמו התעצמות כלכלית, צבאית או אחרת. הסיבות לכך לא היו "אלא גיאוגרפיות ואסטרטגיות בלבד, תוצאה מהתפשטותה של אירופה של המאה ה-19 אשר הפכה את כל כדור-הארץ לזירה של מדיניות-כוח", כפי שמציין זאת המחבר במבוא שבספר שלפנינו.

הספר עוסק בהתפתחות שחלה במזרח התיכון בשנים 1914—1924 אשר קבעה את גורלו לשנים רבות, ובחלקה היתה פתיחה לסיכסוכים ולבעיות חשובות של ימינו. ההכרעות שנקבעו במשא-ומתן החשאי בין קושטא סנט-פטרסבורג (או מוסקבה), בר-לין, לונדון, פאריז ורומא השפיעו לא-פחות מאשר תוצאותיה של מלחמת-העולם הראשונה וההסכמים הפורמליים שלאחריהן. האיזור חולק לשטחיה-השפעה של בריטניה

* Howard M. Sachar, *The Emergence of the Middle East : 1914—1924*. New York, Alfred A. Knopf, 1969, XXIX+518 p.

המקובלת ברוב ספרי ההיסטוריה בעקבות תיאוריהם של לורנס, פילבי (האב) ודומיהם. בימים ההם ניתנו הבטחות סותרות לערבים, ליהודים, לארמנים, ליוונים ואף לתורכים, ובלי כל קשר להבטחות אלו התנהל משא ומתן ונחתמו הסכמים סודיים בין המעצמות על גורלו של האזור בעתיד. הסכמים אלה לא מנעו מעשי חתירה של נציגי מעצמה אחת נגד זולתה ואף בין גופים ואישים שונים בתוך אותן מדינות.

שלושת הפרקים האחרונים עוסקים ב"מרי" דה הערבית השנייה" בעיראק ובהתפתחויות בה מאז שלטון הכיבוש הבריטי ועד המלכתו של פייצל ההאשמי, במדיניות הבריטית בארץ ישראל המנדטורית בשנותיה הראשונות, ובהתאוששותה של תורכיה לאחר מפלותיה בסוף המלחמה ולאחריה.

הספר כתוב בשפה קלה וירוף בו גם קורא שאינו מומחה בנושא. המחבר גם אינו נוטה לתת פרשנות משלו אלא להציג את דעותיו על-ידי בחירת העובדות הנראות לו חשובות ביותר. זהו ספר טוב כמבוא להזכרת מספר נושאים שהיו נוטים לשכוח אותם מתקופה מكرעת זו בתולדות המזרח התיכון.

א. י.

לארמנים. השולטן עבד אל-חמיד התבטא כי "הדרך הטובה ביותר לחסל את השאלה הארמנית היא לחסל את הארמנים" (כפי שאמר אחמד שוקירי לאחר-מכן לגבי ישראל). בתקופה זו—25 שנה לפני זוועות היטלר—גרצחו בדם קר בין שמונה-מאות אלף למיליון ארמנים ללא תגובה מצד העולם המתקרא נאור, ובשתיקתם, אם לא בהסכמתם ובסיועם העקיף, של בני-בריתם של המבצעים.

לפרק זה של המאורעות, שבספרי ההיסטוריה רבים על תקופה זו נוטים להתעלם ממנו, הקדיש המחבר מקום נרחב. פרק אחר דן בתכניות להקמת ארמניה עצמאית, בענין שגילתה בכך ארה"ב, בסיוע האמריקאי לארמנים ולאחרים, בוועדות-חקירה אמריקאיות באיזור, ולבסוף בסירובה של ארה"ב, עם כל אהדתה לענין הארמני, ליטול עליה התחייבויות באיזור. הארמנים למדו אז מברשם שהבעות ידירות ואהדה מסתכמות במלים בלבד כאשר לא נוח לעשות משהו יותר מזה, וכל-שכן כאשר קיימים אינטרסים אחרים. "המרד הערבי" מימי מלחמת-העולם הראשונה מתואר בהרחבה אך בלי ההגזמות

לשוחרי ספרות מדינית מעולה

תיאודור ה. וייט הדרך לבית הלבן

מסע הבחירות של הנשיא קנדי.
פרס-פוליצר

368 עמ'. 14 ל"י

ויליאם וייט איש המקצוע

מונוגרפיה מרתקת של הנשיא
לינדון ג'ונסון

172 עמ'. 6.50 ל"י

"עם הספר"

מתיו ג'וזפסו

הברונים השודדים

הסיפור המדהים על התעשרותם של אילי-ההון האמריקאיים, רוקפלר, מורגן, קרנגי, ונדרבילט ועוד רבים אחרים בתקופת הקפיטליזם המוקדם של ארה"ב.

תיאור פעולותיהם חסרות-המעצורים של עשירי ארה"ב, שגבלו לעתים בעבירות על החוק ובשוד, ויחד עם זאת הפכו את ארה"ב למעצמה אדירה של ייצור המוני.

462 עמודים, המחיר 14.50 ל"י

ש הוצאת שוקן
ירושלים ותל-אביב

חשיבות מרכזית נודעת לה בהתפתחות המחשבה ההיסטורית והמדינית של ארה"ב מאז ועד היום. ד"ר שלום יעקב כהן הוא מרצה בכיר וותיק לספרות אמריקאית באוניברסיטה העברית אף הירבה לתרגם פרוזה ושירה עברית לאנגלית. בעברית ראה אור ספרו על "חלוציות וחייספר בספרות ארה"ב" (הוצאת "יחידיו", 1962). ברבעוננו פירסם בשעתו מסה על "ויליאם קארלוס ויליאמס ומסורת ויטמן" (ר' "קשת" כג). עתה הוא משלים ספר על יצירתו של מארק טוויין. הפרק על "חווית המהגר" לקוח מחיבור-הענק של מקס לרנר, "אמריקה כציביליזציה" (1957), כך א. כיום הוא פרופיסור להיסטוריה אמריקאית באוניברסיטת בראנדיס. הוא ידוע מאד גם כמרצה, פרשן-ראדיו ופובליציסט. היה עורך ראשי של האנציקלופדיה (האמריקאית) למדע-החברה, עורך כתב-העת "ניישן" ומעורכי "גיו ריפאבי ליק". משל הסופר והמחזאי הניו-יורקי הנודע ארתור מילר, בעל "מות הסוכן", "מראה מעל הגשר", "כולם היו בני" ו"צייד המכשפות" (או, ביתר-דיק, "כור-המצרף"), אנו מביאים בזה קטע מן המבוא (בפרוזה פשוטה) למחזה "כור המצרף", שעלילתו נארגת סביב פרשה מאוימת מעברה החלוצי-הפרוטאני של מסצ'וסטס. ג'יימס ק. פולק (1849—1795) היה הנשיא ה-11 של ארצות-הברית (49—1845), דמוקרט ג'פרסוני שהרחיב את גבולות ארה"ב יותר מכל נשיא אמריקאי אחר פרט לג'פרסון. טקסאס, שהיא נושא הקטע המובא בחוברת זו מנאום-הבכורה שלו כנשיא, הצטרפה כמדינה לארצות-הברית בראשית כהונתו ממש. ג'יימס א. פילד, המשמש עתה בסוורתמור-קולג' שבמדינת פנסילבאניה, עוסק בהיסטוריה דיפלומטית וימית של ארה"ב. ב-1969 פירסם את ספרו, "אמריקה ועולם הים התיכון". בשנים 46—1942 שירת בצי ארה"ב באוקינוס השקט והגיע לדרגת לט. קומנדר. בשנים מאוחרות יותר היה גם פרופיסור-אורח בבית-הספר ללוחמת-צי. בהוצאת ממשלת ארה"ב יצא ב-1962 ספרו על "תולדות מיבצעי-הים של ארה"ב במלחמת-קוריאה". ההיסטוריון מיכאל (גדליה) קאמן (יליד 1936), עתה פרופיסור באוניברסיטת קורנל שבמדינת ניו-יורק, עוסק בעיקר בהיסטוריה הקולוניאלית של ארה"ב ובראשיתה של העת החדשה בהיסטוריה של אנגליה, והירבה לכתוב גם על יחסי אנגליה-אמריקה במאות הי"ז והי"ח. ב-1967 הופיע ספרו על "פוליטיקה וחברה באמריקה הקולוניאלית". ג'ורג' רוג'רס קלארק (1818—1752) היה מגיבוריה של מלחמת-העצמאות האמריקאית, נגדל בצבא-המהפכה, אשר בראש קומץ לוחמים הבקיע בשנים 79—1778 אל מעבר להרי-האפאלאצ'ים ופילס לריפובליקה הצעירה את הדרך לכיבוש צפון-המערב מידי הבריטים והאינדיאנים. "מהו אמריקאי?" הוא פרק מחיבורו הקלאסי של מישל-ג'יום ז'וזף-דה-קרוקר (1813—1735), "מכתבים מאת חוואי אמריקאי" (1782). הוא היה מסאי צרפתי בן-טובים שבחר בחיי חלוץ ונודד, שבגיל 24 נקלע לניו-יורק, התארח כאמריקאי בהיותו בן 30 וב-1769 התאכר במולדתו החדשה. אף כי התנגד למרידה של 13 המושבות בכתר הכריזתי וב-1790 אפילו נפרד סופית מארץ-אימוציו, רשאי הוא להימנות עם הדמויות האפייניות ביותר לחברה האמריקאית-הקולוניאלית במיטבה. מסתו הקצרה של אירוויין קריסברג היא תמצית של הרצאה שהשמיע ביוני ש.ז. באוניברסיטה העברית בירושלים. הסוגיה שהוא עוסק בה עשויה להזכירנו לא במעט, אם גם שלא במכוון, סוגיות מקבילות שהעסיקו יוצרים, אמנים ומבקרים בארץ הזאת. המחבר עצמו הוא צייר שתמונתיו (הפיגוראטיביות) תוצגנה במוזיאון-גוגנהיים בניו-יורק בחדש ינואר הקרוב. הוא חזה מפלי ראשון במאורעות שאותם הוא מתאר במאמרו, אף שהוא מעיד על עצמו כי צעיר הוא ב-15 שנה (ושובה במזג) מן האנשים שעליהם הוא מדבר.

HIGHLIGHTS OF AMERICAN EXPERIENCE

KESHET Special Edition
September 1971

CONTENTS

4	On Contributors
6	Aharon Amir : The Shock of Familiarity
8	Jacques Barzun, Henry F. Graff : American History and Histories
16	Arthur Miller : Introduction to "The Crucible" (Excerpt)
18	Yehoshua Arieli : The Kingdom of God in America— The Protestant Vision of the American Nation
33	Jean de Crèvecoeur : What is an American ?
37	Michael Kammen : The Problem of Legitimacy and the Origins of American Civilization
45	Sigmund Diamond : Values as an Obstacle to Economic Growth—The American Colonies
66	George Rogers Clark : Breaking Through the Appalachians
68	Robert Bird : People of the West
69	Daniel J. Burstein : Uncertain Borders
77	William Gilpin : Manifest Destiny
80	James K. Polk : The Question of Texas
81	Frederic Jackson Turner : End of the Frontier
85	Paul W. Gates : Public Lands Issues in the United States
97	James A. Field : America and the Near East in the Nineteenth Century
108	Paul H. Buck : The New Patriotism
116	Max Lerner : The Immigrant Experience
124	Woodrow Wilson : To American Citizens of Foreign Birth
126	Oscar Handlin : The Shock of Alienation
141	Aryeh Goren : A Portrait of Ethnic Politics
157	Sholom J. Kahn : Time and the End of Days in American Literature : Two Historical Notes
170	Irving Kriesberg : American Art : Making History Happen
174	Book Reviews
197	Table of Contents

מפתח העניינים ל"קשת" כרך יג

- בסוק, עידו: מעבר-מסע (שירים), נא, 27
 ברד, רוברט: אוכלוסי המערב, נב, 68
 ברזל, הלל: תורת השירה לש"י עגנון,
 נא, 46
 בר-לב, שאול: רדיקל מודרני (שיר), נ,
 101
 ברנשטיין, אורי: חמישה שירי אהבה,
 נ, 28
 ברצקי, נורית: אתה מכיר אותה (שיר),
 נא, 125
 בר-רומי, יואל: האיטי-אפריקה בנכר,
 מט, 167
 גור, אביבה: על מקום-מגורי (שירים),
 נא, 143
 גורן, אריה: דיוקן של פוליטיקה אתנית /
 הסוציאליסטים והבחירות לקונגרס ב-
 1908 ו-1910 באיסט-סייד, נב, 141
 גיא, חנוך: שלושה שירים, מט, 87
 גייטס, פול ו. סוגיות של אדמות הציבור
 בארה"ב, נב, 85
 גילפין, ויליאם: הייעוד הגלוי, נב, 77
 גינוסר, רודה: חומת יום חומת לילה,
 מט, 100
 גליק, ניצה: שני שירי קרוסלה, מט, 166
 גראף, הנרי-ראה בארזון, ז'ק
- אביצור, שמואל: תזוזות כלכליות ומע-
 ברים לחיי-עבודה ביישוב הישן, נא, 102
 אבני, דן: מדגסקר-דוגמה למודרניזציה
 ילידית של חברה מסורתית במאה הי"ט,
 נא, 126
 אגסי, יוסף: על מטרת החינוך הגבוה,
 נא, 64
 אגסי, מאיר: ריזא עבאסי מצייר נער
 (שיר), נ, 31
 אורבך, ארנון: בשעות צמיחתן (שירים),
 נ, 122
 אורן, י.: אלוהי העבריים, נ, 5
 אורן, מרים: מוקד (שיר), מט, 86
 איכילוב, אורית: ישראל והשמאל החדש,
 מט, 155
 איתן, איתן: הדרך לשחרור פלשתין
 (שירים), מט, 44; עוד מתוך "ארץ
 אמור" (שיר), נא, 9
 אלוני, ז'ני: הגברת פומרנץ, נ, 87
 אמיר, אהרן: בעצלתיים, שלא בעונה
 (שיר), נ, 4; הלם הקירבה, נב, 6
 אסף, מיכאל (במת-קוראים): על "אלט-
 נויילנד" בערבית, מט, 181
 אריאלי, יהושע: מלכות-אלוהים באמ-
 ריקה / החזון הפרוטסטאנטי של האומה
 האמריקאית, נב, 18
 ארצי, מירי: אתה אינך (שירים), נ, 60
- באק, פול ה.: הפטריוטיות החדשה, נב,
 108
 בארזון, ז'ק (ראה גם גראף, הנרי):
 היסטוריה וספרי-היסטוריה אמריקאיים,
 נב, 8
 בורשטיין, דניאל: גבולות בלא ודאות, נב,
 69
 ביטון, ארז: פגישה (שירים), נא, 100
 בן-אריה, אורי: תהילתו של מהנדס-
 הבנין, נ, 62
 בן-חיים, טלה: מוטיבים ממסחרי דת
 האלה הגדולה בעגנון, מט, 120
 בן-עזר, אהוד: י. ח. ברנר ו"השאלה
 הערבית", נא, 11
- דאימונד, זיגמונד: ערכים כמכשול לצ-
 מיחה כלכלית-המושבות האמריקאיות,
 נב, 54
 דיין, נסים: אורי מת, נ, 72
- הלוי, בנימין: שני שירים, מט, 85
 הלוי, יואב: אחר-צהריים בהיר, נ, 82
 הלל, ע.: אנא עשה בכוחך, מט, 4
 הנדליון, אוסקר: הלם הניכור, נב, 126
 הרמגל, יעקב: שלח לחמך על פני המים
 (שיר), נא, 96
- וילסון, וודרו: אל אורחים אמריקאים
 ילידי-חוץ, נב, 129

- וינקלר, מנפרד : שיר פשוט (שירים),
מט, 70
- זק, ברכה : שלושה שירים, נא, 124
זרטל, אדם : איש בחדד בלילה, ג, 102
- זחוק, יחיאל : שירי למפכים (שירים), מט, 47
חרמוני, עדה : קיץ (שירים), ג, 92
- זרנר, פרדריק ג' : קץ הספר, נב, 81
- זודפת, אריה : ברית-המועצות ודרום חצי-
האי ערב, ג, 165
ינון, חני, שמעת את הציפירים (שיר), נא,
113
- ירדן, נחמיה : לודוויג ויטגנשטיין המאוחר
(ניתוח פסיכולוגי), נא, 28
- כהן, שלום יעקב : הזמן ו"אחרית הימים"
בספרות האמריקאית, נב, 157
כהן-שיגיא, דניאל : מתוך הזמן ומרחוק
(שירים), מט, 165
- ליון, עמוס : סוס-העץ (שיר), נא, 95
ליכטנזון, זאב : דרך כל בשר (שיר), מט,
99
לרנר, מקס : חווית המהגר, נב, 116
- לחפון, נגיב : המשמיה (מערכון), נא, 76
מיטל, הלל : שלושה שירים, מט, 142
מילר, ארתור : פתיחה ל"כור-המצרף",
נב, 16
- מילשטיין, אורי : אנטי-אידיאלוגיות אצל
סולו'ניצין, ג, 114
מלאדינוב, דוד : הגן הפנימי, נא, 5
- נאדל, ברוך : מגדלים (שירים), מט, 126
נוימרקט, פאול : עולם הזן, מט, 48
נץ, רנה : עזריה, ג, 94
- סו-טון-פו : על היאנצה, בצפות אל ההרים
(שיר), נא, 4
- סומד, ששון : "המשמיה" ושברה, נא, 94
סומק, רוני : לואיז (שירים), מט, 154
סטינגר, תלמה : שני שירים, מט, 152
- עברון, בועז : חברת-ההמונים וניגודיה,
מט, 128
עוון, עמוס : אהבה מאוחרת, מט, 5
עילם, יגאל (במת קוראים) : שומר פתאים
אדוני, מט, 179
- פולק, ג'יימס ק. : שאלת טקסאס, נב, 80
פילד, ג'יימס א. : אמריקה והמזרח הקרוב
במאה הי"ט, נב, 97
פלדמן, אביגדור : האהבה הגדולה, מט,
102
- פחור, זאב : שלושה שירים על אחותי
ברניקי, נא, 74
- קאמן, מיכאל : בעיית הלגיטימיות ומקור-
רות הציביליזציה האמריקאית, נב, 37
קוריס, יוסף : שלושה שירים, ג, 81
קלארק, ג'ורג' רוג'רס : הבקעת האפאלא-
צ'ים, נב, 66
קפוטה, ישראל : מדינת השמש (שירים),
ג, 70
- קרוקר, ז'ן דה : מהו אמריקאי, נב, 33
קריסברג, אירוויין : האמנות האמריקאית—
עשיית היסטוריה בידיים, נב, 170
קרטו, משה : הפלישה (שירים), מט, 118
- ר'ג'ואן, נסים : המפנה ביהודה ושומרון,
ג, 131
- רביט, יעקב : המים הבאים מן הנילוס
הכחול, מט, 72
שיץ, דוד : ארבע נשיו סביב למיטתו, מט,
88 ; הצלבנים ערב מפלתם, ג, 123
שכטר, רבקה : הערות לאדם החדמדי
למרקוזה, מט, 145
שנהב, חיה : שני שירים, מט, 151
שנהר, עליזה : עונות השנה של עלמה
מזדקנת (שיר), מט, 144
שפר, גבריאל : סיר ארתור ווקופ וה"נוט-
בלים" הערבים והיהודים, נא, 144
שקספיר, ויליאם : מתוך טרויאילוס וקרטי-
דה, נא, 61
שרפשטיין, בן-עמי : אחת-עשרה התמציות
של המצב המיסטי, ג, 32

ספרים שנסקרו ב"קשת" כרך יג

- אגסי, מאיר : עננים מפסלים צורות (שיריים), ג, 175
 אורן, י. : קוני שמים וארץ (סיפורים), גא, 168
 אורן, מרים : אדם מועד (שירים), גא, 163
 אטלס, יהודה : עד עמוד התליה, מט, 189
 אלדן, אנדד : לבדו בזרם הכבד (שירים), גא, 164
 אסף, מיכאל : היחסים בין ערבים ליהודים בארץ-ישראל (1860—1948), גא, 183
 אפלפלד, אהרן : אדני הנהר (סיפורים), גא, 169
 ארון, רמון : הקידמה ואכזבותיה, מט, 188
 באר, חיים : שעשועים יום יום (שירים), גא, 162
 בלאייב, א. א. : הערבים, האסלאם והכליפות הערבית (אנגלית), גב, 191
 בלו, סול : כוכבי-הלכת של מר סאמלר, גב, 174
 בנדויד, אבא : לשון מקרא ולשון חכמים (חלק שני), גב, 190
 בן יוסף גינזר, צביה : ציפור הגשם (שיריים), גב, 182
 בן-נר, אסף : לילה גבוה (שירים), מט, 183
 בר-זוהר, מיכאל : הממונה, גא, 175
 ברטורא, אברהם : שמיים גבוהים, גא, 172
 ברנשטיין-כהן, מרים : כטיפה בים (זכרון-נות), גב, 180
 בשביס, יצחק : עושה-הנפלאות מלובליו, ג, 167
 ג'רן, שמאי : מותו של אורי פלד, גב, 179
 גיב, המילטון א. ר. (ויעקב מ. לנדאו) : מבוא לתולדות הספרות הערבית, מט, 191
 גינזוסר, שלמה : כתבים, גא, 178
 גלאי, בנימין : פולמוס היין בחצר ארמי-לוס ה-1011 מלך פיליפ, מט, 182
 גרין, גריהם : מסעותי עם דודתי, גב, 181
 א'ורון, אברהם (ולידיה ניניו, ישראלה פישרוף) : מדיניות רווחה בישראל (מק-ראה), גב, 187
 א'ברמן, א. מ. : תולדות הפיוט והשירה, מט, 192
 הטיס, סוזאן לי : הרעיון הדו-לאומי בארץ-ישראל בתקופת המנדט (אנגלית), גב, 185
 ז'ינקלר, מנפרד : בין אצבעות העיר (שיריים), גא, 165
 ז'רד, יעל : הפיכה ומלחמה בתימן, ג, 178
 ז'ק, פנחס : דרך צלחה (סיפור), מט, 187
 ח'זק, יחיאל : בהורה עזובה (שירים), מט, 187
 ח'בת, שבתי : שעשוע ובחן, גא, 174
 טבנקין, משה : עוד שירים, מט, 185
 טורגניב, איבן סרגייביץ : אהבה ראשונה, פלגים באיב, גא, 171
 טל, אוריאל : יהדות ונצרות ב, רייך השני, ג, 164
 טנאי, שלמה : שירים (מבחר), ג, 174
 י'לון, חנוך : פרקי לשון, גב, 189
 יסנין, סרגיי : וידויו של חוליגן (שירים ופואמות), ג, 166
 יערי, אהוד : "פתח", גא, 185
 ז'הן, אריק : העיר באידיאולוגיה הציונית (אנגלית), גב, 186
 כהנא-כרמון, עמליה : וירח בעמק איילון, גב, 177
 כפרי, יהודית (עורכת) : מולה אגיו, ג, 177
 ל'וין, ישראל : אברהם אבן-עזרא, חייו ושירתו, מט, 195
 לוץ, וולפגאנג : שליחות בקאהיר, מט, 190
 ליפשיץ, אריה : רחוק מהיום וקרוב, ג, 169
 ליפשיץ, יעקב : ההתפתחות הכלכלית בש-טחים המוחזקים (1967—1969), ג, 187

פגיס, דן : גלגול (שירים), נא, 161
פוזו, מריו : דון קורליאזנה, איש המפיה,
נא, 173

פישרוף, ישראלה (עורכת)—ר' דורון, אב-
רהם

קארפי, דניאל (עורך) : הציונות (מאסף),
נב, 183

קובנר, אבא : חופה במדבר (שירים), ג,
170

קושנר, שמעון : האיריסים עודם פורחים,
נב, 182

קנדי, רוברט פ. : איך נמנע העימות, מט,
188

קסטלר, ארתור : יוהאנס קפלר, ג, 162

ר'זונברג, בני : בערוב היום (שירים), נא,
167

רענן, אורי : ברה"מ מווינת את העולם
השלישי (אנגלית), נא, 181

שרה, פנחס : ספר השירים, מט, 182
שוהם, שלמה : הסוציולוגיה של האבסורד,
נב, 188

שחר, דוד : מותו של האלוהים הקטן (סי-
פורים), מט, 185

שלו, יצחק : נער שב מן הצבא (שירים),
מט, 184

שנתון המזרח התיכון, כרך ג (אנגלית),
נא, 182

תלפז, גדעון : האפיקורוס, ג, 168

לנדאו, יעקב מ. — ר' גיב, המילטון א. ר.
לקויר, זאב : המאבק על המזרח התיכון,
ג, 180

מאיר, מירה : בארץ היא מתחת למים
(שירים), נא, 166

מחפוז, נגיב : הגנב והכלבים וסיפורים
אחרים, ג, 178

מכילי, מ. י. : דמויות וצדודיות, נא, 170
מילשטיין, אורי : רזמ"ח, נא, 179

מילשטיין, אורי (עורך) : שירי רחל ומכ-
תביה בכתביידה, מט, 194

מירן, ראובן : הגבעות המערביות (סיפור-
רים), מט, 186

מנצור, יעקב : עיקר וטפל בתיקוני לשון,
ג, 176

מרגלית, דן : שדר מהבית הלבן, נב, 176

ניטשה, פרידריך : כה אמר זרתוסטרא, ג,
160

ניניו, לידיה (עורכת)—ר' דורון, אברהם
נמיר, מרדכי : שליחות במוסקבה, נא, 180

נצר, אלי : זמן אחר שירים אחרים, ג, 173

סאכר, הווארד מ. : עליית המזרח התיכון,
1914—1942 (אנגלית), נב, 193

סוקולוב, פ'לוריאן : אבי נחום סוקולוב,
נא, 177

ע'ינור, חנן : האתגר האפריקני, נא, 182

פאוסטובסקי, קונסטנטין : המערבולת, ג,
165

ספרים חדשים

בהוצאת וידנפלד וניקולסון ירושלים

בר כוכבא מאת פרופסור יגאל ידין

פרשת התגליות במערות מדבר יהודה ואיגרותיו של מנהיג המרד נגד רומא. סיפור מרתק ומרגש מפי מנהל משלחת החפירות על הממצאים המסעירים שהוכיחו את קיומו של הגיבור האגדי.

25.00 ל"י

272 עמודים כולל 128 עמודי צבע

אל תשאלי אם אני אוהב מאת עמוס קולק

רומן ראשון של ישראלי צעיר אשר עורר הדים נרחבים ופולמוס ציבורי וספרותי בישראל: הזוהי דמותו של הדור הישראלי החדש או שמא זוהי בבואתו בעיניים האישיות של המחבר. הספר נכתב במקורו באנגלית וזיכה את מחברו בפרס "אבנס" האמריקני לספרות 1971.

10.50 ל"י

320 עמודים

משפט דיבה מאת ליאון יוריס

תרגום עברי של הרב-מכר הבינלאומי. מחבר "אקסודוס" דן בספר קונטרוברסיאלי זה במשפט שהתנהל לפני שנים אחדות בבית-המשפט המלכותי מס' 7 בבריטניה. משפטו של רופא פולני-בריטי נגד סופר אמריקאי, שכרך את שמו של הראשון בספרו בהקשר עם פשעי הנאצים במלחמת העולם השנייה.

18.00 ל"י

360 עמודים

מאיר וייסגל... עד כאן

אוטוביוגרפיה יחידה-במינה של מי שהיה יד ימינו של חיים וייצמן ובונה מכון וייצמן למדע, שופעת הומור, חכמה וזכרונות של שבעים וחמש שנה המאוכלסות דמויות מפורסמות של אישים מתחום המדע, התיאטרון והעסקים.

18.00 ל"י

350 עמודים

וידנפלד וניקולסון ירושלים—מפנה חדש בשדה המו"לות הישראלית: ידע בינלאומי והוצאה באנגלית ובעברית יחדיו.

נשמח לשלוח רשימת הספרים בהוצאתנו לכל דורש. ת.ד. 7545 ירושלים

המסורת המדינית של אמריקה ויוצריה

מאת פרופ' ריצ'רד הפשטטר

תרגום: יוסף עוזיאל

עריכה: משה כרם

ספר החושף ומאיר את עברה של ארצות-הברית באמצעות תריסר דיוקנאות של אישים דגולים, שהטיעו את הוותמם על חייה החברתיים והמדיניים. המחבר מצטיין בראייתו הביקורתית והמעמיקה, וספר זה מהווה פירוש מקורי לזרמים העיקריים במסורתה המדינית של ארה"ב ומחקר נוקב על דמותם הציבורית של כמה מאישיה. כ-420 עמודים, מפתח — 10 ל"י

חלוציות וחיי הספר בספרות ארה"ב

מאת ד"ר שלום י. כהן

תרגום: אברהם בירמן

דיון בשורת סופרים דגולים מסופרי ארה"ב, וכן בשורת נושאים ובעיות, הקשורים בתנועת ההתיישבות ביבשת אמריקה הצפונית, כפי שבאו לידי ביטוי בספרותה. המחבר העמיק גם בבעיות חברתיות ותרבותיות הכרוכות בתהליך ההתנחלות: "המרידה בכפר" של סופרי המערב התיכון, בריחת "גולים" לאירופה, הבקורת על ה"ציביליזציה האמריקנית", הנטייה ל"אזריות", פיתוח תרבויות המיעוטים השונים ו"מורשת הספר". 6.50 ל"י, 380 עמ', 11 ציורים, מפה ספרותית, ביבליוגרפיה, נספח מקורות באנגלית, מפתח.

תולדות ארצות הברית

מאת מרי, צ'רלז, וויליאם בירד

תרגום: יוסף עוזיאל

תיאור חי ומרתק של קורות ארצות הברית והאישים המכריעים בתולדותיה, של כל אותם גורמים חברתיים, צבאיים, מדיניים, כלכליים ורוחניים שעיצבו את דמותה במשך הדורות. בארה"ב הוכתר הספר בתואר "הספר המשכנע, המקיף והקריא ביותר בתקופתנו, המעלה היסטוריה תמציתית של ארה"ב". שני כרכים, 694 עמ', מפות, 53 תצלומים על גייר אמנותי, מפתח, נספחים, 70 עמודי מסמכים נבחרים מתולדות ארה"ב, כולל החוקה של ארה"ב. 14 ל"י

להשיג בחנויות הספרים ובהוצאת "יחדיו", רח' קרליבך 29, טלפון 264191 תל-אביב

דניאל בן-נחום: רשות הזעקה חזרה אל ברנר

ספר הדהן ביצירתו והגותו של אחד מאבות ספרותנו, ופרקיו נוגעים בכל היקפה של יצירה סעורה זו, בתכנים ובערכים האידאיים שמכותם היה ברנר חוזה לדורו ולדורנו.

יוסי גמזו:

ארצות הצמאון

מבחר הלייקה של המשורר בעשר השנים האחרונות, פן אחר של מי שנתפרסם בעיקר בצד הקל והסאטירי של קולמוסו. פורמאט אלבומי, רישומים עזי-מבע של מרסל ינקו.

אלכסנדר ברזל: השיחה הגדולה

יטודו מסות ועיונים בתורת-הספרות וצירי-הדברים הם מוטיב היהודי ותודעת דרכו בעולם (קאפקה, בלו ועוד); מוטיב ה"אג" טי-תרבות" וחטא פריצת-הגדרות (ביאליק, עגנון, פריש וכו'), ועוד מן הדגשים של הזמן ביצירה הישראלית והעולמית.

העולם כולו נושא עיניו אל סין

קרא את הספר

סין בידי מאו צה דון

מאת פאלוצ'י-הורוואט

תיאור מרתק של ארץ-הענק ומושליה

328 עמ' + 8 עמ' תצלומים. 25 ל"י

עם הספר

ק. צטניק סלמנדרה

„מה, הסיבה שבגללה חסית בשם הספרותי ק. צטניק ז” — שאל
אב בית־הדין את מחבר סלמנדרה שיצא מאלמוניותו כדי
להעיד במשפט איכמן.

„אין זה שם ספרותי”, השיב, „אינני רואה עצמי כסופר הכותב
דברי ספרות. זו כרוניקה מתוך הפלניטה אושוויץ, אשר
לתושביה לא היתה דמות, הם לא נולדו ולא הולידו; לא היו
ולא מתו. הם נשמו לפי חוקי טבע אחרים. שם כל שבר־רגע
סבב על גלגלי זמן אחר, ושמותיהם: ק. צטניק, שלד מספר...”
סלמנדרה — החזון האפוקליפטי של הימים ההם המשתקף
בראי של הזמן הזה. העימות. החזה החשוף של דור־יתום
העומד על גפשו בתוך זעקת הקרב.
סלמנדרה — שיר השירים לאהבה הגוברת על הזדון ועל
המוות.

222 עמ'. 14.40 ל"י

שקמונה חברה להוצאה לאור
בע"מ, חיפה

75 שנות קולנוע

מאת זיאן־לו פאסק

ספר־אלבום ראשון בעברית הסוקר התפתחות הקולנוע בעולם
כולו, מסביר בצורה בהירה וברורה את עקרונות הקולנוע ואת
האסכולות השונות שלו.

הספר מלווה מאות צילומים ממחישים מתוך הסרטים, מהם בצבע
ומהם בשחור־לבן.

ספר־חובה לכל חובב ואוהב קולנוע.

המחיר — 18 ל"י

הוצאת מסדה בע"מ